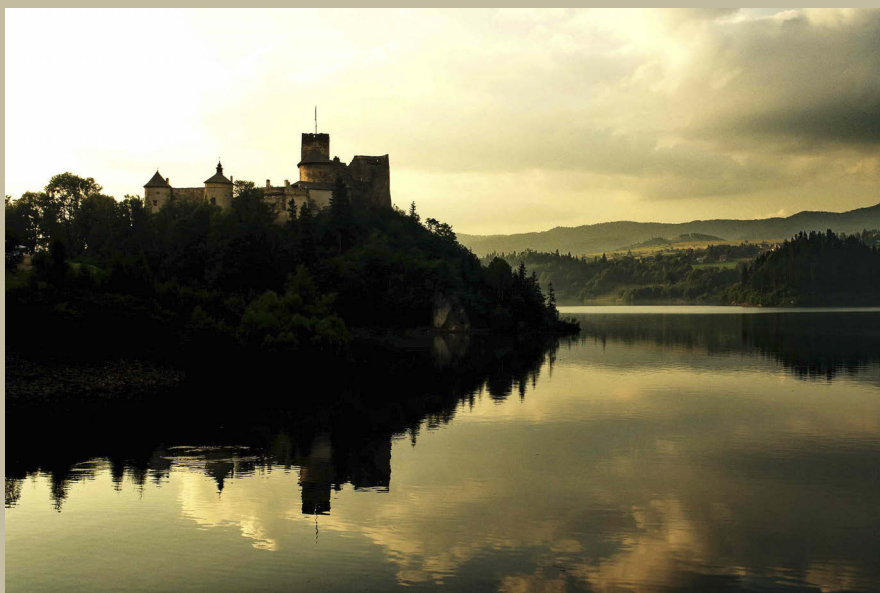

Dejiny

-

internetový časopis

Inštitútu histórie FF PU v Prešove

1 / 2009

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2009 - internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2009.pdf

Fotografia na obálke: Hrad Nedeca (foto Branislav Švorc)

© Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

Redakčná rada: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
PhDr. Martin Lipka, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
Mgr. Alexander Mušinka (Prešovská univerzita, Prešov)
Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza,
Poznań)
PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)

Redakcia: PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (zodpovedná redaktorka)
PhDr. Martin Ďurišin

Prešov 2009

ISSN 1337-0707

OBSAH

ŠTÚDIE

VASILOVÁ, Darina: <i>Knižnice na prešovskom evanjelickom kolégiu v rokoch 1850 – 1918</i>	8
ŠKULECOVÁ, Ivana: <i>Spolok Živena od jeho vzniku do roku 1918 a sociálna otázka</i>	22
FRANKOVÁ, Libuša: <i>Národnokultúrna a jazyková spolupráca Čechov a Slovákov na prelome 19. a 20. storočia (Od slovanskej spolupatričnosti k slovanskej vzájomnosti)</i>	33
ĎURIŠIN, Martin: <i>Slovenská republika rad v slovenskej historiografii</i>	46
KREDÁTUS, Juraj: <i>Podkarpatská Rus v poľskej politike (1937 – august 1938)</i>	67
MELICHÁREK, Maroš: <i>Problém kosovskej otázky v historických súvislostiach</i>	86

ĽUDIA A DOBA

DERFIŇÁK, Patrik: <i>Ján Móric Révai – významný vedec a podnikateľ, tvorca vydavateľstva „Bratia Révaiovci“</i>	100
JURČIŠINOVÁ, Nadežda: <i>Prívrženec česko-slovenskej vzájomnosti Karol Salva</i>	110

PREDSTAVUJEME...

PAVLOVIČOVÁ, Petra: <i>Štátny archív v Košiciach – jeho vývoj, činnosť a archívne fondy</i>	122
---	-----

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

KONEČNÝ, Martin: <i>Byzantské vojenstvo v publikáciách vydavateľstva Osprey</i>	130
---	-----

MATERIÁLY

MOJDIS, Ján: <i>Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v roku 2008</i>	138
--	-----

RECENZIE/ANOTÁCIE

KÓNYOVÁ, Annamária; SEGEŠ, Vladimír: <i>Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave</i> . Bratislava : Perfekt, 2005. 220 s. ISBN 80-8046-311-5	154
---	-----

ŠKULECOVÁ, Ivana: <i>Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17.– prvej polovice 20. storočia. I. Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts. I. Sammelband von elektronischen Versionen der Beiträge auf CD-ROM.</i> Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. 260 s. ISBN 978-80-7165-664-7	156
ŠKULECOVÁ, Ivana: <i>Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník I./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch I.</i> Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. 96 s. ISBN 80-7165-663-0	159
KONEČNÝ, Martin; NICOLLE, David: <i>Středověké obléhací zbraně. Byzanc, islámský svět a Indie 476 – 1526.</i> Praha : Grada Publishing, 2008. 48 s. ISBN 978-80-247-2419-5	162
KLEMPAY, Martin; VASIL'OVÁ, Darina: <i>Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918) (Teologická akadémia a právnická akadémia).</i> Prešov : Universum, 2008. 427 s. ISBN 978-80-89046-52-2	164
OTČENÁŠOVÁ, Slavka: <i>Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia.</i> Štefan Šutaj, László Szarka (eds.). Prešov: Universum, 2007, 188 s.	165

KRONIKA

DOMENOVÁ, Marcela: <i>Odborný seminár Duchovné bohatstvo východného Slovenska – knižná kultúra. Prešov 23. – 24. september 2008</i>	171
MOJDIS, Ján: <i>Medzinárodná vedecká konferencia Medzikultúrny dialóg. Stav – kontexty – perspektíva. Prešov 16. – 17. október 2008</i>	175
DERFIŇÁK, Patrik: <i>Medzinárodná konferencia muzeológov Musaeum Hungaricum V – Hmotné pamiatky maďarského etnika na Slovensku a ich múzejná dokumentácia. Šamorín 28. október 2008</i>	177
JURČIŠINOVÁ, Nadežda: <i>Medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti osláv 90. výročia vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov a prijatia Martinskej deklarácie. Martin 30. október 2008</i>	178
DERFIŇÁK, Patrik: <i>Stretnutie slovenských a maďarských historikov. Prešov 13. november 2008</i>	181
ĎURIŠIN, Martin: <i>Prednáška Slovensko-ukrajinské vzťahy v 19. a 20. storočí. Prešov 18. november 2008 (K životnému jubileu historika Dr. h. c. prof. PhDr. Michala Daniláka, CSc.)</i>	182
JURČIŠINOVÁ, Nadežda: <i>Záujmová činnosť žiakov – stav, problémy a trendy. Prešov 27. – 28. november 2008</i>	186

<p>ĎURIŠIN, Martin: <i>Prešovská univerzita v Prešove udelila v odbore história Univ. Prof. Karlovi Schwarzovi čestný titul doctor honoris causa. Prešov 18. február 2009</i></p>	188
<p>ĎZUJKO, Ján: <i>Úspešná habilitačná prednáška PaedDr. Martina Pekára, PhD. na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 26. február 2009</i></p>	192
<p>PEKÁR, Martin: <i>Výročné zasadnutie Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 17. marec 2009</i></p>	194
<p>PETROVIČOVÁ, Mária: <i>Študijný pobyt v Maďarsku. Szeged 1. – 30. apríl 2009</i></p>	196
<p>LIPKA, Martin – HAVRILA, Marek: <i>Za prof. PhDr. Michalom Otčenášom, CSc. Prešov 5. apríl 2009</i></p>	197
<p>PEKÁR, Martin: <i>Vedecký seminár Armáda ako faktor československých vzťahov. Svidník 20. – 23. apríl 2009</i></p>	201
<p>KOVAL, Peter: <i>ERASMUS mobility na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 20. – 24. apríl 2009</i></p>	203
<p>ŠKULECOVÁ, Ivana: <i>5. vedecká konferencia doktorandov na FF PU v Prešove. Prešov 28. apríl 2009</i></p>	204
<p>ŠTEFANIČOVÁ, Eva: <i>Medzinárodná vedecká konferencia Migrácie obyvateľov východnej Európy do strednej Európy a na Slovensko (1900 – 1945). Prešov 12. – 13. máj 2009</i></p>	207
<p>O autoroch</p>	210

ŠTÚDIE

KNÍŽNICE NA PREŠOVSKOM EVANJELICKOM KOLÉGIU V ROKOCH 1850 – 1918

Darina VASILOVÁ

Potreby výchovno-vzdelávacieho procesu študentov prešovského kolégia i potreba podpory ďalšieho odborného rastu a sebazvedávania samotných kolegiálnych pedagógov si od vzniku školy (1667) ako desaťtriedneho evanjelického gymnázia postupne vyžiadali vznik jednotlivých kolegiálnych knižníc. Postupne boli založené veľká kolegiálna knižnica, Szirmayho knižnica, odborné knižnice štyroch kolegiálnych ústavov¹ a ich študentských spolkov na prešovskom evanjelickom kolégiu. Prínosom pre rozvoj knižnej kultúry na Prešovskom kolégiu Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku boli v analyzovanom období najmä dary jednotlivých dobrodincov, príkladom čoho je spomínaná Szirmayho knižnica.

Kolegiálna knižnica sa od vzniku kolégia postupne stávala centrom kultúrneho a vedeckého života školy. Aj keď svoju pôsobnosť, napriek niekoľkým pokusom o jej sprístupnenie verejnosti, obmedzila len na podmienky školy, poskytovala široký priestor pre rozvoj knižnej kultúry jednotlivých kolegiálnych ústavov, ktoré v druhej polovici 19. storočia začali jej fondy rozširovať aj založením menších odborných knižníc pri akadémiách a študentských spolkoch. Väčšina literatúry bola získaná darom, resp. závetom, neskôr aj kúpou z vlastných finančných prostriedkov i výnosov z kultúrnych podujatí. Kolégium nemalo vlastný peňažný fond na rozvoj knižnice a jej údržbu. Knižnica bola odkázaná na drobné poplatky vyberané od študentov na začiatku školského roku.

Problematiku historického vývinu kolegiálnej knižnice spracoval v roku 1967 Jozef Repčák.² Podľa jeho údajov, najstaršia zmienka o existencii kolegiálnej knižnice pochádza z roku 1673. Základný kameň kolegiálnej knižnice novšieho typu bol položený v roku 1731 rektorom školy Danielom Sartoriom,³ keď pre potreby chudobných študentov venoval škole osem kníh. V tom istom čase ďalších deväť kníh s rovnakým cieľom venoval škole aj Juraj Mathaeides. Po iniciatívnom čine nestáli bokom ani patróni kolégia, bohatí mešťania, učitelia či samotní študenti. V knižnici boli zastúpené všetky vedné odbory,

-
- 1 Kolegiálne ústavy na Prešovskom kolégiu Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku sa formovali na pôvodnom desaťtriednom evanjelickom gymnázii po roku 1850 v dôsledku organizačných a obsahových zmien, ktoré po udalostiach v rokoch 1848 – 1849 zasiahli aj evanjelické školstvo. Na prešovskom kolégiu začal svoju činnosť trojročný teologický ústav, od roku 1884 zreorganizovaný na štvorročnú teologickú akadémiu, dvojročný právnický náukobeh, ktorý bol po roku 1878 zreformovaný na štvorročnú právnickú akadémiu, osemročné gymnázium a v roku 1873 pribudol aj učiteľský ústav – pozn. D. V.
 - 2 Pozri bližšie REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 271-287.
 - 3 Osobnosť Daniela Sartoria spracovala Darina Vasilová v slovníkoch: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 2. Biografický slovník*. Ed. Pavol Uhorskai, Eva Tkáčiková. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. Sartorius Daniel, s. 83. ISBN 80-7140-155-2; *Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens 1. Slovník/Wörterbuch*. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. Sartorius, Daniel, s. 59-60. ISBN 80-7165-483-3.

prevládala teológia. Z jazykového hľadiska dominovala literatúra v latinčine a nemčine. Maďarská literatúra sa vyskytovala ojedinele.⁴ Daniel Sartorius nezabudol na prešovské pôsobisko ani v čase pôsobenia v Banskej Bystrici a v závete z roku 1771 odkázal značnú časť svojej knižnice kolégiu. O pätnásť rokov neskôr bohatý prešovský mešťan Žigmund Topercer daroval postupne sa rozrastajúcej knižnici 26 zväzkov kníh. Knižný fond sa rozšíril aj po roku 1785 počas rektorátu Jána Carlovského a v rokoch 1795 – 1803 za Andreja Kralovanského hlavne darom od priaznivcov školy, čo v skutočnosti činilo 179 zväzkov kníh. Pred odchodom rektora Kralovanského do Šopronu bola uskutočnená re-vízia knižnice a nový katalóg z roku 1803 vykazoval 1 555 zväzkov.⁵

Vo funkcii kolegiálneho knihovníka sa vystriedali významné osobnosti profesorského zboru. Do roku 1833 bola správa knižnice zverená do rúk Michala Gregussa⁶ a nasledujúcich 32 rokov (až do roku 1865) zastával tento významný post profesor Andrej Vandrák,⁷ ktorý hneď po svojom nástupe v roku 1833 spracoval nový knižničný katalóg systematicky podľa vedných odborov v nasledovnom poradí: filológia, história, filozofia, matematika, fyzika a prírodné vedy, medicína, právo, teológia, beletria, miscelanea a nakoniec časopisy, rukopisy a dary. Podľa katalógu z roku 1834 knižný majetok tejto kultúrnej ustanovizne činil 1 869 prác v 2 823 zväzkoch, z ktorých teologická literatúra bola zastúpená 1 143 zväzkami, filologická 301 zväzkami, historická 243 zväzkami a právna iba 49 zväzkami. V 445 zväzkoch bolo uložených 123 druhov časopisov a rukopisov.⁸ Ten istý stav knižnice, t. j. 2 823 zväzkov udáva aj Jozef Hörk,⁹ ale priradil ho

4 LACKO, Kamil: *Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia a Štátnej vedeckej knižnici v Prešove*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2003, s. 5.

5 REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 275. Katalóg z roku 1803 *Bibliotheca Gymasii ex suburbio in urbem transeocaretur deret sopronium renisa et adancta Ao 1803*.

6 Osobnosť Michala Gregussa pozri FRANKOVÁ, Libuša: Michal Greguš (Osobnosť prešovského kolégia v prvej polovici 19. storočia)/Michal Greguš (Persönlichkeit des Prešover Kollegiums in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts). In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts* : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 16-21. ISBN 80-7165-487-6.

7 Osobnosť Andreja Vandraka pozri bližšie VASILEOVÁ, Darina: Dr. Andrej Vandrák – príspevok k životu a dielu. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 1, 2006, č. 1 [online]. Zodp. red. Darina Vasiľová. [cit. 2008-11-12]. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/2006-1/08.htm>>. (12 s.) ISSN 1337-0707.

8 REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 276.

9 Osobnosť Jozefa Hörka pozri bližšie VASILEOVÁ, Darina: Kolegiálny profesor a cirkevný historik Jozef Hörk – autor dejín prešovského evanjelického kolégia/Kollegialer Professor und Kirchengeschichtler Jozef Hörk – Autor der Geschichte des Prešover evangelischen Kollegiums. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts* : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 85-96. ISBN 80-7165-487-6.

k roku 1839. Taktiež uvádza, že Andrej Vandrák bol knihovníkom do roku 1870, kedy ho vystriedal Jakub Flórián.¹⁰ Podľa archívnych fondov kolégia Jakub Flórián vykonával funkciu kolegiálneho knihovníka v rokoch 1865 – 1866, 1869 – 1878 a 1881 – 1892, medzitým ho vystriedal Fridrich Hazslinszky,¹¹ v správe ktorého boli kolegiálne knižné fondy v rokoch 1878 – 1881, a potom aj v rokoch 1892 – 1901. V rokoch 1899 – 1901 bol druhým knihovníkom Jozef Gömöry.¹² V rokoch 1902 – 1918 prevzal funkciu knihovníka Ľudovít Frenyó.¹³

V školskom roku 1854/55 knižnica poskytovala záujemcom 11 450 zväzkov kníh,¹⁴ roku 1861 vykazoval knižný fond podľa Repčáka 11 000 zväzkov, podľa Hörka 11 905 zväzkov,¹⁵ v školskom roku 1869/70 to bolo 12 000 zväzkov,¹⁶ v školskom roku 1875/76

10 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 420.

11 Osobnosť Fridricha Hazslinszkeho pozri FRANKOVÁ, Libuša: Fridrich Hazslinszky – výrazná pedagogická a vedecká osobnosť prešovského kolégia v 19. storočí/Fridrich Hazslinszky – bedeutende wissenschaftliche und pädagogische Persönlichkeit des Prešover Kollegiums im 19. Jahrhundert. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov 2/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge 2.* Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 80-90. ISBN 80-7165-541-4.

12 Osobnosť Jána Gömöryho pozri VASILEOVÁ, Darina: Ján Gömöry – profesor a riaditeľ prešovského kolegiálneho vyššieho gymnázia – prvé obdobie pôsobenia v rokoch 1897 – 1918, regionálny historik/Ján Gömöry – Professor und Direktor des Prešover kollegialen höheren Gymnasiums – erste Wirkungsetappe in den Jahren 1897 – 1918, regionaler Historiker. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge.* Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 139-145. ISBN 80-7165-487-6.

13 Osobnosť Ľudovíta Frenyóa pozri VASILEOVÁ, Darina: Ľudovít Frenyó – profesor na prešovskej kolegiálnej teologickej akadémii a prešovskom kolegiálnom gymnázii, historik, publicista, prekladateľ (prvé obdobie činnosti na kolegiálnom gymnázii do roku 1918)/Ľudovít Frenyó – Professor an der Prešover kollegialen theologischen Akademie und am Prešover kollegialen Gymnasium, Historiker, Publizist, Übersetzer (erste Etappe der Tätigkeit am kollegialen Gymnasium bis zum Jahre 1918). In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge.* Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 131-138. ISBN 80-7165-487-6.

14 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 9. *Az eperjesi evang. kerületi Collegium 1854/5 iki értésítője.* Eperjesen : Redlitz Ed. betűivel, 1855, s. 8.

15 Porovnaj publikované údaje REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách.* Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 283 a HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 420.

16 *Az eperjesi evang. ker. Collegium 1869/70 tanévi értésítője.* Eperjes : Ipar- és Hitelbank nyomdája, 1870, s. 33.

knižný inventár tvorilo 14 424 zväzkov,¹⁷ v roku 1895 to bolo 12 484 zväzkov, v školskom roku 1901/02 celkový stav veľkej kolegiálnej knižnice po novom usporiadaní bol 11 139 zväzkov kníh.¹⁸

Knihovník Jakub Flórián zaviedol nové usporiadanie kolegiálnej knižnice. Okrem fondov Szirmayho knižnice, knižníc teologickej a právnickej akadémie a knižníc študentských spolkov ostatné zjednotil a nanovo usporiadal podľa vedných odborov.

Knižné fondy boli dopĺňané hlavne darmi. Statkár Gabriel Bánó v roku 1842 daroval vyše 3 000 kníh, v ktorých dominovala prírodovedná, poľnohospodárska a ekonomická literatúra, podľa Hörka to bolo 3 048 kníh, tento počet uvádza aj výročná správa kolégia za školský rok 1865/66. V roku 1860 podľa údajov Jozefa Repčáka knižnica mala vo svojich fondoch 3 700 zväzkov kníh.¹⁹ Repčákov údaj uvádza aj Kamil Lacko a dodáva, že knižnica bola zaujímavá skladbou fondu. Najpočetnejšie bola zastúpená prírodovedná literatúra, ktorá tvorila približne tretinu z celkového počtu kníh, na druhom mieste bola poľnohospodárska a ekonomická literatúra, potom nasledovala jazykoveda a iné vedné disciplíny. Po jazykovej stránke prevládala nemčina a latinčina. Ojedinele sa vyskytoval francúzsky, taliansky a anglický jazyk, veľmi skromne bola zastúpená maďarčina a slovenčina.²⁰ Po roku 1842 darovali kolégiu knihy aj podporovatelia školy a prispela tiež uhorská vláda. Celkovo pribudlo 1 900 zväzkov. Postupne bolo 1 884 kníh kúpených za hotovosť, a tak kolegiálna knižnica mala pre študentov k dispozícii 7 755 zväzkov kníh. Uvedený počet zvýšili o 350 prác ďalší dobrodinci.²¹ V zápisniciach stáleho výboru kolégia sa dočítame o potrebe prevzatia 3 800 zväzkovej knižnice darovanej kolégiu Hugom Szirmayom.²² Knižnica vlastnila v roku 1861 až 11 905 zväzkov kníh. V školskom roku 1865/66 tento počet prevyšoval 12 000.²³

V 60. rokoch 19. storočia miestnosť určenú pre knižnicu uvoľnili pre potreby učebne a časť knižného fondu bola uložená do debien a tie uložené na chodbách i prízemí. Tento stav pretrvával až do roku 1870, kedy knižnicu vedenie školy umiestnilo do 24 skriň novovybudovanej dvorany. Knižnica zaznamenala výraznejší nárast práve od 60. rokov 19. storočia a najmä začiatkom 20. storočia. To už môžeme hovoriť o zbierke prešovského

17 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről.* Eperjes : Ipar- és Hítelbank könyvnyomdája, 1876, s. 25.

18 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 37. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1901–1902 iskolai évről.* Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1902, s. 153.

19 Porovnaj REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách.* Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 278, HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 420; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 9. *Tudósítvány az eperjesi evang. egyházkerületi collegiumról, 1865–66.* Kassán : Werfer Károly könyvnyomdája, 1866, s. 26.

20 LACKO, Kamil: *Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia a Štátnej vedeckej knižnici v Prešove.* Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2003, s. 5-6.

21 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 420.

22 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 3. *Jegyzőkönyv 1849 – 1866.* Pozri zápisnicu z 27. júna 1860, s. 265.

23 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 9. *Tudósítvány az eperjesi evang. egyházkerületi collegiumról, 1865–66.* Kassán : Werfer Károly könyvnyomdája, 1866, s. 27.

rodáka Karola Bindera, ktorý daroval okolo 700 kníh s veľmi bohatou zastúpenou regionálnou problematikou Šariša a tematikou Prešova,²⁴ o daroch jeho predchodcov, ako napríklad 1 900 zväzkovom knižnom dare Antona Munyaya,²⁵ vrátane jeho vzácných rukopisov,²⁶ o dare lekárnik Jána Czukera, ktorý odkázal kolégiu 1 150 kníh, vo väčšine prípadov zameraných na odbornú prírodovednú literatúru, najmä chemickú.²⁷ V školskom roku 1901/02 daroval Eduard Bujanovics kolegiálnej knižnici vyše 2 000 kníh s veľmi dobre zastúpenou nemeckou a francúzskou umeleckou literatúrou a latinskou klasikou, bohato bola zastúpená aj zbierka máp. Darovaná zbierka obsahovala literatúru z poslednej tretiny 18. a prvej polovice 19. storočia. Aj tu dominovala poľnohospodárska a ekonomická literatúra.²⁸ Aj Karol Binder, evanjelický učiteľ na dôchodku, v závete odkázal kolégiu svoju mimoriadne cennú knižnicu.²⁹ Bývalí profesori ani v nasledujúcom období nezabúdali na kolegiálnu knižnicu. V školskom roku 1904/05 Armín Husz, kolegiálny gymnaziálny učiteľ na dôchodku, daroval kolégiu svoju knižnicu, v ktorej boli zastúpené najmä diela latinských klasikov v školskom vydaní a prírodovedné práce, medzi ktorými sa nachádzali cenné knihy o motýľoch.³⁰ Rok na to³¹ odkázal väčšinu svojich kníh aj profesor právnickej akadémie Gustáv Schulek.³² Podobne aj jeho kolega Fridrich Szutórisz

24 Karol Binder, prešovský učiteľ. In: *Slovenská národná knižnica*, roč. 2, 1946, s. 21.

25 Osobnosť Antona Munyaya pozri FRANKOVÁ, Libuša: Anton Ľudovít Munyay – osobnosť prešovského kolégia v prvej polovici 19. storočia/Anton Ľudovít Munyay – Persönlichkeit des Prešover Kollegiums in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts* : Zbornik elektronických verzii príspevkov 2/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge 2. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 67-78. ISBN 80-7165-541-4.

26 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 9. *Tudósítvány az eperjesi evang. egyházkerületi collegiumról, 1865–66*. Kassán : Werfer Károly könyvnyomdájá, 1866, s. 23-27.

27 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 4. *Az eperjesi evang. Collegium pártfogósági és bizottmányi gyűlésein felvet jegyzőkönyvek gyűjteménye 1866 – 1892*, s. 181.

28 LACKO, Kamil: *Tlačé 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia a Štátnej vedeckej knižnici v Prešove*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2003, s. 6.

29 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 37. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1901–1902 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1902, s. 152, pozri aj ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 40. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1902–1903 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1903.

30 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 41. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1904–1905 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1905, s. 147.

31 ŠA Prešov, fond EKP, inv.č. 42. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1905–1906 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1906, s. 135.

32 Osobnosť Gustáva Schuleka pozri VASILEOVÁ, Darina: Gustáv Schulek – profesor prešovskej kolegiálnej právnickej akadémie, jeden z najvyhľadávanejších prešovských advokátov/Gustáv Schulek – Professor der Prešover kollegialen juristischen Akademie, einer der ausgesuchtesten Prešover Juristen. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts* : Zbornik elektronických verzii príspevkov/Sammelband

v školskom roku 1908/09 nezabudol na svoje pôsobisko a daroval veľkej knižnici 15 ročníkov odborného časopisu *Protestáns Szemle* a 15 zväzkov ročenky *Országos középiskolai tanári közlöny*.³³ Ani bývalí študenti nezabúdali na svoju alma mater. Svedčí o tom list kráľovského sudcu z Budapešti Mikuláša Debrecényiho z mája 1914, v ktorom uvádza, že „je hrdý, že sa pred päťdesiatimi rokmi zapísal za občana kolégia“ a „rád si spomína na dobrotu profesorov“, a tak kolegiálnej knižnici venoval svoju vlastnú prácu zameranú na niektoré domáce a ruské pamiatky týkajúce sa staromaďarskej spisby.³⁴

V roku 1903 sa kolegiálna knižnica stala členom celoštátneho Zväzu knižníc a múzeí, čím mala byť sprístupnená aj verejnosti. Po predchádzajúcich rokovaní o tom rozhodol kolegiálny správny výbor na svojom zasadnutí dňa 12. júna 1903.³⁵ Zároveň predniesol žiadosť o získanie štátnej podpory prostredníctvom štátnej dozornej rady knižníc a múzeí pre kolegiálnu knižnicu a následne podnikol potrebné kroky. Výsledok bol úspešný. Knihovník Ľudovít Frenyó nanovo spracoval knižný fond podľa vzoru moderného kartotečného katalógu. V školskom roku 1904/05 boli do registra zaradené aj diela, ktoré v evidencii knihovník neuvádzal.³⁶ V roku 1905 získala knižnica prvýkrát štátnu podporu v sume 800 korún, ktoré boli v školskom roku 1905/06 použité na vyhotovenie 17 000 katalogizačných lístkov. Kvôli novému usporiadaniu bola knižnica zaktvorená a reorganizácia trvala počas letných prázdnin. Suma na reorganizáciu prevýšila 1 100 korún. Na kúpu kníh vyčlenilo kolégium 1 655 korún a 90 korún na výrobu nových políc.³⁷ V školskom roku 1907/08 získalo kolégium 600 korunovú štátnu podporu, ktorú investovalo do reorganizácie knižnice a zo svojich prostriedkov vyčlenilo až 2 490 korún pre kúpu novej odbornej literatúry. Časť kníh bola vyradená a pre katalógové lístky boli zhotovené krabice. Taktiež začalo doplňovanie nových katalógových lístkov.³⁸ V školskom roku 1908/09 sa štátna dotácia znížila na 300 korún, ale kolégium do nákupu literatúry investovalo až 2 775 korún a 81 halierov. Prvýkrát bol revidovaný teologický katalóg a podľa abecedného zoznamu bola spracovaná exegetická a historická teológia.³⁹ Aj v nasledujúcom školskom roku pokračovala reorganizácia kniž-

von elektronischer Versionen der Beiträge. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 49-54. ISBN 80-7165-487-6.

- 33 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 47. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1908–1909 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1909, s. 144.
- 34 Text listu pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 53. *Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1913–1914 iskolai évről*. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1914, s. 202.
- 35 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 5, inv. č. 94. *Zápisnice kolegiálneho správneho výboru 1900 – 1919. Kivonat a Collegium igazgató-választmány 1903. jun 12-i. gyűlésének jegyzőkönyvéből*, s. 1-2.
- 36 Pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 41. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1904–1905 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1905, s. 147.
- 37 ŠA Prešov, fond EKP, inv.č. 42. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1905–1906 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1906, s. 135.
- 38 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 44. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1907–1908 tanévről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1908, s. 139.
- 39 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 47. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1908–1909 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1909, s. 144.

nice, bolo revidovaných 6 500 katalógových knižných lístkov a vyhotovený abecedný zoznam praktickej teológie a homiletického odboru. Kolegiálny správny výbor rozhodol o premiestnení kolegiálnej veľkej knižnice do novej budovy vyššieho gymnázia. Zároveň podal žiadosť na zriadenie študovne a požiadal štátnu dozornú radu knižníc a múzeí o vyslanie odborníka na usporiadanie knižnice a zriadenie študovne.⁴⁰

V školskom roku 1910/11 pokračovala modernizácia knižnice. Prebiehala revízia katalógových lístkov, do abecedného poradia boli usporiadané maďarské, latinské, grécke, francúzske, anglické a talianske diela krásnej literatúry, ako aj prírodopisné, prírodovedné a matematické práce. Na jar 1911 navštívil kolégium riaditeľ budapeštianskej univerzitnej knižnice dr. Zoltán Ferenczi – vyslanec štátnej dozornej rady knižníc a múzeí, ktorý rokoval s kolegiálnym správnym výborom ohľadom štátnej podpory týkajúcej sa zriadenia študovne a premiestnenia knižnice. Na základe dohody získalo kolégium v roku 1911 štátnu podporu v hodnote 800 korún.⁴¹ V roku 1911 správny výbor kolégia rozhodol o tom, aby boli verejnosti denne sprístupnené dve čítárne v čase od 16.00 hod. do 20.00 hod.⁴² V tom čase kolegiálna knižnica disponovala vyše 90 novinami, časopismi a periodikami.⁴³ To už na rozširovanie knižničných fondov prispievali aj jednotlivé kolegiálne ústavy: 150 korunami teologická akadémia, 2 400 korunami právnická akadémia, 100 korunami učiteľský ústav a 1 100 korunami vyššie gymnázium. Začiatkom marca 1912 bola spomínaná študovňa otvorená.⁴⁴ V školskom roku 1913/14 navštívilo študovňu 1 575 čitateľov, ktorí mali okrem rôznych encyklopédií a beletrie k dispozícii vyše 80 odborných vedeckých časopisov. V tom čase bol počas reorganizácie knižnice vyhotovený aj zvláštny súpis starých maďarských výtlačkov. Tento historický fond obsahoval vyše 150 exemplárov kníh.⁴⁵

Sľubný rozvoj kolegiálnej knižnice a jej verejnej študovne zmarili vojnové udalosti rokov 1914 – 1918 a následné zmeny v organizácii evanjelického kolégia po roku 1918. Počas vojnových rokov bola knižnica a hlavne jej študovňa často zatvorená, jej činnosť bola obmedzená. Po vypuknutí vojny bola knižnica i študovňa bez štátnej podpory, museli ju zatvoriť, zamestnancov, ktorí dohliadali na jej chod, prepustiť a v budove nového kolégia bolo v školskom roku 1914/15 prechodne ubytované vojsko.⁴⁶ Aj gymnázium

40 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről.* Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 160.

41 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 49. *Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1910–1911 iskolai évről.* Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1911, s. 179-180.

42 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 5, inv. č. 94. *Zápisnice kolegiálneho správneho výboru 1900 – 1919. Kivonat a Collegium igazgató-választmány 1911. nov. 28-i. gyűlésének jegyzőkönyvéből,* s. 358.

43 Zoznam časopisov publikoval aj *Eperjesi Lapok*. Pozri FLÓRIÁN, Karol: *Közkönyvtár.* In: *Eperjesi Lapok*, roč. 36, 28. mája 1911, č. 22, s. 1, 2.

44 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 50. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1911–1912 iskolai évről.* Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézete, 1912, s. 203.

45 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 53. *Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1913–1914 iskolai évről.* Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1914, s. 204.

46 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 55. *Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1914–1915 tanévről.* Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézete, 1915, s. 166.

bolo na jeden mesiac v školskom roku 1915/16 zatvorené a hodnotné knihy uložené do bezpečia. Knižnica bola na tom lepšie až v roku 1916 po získaní až 2 000 korunovej štátnej podpory⁴⁷ a študovňa bola sprístupnená od decembra 1916.⁴⁸ Muselo sa však šetriť kurivom i elektrinou. Návštevnosť postupne klesala.

Kolegiálna knižnica v Prešove patrí v súčasnosti medzi historické knižnice na Slovensku. Jej fondy sa nedoplňajú, tvoria uzavreté knižné celky. Podľa údajov publikovaných v roku 2003 Kamilom Lackom uvedená knižnica pozostáva z 58 000 zväzkov dokumentov. Okrem kníh obsahuje kolegiálny fond aj publikácie periodického charakteru, periodiká, kalendáre, výročné správy a zápisnice z rôznych zasadnutí, konventov a zhromaždení. Dominuje teologická literatúra a mnohé diela sú cennými prameňmi ku kultúrnym dejinám. Medzi ne patrí aj 803 tlačí zo 16. storočia, v ktorých nechýba zastúpenie dielní vo Wittenbergu, Bazileji, Frankfurte nad Mohanom, Jene, Kolíne, Lipsku, Štrasburgu, ale aj z Bardejova a Komjatíc. Z jazykového hľadiska dominuje latinská a nemecká spisba, nechýba grécka, francúzska, talianska a maďarská literatúra.⁴⁹

K ďalším významným knižniciam na prešovskom evanjelickom kolégiu patrila *Szirmayho knižnica*. Bola založená v roku 1833 členom kolegiálneho patronátu, inšpektorom kolégia a pozdišovským statkárom Jánom Szirmayom, ktorý sa rozhodol darovať kolégiu svoju 14 000 kaštieľsku knižnicu ako „večný depozit“. K tomu pripojil aj základňu v hodnote 4 000 zlatých, z úrokov ktorej sa mala knižnica dopĺňať a zároveň sa mal vyplácať aj plat správcovi knižnice, ktorého po odporúčaní vedenia školy schvaloval najstarší člen rodiny Szirmayovcov. Zároveň knižnicu zabezpečil ročným príjmom 120 zlatých. V zakladajúcej listine si okrem možnosti rodinného schválenia knihovníka vyhradil právo na uloženie kníh v samostatnej miestnosti sprevádzanej požiadavkou, aby bola knižnica sprístupnená verejnosti dvakrát týždenne dve hodiny popoludní.⁵⁰ Aj keď vedenie kolégia tento dar prijalo s nadšením, nemalo k dispozícii vhodné priestory. Najprv boli knihy uložené v debnách, čo neslúžilo ich účelu, neskôr bola novšia literatúra umiestnená do jednej miestnosti a staršia ostala v debnách. Nad vchodom do knižnice bol nadpis: „*Hic locus invitat, prohibet, desiderat arcet, Musarum socios, turbas, pia pectora, vulgus.*“). Knižnica zaznamenala významný obrat svojej činnosti až v školskom roku 1871/72. Vtedy bola umiestnená na galériu vo veľkej aule kolégia. V tom istom čase, v roku 1872, správa kolégia podnikla kroky pre získanie vlastníckych práv týkajúcich sa knižnice.⁵¹ Neboli zrejme úspešné, nakoľko knižnica tvorila naďalej samostatný fond. Spracovanie, systematizáciu a skatalogizovanie knižného fondu mali postupne na

47 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről*. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 159.

48 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 56. *Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1916/17 tanévről*. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1917, s. 147.

49 LACKO, Kamil: *Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia a Štátnej vedeckej knižnici v Prešove*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2003, s. 6.

50 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 232, inv. č. 1032. *Bibliotheca Szirmayanae, 1833. Pozri Leges usum Bibliothecae Joanno Szirmayanae Concernentes, Instructio pro Custode Bibliothecae Szirmayanae, ako aj Ordines Bibliothecae Szirmayanae Cives Collegiiconcernentes*.

51 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 4. *Az eperjesi evang. Collegium pártfogósági és bizottmányi gyűlésein felvet jegyzőkönyvek gyűjteménye 1866 – 1892*. Pozri zápisnice po roku 1872, s. 172-173.

starosti profesori Andrej Vandrák, Fridrich Schulek, Otto Ludmann, Daniel Otrókóci Végh, Andrej Mayer i Karol Flórián. Vo výročných správach kolégia sa funkcia správcu tejto knižnice spomína až od školského roku 1875/76. Správcom Szirmayho knižnice bol v rokoch 1875 – 1896 Fridrich Hazslinszky, v rokoch 1896 – 1918 Andrej Mayer.

V Szirmayho knižnici bola veľmi dobre zastúpená svetová literatúra. Ako uvádza Jozef Repčák, „v skladbe knižničného fondu sa odrážajú snahy osvietencky vzdelaného a rozhladeného človeka. Zreteľne sa prejavujú aj myšlienky francúzskej revolúcie. Nie je bez zaujímavosti, že v Szirmayho knižnici sa nachádza aj slobodomurárska literatúra“.⁵² V roku 1861 poskytovala knižnica 14 200 zväzkov kníh,⁵³ výročná správa kolégia za školský rok 1869/70 aktualizuje stav na 15 000 zväzkov kníh,⁵⁴ v školskom roku 1887/88 to bolo 14 496 zväzkov a ešte stále sa považovala za profesorskú,⁵⁵ školskom roku 1875/76 vo svojich fondoch obsahovala 20 067 zväzkov.⁵⁶

Knižnica sa postupne rozširovala i revidovala. V školskom roku 1901/02 jej knižný fond tvorilo 14 542 zväzkov kníh, pre zaujímavosť uvedme zastúpenie jednotlivých druhov spisby: 508 teologických prác, 874 filozoficko-pedagogických diel, 737 titulov právnej vedy a štátovedy, 3 706 historických prác, 886 geografických, 5 767 jazykovedných, 77 z krásnej literatúry, 353 prírodovedných prác, 151 lekárskech, 46 matematických, 70 vojenských, 163 priemyselno-obchodných, 275 z oblasti poľnohospodárstva a záhradkárstva, nechýbali diela týkajúce sa alchýmie a slobodomurárstva, ktorých bolo 257, ďalej to bolo 221 encyklopédií, 149 kalendárov a bližšie nekonkretizované práce v počte 302 zväzkov.⁵⁷ V porovnaní s druhou polovicou 19. storočia knižné fondy sa z úrokov 8 000 základiny od začiatku 20. storočia rozrastali veľmi pomaly. Svedčia o tom aj nasledujúce údaje: v školskom roku 1903/04 bol koncoročný stav 14 673 zväzkov kníh,⁵⁸ rok nato 14 684⁵⁹ a na ďalší rok 14 691 zväzkov.⁶⁰ Knižnicu, umiestnenú

52 REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 278.

53 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

54 *Az eperjesi evang. ker. Collegium 1869/70 tanévi értesítvénye*. Eperjes : Ipar- és Hitelbank nyomdája, 1870, s. 33.

55 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 19. *Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1887/88 iskolai évről*. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomdája, 1888, s. 85.

56 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről*. Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája, 1876, s. 26.

57 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 37. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1901–1902 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1902, s. 153.

58 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 39. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1903–1904 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1904, s. 154.

59 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 41. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1904–1905 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1905, s. 154.

60 ŠA Prešov, fond EKP, inv.č. 42. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1905–1906 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1906, s. 135.

v aule na chóre, napriek tomu, že bola sprístupnená študentom školy i širokej verejnosti, pre vysokú odbornosť jej knižných fondov používali hlavne kolegiálni profesori. Pre ilustráciu uveďme, že v školskom roku 1909/10 ju navštívili iba traja študenti.⁶¹

Kolegiálna knižnica, ktorej fondy sa zhromažďovali niekoľko storočí, má dnes nemiernu historickú i výpovednú hodnotu. Škoda, že nie je úplne sprístupnená širokej verejnosti. Je majetkom evanjelickej cirkvi, prezenčné služby jej historického fondu poskytuje aj Štátna vedecká knižnica v Prešove.

Fondy kolegiálnej knižnice napriek tomu, že sa neustále rozširovali, nepokrývali potreby výchovno-vzdelávacieho procesu jednotlivých ústavov. A tak v druhej polovici 19. storočia zakladali jednotlivé kolegiálne ústavy svoje odborné knižnice. Bokom neostali ani študentské spolky, pri ktorých tiež vznikali mládežnícke knižnice. Postupne boli položené základy štyroch odborných knižníc pri kolegiálnych ústavoch a niekoľkých spolkových knižníc, spojených s čitateľskými krúžkami.

Požiadavka založenia *odbornej knižnice poslucháčov teológie* bola predložená už v októbri 1856.⁶² Vznikla v dôsledku iniciatívy budúcich teológov, ktorí v tom čase vystúpili nielen s požiadavkou založenia odbornej knižnice, ale aj s potrebou vzniku konviktu. Základy knižnice boli položené v roku 1862. Poslucháči teológie svoje knižničné fondy rozširovali z vlastných zdrojov, neskôr prostredníctvom objednávok a darovaním. Rok 1877 znamenal pre knižnicu veľký prínos: Potiský dištrikt začal prispievať ročne 50 – 200 zlatými na nákup kníh a profesor teológie a veľký podporovateľ i dobrodinec tejto knižnice Jozef Hörk získal pre knižnicu podporu novokláštorného prepošta Jána Stahlberga a nemeckého spolku Calwi.⁶³ Knižnicu si spravovali sami študenti, knihovníkov volil teologický samovzdelávaci a svojpomocný spolok.

Odborná teologická knižnica sa vo výročných správach kolégia často spomína aj pri *Samovzdelávanom a svojpomocnom spolku prešovských poslucháčov teológie*. Pre ilustráciu uveďme, že v školskom roku 1875/76 poskytovala budúcim teológom k štúdiu 601 zväzkov,⁶⁴ v školskom roku 1879/80 obsahovala skoro dvojnásobok, t. j. 1 390 zväzkov,⁶⁵ o rok neskôr bolo členom spolku k dispozícii 1 439 zväzkov,⁶⁶ na konci 19. storočia, v školskom roku 1898/99 to bolo až 3 040 zväzkov kníh.⁶⁷ Aj keď si knižnicu spravovali samotní študenti, dohľad mali profesori teológie.

61 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 161.

62 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 3. *Jegyzőkönyv 1849 – 1866*. Pozri zápisnicu z 15. októbra 1856, s. 190-192.

63 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

64 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről*. Eperjes : Ipar- és Hítelbank könyvnyomdájára, 1876, s. 30.

65 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1879/80-ik isk. évről*. Eperjes, nyomatot Az eperjesi benkegyelet könyvnyomdájában 1880, s. 48.

66 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről*. Eperjes : nyomatot Az eperjesi benkegyelet könyvnyomdájában 1881, s. 47.

67 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 33. *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1898–99 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből 1899, s. 29.

Mládež kolégia, hlavne teológovia, mala k dispozícii aj knižnicu *Slovenskej spoločnosti*, základy ktorej položil v roku 1832 ešte ako študent Jonáš Záborský a profesor teológie Anton Munyay. Na rast knižnice prispieval každý člen Slovenskej spoločnosti jedným zlatým. Mecenášmi knižnice boli Anton Munyay, Ján Kollár, Jozef Milovuk, Gašpar Fejérpataky-Belopotocký. V školskom roku 1845/46 vlastnila knižnica 300 zväzkov kníh. Okrem slovenskej literatúry sa tu nachádzali české, poľské, ruské, srbské i chorvátske diela. Z časopisov nechýbali *Slovenskje národnje novini* a ich príloha *Orol tatránski*.⁶⁸ Podporovateľov našla študentská knižnica aj v druhej polovici 19. storočia. V roku 1860 sa profesor Samuel Mikler obrátil na redakcie časopisov o podporu knižnice Slovenskej spoločnosti, a tak sa knižnica v roku 1862 rozrástla na 552 zväzkov. K jej podporovateľom v tom čase patrili aj Jonáš Záborský.⁶⁹ V školskom roku 1869/70 jej inventár vykazoval 740 zväzkov a „*stále sa rozširuje medzi z radov týchto mladíkov*“.⁷⁰ Knižnicu Slovenskej spoločnosti, t. j. 763 zväzkov kníh po roku 1871 prevzal samovzdelávací spolok Kolo. Po zániku tohto spolku sa strácajú správy o knižnici. O nájdení okolo 400 zväzkov kníh Slovenskej spoločnosti pod schodmi dvorany kolégia v roku 1921 informovali verejnosť Jozef Koreň i Belo Klein Tesnoskalský.⁷¹

Knižnica právnického odboru vznikla zásluhou profesora právnického náukobehu Karola Glósa⁷² a jeho iniciatívnych študentov v roku 1862. V školskom roku 1869/70 jej depozit tvorilo 398 prác (nie 39 uvádzaných Jozefom Repčákom, s. 281) v 500 zväzkoch, o čom svedčí tento zápis vo výročnej správe kolégia za školský rok 1869/70: „*Poslucháči práva od roku 1862 na podnet Karola Glósa, vtedajšieho profesora práva sa nepretržite zaujímajú o najlepšie právnické spisy; na tento účel aj v súčasnom školskom roku zdanili samých seba o päť grajciarov a získali v tomto roku 86 zväzkov; ich uznaniahodná knižnica obsahuje 398 prác v 500 zväzkoch*“.⁷³ Na porovnanie v školskom roku 1875/76 poskytovala budúcim právnikom k štúdiu 367 prác.⁷⁴ Jej fondy sa rozrástli hlavne po roku 1872 v dôsledku možnosti použiť úroky zo základiny Maximiliána Hubayho, ktorý zanechal prešovskému kolégiu a jeho právnickej akadémii 500 zlatých.⁷⁵

68 Pozri REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 279.

69 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 4 (zápisnica zo 6. zasadnutia 27. 9. 1862).

70 *Az eperjesi evang. ker. Collegium 1869/70 tanévi értesítvénye*. Eperjes : Ipar- és Hítelbank nyomdája, 1870, s. 35.

71 Pozri KOREŇ, Jozef: Objavenie knižnice „Československého ústavu“ na prešovskom kollegiume. In: *Slovenský svet*, roč. 1, 1925, č. 25; TESNOSKALSKÝ (=Klein Belo): „Bibliotheca slavica“. In: *Slovenský svet*, roč. 1, 1825, č. 25.

72 Osobnosť Karola Glósa pozri *Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens 1. Slovník/Wörterbuch*. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. Glós, Karol, s. 29-30. ISBN 80-7165-483-3.

73 *Az eperjesi evang. ker. Collegium 1869/70 tanévi értesítvénye*. Eperjes : Ipar- és Hítelbank nyomdája, 1870, s. 35.

74 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről*. Eperjes : Ipar- és Hítelbank könyvnyomdája, 1876, s. 30.

75 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 4. *Az eperjesi evang. Collegium pártfogósági és bizottmányi gyűlésein felvet jegyzőkönyvek gyűjteménye 1866 – 1892*. Pozri zápisnice po roku 1872, s. 178-179.

Študentom právnych vied bola k dispozícii aj *požičovňa kníh svojpomocného právnického spolku*, ktorá napr. v školskom roku 1875/76 ponúkala 64 zväzkov učebníc.⁷⁶

Knižnica učiteľského ústavu sa formovala a rozširovala postupne po premiestnení učiteľského ústavu z Nyíregyházy do Prešova v roku 1873. V svojich počiatkoch zahŕňala knižnicu pre profesorský zbor ústavu, inventár ktorej v školskom roku 1875/76 tvorilo 165 zväzkov kníh a knižnicu samovzdelávacieho krúžku, poskytujúcu v tom istom čase 324 zväzkov.⁷⁷ Podľa Jozefa Hörka knižnica vznikla v roku 1879 zásluhou profesora ústavu Juraja Gamaufa,⁷⁸ Jozef Repčák kladie vznik knižnice až do roku 1885 a zásluhu na jej vzniku pripisuje tiež profesorovi Jurajovi Gamaufovi, ktorý ju v tomto roku usporiadal.⁷⁹ Ako uvádza výročná správa kolégia za roky 1873/74, knižnica dostala základ z knižnice učiteľského ústavu v Nyíregyháze v počte 351 prác.⁸⁰ Prírastky do knižnice pochádzali z kúpy a darov dobrodincov. V roku 1885 poskytovala budúcim učiteľom 1 076 prác v 1 664 zväzkoch a jeden zošit.⁸¹ V roku 1896 boli knižné fondy doplnené o 300 zväzkov pedagogickej literatúry a 100 kusov hudobnín darom dedičov Júliusa Mikolíka.⁸² Knižovníkom bol učiteľ učiteľského ústavu.

Knižnica mládeže nižšieho gymnázia vznikla pre potreby zabezpečenia učebníc a beletrie pre chudobných žiakov gymnázia. V školskom roku 1854/55 vykazovala 200 knižných titulov.⁸³ Za spravovania knihovníka – kolegiálneho profesora Jakuba Flóriána mala knižnica v roku 1861 k dispozícii pre žiakov 220 kníh.⁸⁴ V školskom roku 1869/70 mala v svojom inventári 343 zväzkov „*užitočného čítania v jazyku maďarskom, nemeckom a slovenskom*“.⁸⁵ V tom čase do zbierky prispel aj Fridrich Kósch 25 knihami s veľmi peknou väzbou. Za knižnicu v tom čase zodpovedal profesor Ján Kobialka. V školskom roku 1875/76 ponúkala 458 zväzkov,⁸⁶ o dvadsať rokov neskôr iba čosi vyše

76 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről.* Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája, 1876, s. 30.

77 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről.* Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája, 1876, s. 30.

78 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

79 REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách.* Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 283.

80 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 12. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1873/4-isk. évről.* Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája 1874, s. 30-34.

81 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

82 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

83 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 9. *Az eperjesi evang. kerületi Collegium 1854/5 iki értesítője.* Eperjesen : Redlitz Ed. betűivel, 1855, s. 8.

84 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

85 *Az eperjesi evang. ker. Collegium 1869/70 tanévi értesítvénye.* Eperjes : Ipar- és Hitelbank nyomdája, 1870, s. 35.

86 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről.* Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája, 1876, s. 30.

400 zväzkov kníh, z toho 140 učebníc.⁸⁷ Medzitým v roku 1885 jej inventár tvorilo 536 kníh, z toho 110 kníh sa prepožičiavalo chudobným žiakom.⁸⁸ Knihovník bol volený z radov učiteľského zboru.

Mládež vyššieho gymnázia mala k dispozícii študentskú knižnicu *Maďarskej spoločnosti*. Jej začiatky sa viažu k roku 1827 a iniciatíve profesora Michala Gregussa. Bola podporovaná vedením kolégia, preto aj jej knižné fondy sa rozširovali rýchlejšie. Pozostávala z dvoch oddelení: krásnej literatúry a odbornej literatúry. V školskom roku 1854/55 ju tvorilo 800 knižných titulov.⁸⁹ V roku 1861 obsahovala 900 prác,⁹⁰ v školskom roku 1869/70 vykazovala 1 165 zväzkov beletrie a odbornovo-vedeckých prác,⁹¹ o päť rokov neskôr 1875/76 to bolo 1 387 zväzkov kníh,⁹² v školskom roku 1880/81 sa knižnica krásnej literatúry rozšírila darovaním 6 kníh v 6 zväzkoch a kúpou 8 diel v 14 zväzkoch. Prírastok 14 diel v 20 zväzkoch znamenal celkový stav 803 zväzkov. Knižnica získala darom 2 diela v 2 zväzkoch a kúpou 10 prác v 11 zväzkoch, čo činilo prírastok 12 diel v 13 zväzkoch. Celkový stav knižnice bol 743 zväzkov. V čítárni pribudli 4 časopisy darovaním a 2 kúpou. Tento prírastok rozšíril celkovú ponuku časopisov na 162. Spolu bolo v celej knižnici k dispozícii 1 708 zväzkov. Darmi prispeli niektorí študenti teológie a vyššieho gymnázia, profesori Andrej Vandrák (5 kusov) a Jozef Hörk (1 kus).⁹³ Pre porovnanie uvedme stav knižnice o rok neskôr: v školskom roku 1881/82 knižnica krásnej literatúry sa rozšírila o jedno darované dielo a kúpou 14 kníh v 17 zväzkoch, čo spolu činilo 821 zväzkov kníh, vedecká knižnica svoje fondy doplnila o 3 darované knihy a 3 kúpené, spoločným prírastkom 6 kníh bol konečný stav 749 položiek. Aj zbierka časopisov sa rozšírila o 6 titulov, to znamená, že v knižnici bolo k dispozícii 168 časopisov. Obe oddelenia knižnice i čítareň mali k dispozícii pre záujemcov z radov členov spolku, študentov i profesorov 1 738 kusov literatúry.⁹⁴ V roku 1885 sa mohli členovia Maďarskej spoločnosti dožadovať až 854 kníh z beletrie, 761 vedeckých prác a 199 zväzkov časopisov, teda 814 zväzkov prác, v roku 1896 bol knižný fond tvorený 1 429 prácami uloženými v 1 754 zväzkoch.⁹⁵ Knižníka volila Maďarská spoločnosť.

87 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 29. *A tiszai á. h. ev. egyházkerületi Collegium értesítője az 1895–96 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1896, s. 420–421.

88 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

89 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 9. *Az eperjesi evang. kerületi Collegium 1854/5 iki értesítője*. Eperjesen : Redlitz Ed. betüivel, 1855, s. 8.

90 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

91 *Az eperjesi evang. ker. Collegium 1869/70 tanévi értesítője*. Eperjes : Ipar- és Hitelbank nyomdája, 1870, s. 35.

92 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről*. Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája, 1876, s. 27.

93 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről*. Eperjes : nyomtatott Az eperjesi benkegyelet könyvnyomdájában 1881, s. 72–73.

94 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 17. *Az eperjesi kerül. ev. collegium értesítője az 1881/82 isk. évről*. Kassán : Nyomatott Scharf F. J. könyvnyomdájában, 1882, s. 47.

95 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

Mládež vyššieho gymnázia mala v svojej správe aj študentskú knižnicu *Markovičovho krúžku*, ktorá napríklad v školskom roku 1875/76 pre svojich členov ponúkala 78 zväzkov⁹⁶ a knižnicu *Pálfyho krúžku*, ktorá vznikla v roku 1875. V roku 1885 mala v inventári 156 zväzkov kníh a 248 zošitov.⁹⁷ Rozrastala sa kúpou i darovaním. Knižovníka volil spolok.

V školskom roku 1869/70 knižnice prešovského kolégia a jeho jednotlivých ústavov poskytovali študujúcej mládeži viac ako 28 000 zväzkov prác.⁹⁸ V roku 1967 udáva Jozef Repčák existenciu 58 000 zväzkov kníh, v ktorých dominuje hungaristická a teologická literatúra.⁹⁹

Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

Libraries of the Prešov Evangelical College between 1850 and 1918

Abstract

The libraries of the Prešov Evangelical College went on to gradually become the centers of cultural and scientific life of the institution ever since it was first founded in 1667. They offered substantial ground for the development of the college's book culture as well as that of its departments, which in the latter half of the 19th century profoundly extended the collections of the Great College Library by means of establishing vocational libraries at academies and student societies. Literary works would normally be acquired through donations, testaments of last will, purchases, or profits from cultural events. The demands for education, professional growth, and self-training of professors and students of the college had gradually resulted in the founding of the *Great College Library* (its first historical record dates as far back as 1673) with donations from *Szimay Library's* patrons (1833). The latter half of the 19th century witnessed the foundations of vocational libraries of the college's departments – *Vocational Library of Theology Students* (1856), *Juristic Library* (1862), *Library of the Teacher Training Department* (1873), *Library of the Lower Grammar School Youth*, and also the libraries of student societies – *self-educating and self-helping society of theology students*, *Slovak Society* (1832), *self-helping legal society*, *Hungarian Society* (1827), *Markovič circle* and *Pálfy circle* (1875).

(Preklad Jozef Kotulák)

96 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1875/6-isk. évről*. Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája, 1876, s. 30.

97 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 421.

98 *Az eperjesi evang. ker. Collegium 1869/70 tanévi értesítvénye*. Eperjes : Ipar- és Hitelbank nyomdája, 1870, s. 35.

99 REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 285-286.

SPOLOK ŽIVENA OD JEHO VZNIKU DO ROKU 1918 A SOCIÁLNA OTÁZKA

Ivana ŠKULECOVÁ

Od 19. storočia, najmä od jeho 40. rokov, sa do národných aktivít Slovákov začali výraznejšie zapájať aj ženy. Spočiatku išlo skôr o činy jednotlivkýň.¹ Aj predstavitelia slovenského národného života si uvedomovali potrebu zapojenia žien do rozvoja národného povedomia, najmä v rodinách. Podnety k uskutočneniu tohto cieľa boli spočiatku u predstaviteľov slovenského národného hnutia skôr individuálneho alebo regionálneho charakteru, so zameraním na vzdelávanie žien.² Snahy o cieľavedomejšie zapojenie slovenských žien do národného života vyvrcholili roku 1869 založením Živeny, spolku slovenských žien v Martine.

Hlavnou úlohou novozałożeného spolku malo byť vzdelávanie žien v národnom duchu. Zároveň mal spolok Živena podľa stanov rozvíjať činnosť aj v sociálnej oblasti, najmä v úzkej súvislosti so svojimi školskými aktivitami. V stanovách, v § 2, bolo uvedené, že úlohou spolku bude okrem „*dievčenských vychovávacích ústavov*“ zakladať aj „*opatrovne*“ a „*ústavy k zamestnaniu chudobných ženských*“, pričom sa jeho zakladatelia rozhodli, že „*chudobné, schopné slovenské dievčatá bude spolok podporovať*“.³ Charitatívne poslanie spolku bolo zdôraznené aj v jeho názve „*Živena, dobročinný spolok slovenských žien*“.⁴ Úlohou spolku na základe povinností určených stanovami bolo podporovať, a to najmä finančne, chudobné Slovenky počas štúdií a vo všeobecnosti pomáhať nemajetným Slovákom žiadajúcim o podporu, najmä z radov vlastných členov, čo bolo zakotvené v § 5 spolkových stanov, zaoberajúcim sa „*právami členov*“, v ktorom sa uvádzalo, že „*vo všetkých výhodách spolku zúčastnia sa v prvom rade pomerne členovia spolku, alebo nimi odporúčané osoby*“.⁵

- 1 Medzi ne patrili napríklad divadelná ochotníčka herečka Anna Jurkovičová, organizátorka zbierky slovenských výšiviek Jana Lehocká, rod. Vyšná a Jana Hrebendová, rod. Bôriková, ktorá počas revolúcie 1848 – 1849 pôsobila ako ošetrovateľka slovenských dobrovoľníkov, za čo bola uhorskými úradmi aj uväznená. O Jane Lehockej, rod. Vyšnej bližšie ĎURANOVÁ, Ľudmila a kol.: *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2003, s. 145-146; *Slovenský biografický slovník III*. Hlav. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 374. O Jane Hrebendovej, rod. Bôrikovej bližšie ĎURANOVÁ, Ľudmila a kol.: *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2003, s. 93-94. V 60. rokoch 19. storočia sa v národnom živote Slovákov aktivizovala napríklad ochotníčka herečka a národnokultúrna pracovníčka v Liptovskom Mikuláši Marína Miloslava Hodžová. Bližšie ĎURANOVÁ, Ľudmila a kol.: *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2003, s. 84-85.
- 2 Príkladom je spolok *Dobrodej*, založený roku 1867 v Liptovskom Mikuláši Jánom Drahotínom Makovickým a Emilom Nitrianskym. Spolok mal slúžiť na rozvíjanie vzdelania žien. Bližšie MADERA, Michal: *Dobrodej (1867 – 1937)*. In: *Cirkevné listy*, roč. 52, 1938, č. 1, s. 30.
- 3 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sign. PM 15 2570. *Stanovy spolku Živena z roku 1869*.
- 4 SNK – ALU Martin, sign. PM 15 2570. *Stanovy spolku Živena z roku 1869*.
- 5 PIETOR, Ambro: *Návrh stanov „Živeny“*, spolku slovenských žien v Martine. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 9, 1869, č. 47, s. 2.

Finančná podpora zo strany spolku bola závislá od financií, ktoré spolok vlastnil. V prvých rokoch činnosti spolku boli jeho aktivity zamerané predovšetkým na získavanie finančných prostriedkov potrebných k jeho existencii. Finančná podpora smerom navonok bola aj preto zo strany Živeny obmedzená. Na valnom zhromaždení sa prvá zmienka o podpore slovenských dievčat na štúdiách objavila až 4. augusta 1886 v správe tajomníka spolku Ambra Pietra, v ktorej uviedol, že spolok udelil podporu na ukončenie štúdia v Prahe slečne Maríne Uličnej z Liptovského Mikuláša. Podľa tajomníkovej formulácie prezentovanej informácie išlo o „*podporovanie študujúcich dcér našich národa*“, nie o prvú konkrétnu aktivitu spolku v oblasti podpory študentiek.⁶ O podpore študujúcej mládeže Živenou a o problémoch so získavaním financií pre túto oblasť činnosti sa možno dozvedieť napríklad zo súkromnej korešpondencie. Z listu Eleny Maróthy-Šoltésovej z 21. septembra 1884 Terézii Vansovej (dva roky pred Pietrovou správou na valnom zhromaždení Živeny – pozn. I. Š.), v ktorom uviedla, že „*o podporu z obetí naskladaných na študujúcu slov. mládež hlási sa vždy väčší počet nárokujúcich, preto nemožné je jednému poskytnúť značnejšiu pomoc*“⁷ možno usúdiť, že Živena nepodporovala len dievčatá, ale slovenskú mládež všeobecne.

Ďalšia informácia o podpore konkrétnej študentky sa nachádza v správe valného zhromaždenia z 13. augusta 1890, podľa ktorej bola podpora v hodnote 80 zlatých udeľená M. (Maríne – pozn. I. Š.) Ormisovej⁸ a o štyri roky neskôr bolo v tajomníkovej správe na valnom zhromaždení dňa 15. augusta 1894 uvedené, že „*v zmysle § 2. stanov dávali sme chudobným a schopným slovenským dievčatám peňažné podpory, čím umožnili sme im dokončiť započaté štúdiá*“.⁹ Na základe uvedeného možno usúdiť, že zrejme išlo o početnejšie finančné podpory, než boli uvedené v správach zo zasadnutí a valných zhromaždení Živeny. Od roku 1895 začali Slovenky študovať aj na školách brnianskej *Vesny* a ak aj nie vždy s finančnou, tak aspoň s informačnou podporou Živeny. Z výborového zasadnutia Živeny 15. decembra 1895 sa možno dozvedieť o udelení podpory Marte Meličkovej v sume 100 zlatých bez určenia účelu.¹⁰

6 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, č. kart. 1, inv. č. 2. (1869 – 1894). Zápisnice valných zhromaždení a ústredného výboru. *Správa tajomníka spolku z dňa 4. augusta 1886. Zápisnica valného zhromaždenia odobývaného dňa 4. augusta 1886.*

7 V liste uviedla podporu pre Socháňa a uvažovala aj o podpore pre chlapca talentovaného v maliarstve – Hanulu z Liptova. Išlo pravdepodobne o maliara Jozefa Hanulu (pozn. I. Š.). SNK – ALU Martin, fond Živena, sign. 198 Z 8. *List Eleny Maróthy-Šoltésovej zo dňa 21. septembra 1884 Terézii Vansovej.* Úryvok z listu je publikovaný aj v knihe HANDZOVÁ, Želmíra: *Elena Maróthy-Šoltésová. Múdrosť a skromnosť idú spolu. Život a dielo v dokumentoch.* Martin : Osveta, 1989, s. 187.

8 SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, šk. 1, inv. č. 2. (1869 – 1894). Zápisnice valných zhromaždení a výboru. *Zápisnica z 13. valného zhromaždenia odobývaného 13. augusta 1890.*

9 SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, šk. 1, inv. č. 2. (1869 – 1894). Zápisnice valných zhromaždení a výboru. *List A. Pietra o založení školy valnému zhromaždeniu „Živeny“ pri príležitosti 25 rokov založenia spolku.*

10 SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, šk. 1, inv. č. 3. (1895 – 1921). Zápisnice valných zhromaždení a ústredného výboru. *Zápisnica výborového zasadnutia odobývaného dňa 15. decembra 1895.* Išlo o podporu hudobného vzdelania

Od začiatku 20. storočia sa zvyšoval počet slovenských študentiek na českých školách, a tým aj počet Sloveniek žiadajúcich Živenu o finančnú podporu. Vyhľadávať schopné slovenské dievčatá a žiadať Živenu o ich finančné podporovanie sa usilovala od roku 1905 kroměřížska učiteľka Elena Solláriková. K ďalším ženám, ktoré venovali pozornosť štúdiu dievčat, patrila napríklad Elena Cablková.¹¹

Mladé Slovenky a Slovákovi zo slabších sociálnych vrstiev podporovala na štúdiách nielen Živena, ale individuálne aj niektoré jej členky, čo súviselo s ich záujmom o činnosť spolku, ktorého boli súčasťou.¹² Za účelom podpory mladej slovenskej generácie v jej štúdiách bola po smrti Ambra Pietra roku 1906 založená na „uctenie jeho pamiatky tým cieľom, aby sa z jej úrokov podporovala slovenská študujúca mládež“ *Základina Ambra Pietra*.¹³

Niektoré dievčatá, ako už bolo uvedené, samy žiadali Živenu o podporu pomocou jej členiek, odvolávajú sa na spolkové stanovy, alebo boli členkami „vyslovene vybrané“, ako schopné študovať a následne podporené. Často bolo potrebné aj presvedčanie rodičov, aby súhlasili s ich štúdiom.¹⁴ Počet žiadateliek o finančnú podporu na štúdiá

Marty Meličkovej. SNA Bratislava. Účty, účtovná korešpondencia, poplatky za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky 1873 – 1918, šk. 65, inv. č. 253. *Účty, účtovná korešpondencia, platby za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky, hudobná škola etc. 1873 – 1919. Assignácia. Osvedčenie Jána Meličku, ev. učiteľa, správcu sl. spevokolu 28. 12. 1895 o prevzatí 100 zlatých od Anny Halašovej, pokladničky Živeny.*

- 11 V liste adresovanom Živeny z 1. augusta 1913 prosila Cablková o finančnú podporu pre sedem dievčat z remeselníckych rodín v sume 120 korún pre každú. Zároveň uviedla, že nebolo ľahké presvedčiť rodičov dievčat, aby súhlasili s ich štúdiom. Išlo o Betku Brezovskú (mala študovať v Kroměříži), Ľudmilu Kropáčiovú, Oľgu Lajdovú, Zuzku Tvarožkovú a Annu Klasovú (mali študovať v Stežerách), Annu Megovú a Vilmu Nukloškovú (mali študovať Chrudimi). SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Spisový materiál, šk. 21, inv. č. 148. Korešpondencia 1913. *Žiadosť Eleny Cablkovej o podporu siedmich dievčat z remeselníckych rodín.*
- 12 O konkrétnych podporách sa možno dozvedieť skôr náhodne zo súkromnej korešpondencie, napríklad Drahotína Kardošová, organizátorka zbierania ľudových výšiviek, finančne podporila jedno dievča na štúdiách na hospodárskej škole v Kroměříži. Bližšie SNK – ALU Martin, fond Živena, sign. 198 AB 2. *List Terézie Vansovej Maríne Maliakovej, rod. Ormisovej* (Podľa informácie dopísanej na list ceruzkou, pochádza asi z roku 1902 – pozn. I. Š.).
- 13 Bližšie SNA Bratislava. Účty, účtovná korešpondencia, poplatky za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky 1873 – 1918, šk. 65, inv. č. 253. *Účty, účtovná korešpondencia, platby za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky, hudobná škola etc. 1873 – 1919. 5. 12. 1906 na základinu Ambra Pietra 200 korún.*
- 14 V januári 1905 bola podpora v hodnote 200 korún udelená dcére Hermíny Boženy Šteldovej, za účelom budúceho povolania učiteľky. Roku 1908 bola udelená pôžička Auguste Štelclovej za účelom vzdelania. Roku 1913 dostal pôžičku v hodnote 100 korún Blažej Bulla pre dcéru Vieru na štúdium na hospodárskej škole v Kláštorne Hradisku pri Olomouci. Bezúročnú pôžičku mal vrátiť do piatich rokov. Bližšie SNA Bratislava. Účty, účtovná korešpondencia, poplatky za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky 1873 – 1918, šk. 65, inv. č. 253. *Účty, účtovná korešpondencia, platby za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky, hudobná škola etc. 1873 – 1919. 8. 1. 1905 podpora 200 korún pre dcéru pani Hermíny B. Šteldovej. 20. 12. 1913 Blažej Bulla Soznanie, záväzok o prijatí na školenie dcéry Viery v hospodárskej škole v Kláštorne Hradisku pri Olomouci 100 korún bezúročnej pôžičky. Zo zacho-*

koncom prvého desaťročia 20. storočia výrazne narástol a Živena už nebola schopná poskytnúť ju všetkým. V dôsledku toho sa výbor Živeny 14. decembra 1913 rozhodol udeľovať žiadateľkám už len bezúročnú pôžičku, a to na dobu maximálne päť rokov. V osobitných prípadoch spolok pravdepodobne naďalej udeľoval okrem bezúročnej pôžičky aj priamu finančnú podporu, čo možno usúdiť zo zápisnice výborového zasadnutia konaného 1. decembra 1917, na ktorom boli prerokované mimoriadne spolkové výdavky v počte trinásť a pri predkladaní návrhov na školskú podporu bol použitý v niektorých prípadoch termín „*bezúroková pôžička*“ a niekde „*školská podpora*“.¹⁵

Okrem finančnej podpory slovenskej študujúcej mládeže Živena, aj keď len v rámci svojich finančných možností, venovala pozornosť sociálnej činnosti zameranej na podporu ľudí v núdzi. Vychádzala pritom zo spolkových stanov, na ktoré sa vo svojich listoch odvolávali aj žiadatelia o finančnú podporu.¹⁶

vaných žiadostí o finančnú podporu na dokončenie štúdií sa dozvedáme, že o podporu požiadala roku 1910 Anna Šenšelová, roku 1911 Paulína Chorváthová, roku 1914 Oľga Sitárová z Priekopy, roku 1916 Anna Kompišová (v liste opísala aj zlé finančné pomery v rodine – pozn. I. Š.) a Oľga Zovkócyová (alebo Zorkócyová, hláska v priezvisku nečitateľná – pozn. I. Š.) zo Žiliny. SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Spisový materiál, šk. 21, inv. č. 145. Korešpondencia 1909. *Žiadosť Anny Šenšelovej o podporu na štúdium vyšivkárstva*, inv. č. 146, Korešpondencia 1910. *Odpoveď Anne Šenšelovej na žiadosť o podporu*. Išlo pravdepodobne o Annu Šenšelovú – pozn. I. Š. (1882 – 1976), ktorá v rokoch 1910 – 1911 študovala techniku vyšívania na Mestskej priemyselnej škole v Prahe (v žiadosti o podporu uviedla, že potrebuje dokončiť Mestskú priemyselnú školu v Prahe – pozn. I. Š.). Od roku 1910 do 1951 pracovala v Lipe, po roku 1918 spolupracovala so Živenou pri organizovaní vyšivkárskych kurzov. Bližšie ĐURANOVÁ, Ludmila a kol.: *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2003, s. 234; SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Úradné knihy. Spisový materiál, šk. 21, inv. č. 147. Korešpondencia 1911. *Žiadosť o podporu na štúdium Paulíny Chorváthovej zo Slovenského Pravna adresovaná spolku Živeny 15. augusta 1911*. SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Spisový materiál, šk. 21, inv. č. 149. Korešpondencia 1914. *List Oľgy Sitárovej z Priekopy adresovaný Živeny 3. júla 1914*. SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Spisový materiál, šk. 21, inv. č. 151. Korešpondencia 1916. *Žiadosť o podporu na obchodný kurz Anny Kompišovej z dňa 2. augusta 1916 adresovaný Živeny. Žiadosť Oľgy Zovkócyovej (alebo Zorkócyovej – pozn. I. Š.) o podporu*. Uvedené žiadosti boli spolkom Živena akceptované a pôžičky udelené – pozn. I. Š. Napríklad Oľge Zovkócyovej (alebo Zorkócyovej – pozn. I. Š.) bola vyplatená pôžička 100 korún, ktorú sa zaviazala zaplatiť po skončení štúdia. Bližšie SNA Bratislava. Účty, účtovná korešpondencia, poplatky za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky 1873 – 1918, šk. 65, inv. č. 253. *Účty, účtovná korešpondencia, platby za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky, hudobná škola etc. 1873 – 1919*. 30. 8. 1915 Šoltéssová píše Halašovej, že má vyplatiť 100 korún pôžičky slečne Oľge Zovkócy (alebo Zorkócy – pozn. I. Š.) zo Žiliny.

15 Školskú podporu takto napríklad dostala už spomenutá Anna Kompišová, ktorá v žiadosti prosila vyslovene o podporu na dokončenie štúdií odvolávajúc sa na spolkové stanovy. SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, šk. 1, inv. č. 3. (1895 – 1921). Zápisnice valných zhromaždení a ústredného výboru. *Zápisnica výborového zasadnutia spolku „Živeny“ zo dňa 1. decembra 1917 v byte predsedníčky spolku Eleny Šoltésovej*.

16 Roku 1908 bola podpora 10 korún udelená Andrejovi Sarnekovi zo Starej Turej. SNA Bratislava. Účty, účtovná korešpondencia, poplatky za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky 1873 – 1918, šk. 65, inv. č. 253. *Účty, účtovná korešpondencia, platby za kultúrne*

Od roku 1901 sa Živena na návrh Vincencie Stodolovej¹⁷ z Liptovského Mikuláša zaoberala napríklad otázkou založenia sirotinca. Zriadený mal byť v Liptovskom Mikuláši, s kapacitou pre šesť detí. Živena sa mala rozhodnúť, či náklady na túto činnosť bude hradiť z finančných darov, alebo počká, kým bude mať potrebné financie. Evanjelická cirkev a. v. v Liptovskom Mikuláši však sirotinec medzitým založila.¹⁸ Otázka založenia sirotinca našla pravdepodobne u členiek Živeny veľkú odozvu a vyvolala diskusie. Na skutočnosť, že prípravou sirotinca sa približne v tom istom čase ako Živena zaoberala aj mikulášska evanjelická cirkev, poukazuje napríklad korešpondencia Eleny Maróthy-Šoltésovej s Teréziou Vansovou a korešpondencia Terézie Vansovej s Marínou Maliakovou¹⁹. Maróthy-Šoltésová v liste Vansovej z 12. júla 1901 uviedla nepriaznivú finančnú situáciu Živeny ohľadom zriadenia sirotinca: „*So sirotincom tak sa zdá vec, že nedochodia nám ešte naň peňažné prostriedky. Nemajú ani plat na vydržiavanie opatrovkyne, hospodu a na vydržiavanie čo len šiestich detí.*“ Podľa Maróthy-Šoltésovej navrhovateľka akcie Vincencia Stodolová prisľúbila 500 korún podpory. Išlo o súkromný list so subjektívnymi názormi, ktoré sú však aj dnes istým ukazovateľom vzťahov a situácie v spolku.²⁰ Vansová v liste Maliakovej z 20. júla 1901 sa okrem úvahy o vhodnom mies-

akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky, hudobná škola etc. 1873 – 1919. Podpora 10 korún Andrejovi Sarnekovi na Starú Turú 8. 9. 1908. Zachovala sa aj prosba o podporu s dátumom 14. december 1895 od učiteľa Jána Meličku, v ktorej sa odvolával na stanovy. SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Spisový materiál, šk. 21, inv. č. 132, Korešpondencia 1895. Žiadosť učiteľa a správcu školy Jána Meličku o podporu adresovaná spolku Živeny 14. decembra 1895, ďalej poďakovanie za vianočnú nádielku z roku 1898/17 a prosba o almužnu od „87-ročného verného Slováka“ (priezvisko nečitateľné – pozn. I. Š.) z roku 1908. SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Spisový materiál, šk. 21, inv. č. 144, Korešpondencia 1908. Prosba o almužnu od 87-ročného verného Slováka (meno nečitateľné – pozn. I. Š.) spolku Živena. Jarmila Tkadlečková-Vantuchovej v monografii Živena – spolok slovenských žien uvádza, že sociálna činnosť Živeny bola v dôsledku nedostatku financií obmedzená na nepravidelné vianočné darčeky, dary kníh, šatstva a drobnú peňažnú výpomoc. Bližšie TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila: Živena – spolok slovenských žien. Bratislava: Epoque, 1969, s. 34; VOTRUBOVÁ, Štefana: Živena jej osudy a práca. Turčiansky Sv. Martin: Živena, spolok slovenských žien, 1931, s. 44 uvádza aj vianočné darčeky Živeny roku 1902 „pre 70 slovenských detí a 14 vdov (zbierkou) šaty, peniaze, drobné dary a 115 kníh“.

18 Vincencia Stodolová, rod. Polóniová (1869) patrila k aktívnym členkám Živeny a významným kultúrnym pracovníčkam slovenského ženského hnutia na prelome 19. a 20. storočia. Žila a pôsobila najmä v Liptovskom Mikuláši, kde bola členkou spevokolu Tatan. Vystupovala aj na večierkoch Živeny. Najprv bola členkou jej výboru a v rokoch 1899 – 1910 podpredsedníčkou. V tejto funkcii sa usilovala o zriadenie sirotinca. Roku 1895 organizovala v Liptove zbierky pre národopisnú výstavu v Prahe a pre martinské múzeum. Roku 1910 sa spolupodieľala na založení Lipy a v rokoch 1910 – 1913 bola členkou jej výboru. Okrem toho prispela k rozvíjaniu slovensko-rumunských vzťahov. Bližšie ĎURANOVÁ, Ľudmila a kol.: *Lexikón slovenských žien*. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2003, s. 224-225.

19 VOTRUBOVÁ, Štefana: *Živena jej osudy a práca*. Turčiansky Sv. Martin: Živena, spolok slovenských žien, 1931, s. 44.

20 Marína Maliaková, rod. Ormisová (1861 – 1946), bola dcérou Samuela Ormisa, v rokoch 1899 – 1938 žila v juhoslovanskom Iloku, kam jej písala aj Vansová. V rokoch 1878 – 1885 bola ochotníčkou herečkou v Tisovci, 1887 – 1888 v Slovenskom spevokole v Martine. Bola zberateľkou

te pre prípadnú školu Živeny vyjadrila aj k otázke založenia sirotinca. Po úvahe o škole a vyjadrení sklamaní z obmedzenej činnosti spolku s poznámkou „*Treba už dačo začať, že vždy len čakať budeme?*“ sa pesimisticky vyjadrila aj ku sirotincu: „*Zo sirotinca je vari nič, lebo i seniorát liptovský a spolok Tranovský má úmysel tenže založiť.*“²¹

Návrhom Stodolovej o založení sirotinca sa zaoberalo valné zhromaždenie Živeny roku 1901, s konštatovaním, že o zriadení sirotinca uvažovala aj evanjelická cirkev a. v.²² Návrh Stodolovej bol opätovne prerokovaný na valnom zhromaždení Živeny 7. augusta 1904 a zriadenie sirotinca, ako vyplýva zo zápisnice – „*keď nám gazdinskú školu nepovolili*“, malo byť pravdepodobne aspoň čiastočnou náhradou za nepovolenú školu. Návrh bol predbežne schválený.²³ V dôsledku nedostatku finančných prostriedkov sa však Živena nepodarilo v sledovanom období sirotinec založiť.

Počas prvej svetovej vojny sa Živena zapojila do sociálnych aktivít aj v spolupráci s Červeným krížom.²⁴ Roku 1917 preň usporiadala zbierku.²⁵ Nadviazala na tradíciu

ľudových výšiviek a krojov, roku 1888 ich vystavovala v Martine a roku 1899 v Prahe. Spolupracovala s predstaviteľkami českého národného hnutia, napríklad s Vilmou Sokolovou-Seidlovou. Bližšie ĐURANOVÁ, Ľudmila a kol.: *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2003, s. 154-155.

21 List obsahuje aj subjektívne a dosť odvážne Šoltésovej ohodnotenie nielen otázky sirotinca, ale aj celkových vzťahov v spolku, a tiež vzťahov medzi martinským národným centrom a okolitými kultúrnymi strediskami, konkrétne vzťahov medzi Liptovským Mikulášom a Martinom. Elena Maróthy-Šoltésová v liste uviedla: „*Potom som jej (Stodolovej – pozn. I. Š.) navrhla, aby to ona tam v Mikuláši zriadila, že má i času i spôsobnosť k tomu. Živena že dá na to všetky svoje úroky, ale tá odoprela, že sa vraj necíti dosť silnou k tomu. Nuž tak ti to ide. Ony (Liptovskomikulášanky – pozn. I. Š.) tam nemajú nič národného na starosť.*“ Uvedená poznámka bola naozaj subjektívna a vychádzala skôr zo Šoltésovej všeobecného sklamaní nad neúspechmi spolku v čase zamietnutia školy, keď členky Živeny mali pocit istej stagnácie spolku, než zo sklamaní z celkových pomerov v Liptovskom Mikuláši, ktorý v tom čase žil aktívnym kultúrnym a spolkovým životom – pozn. I. Š. Bližšie sa činnosti v Liptovskom Mikuláši v sledovanom období venovala KOVAČEVIČOVÁ, Soňa: *Liptovský Svätý Mikuláš, mesto spolkov a kultúry v rokoch 1830 – 1945*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1992. 158 s. Liptovskomikulášanky podľa mienky Šoltésovej v liste „*sú veľmi majetné a bezdetné, nuda ich nosí, a nechcú sa prizreť, nechcú svoje pohodlie obetovať. A nás Martinčanov ako prisno posudzujú, že nič ... vyvieť. A to zazlievajú, že centralizujeme, a my by sme boli radi, keby oni niečoho sa zaujali a niečo náležitého previedli. Pravdaže sa tu mnoho chýb robí, ale to je vari v celom svete tak*“. SNK – ALU Martin, fond Živena, sign. 198 Z 8. *List Eleny Maróthy-Šoltésovej zo dňa 12. júla 1901 Terézii Vansovej*.

22 SNK – ALU Martin, fond Živena, sign. 198 AB 2. *List Terézie Vansovej zo dňa 20. júla 1901 Maríne Maliakovej, rod. Ormisovej*.

23 SOLTÉSOVÁ, Elena: „Živena“ spolok slovenských žien. Zpráva. In: *Letopis Živeny*, roč. 3, 1902, s. 228-231.

24 SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, šk. 1, inv. č. 3. (1895 – 1921). Zápisnice valných zhromaždení a výboru. *Zápisnica valného zhromaždenia „Živeny“ odbývaného dňa 4. augusta 1904*.

25 Napríklad roku 1914 prijal vedúci zbierky, evanjelický farár Škrovina (krstné meno nečitateľné – pozn. I. Š.) poistenku 200 korún z pokladnice Živeny pre Červený kríž na podporu rodín vojakov pri všeobecnej zbierke. 8. marca 1916 Augusta Országhová miesto vstupného na besedu Živeny venovala na Červený kríž sumu 10 korún. Bližšie SNA Bratislava. Účty, účtovná korešpondencia, poplatky za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny a literárne príspevky 1873 – 1918, šk. 65, inv. č. 253. *Účty, účtovná korešpondencia, platby za kultúrne akcie, vydávanie Letopisu Živeny*

usporadúvania večierkov, ktoré pred vojnou organizovala v spolupráci so Slovenským spevokolom z Martina a počas vojny ich využila na charitatívnu činnosť. V marci 1916 a v apríli 1917 usporiadala dva večierky v prospech Červeného kríža.²⁶ Zasadnutie výboru Živeny 1. decembra 1917 venovalo pozornosť okrem udeľovania sociálnych podôp, pri ktorých podľa zápisnice spolok prekročil mimoriadne výdavky, aj príprave fašiangového večierka, z ktorého získané financie mali byť tiež venované v prospech Červeného kríža.²⁷

Osobitné miesto v sociálnych aktivitách Živeny malo propagovanie zdravotníckej osvetu medzi členmi spolku. Rozvíjala ju najmä prostredníctvom svojej vydavateľskej činnosti. Osvetové práce so zdravotníckou tematikou, aj keď sporadicky, boli publikované, napríklad roku 1885 bola v Almanachu Živeny uverejnená práca *O vode a jej upotrebení v domácnosti* (od autora podpísaného Magurský – pozn. I. Š.). Autor príspevku sa nezameral len na spôsoby využitia vody v domácnosti, ako uvádzal názov článku, ale tiež na všeobecné odborné praktické informácie, aj lekárske.²⁸ Roku 1907 vypísala Živena súťaž na pôvodné slovenské literárne práce a medzi kategóriami dramatických a prozaických prác bola aj kategória náučných prác so zdravotníckou tematikou, ktorú vyhral lekár Jozef Burjan s prácou *Nemluvňa alebo život a opatera dieťaťa v prvých dvoch rokoch*.²⁹ Práce so zdravotníckou tematikou boli uverejňované aj v časopise *Živena*, ktorý vychádzal od roku 1910. Napríklad v jeho treťom ročníku bol publikovaný článok o tuberkulóze, ktorého autorom bol pravdepodobne lekár Ján Petrikovich.³⁰

Na základe uvedených faktov možno konštatovať, že Živena sa podarilo do roku 1918 aspoň čiastočne, aj keď nie úplne podľa predstáv jej členov, naplniť spolkové ciele v sociálnej sfére. Úspešná bola najmä činnosť v oblasti finančnej podpory študujúcej mládeže, aj keď často museli predstavitelia spolku riešiť finančné problémy. Od roku 1913 pristúpila Živena k zavedeniu bezúročných pôžičiek, nahradzujúcich finančnú podporu. Pritom bol naďalej dodržiavaný individuálny prístup v udeľovaní výnimiek. Čiastočne, v rámci finančných možností, dodržiavala aj ciele stanov v oblasti všeobecnej charitatívnej pomoci nemajetným členom, aj nečlenom spolku. S neúspechom sa pre Živenu skončila akcia zakladania sirotinca. Ale príspevky so zdravotníckou tematikou mali v činnosti spolku svoje opodstatnenie. Odrážali skutočnosť, že aj predstavitelia Živeny si uvedomovali sociálne pomery, v ktorých žila väčšina Slovákov a osvetovou činnosťou na pôde spolku sa ich snažili prakticky riešiť.

a literárne príspevky, hudobná škola etc. 1873 – 1919. 8. 3. 1916 Augusta Országhová miesto vstupného na Besedu pre Červený kríž 10 korún.

26 SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, šk. 1, inv. č. 3. (1894 – 1951). Zápisnice valných zhromaždení a ústredného výboru. *Zápisnica výborového zasadnutia Živeny odbývaného dňa 1. decembra 1917 v byte predsedníčky.*

27 VOTRUBOVÁ, Štefana: *Živena jej osudy a práca*. Turčiansky Sv. Martin : Živena spolok slovenských žien, 1931, s. 52.

28 SNA Bratislava, fond Živena, spolok slovenských žien 1870 – 1951. Ústredie Živeny. Úradné knihy, šk. 1, inv. č. 3. (1895 – 1921). Zápisnice valných zhromaždení a zasadnutí výboru. *Zápisnica výborového zhromaždenia 1. decembra 1917.*

29 MAGURSKÝ: *O vode a jej upotrebení v domácnosti*. In: *Živena. Národní almanach II*. Red. Ambro Pietor. Turčiansky Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1885, s. 91-113.

30 VOTRUBOVÁ, Štefana: *Živena jej osudy a práca*. Turčiansky Sv. Martin : Živena, spolok slovenských žien, 1931, s. 48.

Pri analýze dobročinných aktivít Živeny a ich výsledkov je potrebné zohľadniť spoločensko-politickú situáciu v Uhorsku, aj postoje Slovákov k sociálnym otázkam. Najmä skutočnosť, že spolková činnosť Živeny závisela od finančných príspevkov jej členov a od spolkových darov. V čase vzniku Živeny existovalo a vznikalo viacero spolkov s rozličným zameraním činnosti a ani Živena nebola jediným ženským spolkom, aj keď na rozdiel od ostatných bola celonárodným ženským spolkom s centrálnym postavením. Takto bola vnímaná aj členmi iných ženských spolkov, napríklad martinskej Ženskej besedy, ktorá vznikla roku 1870, a napriek vlastným stanovám vnímala seba do istej miery ako súčasť Živeny.³¹ Všetky existujúce spolky v sledovanom období boli v činnosti viac alebo menej odkázané na finančnú výpomoc svojich členov, pričom Slováci venovali finančné príspevky najmä Matici slovenskej. Zrušenie slovenských gymnázií a zatvorenie Matice slovenskej v polovici 70. rokov 19. storočia znamenalo pre Slovákov obdobie sklamaní a beznádeje, čo do istej miery oslabilo ich príspevkovú činnosť pre ostatné spolky, teda aj pre Živenu. Zatvorením Matice došlo k zosilňovaniu maďarizácie aj prostredníctvom sociálnych aktivít maďarských vládnucich kruhov medzi slovenským obyvateľstvom. Ako uviedla Anna Stačková v článku *Sociálna práca v Živene (Podľa rozličných správ a iných prameňov)* v *Letopise Živeny V.*, vydanom roku 1928, vyvolali vládne sociálne snahy u slovenského obyvateľstva určitú apatiu alebo nechť k sociálnym aktivitám: „Pred prevratom sociálna práca na Slovensku nemala dobrej povesti. Bolo to celkom odôvodnené, sociálnou prácou pomáhala si maďarská vláda v maďarizačnej práci.“ Uviedla tiež, že „sociálnej práci jednotlivých osobností nemaďarskej národnosti sa všemožne prekážalo a sa znemožňovala. Preto nie div, že slovenským ženám v niektorých oboroch bola sociálna práca takrečeno cudzou“. Stačková porovnávala stav sociálnej práce žien na Slovensku so situáciou v Čechách, kde už koncom 19. storočia bola iná situácia: „České ženy v sociálnej práci vyrastali a mohli v nej pracovať podľa príkladu Prahy, kde myšlienka práce pre druhého človeka už vplyvom Bolzanovým, pozdejšie americkým vplyvom Náprstkovým, od rokov šesťdesiatych nachádzala u popredných žien českých účinného ohlasu a porozumenia.“³² České sociálne aktivity boli výsledkom odlišnej politickej situácie v českých krajinách. Činnosť českých národných dejateľov, ktorá prinášala pre štát pozitívne výsledky, bola podporovaná štátnymi orgánmi. Napríklad pozitívneho ocenenia sa dostalo dosiahnutým výsledkom škôl brnianskej Vesny, aj s konkrétnou nasledujúcou podporou zo strany štátu.³³

V oblasti sociálnych aktivít Živeny zaujme skutočnosť, ktorá síce so sociálnou činnosťou spolku nesúvisela priamo, ale u jej členov vyvolala záujem, najmä v prvých rokoch činnosti a pozornosť jej neskôr venovala aj Elena Maróthy-Šoltésová. Živena sa totiž podľa stanov zaviazala pôsobiť medzi Slovenkami „ktorejkoľvek vrstvy vlasti na-

31 JUNAS, Ján: Zdravotnícka publicistika v časopise Živena. In: *Zborník z osláv 125. výročia Živeny spolku slovenských žien v Martine*. Zost. Viera Sedláková. Martin : Živena, spolok slovenských žien, 1995, s. 101-105.

32 TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila: *Živena – spolok slovenských žien*. Bratislava : Epoque, 1969, s. 22.

33 STAČKOVÁ, Anna: *Sociálna práca v Živene (Podľa rozličných správ a iných prameňov)*. In: *Letopis Živeny V. (Na desiate výročie oslobodenia)*. Zost. Štefana Votrubová. Turčiansky Sv. Martin : Živena, spolok slovenských žien, 1928, s. 17.

šej“.³⁴ Uvedenú úlohu sa snažila zodpovedne plniť sociálnou starostlivosťou vo forme spomenutej finančnej podpory slovenských študentov a študentiek zo slabších sociálnych skupín a zdravotníckej osvety, pričom na kultúrnych aktivitách Živeny – večierkoch a slávnostiach sa v prevažnej miere podieľali Slovenky zo sociálne lepšie situovaných rodín. Spolok Živena sa síce snažil zapojiť do uvedomelých aktivít aj nemajetných príslušníkov slovenského národa, napriek tomu na spolkových stretnutiach mali zastúpenie najmä ženy z lepšie finančne postavených rodín. Dôkazom toho je napríklad fakt, že na stránkach Národných novín bola v rokoch 1871 a 1872 v rubrike Besednica publikovaná „diskusia“ o oblečení žien na valných zhromaždeniach Živeny. Pretože nešlo len o jeden článok, ani o krátke časové obdobie, možno usúdiť, že sami členovia Živeny nepokladali otázku odievania na zhromaždeniach Živeny za málo dôležitú. Diskusia začala v Besednici v 88. čísle Národných novín, v ktorej neznámy autor (podpísaný ako *Priateľ Živeny* – pozn. I. Š.) v článku *Národné slávnosti* kritizoval rozmáhajúci sa luxus v oblečení niektorých slovenských žien slovami: „*Beda nám, beda – vraj Slovači, ak sa tá svetská skaza (luxus – pozn. I. Š.) aj medzi nás, zvlášte ženské pokolenie dostane! A veru sa počína rozmáhať, ba začína až do najnižších vrstiev ľudu nášho už svoje korene púšťať.*“ Vyslovil obavu nad skutočnosťou: „*Ako že my vraj z našich chatrných dôchodkov poctive vyživíme naše rodiny, ako že napomôžeme národné naše ciele, keď tá svetská prepiata nádhera toľké obete bude požadovať.*“ Pripomenul: „*Nepýtajte od nás na školy, Maticu, Živenu atď. jestli zmáhajúcej sa nádhere zavčasu primerané medze nepoložíte.*“ Obava odrážala zrejme jeho zlé skúsenosti so spôsobom života niektorých vrstiev slovenskej spoločnosti, čo vyjadril aj v nespokojnosti nad „*bystrickým, sv. mikulášskym, hrádockým atď. luxusom*“. Zrejme mal na mysli aj členky Živeny, ktoré sa snažil napomenúť slovami: „*Opovažujem sa upozorniť náš spolok „Živenu“, aby po čas svojho terajšieho valného zasadania nezapomenul túto z každého ohľadu citlive do života siahajúcu záležitosť do povahy vziať.*“³⁵ Článok našiel pravdepodobne odozvu v slovenskej spoločnosti, pretože ďalší príspevok s témou jednoduchosti v obliekaní bol uverejnený už v 90. čísle Národných novín. Autor článku (podpísaný ako *A. Rozmarín* – pozn. I. Š.) sa prihováral „*pannám a ženám Živenkám*“ s rovnakým zámerom ako autor predchádzajúceho článku.³⁶ Uvedené príspevky našli odozvu aj u samotných členiek Živeny. Na Rozmarínov príspevok reagovala v 110. čísle *Národných novín* v uvedenej rubrike členka Živeny Miloslava Ruslanská.³⁷ Konštatovala, že „*rozširovať jednoduchosť (v šatstve – pozn. I. Š.) držím za veľkú a svätú povinnosť slovenských žien a paniien*“. K uplatneniu tohto spôsobu odievania navrhovala zvoliť jednotný materiál a čiernu farbu šiat, z dôvodu, „*žeby žiadna neprišla do pokúšania: chcieť ukázať svoje nové šaty, alebo si v tom zakladať, že je krajšie pristrojená, ako tá lebo oná. Spolu by sme dokázali, že je nám oblek nie nado všetko a že človeka neceníme podľa toho, aké drahé šaty nosí, ale aké sú jeho skutky. Ukázalo by sa, že ten mladý človek bol na omyle, čo sa pred rokom vyslovil pri spomienke, ako si Živena bude voliť predsedníčku, že „poobzerajú*

34 KOZLOVÁ, Eliška: Jak sme ve Vesne žili a pracovali. In: *Zborník Vesny*. Red. Žofie Zvěřinová. Brno : Vesna, 1932, 28-52.

35 SNK – ALU Martin, sign. PM 15 2570. *Stanovy spolku Živena z roku 1869*.

36 Národné slávnosti. In: *Národné noviny*, roč. 2, 1871, č. 88, s. 2-3.

37 ROZMARÍN, A.: Lúbolist ku pannám a ženám Živenkám. In: *Národné noviny*, roč. 2, 1871, č. 90, s. 2.

sa obleky prítomných ženských a ktorá bude mať šaty z najťažšej a najdrahšej látky, tá že bude predsedníčkou“.³⁸ Aj keď išlo o subjektívne názory autorov, prezentovali istú skúsenosť, v ktorej sa odrážala majetková diferencovanosť účastníčok stretnutí Živeny (ináč by uvedený problém neriešili – pozn. I. Š.). Autorka článku pokračovala vo svojich úvahách aj neskôr v *Národných novinách*.³⁹ Otázkou módy a nepriaznivého vplyvu drahého oblečenia na ľudí, ktorí si ho nemohli dovoliť (v zmysle, že drahé oblečenie bráni prehĺbeniu komunikácie – pozn. I. Š.), sa zaoberali aj dva články uverejnené v *Národných novinách* roku 1872.⁴⁰

Pocit „dvojitosti“ slovenských žien na pôde Živeny, žien „z vrstvy“ a žien „obyčajných“, možno nadobudnúť nielen z úvah o spolkových zhromaždeniach, ktorých sa podľa uvedených svedectiev zúčastňovali skôr bohatšie členky Živeny, alebo aj chudobnejšie rozhodnuté uskromniť sa na úkor oblečenia v inom (pričom skutočne chudobná členka sa už nemala z čoho uskromniť), ale aj z činnosti Živeny zameranej od jej založenia predovšetkým na vzdelávanie Sloveniek, ktoré považovala za svoje hlavné poslanie. Pritom spôsob vzdelávania, kritizovaný aj zástupcami Živeny, nebol u slovenských dievčat jednotný. Predsedníčka spolku Anna Pivková v článku uverejnenom v Orle roku 1870 a venujúcom sa otázke domácej výchovy poukázala na nevhodnosť takej výchovy dievčat, ktorá smeruje len k cieľu urobiť z nich dámy. Kritizovala názor, podľa ktorého „pod vzdelanosťou žien rozumieť treba francúzštinu, klavírovanie a vyšívanie“.⁴¹ Uvedený spôsob vzdelávania, ktorý bol v tom čase neefektívny, ale často praktizovaný, sa však netýkal všetkých slovenských dievčat. Dostávali ho len dievčatá z finančne lepšie situovaných rodín. Pri analýze spoločenských rozdielov v Živene treba však brať na vedomie skutočnosť, že uvedená nejednotnosť bola v čase vzniku a činnosti Živeny celospoločenským a štandardným javom. V Živene sa vyskytla ako prejav dobových podmienok, odrážajúc dobové myslenie a kultúru spoločenského života. Živena uvedenú sociálnu nejednotnosť vo svojej činnosti vedome nepodporovala, naopak, sústredila sa na zapojenie všetkých vrstiev slovenského obyvateľstva do spoločenského života a finančnou pomocou, aj osvetovou činnosťou sa snažila pomáhať pri odstraňovaní spoločenských rozdielov. Skutočnosť, že medzi členmi Živeny boli spoločenské rozdiely, nebola ľahostajná ani im samotným.

Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

38 Miloslava Ruslanská – bol to pseudonym Hermíny Miloslavy Moštenanovej. Bližšie *Slovenský biografický slovník IV*. Zod. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 225.

39 RUSLANSKÁ, Miloslava: Besednica. Slovo sestry k sestrám. In: *Národné noviny*, roč. 2, 1871, č. 110, s. 2-3.

40 RUSLANSKÁ, Miloslava: Besednica. Jednoduchosť v šatstve. In: *Národné noviny*, roč. 2, 1871, č. 138, s. 2-3.

41 R-n.: Ženský svet. O móde. In: *Národné noviny*, roč. 3, 1872, č. 140, s. 1 a *Národné noviny*, roč. 3, 1872, č. 148, s. 2.

42 PIVKOVÁ, Anna: O domácej výchove ženského pohlavia. In: *Orol. Zábavno-poučný časopis*, roč. 1, 1870, č. 6, s. 192-195.

Association Živena from its beginning to 1918 and social question*Abstract*

Živena, association of slovak women was founded 4. 8. 1869 in Martin. Its main aim was education of slovak women. Apart from above mentioned function, association according to rules should have develop activities in social area, mainly in connection with education. It was mentioned in sole title of the association, which was “*Živena, beneficent association of slovak women*”. Main aim of this essay is to analyse social activity of Živena. It elaborates means how were the financial aims distributed to poor slovak students, whilst it shows examples. It focuses on the fact how the association solved probelms with the lack of money needed for social activity. Apart from financial help, essay deals with other forms of social aim – helping poor Slovaks, question of orphanage, beneficent activity during first world war in cooperation with Red cross. Essay also focuses on propaganda of medical edification among its members. It shows how was social work understood by members of association and how they wanted to solve social differences between themselves.

(Preklad Maroš Melichárek)

NÁRODNOKULTÚRNA A JAZYKOVÁ SPOLUPRÁCA ČECHOV A SLOVÁKOV NA PRELOME 18. A 19. STOROČIA

(Od slovanskej spolupatričnosti k slovanskej vzájomnosti)

Libuša FRANKOVÁ

V období začiatkov moderného národného vývinu Čechov a Slovákov žili obidve etniká v mnohonárodnostnej rakúskej monarchii, ale proces ich národného formovania prebiehal v rozdielnych podmienkach historického aj spoločenskopolitického vývoja.¹

Do konca 18. storočia možno teda pozorovať odlišnosti vo vývoji národného vedomia Slovákov a Čechov a v ich prechode k modernému národu. Česi mali do roku 1526 v podmienkach personálnej únie, kedy sa české krajiny stali súčasťou habsburskej monarchie, vlastný feudálny štát – České kráľovstvo, kým Slováci žili v uhorskom feudálnom štáte. Existencia štátu prispela u Čechov k upevneniu územnoetnického vedomia a k rozvoju jazyka a literatúry. Podstatné črty českej štátnosti si Česi udržali aj po porážke stavovského odboja v roku 1620 zachovaním osobitného postavenia ako administratívno-správnej jednotky v dynastickej únii, aj keď bol spomalený ich kultúrny, národný a politický vývin. Od 18. storočia sa postavenie českých krajín ako samostatnej administratívno-správnej jednotky v monarchii stalo východiskom k odporu proti centralizačným snahám Viedne, ktoré smerovali k okliešťovaniu českého a moravského zemského snemu.² Česká šľachta sa dovoľavala národných práv, odvodzujúc ich z používania názvu českých krajín *Regnum Bohemiae – Kráľovství české*, aj z titulu rakúskych cisárov, ktorí boli až na výnimku Jozefa II. korunovaní v Prahe za českých kráľov. Pozostatky českej samostatnosti sa prejavovali aj v existencii niektorých stavovských „patriotických“ inštitúcií, ktoré sa o niečo neskôr stávali základňou českých národných snáh, najmä v oblasti jazyka, literatúry a vedy. Existencia mestského politického, hospodárskeho a kultúrneho centra – Prahy, do roku 1526 sídla panovníka, vytvárala predpoklady urobiť z neho aj stredisko rozvoja moderného českého národného hnutia. Moderné české národné hnutie začínalo od konca 18. storočia v podmienkach

1 Uvedené skutočnosti spôsobili, že národný vývin Slovákov predstavoval v intenciách európskeho nacionalizmu 19. storočia oneskorený typ, kým u Čechov bol integrovaným typom moderného národného hnutia. Bližšie HROCH, Miroslav: *V národním záujmu. Požadavky a ciele evropských národních hnutí devatenástého století ve srovnávací perspektivě*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 46-47; NOVOTNÝ, Jan: Príspevok k otázke bratských vzťahov Čechov a Slovákov v období národného obrodzenia (do roku 1848). In: *Historické štúdie* 3, 1957, s. 15-16.

2 Začiatkom 19. storočia boli české krajiny súčasťou Rakúskeho cisárstva. Kráľovstvo české a Markgrófstvo moravské boli formálne samostatnými krajinami na čele so zemskou guberniou priamo podliehajúcou centrálnym úradom vo Viedni. Patent o vyhlásení Rakúskeho cisárstva v roku 1804 teoreticky nerušil právu subjektivitu korunných krajín. V Čechách vládol cisár z titulu českého kráľa a na Morave z titulu moravského markgrófa. V praktickom živote však išlo o centrálny riadený štát. Uvedená formálna právna subjektivita tak vytvorila pre českú politiku základ k riešeniu českej otázky do konca 19. storočia. Bližšie *Dějiny země Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Red. Pavel Bělina, Jiří Pokorný. Praha : Paseka, 1997, s. 69.

rozvíjajúceho priemyslového rozvoja, ktorý bol podporovaný aj hospodárskou reformnou politikou Viedne. Od 20. rokov 19. storočia prebiehal rozvoj manufaktúrnej výroby, ktorá v 40. rokoch prerastala do továrenskej výroby. České krajiny patrili k hospodársky najvyspelejším častiam monarchie, aj keď ich hospodársky rozvoj bol pribrzdený existujúcimi feudálnymi vzťahmi. Stupeň hospodárskeho vývoja vplýval na český spoločenský aj národný vývin.

Vývoj národného vývinu Slovákov v modernom zmysle začínal na prelome 18. a 19. storočia v podmienkach, ktoré vytvárali existujúce historické determinácie. Slováci nikdy netvorili v Uhorsku zvláštnu štátovú či administratívnu jednotku. Nepoznali vlastnú štátnosť. Nemali významné hospodárske, politické a kultúrne mestské centrum. Národný vývin Slovákov a formovanie ich národného vedomia, najmä z pohľadu rozvoja národného jazyka a kultúry, boli spomalené tureckou prítomnosťou aj stavovskými povstaniami v Uhorsku. Feudálna a geografická rozdrobenosť slovenského územia spôsobila roztrieštenosť hospodárskeho života Slovákov, aj keď územie Slovenska bolo v 18. storočí s pomerne rozšírenou remeselnou výrobou, s rozvíjajúcim sa baníctvom a od 20. rokov s manufaktúrnou výrobou, predovšetkým textilnou, ekonomickou bázou Uhorska. Od konca 18. storočia, v dôsledku prudko sa rozvíjajúcej strojovej výroby v českých a rakúskych krajinách v intenciách záujmov viedenského dvora, Uhorsko ako hospodársky celok zaostávalo v rámci monarchie. Výroba na Slovensku ostávala na predchádzajúcej úrovni, alebo sa nerozvíjala tak rýchlo ako v západnej časti monarchie. Nižší stupeň hospodárskeho vývoja v dôsledku centralizačnej viedenskej politiky aj samotnej politiky uhorskej šľachty, ktorá si zachovávala autonómne postavenie a feudálne výsady, najmä nezdaniteľnosť, viedli k silnej konzervácii feudálnych vzťahov v Uhorsku.³

Ideovú základňu českých národných snáh tvorila historická minulosť českého štátu, s tradíciou husitského hnutia. Od 17. storočia sa českí vzdelanci posilňovali slovanským vedomím, v kontexte ktorého vyzdvihovali českú osobitosť. Slovanská spolupatričnosť bola prítomná u Jana Blahoslava, ktorý prácou *Grammatika česká* položil základy českému jazykovednému výskumu. Nadviazal naň Slovák Vavrínek Benedikt z Nedožier, v 17. storočí profesor na pražskej univerzite a neskôr Jan Amos Komenský, ktorý si napríklad vysoko vážil Benediktovu prácu v oblasti gramatiky českého jazyka. Slovanské vedomie nachádzame u Pavla Stránskeho, najmä v jeho vlastivednej práci o českom štáte *Respublica Bohemiae* (1634) a u Bohuslava Balbína, ktorý v nedokončenej rozsiahlej práci o českých dejinách *Miscellanea historica regni Bohemiae – Směs rozprav o dějinách českých* priniesol obranu českého jazyka a slovanstva. Slovanské vedomie bolo prítomné aj u Balbínovho pokračovateľa Jana Tomáša Pešinu vo viacväzkovej práci venovanej moravským a sliezskym dejinám a napísanej v českom jazyku *Moravographiae – Moravopis*, z ktorej v roku 1663 publikoval výťah. V úvode práce uviedol, že ju vydáva v českom jazyku ako syn českej vlasti, pričom jeho národné vedomie bolo sprevádzané silným slovanským cítením: „*my Čechové, Moravané, Poláci, Charváti, Rusové, Vindové a jiní téhož jazyka příbuzní jednomyselně všichni k tomu se známe, že od slavného národu slovanského jesti počátek náš*“.⁴

3 Bližšie ŠPIESZ, Anton: K problematike prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu na Slovensku v 18. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 1, s. 110-118.

4 Blahoslavova gramatika, napísaná v roku 1571, vyšla vo Viedni roku 1857. Pavol Stránky predstavil v práci aj stručné dejiny Čiech, popísal polohu krajiny a jednotlivých oblastí, približiac charak-

Moderné české národné hnutie začínalo od konca 18. storočia v kultúrno-jazykovom zmysle, s cieľom zabezpečiť českému jazyku primerané postavenie vo verejnom živote a v kultúre. V českom prostredí sa začali realizovať obrany českého jazyka voči začínajúcej germanizácii. A to nielen z dôvodu jeho propagácie, najmä medzi odnárodnújúcimi sa vyššími spoločenskými skupinami, ale aj z potreby vedeckého spoznávania dejín a zákonov českej reči a zdôvodňovania jej opodstatnenosti v českom národnom živote. K českým jazykovým obranám patrila napríklad pedagogicko- výchovná práca Františka Josefa Kinského *Připomenutí důležité věci od jednoho Čecha* (1773), venovaná predovšetkým šľachtickej mládeži, prehľadná historická práca Františka Martina Pelcla *Stručné dějiny Čech od nejstarších do nynějších časů* (1774) a práca *Obrana jazyka slovanského, zejména českého* (1775), Pelclom vydaná Balbínova práca *Dissertatio apologetica pro lingua slavonica*, práca historika Jana Aloisa Hanka *Doporučení české řeči a literatury* (1783) a jazyková apológia Karla Václava Ignáca (Hynka) Thámu *Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům, též mnohým vlastencům, v cvičení se v něm nedbalým a liknavým sepsanou* (1783), napísaná v češtine. Prvé české jazykové obrany našli ohlas aj medzi slovenskými vzdelancami. Ján Hrdlička uverejnil napríklad v roku 1786 v *Starých novinách literního umění* rozpravu *Vznešenost řeči české aneb vůbec slovenské*, s pozitívnym ohlasom v českom vlasteneckom prostredí. Ludovým vrstvám v českých krajinách bola určená od Jana Rulíka, spolupracovníka Matěja Václava Krameriusa pri *Českej expedici*, jazyková obrana v češtine *Sláva a výbornost jazyka českého* (1792).⁵ Na obranu českého národa a jazyka vystúpil 29. septembra 1791 na slávnostnom zasadaní *Českej učenej společnosti* v Karoline za účasti panovníka Leopolda II. Josef Dobrovský, kritik feudálnych pomerov a ideológ začínajúceho českého národného hnutia so slovanskou orientáciou, vedome rusofilskou ale kritickou, s prejavom *O stálé věrnosti, kterou se národ slovanský domu rakouského po všečen čas придержel*. Dobrovský predstavil početnú prevahu a potenciálnu silu Slovanov v monarchii pri jej ďalších premenách. Vystúpenie bolo pozitívne prijaté českými vlastencami a vzbudilo záujem aj na Slovensku. Juraj Fándly prebral Dobrovského reč s istou úpravou do svojich dejín *Compendiata historia gentis Slavae* (1793), napríklad kde Dobrovský hovoril o Čechoch, Fándly o Čechoslovákoch. České jazykové obrany, písané zväčša po nemecky a latinsky, uzatváral v roku 1793 prejav Františka Martina Pelcla pri začatí jeho profesorskej činnosti na Karlovej univerzite. Pozornosť v ňom zameril na potrebu a význam českého jazyka pre český národný život. Jazykové snahy v Čechách na-

teristické vlastnosti a obyčaje obyvateľov, aj náboženské pomery. Balbínova práca vyšla zásluhou národného dejateľa a historika Františka Martina Pelca v roku 1775 pod názvom *Disertatio apologetica pro lingua Slavonica praecipue Bohemica – Rozprava na obranu jazyka slovanského, zejména českého*. Pešínov výťah z práce vyšiel v roku 1663 pod názvom *Prodomus Moravographia – Predchůdce Moravopisu*. Bližšie VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury*. 1. Praha : Československý spisovatel, 1951, s. 337-338, 521-526, 545-546, 587, 595-597; *Ottův slovník naučný* 3. Praha : PASEKA/Argo, 1996, s. 144; *Ottův slovník naučný* 19. Praha : ARGO/PASEKA, 2000, s. 422-423, 593-594, 1051.

- 5 Bližšie *Ottův slovník naučný* 14. Praha : ARGO/PASEKA, 1998, s. 243; *Ottův slovník naučný* 22. Praha : ARGO/PASEKA, 2000, s. 97; NOVOTNÝ, Jan: *Česi a Slováci za národního obrození a do vzniku československého státu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 39-40, *Matěj Václav Kramerius*. Praha : Melantrich, 1973, s. 40, 74, 241; KOČÍ, Josef: *Naše národní obrození*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 70-72.

chádzali kladnú odozvu na Slovensku, kde čeština v predchádzajúcich storočiach plnila úlohu spisovného a u evanjelikov aj bohoslužobného jazyka.⁶

České národné hnutie malo v tom čase k dispozícii aj české knihy, noviny, kultúrne spolky, najmä čitateľské a postupne vznikajúce kultúrne inštitúcie. V Prahe začali od roku 1789 vychádzať novočeské noviny *Kramerijsove c. k. Pražské Poštové noviny*. Matěj Václav Kramerius založil v roku 1790 aj vydavateľský podnik českých tlačív – *Českú expedici*, ktorá sa stávala najdôležitejším strediskom českých národnokultúrnych snáh.⁷ Od roku 1784 začala v Prahe pracovať *Česká společnost nauk*, ktorá od roku 1790 rozvíjala činnosť pod názvom *Kráľovská česká společnost nauk*. Spoločnosť vznikla na pôde najstaršej novočeskej vedeckej inštitúcie – *Soukromnej společnosti učnej*, založenej na prelome 60. a 70. rokov významnými predstaviteľmi českého vedeckého, kultúrneho a národného života Gelasiusom Dobnerom, Ignacom Bornom a Františkom Josefom Kinským. Spoločnosť vydávala v rokoch 1771 – 1772 prvý český historicko-vedecký časopis *Prager Gelehrte Nachrichten* a od roku 1775 *Abhandlungen*. V Prahe bola v roku 1793 založená *Katedra české řeči a literatury* na Karlovej univerzite, v roku 1803 *Český stavovský polytechnický ústav*, v roku 1811 *Konservatoš hudby* a v roku 1818 zemské *Museum* na báze nemeckého jazyka a s aristokratickým charakterom, ktoré od roku 1820 pracovalo ako *Společnost vlasteneckého Museum v Čechách – České národní museum*. Na prípravách založenia múzea sa podieľali František Antonín Kolovrat-Libštejnský a Kašpar Šternberk. Úradné potvrdenie dostalo 11. júna 1820 a na jeho riadení sa začal podieľať Josef Dobrovský. Zásluhou Františka Palackého sa od roku 1823 stávalo skutočne českou národnou inštitúciou a centrom národnokultúrnych a politických snáh. Za Palackého redakcie začal od roku 1827 vychádzať aj *Časopis Musea království Českého*, od roku 1830 ako *Časopis českého Museum*. Zakladateľkou a podporovateľkou „vlasteneckých ústavov a inštitúcií“ bola spočiatku česká šľachta, s ideológiou zemského vlastenectva – patriotizmu, ktorá si udržala v českom národnom hnutí vplyv do roku 1848.⁸

Dôležitým prostriedkom rozvoja českého národného vedomia bola rozvíjajúca sa veda, odborná literatúra, žurnalistika, literatúra osvetového a národného zamerania a tiež divadlo. Významnú úlohu v českých národných snahách zohrávalo od konca 18. storočia české divadlo. Praha mala v tom čase divadelné zázemie, keďže od roku 1738

6 Bližšie *Dějiny zemí Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Red. Pavel Bělina, Jiří Pokorný. Praha : Paseka, 1997, s. 54-55; *Přehled československých dějin. Do roku 1848. Díl I*. Ved. red. Josef Macek, František Graus, Ján Tibenský. Praha : Československá akademie věd, 1958, s. 623-624.

7 Krameriusove noviny vychádzali od roku 1791 pod názvom *Vlastenecké noviny* a redigoval ich do svojej smrti v roku 1808. Pri vydavateľských aktivitách spolupracoval s Josefom Dobrovským, Františkom Martinom Pelclom, Františkom Faustinom Procházkom, a tiež s Antonínom Jaroslavom Puchmajerom a Jánom Nejedlým, predstaviteľmi mladšej generácie. Záujem o knižnú produkciu Kramerius nachádzal aj v slovenskom prostredí. Pri novinách vydával *Pražského posla*. NOVOTNÝ, Jan: *Matěj Václav Kramerius*. Praha : Melantrich, 1973, s. 219-221.

8 V 30. rokoch patrili k uvedeným ustanovizniám národnokultúrne a hospodárske inštitúcie *Matica česká* a *Jednota ke povzbuzení průmyslu v Čechách* a v 40. rokoch *Měšťanská beseda* v Prahe. Bližšie MAREK, Jaroslav: *Sto roků časopisu*. In: *Český časopis historický*, roč. 94, 1996, č. 1, s. 3; VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury 2*. Praha : Československý spisovatel, 1951, s. 120, 127-130.

tu pracovalo stále divadlo *V Kotcích*. Začiatky českého divadla spadajú do roku 1771, keď sa na uvedenej scéne hral český preklad hry nemeckého autora Johanna Christiana Krügera *Kníže Honzyk (Herzog Michel)*. Pražskí mešťania s vlastencom Františkom Jiříkom sa v roku 1774 pokúšali založiť samostatné česko-nemecké divadlo. František Antonín Nostic dal postaviť v Prahe v rokoch 1781 – 1784 Stavovské divadlo. Úspech predstavení, ale aj náhla výpoveď súboru z Nostického divadla koncom roka 1785 viedli k založeniu vlastnej českej divadelnej scény, ktorá začala činnosť 8. júla 1786 v novopostavenej drevenej divadelnej budove na Konskom trhu – terajšom Václavskom námestí, známej ako *Bouda*. Na protest proti uvádzaniu hier v nemeckom jazyku sa na tejto českej divadelnej scéne vytvorila v roku 1788 nová vlastenecká divadelná spoločnosť pod patronátom pražského mešťana Františka Jiříka, známa ako *Vlastenecké divadlo*. Rozvoj českého divadla po stagnácii v čase napoleonských vojen začal v roku 1812. Českí vlastenci hrali priamo v Stavovskom divadle, aj keď s obmedzeným počtom českých hier. Pravidelné české predstavenia sa konali v divadle od roku 1824. Dôležitú úlohu v národnoagitačnej práci zohralo v 30. rokoch české ochotnícke divadlo na vidieku, ktorého oporou bolo od roku 1834 súkromné divadlo založené Josefom Kajetánom Tylom v Prahe na Malé Straně.⁹

Na prelome 18. a 19. storočia boli v českom vzdelaneckom prostredí prejavy národného vedomia v osvietenom duchu spočiatku prítomné najmä v oblasti vedy a duchovného života, napríklad u lekára Jiřího Procházky, ktorý prebojoval materialistické hľadiská vo fyziologickom výskume, u Františka Martina Pelcla, autora českých dejín v českom jazyku *Nová kronyka česká* (1791 – 1796), u Josefa Dobrovského, popredného predstaviteľa začínajúcej novodobej českej vedy, alebo u Josefa Jungmanna, významného predstaviteľa českého národného života v prvej polovici 19. storočia.

Moderné slovenské národné hnutie začínalo od konca 18. storočia tiež v kultúrnojazykovom zmysle, ale proces formovania národného vedomia Slovákov bol už od 17. storočia ovplyvnený viacerými skutočnosťami. Ako jediní obývali z uhorských nemaďarských etník súvislé územie, ale nedostatok historických tradícií a národnostný útlak vytvorili u nich špecifické prejavy národného vedomia a určili náplň ich obranného zápasu, spočiatku voči nemeckému patriciátu v mestách a postupne aj voči maďarskej šľachte. S príchodom slovenského obyvateľstva do miest zohrával do začiatku 18. storočia rozhodujúcu úlohu vo vývoji slovenského etnika a jeho národnej ideológii národnostný zápas, podmienený spoločenskosiálnymi a hospodárskymi príčinami. S nemecko-sloven-

9 Stavovské divadlo bolo založené podľa vzoru hamburského Národného divadla. Od roku 1785 tu začalo obdobie systematickejších českých divadelných predstavení zásluhou riaditeľa Františka Jindřicha Bullu a jeho brata Karla i bratov Thámovcov. Vlastenecké divadlo si prenajalo scénu letného divadla v karlínskom Růžodole. V roku 1789 sa vedenia súboru ujal Josef Seidl, ktorý sa snažil uvádzať viac českých hier, najmä komédií. V roku 1802 sa divadlo presťahovalo do bývalého dominikánskeho kláštora na Malé Straně. V Prahe pôsobila v rokoch 1821 – 1824 aj ochotnícka skupina *Súkromné české divadlo u Teisingrů*, ktorá uvádzala hry prevažne od Václava Klimenta Klicperu, zakladateľa novodobej českej dramatickej literatúry. V tom čase pôsobila divadelná scéna aj v Olomouci pod názvom *Městské divadlo*. Bližšie HANUŠ, Josef: *František Martin Pelcl, český historik a buditel*. Praha : Česká akademie, 1914, s. 5; *Přehled československých dějin. Do roku 1848. Díl I*. Ved. red. Josej Macek, František Graus, Ján Tibenský. Praha : Československá akademie věd, 1958, s. 629-630; NOVOTNÝ, Jan: *Matej Václav Kramerius*. Praha : Melantrich, 1973, s. 83-92.

ským protirečením súviselo aj formovanie jazykovej otázky. Slovenská národná ideológia mala v tomto období veľa spoločných črt s českou národnou ideológiou. Obe vychádzali z barokového slavizmu, ktorého ideologickým základom sa stávalo slovanstvo.¹⁰ Dôležitú úlohu pri formovaní národného vedomia Slovákov zohralo vedomie slovanskej spolupatričnosti a rečovej príbuznosti, čo súviselo predovšetkým so skutočnosťou, že sa formovali ako feudálne etnikum v cudzom štátnom útvare a chýbali im politickoteritoriálne tradície. K uchovávaniu vedomia slovanského pôvodu a jazykovej príbuznosti prispievala u Slovákov aj geografická poloha územia, ktoré obývali a ktoré susedilo s územím obývaným Čechmi, Poliakmi a zakarpatskými Ukrajincami, prostredníctvom ktorých sa dostávali do kontaktu aj s východoslovanskou kultúrou. A tiež skutočnosť, že po celé stáročia žili v jednom štátnom uhorskom útvare s Rusínmi-Ukrajincami, Chorvátmi, Slovincami a Srbmi. Od 17. storočia do 40. rokov 19. storočia preto v slovenskej národnej ideológii slovanské často splyvalo so slovenským. Také splyvanie so slovenským celkom, aké bolo u Slovákov, sa neprejavilo ani u jedného z ďalších slovanských etník. Nebolo teda náhodné, že o niečo neskôr idea slovanskej vzájomnosti vznikla práve u Slovákov a zohrávala v ich národnom vývine významnú úlohu.

Slovanské vedomie,¹¹ s predstavami o príslušnosti Slovákov k slovanskému celku – spoločenstvu a o starobylosti a autochtónnosti Slovanov, našlo vyjadrenie v slovenských národných obranách od 17. storočia, napríklad v práci Jakuba Jacobaeusa *Lacrumae gentis Slavonicae čili Slzy národa slovenského s pochvalami priateľov* (1630 – 1640) a v nezvestnej práci *Viva gentis Slavonicae delineatio – Živý opis slovenského národa*, v latinskom úvode Daniela Sinapiusa Horčičku k zbierke *Neo-forum latino-slavonicum – Nový trh latinsko-slovenský* (1679), v práci Martina Szentiványiho *Miscelanea – Vzácnější rozmanitosti vybrané z rôznych vedných odborov* (1689 – 1702), alebo v jazykovednej práci Jána Piscatorisa Fischera *De origine, jure, ac utilitate linguae slavonicae* (1697). V 18. storočí sa slovanské vedomie stalo základom obrán slovanského etnika, napríklad v práci Jána Baltázara Magina *Maurices Nobilissimae et novissimae diaetae Psoniensis sciptori sparsi, sive Apologia pro inclyto comitatu Trenchiniensi – Ostne podsypané autorovi spisu Najnovší snem alebo obrana slávnej Trenčianskej stolice* (1728), v diele Samuela Timona *Imago antiquae Hungariae* (1734) a *Imago novae Hungariae* (1734), v práci Mateja Bela *Notitia Hungariae historico-geographica... I – 5* (1735 – 1742) a v jeho úvode k dielu Pavla Doležala *Grammatica slavico-bohemica* (1746), v historických prácach Jána Severiniho, najmä v *Commentatio historica de veteribus incolis Hungariae Cis-Danubianae* (1767) a Juraja Papánka *Historia gentis Slavae – Dejiny slovenského kmeňa* (1780). Papánkove Dejiny podávali istú syntézu dovtedaj-

10 Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Slovensko po szatmárskom mieri a v prvom období „osvietenského“ absolutizmu. In: *Historický časopis*, roč. 4, 1956, č. 3, s. 351-354.

11 Z hľadiska obsahu a funkcie slovanskej myšlienky možno vymedziť tri základné vývojové etapy formovania slovenskej národnej ideológie. Prvú od 17. storočia do vydania Maginovej *Apológie – Ostne podsypané autorovi spisu Najnovší snem alebo obrana slávnej Trenčianskej stolice* v roku 1728, druhú od Maginovej *Apológie* do vydania Bernolákovej práce *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum – Kritická filologická rozprava o slovenských písmenách* v roku 1787 a tretiu od Bernolákovej *Dizertácie* po Kollárov *Predhovor* v zbierke *Písňe světské lidu slovenského v Uhřích* v roku 1823. Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 201.

ších názorov slovenských vzdelancov na „slovenský národ“ a uzatvárali ďalšiu fázu formovania slovenskej feudálnej národnej ideológie, ktorej typickou črtou v 18. storočí ostávala príslušnosť Slovákov k Slovanom. Zároveň dovtedy hmlisté a nevykryštalizované pojmy „natio slavica“ – slovanský národ a „lingua slavonica“ – slovanský jazyk sa začali deliť na kmene a dialekty. Slovanské etniká častejšie vystupovali ako Bohemi, Poloni, Russi, Bulgari, alebo Bohemo-Slavi, Poloni-Slavi, Russo-Slavi atď. Nešlo už iba o pojmy politickoteritoriálne, ale často o kmeňové chápanie slovanského národa, tak ako ich nachádzame v dielach Mateja Bela a Juraja Papánka. Slovenskí vzdelanci začali označovať Slovákov v rámci slovanských kmeňov ako Slavi-Hungariae, Hungaro-Slavi. Matej Bel napríklad v úvode k Doležalovej Gramatike predstavil pojem Bohemo-Slavus, ktorý niekedy možno interpretovať ako český, inokedy aj ako česko-slovenský. Za hlavné dialekty slovanského jazyka označil chorvátčinu, poľštinu, ruštinu a „dialectum bohemo-slavicum“, pričom češtinu na Slovensku nestotožňoval s „domácim jazykom – nárečím“. Za jednu z hlavných príčin udomácnenia sa češtiny na Slovensku považoval husitov. Belovo rozdelenie slovanského jazyka rozpracoval o niečo neskôr Josef Dobrovský a prevzal ho aj Ján Kollár. V kontexte príslušnosti k slovanskému národu, aj keď ešte stále s jeho prevládajúcim kvantitatívnym, nie kmeňovým chápaním, sa začínali prezentovať názory o samostatnom slovenskom aj česko-slovenskom kmeni. Tvorcovia slovenskej národnej ideológie začali postupne formovať základné znaky moderného národa. Popri záujme o minulosť, ako o jeden z hlavných zdrojov národného vedomia, sa do popredia dostávala jazyková otázka, ovplyvnená kultúrnou roztrieštenosťou slovenského prostredia, ktorá priniesla jazykovú pestrosť, t. j. nejednotnosť národného jazyka Slovákov.¹²

V období prechodu od slovanskej spolupatričnosti k slovanskej vzájomnosti na prelome 18. a 19. storočia sa v slovenskej národnej ideológii vyhranili dve základné koncepcie národného hnutia, katolícka – bernolákovská a evanjelická. Obidve vychádzali a boli organickou súčasťou tradičného ponímania Slovanov ako jedného národa. Zároveň hmlisté, abstraktné chápanie slovanského národa začalo v ideových koncepciách bernolákovcov ustupovať konkrétnemu slovenskému národu a jazyku. Uvedený prechod k národnej svojbytnosti Slovákov bol prítomný vo Fándlyho redakčnej úprave Papánkových dejín pod názvom *Compendiata historia gentis Slavae – Stručné dejiny Slovákov* (1793),¹³ v ktorých dejiny Slovákov zredukoval na územie, ktoré obývali. Analogický proces konkretizácie slovanského národa, ale v podobe česko-slovenského kmeňa a reči – nárečia, prebiehal u stúpencov češtiny na Slovensku a urýchlňoval sa najmä po kodifikácii bernolákovského spisovného jazyka v roku 1787. Spočiatku mali pojmy česko-slovenský kmeň a reč, najmä v oblasti jazyka, tradičnú českú náplň „Bohemo-Slavus“. Od začiatku 19. storočia slovenskí evanjelickí vzdelanci, najmä Bohuslav Tablic, zámerne vnášali do českého jazyka slovenské prvky. Uvedené tendencie vyústili v 20. rokoch do jazykových reformných snáh Jána Kollára, za podpory Pavla Jozefa Šafárika, s cieľom vytvoriť česko-slovenský jazyk.¹⁴

12 Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Matej Bel a jeho vzťah k Slovákom. In: *Historický časopis*, roč. 32, 1984, č. 2, s. 193-218.

13 Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Juraj Fándly v kontexte počiatkov slovenského národného obrodzenia. In: *Literárnomuzejný letopis* 26, 1995, s. 87-98.

14 Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Úloha Jána Kollára v slovenskom národnom obrození a hnutí. In: *Historické štúdie* 6, 1976, s. 35-50.

Nové prvky v slovanskej koncepcii v podobe česko-slovenského kmeňa a jazyka, so zdôrazňovaním úzkej príbuznosti češtiny a slovenčiny a s označením češtiny ako vyspelejšej kultivovanej literárnej formy slovenského jazyka, sa prejavili u Juraja Palkoviča v básni *Úprimný soud jistého Slováka z Uher o svém jazyku slovenskem a novinári českém*, uverejnenej v Krameriusových *Pražských Poštových novinách* v roku 1789 a v básni Pavla Tešláka *Chválospěv Česko-Slovenské řeči*, uverejnenej v Krameriusových *Pražských Poštových novinách* v roku 1790. Chválospěv vyšiel v roku 1806 ako veršovaná obrana česko-slovenskej reči, s ódami na slovanskú vzájomnosť pod názvom *Chvála jazyka slovanského*. Snahy o pestovanie česko-slovenského jazyka a literatúry zostávali síce v rámci tradičných predstáv o slovanstve, ale zároveň slovanský národ dostával v národnej ideológii konkrétnejšiu náplň. Bohuslav Tablic v práci *Poezye. Paměti česko-slovenských básníkův, aneb veršovcův... 1 – 4*. (1806 – 1812) vyjadril obrazne a v personalizovanej podobe predstavu o slovanstve, ktorá bola blízka Kollárovej matke Sláve v diele *Slávy dcéra*. Tablicova Slávia zahŕňala všetky slovanské kmene, ale predovšetkým na jednej strane Slovákov a ostatných Slovanov v Uhorsku a na strane druhej Slovákov a Čechov. Uhroslovanská a československá idea bola prítomná aj v Tablicovej básni *Slávia věncom ozdobená*, v ktorej vystúpil proti jazykovým snahám bernolákovcov, radiac im, aby podporovali česko-slovenskú jazykovú a literárnu jednotu.¹⁵ Podobné slovanské a slovenské motívy s analogickými obrazmi sú prítomné v Palkovičovej *Muze ze slovenských hor* (1801) a v Šafárikových básnických prvotinách *Tatranská Múza s lyrrou slovanskou* (1814). Z domácich slovenských predstáv o slovanskom národe vyplynula aj Kollárova idea slovanskej vzájomnosti.

Slovanská myšlienka bola prítomná aj v českom národnom hnutí, a to už v spomínaných jazykových obranách z 18. storočia. Vedecký základ však dostala v slavistických, jazykovedných a historických prácach Josefa Dobrovského a Josefa Jungmanna a neskôr bola ideovo rozpracovaná Jánom Kollárom, ktorý Jungmanna nazval svojim predchodcom. S rozvojom slovanskej a česko-slovenskej idey dochádzalo k zblížovaniu českých a slovenských národných snáh. Od konca 18. storočia do 20. rokov 19. storočia sa tak prejavovali na slovenskej – u evanjelických vzdelancov, aj na českej strane národnokultúrne snahy o spoločné rozvíjanie literárneho jazyka – češtiny. Kultúrno-jazykovú spoluprácu slovenských evanjelických národných dejateľov s českými národnými reprezentantmi a formovanie koncepcie česko-slovenskej literárnej, jazykovej a kmeňovej jednoty na Slovensku nenarúšala ani bernolákovská kodifikácia slovenského spisovného jazyka. Naopak, uplatňovanie slovenčiny bernolákovcami, stupňovanie nacionálnomocenského útlaku zo strany Maďarov, vplyv dobových myšlienkových prúdov, vzájomné vzťahy medzi českými a slovenskými národnými dejateľmi a ich úroveň dovtedajšieho historického jazykového poznania mali rozhodujúci podiel na rozvoji česko-slovenskej spolupráce. Jazyková orientácia evanjelických vzdelancov na spisovnú češtinu mala svoje korene v spomínanom uplatňovaní češtiny v písomníctve na Slovensku v minulosti, a to nielen v evanjelickej cirkevnej sfére – v spisbe a pri bohoslužbách, ale aj v širších spoločenských rozmeroch. V laickej spisbe sa však čeština postupne slovakizovala.

15 Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 221-222; BRTÁŇ, Rudo: *Bohuslav Tablic (1769 – 1832). Život a dielo*. Bratislava : Veda, 1974, s. 191.

V českom prostredí nachádzali evanjelickí vzdelanci aj silné impulzy k národným aktivitám.

Významným propagátorom slovakizovanej češtiny na Slovensku bol od 80. rokov 18. storočia Ján Hrdlička. V rozprave *Národ slovanský*, uverejnenej v *Starých novinách literního umění* v roku 1785, nadviazal na Papánkove Dejiny slovenského národa. Na rozdiel od Papánkových barokových predstáv o starobylosti slovenského národa, vyzdvihol pozitívne črty „nácie slovenskej“, ktorú chápal širšie ako „stavovské natio hungarica“. V reakcii na germanizačné opatrenia Jozefa II. v jazykovej otázke v rozprave *Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské*, uverejnenej v *Starých novinách literního umění* v roku 1786, zase pozitívne hodnotil vlastnosti materinskej reči „slovensko-českej“, ktorá mu bola výrazom priradenosti slovenských evanjelikov k českému etniku.¹⁶

K predstaviteľom českého národného hnutia a podporovateľom česko-slovenskej spolupatričnosti v sledovanom období, ktorí vo väčšine boli rímskokatolíckeho viero-vyznania, patrili Josef Dobrovský, Josef Jungmann a Jan Nejedlý. Dobrovský bol jeden z prvých, ktorý sa začal z profesionálneho hľadiska zaujímať o Slovákov, najmä preto, že už v prvej polovici 18. storočia prejavili výraznejšie literárne aktivity než vzdelanci v českých krajinách. Na Dobrovského záujem o kultúrnoosvetové, literárne a najmä jazykové aktivity Slovákov vplývali, popri úlohe českého jazyka a kultúry v slovenskom prostredí v minulosti a vo vtedajšej česko-slovenskej literárnej a jazykovej orientácii slovenských evanjelických vzdelancov predovšetkým predstava, že Čechy, Morava a Slovensko tvoria jednu literárnu oblasť, v ktorej sa uplatňuje spoločný spisovný jazyk. Prostredníctvom zdôvodňovania svojich výsledkov z vedeckého štúdia slovanských jazykov pôsobil v českom národnom hnutí, spolu s postupne sa formujúcimi česko-slovenskými záujmami v národnoobraných snahách, na utváranie idey literárno-jazykovej a kmeňovej jednoty Čechov a Slovákov. Počas návštevy Bratislavy v roku 1784 sa zoznámil s Bohuslavom Tablicom, Jurajom Palkovičom a Samuelom Tešedíkom. Udržoval písomné kontakty so slovenskými vzdelancami Štefanom Leškom, Bohuslavom Tablicom, Jurajom Palkovičom, no najmä s Jurajom Ribayom. V 20. a začiatkom 30. rokov 19. storočia bol aj s Václavom Hankom v písomnom kontakte s bernolákovcom, kanonikom Jurajom Palkovičom. Dobrovský na základe jazykového materiálu od Juraja Ribaya mohol prvýkrát zaradiť vo svojom výskume slovenčinu do sústavy slovanských jazykov a informovať o nej vedecké kruhy v zahraničí. Ešte pred bernolákovskou kodifikáciou priradil v roku 1786 v úvahe *Über den Slawischen Dialekt* slovenčinu k češtine, ako k jednému z hlavných dialektov „slovanského jazyka“. Postupne, čím hlbšie vedecky spoznával slovenčinu, tým viac uznával jej osobitosť. V práci *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur – Dejiny české řeči a literatury* (1792) vymedzil hranice medzi češtinou a slovenčinou riekou Moravou. V novom spracovaní dejín z roku 1818, v ktorom slovanské jazyky rozdelil na západné a južné, priradil slovenčinu ako

16 V katolíckom obrodeneckom prúde rozvíjali v tom čase snahy o pestovanie „uhorskej slovenčiny“ Jozef Ignác Bajza a Anton Bernolák, so zámerom dať jej pravopisnú normu. Ideologickou bázou ich kodifikácie boli tradičné predstavy v slovenskom prostredí o slovanskom národe a jeho jazyku i príslušnosti Slovákov k veľkému slovanskému celku. Slovákov však už vnímali ako samostatný kmeň a slovenčinu ako samostatné nárečie, ktoré treba „očistiť“, pretože je to jazyk starobyľý a najbližší jazyku „matky“. Bližšie VYVÍJALOVÁ, Mária: Anton Bernolák a osvietenstvo. In: *Historický časopis*, roč. 28, 1980, č. 1, s. 99- 103.

samostatný kmeňový jazyk ku skupine západných slovanských jazykov – k češtine, poľštine a lužičtine. Napriek poznaniu, že slovenčina je osobitný slovanský jazyk, nevidel ako stúpenec širšej slovanskej orientácie, ktorý dosť skepticky posudzoval aj perspektívny vývoj českej kultúry a literatúry na základe českého jazyka, reálnu možnosť urobiť zo slovenčiny samostatný kultúrny, literárny a vedecký jazyk. Zdôrazňoval veľkú nárečovú roztrieštenosť slovenčiny, a preto aj bernolákovský spisovný jazyk prijal ako neperspektívny. V hovorovom slovenskom jazyku videl len zdroj pre obohacovanie samotnej spisovnej češtiny. Vo vedeckej literatúre použil pre slovenskú etnickú oblasť názov Slovensko. Josef Dobrovský bol v českom prostredí hlavným ideológom prvej etapy českého národného obrodzenia a tvorcom idey literárno-jazykovej a kmeňovej jednoty Čechov, Moravanov a Slovákov.¹⁷ A práve v záujme ujasnenia si vzťahu češtiny k slovenčine nadviazal Dobrovský uvedené kontakty so slovenskými vzdelancami. V tomto smere využíval najmä už spomínané jazykovedné informácie od Juraja Ribaya, ktorý po skončení štúdií v Jene navštívil v roku 1782 Prahu. S Dobrovským sa nestretol, ale zoznámil sa napríklad s Františkom Martinom Pelclom, Matejom Václavom Krameriusom, bratmi Thámovcami, Václavom Stachom, Františkom Janom Tomsom, Rafaelom Ungarom a Janom Františkom Neuberkom.¹⁸

Po Dobrovského návšteve Bratislavy nenavštívil Slovensko za viac ako tridsať rokov žiaden významnejší predstaviteľ českého národného hnutia. České prostredie tak strácalo možnosť objektívne hodnotiť predpoklady rozvoja slovenského národného hnutia z hľadiska jeho ideovej a koncepcnej rozdvojenosti. Úsilie slovenských evanjelikov o široké uplatnenie a všeobecné prijatie češtiny v slovenskom prostredí bolo pre českých národných predstaviteľov bližšie, než jazykové a kultúrne snahy bernolákovcov. A to nielen z hľadiska skvalitnenia česko-slovenskej spolupráce v národnoobraných snahách, ale aj vytvorenia širokej základne pre rozvoj spoločnej literatúry a kultúry.

Od 90. rokov 18. storočia informovali českých vlastencov o pomeroch v Uhorsku a o národnokultúrnom rozvoji na Slovensku spomínané *Krameriusove c. k. Pražské Poštové noviny*, zdôrazňujúce spolupatričnosť Čechov a Slovákov. Kramerius sa v Prahe v roku 1782 zoznámil s Jurajom Ribayom, ktorý mu posielal správy do novín, a tiež so Štefanom Leškom a v roku 1792 aj s Bohuslavom Tablicom. Záujem o Slovensko bol v českom prostredí prítomný od 80. rokov 18. storočia. Profesionálny záujem prejavili napríklad o nerastné bohatstvo na Slovensku členovia *Kráľovské české společnosti nauk*, najmä Ignac Born, ktorý v rokoch 1784 – 1785 uskutočnil rozsiahly geologický

17 VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury*. 2. Praha : Československý spisovatel, 1951, s. 145-158.

18 Ribay sa už počas jenských štúdií začal zaujímať o staročeské písomné pamiatky a profesori ho upozornili na vtedy známeho jazykovedca a slavistu Josefa Dobrovského. Po nadviazaní vzájomnej korešpondencie Dobrovský usmerňoval Ribaya vo výskumnej činnosti v oblasti slovenského jazyka, jeho dialektov a slovnej zásoby. Bližšie NOVOTNÝ, Jan: Ke vzájemnému vzťahu českých buditeľů a bernolákovců v období národního obrození. In: *K počiatkom slovenského národného obrodzenia*. Ved. red. Ján Tibenský. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964, s. 383-384; Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia Martin. *Sign.* 192 A 7, 192 A 26. *Korešpondencia Juraja Palkoviča (kanonika) s Josefom Dobrovským*; *Sign.* 192 A 27. *Korešpondencia Juraja Palkoviča (kanonika) s Václavom Hankom*; TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila: *Česi a Slováci v národnooslobodzovacom boji do rakúsko-uhorského vyrovnania roku 1867*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970, s. 27.

prieskum Slovenského rudohoria.¹⁹ V slovenskom literárnom a kultúrnom živote, o ktorý sa zaujímali českí vzdelanci, mali významnú úlohu pred bernolákovskou jazykovou kodifikáciou aj prvé slovenské noviny v slovakizovanej češtine. Z iniciatívy Daniela Tallaya vychádzali v rokoch 1783 – 1787 dvakrát týždenne v Bratislave pod názvom *Prešpurské noviny*. S cieľom zveľaďovať slovenský jazyk – češtinu, respektíve slovakizovanú češtinu „preoblečenú do gramatického rúcha českého“, zameriavali sa najmä na propagáciu osvietenských myšlienok formou spoločenského spravodajstva. Významná úloha v rozvoji česko-slovenských vzťahov pripadla aj učeným spoločnostiam evanjelických vzdelancov. V rokoch 1785 – 1786 napríklad pracovala z podnetu Ondreja Plachého v Banskej Bystrici *Erudita Societas slavica*, s mesačníkom *Staré noviny literního umění*, ktoré uvádzali slovakizovanú češtinu do literatúry a osvetovej publicistiky na Slovensku.²⁰

V počiatočnom období česko-slovenského literárneho a jazykového zblížovania zohralo dôležitú úlohu v slovenskom národnom hnutí vydanie prvých zákonov v prospech maďarského jazyka v Uhorsku v rokoch 1790 – 1792. V prostredí evanjelických obrodencov sa objavovali nové prístupy k slovanskej a česko-slovenskej otázke a za podpory českých vlastencov silneli kultúrnoorganizačné snahy, s cieľom založiť inštitúciu v podobe Slovanského ústavu alebo Spoločnosti slovensko-českej. Zrealizovali sa v roku 1803 založením *Ústavu reči a literatúry československej* na bratislavskom evanjelickom lýceu s Jurajom Palkovičom a v roku 1810 vznikom Tablicovej literárnej a vedeckej spoločnosti *Societas litteraria slavica montana – Učenej spoločnosti banského okolia* v Banskej Štiavnici, aj s národnými ľudovými a hospodárskymi snahami. K založeniu spoločnosti významne prispela česká inteligencia, najmä Josef Dobrovský. Bohuslav Tablic v liste Dobrovskému v januári 1811 okrem iného uviedol, že jej cieľom bude „udržeti čistou českou řeč v Uhrách“.²¹ Dobrovský bol za pomoc pri založení spoločnosti menovaný v roku 1811 jej čestným členom. Tablicovi sa postupne podarilo získať za členov spoločnosti ďalšie významné osobnosti českého národného života, napríklad Antonína Mareka, Jana Svatopluka Presla, Václava Klimenta Klicperu, Jana Nepomuka Štěpánka a Jana Nejedlého. O činnosť *Učenej spoločnosti banského okolia* prejavil záujem aj Josef Jungmann, pre ktorého generáciu bolo slovanstvo a rusofilstvo neoddeliteľnou súčasťou jej ideového zamerania. Jungmann dával Tablicovu spoločnosť za vzor českým vlastencom, ktorí sa snažili od začiatku 19. storočia založiť podobnú spoločnosť v Čechách. Udržiaval písomné kontakty s Jurajom Palkovičom, Bohuslavom Tablicom, Jurajom Ribayom a neskôr aj s bernolákovcami. Novodobý český nacionalizmus Jungmannovej generácie začal postupne vplývať aj na aktivity slovenskej evanjelickej inteligencie.²²

19 NOVOTNÝ, Jan: Príspevok k bratským vzťahom Čechov a Slovákov v období národného obrodzenia (do roku 1848). In: *Historické štúdie* 3, 1957, s. 19; *Matěj Václav Kramerius*. Praha : Melantrich, 1973, s. 148-149.

20 RUTTKAY, Fraňo: Prvý slovenský časopis – Staré noviny literního umění. In: *Otázky žurnalistiky*, 1987, č. 1, s. 23-31.

21 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia Martin, sign. 4 D 16. *List Bohuslava Tablica Josefovi Dobrovskému z 10. januára 1811*.

22 NOVOTNÝ, Jan: Príspevok k bratským vzťahom Čechov a Slovákov v období národného obrodzenia (do roku 1848). In: *Historické štúdie* 3, 1957, s. 25.

Nové impulzy vniesol do česko-slovenskej spolupráce Bohuslav Tablic. Uvedomujúc si úlohu jazyka v rozvoji moderného národa v hospodárskom, politickom aj kultúrnom zmysle, zdôrazňoval potrebu prechodu od česko-slovenských literárnych aktivít k reálnym vedeckým aktivitám v literárnej a jazykovej otázke. Zároveň vyzdvihol potrebu ľudovú výchovnej literatúry, aj so zemepisným a prírodovedným zameraním. Tablic bol prvým Slovákom, ktorý písal literárnu históriu a estetické hodnotenia v češtine – „v jazyku Dobrovského a Jungmanna“. Z uhorského literárneho kontextu vyčlenil tých Slovákov, ktorí na Slovensku žili a tvorili v česko-slovenskom jazyku. Snahy rozvíjať česko-slovenskú literatúru a národný život dokumentuje jeho práca *Vlastenecké žádosti*, uverejnená v roku 1817 vo Viedni v *Prvotinách pěkného umění*, ktoré vydával Jan Nepomuk Norbert Hromádka. Tablic ovplyvnil aj začínajúcu literárnu činnosť Pavla Jozefa Šafárika a Františka Palackého, ktorý v tom čase študoval na evanjelickom lýceu v Bratislave a ktorý pod Palkovičovým vedením začal systematické štúdium českého jazyka a v roku 1816 sa stal jedným z jeho zástupcov na *Katedre československé řeči a literatury*. Palacký sa v čase bratislavských štúdií stretával nielen s Bohuslavom Tablicom, ale aj Jánom Blahoslavom Benediktim. Do tohto obdobia spadajú tiež začiatky Palackého spolupráce s Pavlom Jozefom Šafárikom, ktorý pri návrate zo štúdií v Jene v júni 1817 prišiel za ním do Bratislavy. Rozhodujúcu úlohu v ich vzťahoch však zohral Benedikti, ktorý získal Palackého aj Šafárika pre zbieranie českých a slovenských ľudových piesní. Výsledkom ich prvej literárnej spolupráce bolo vydanie rozsiahlejšej práce *Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie* (1818), v ktorej zdôraznili požiadavku najmä kultúrnej národnej osobitosti Čechov a Slovákov, považujúc ich za jeden slovanský kmeň.²³

Juraj Palkovič a Bohuslav Tablic boli intenzívnymi stúpecami česko-slovenskej jazykovej, literárnej a kmeňovej jednoty. Svojimi literárnymi a organizačnými aktivitami, ktoré vychádzali z česko-slovenskej spolupatričnosti a vznikajúcich myšlienok slovanskej vzájomnosti, iniciovali začiatok novej etapy vo vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Prinášala riešenie spoločných kultúrnych aj národnopolitických otázok, ktoré Palkovič prezentoval vo svojom periodiku *Týdenník aneb císařsko-královské národní noviny*. Vydával ich od roku 1812 podľa vzoru Krameriusových novín. Od roku 1817 museli vychádzať pod názvom *Týdenník aneb Prešpurské Slovenské noviny*. Narastanie maďarizačných snáh v Uhorsku od roku 1804 a najmä útoky proti Palkovičovmu Týdenníku posilňovali u slovenských evanjelických vzdelancov slovanské vedomie. Bránili sa najmä vedomím česko-slovenskej literárnej a jazykovej jednoty a snahou primknúť sa k českému politickému útvaru, ktorý bol z historického hľadiska rovnocenný Uhorsku. Začiatkom 19. storočia kládli Palkovič a Tablic ideové základy slovanskej vzájomnosti, usilujúc sa v jazykovej otázke získať pre český jazyk aj bernolákovcov. Dovtedajšie široké slovanské vedomie Slovákov, zdôrazňované príslušnosťou k veľkému slovanskému celku a prejavujúce sa v politickoteritoriálnom chápaní jednotlivých

23 K uvedeným otázkam sa Tablic neskôr vrátil v práci *O literárních svazcích Slováků s Čechy a Moravany v někdejší a nynější době*, uverejnenej v Časopise českého Museum v roku 1842. NOVOTNÝ Jan: *O bratské družbě Čechů a Slováků za národního obrození. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1959, s. 69-71.

slovanských etník, prechádzalo ku kmeňovému chápaniu slovanského národa a prinášalo koncepciu česko-slovenského aj slovenského kmeňa slovanského národa. Z úvah Juraja Palkoviča a Bohuslava Tablica vychádzali pri formovaní slovenskej národnej ideológie v duchu slovanskej aj česko-slovenskej vzájomnosti v 20. a 30. rokoch 19. storočia Ján Kollár a Pavol Jozef Šafárik.

Recenzent: *PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.*

**Natio-cultural and language co-operation of Czechs and Slovaks
on the turn of 19. and 20. century
(From slavic coaction to slavic solidarity)**

Abstract

Modern slovak and czech national movements started their activities at the end of 18. century in the cultural and language sense – its task was to secure adequate position for language in the public life and culture. Despite the fact, that both Slovaks and Czechs lived in the multiethincal Habsburg Monarchy, their national development reached different levels, ideological conception of these movements originated in feudal slavic consciousness. It brought notions about affiliation of Slovaks and Czechs to slavic unit – fellowship. It also created conditions for particular intensification of czech-slovak co-operation in the field of language and literature and to gradual transition from slavic coaction to slavic solidarity, particularly in the group of slovak protestant intellectuals. In the context of two slovak national conceptions, influenced by the solution of language question, bernolák's group tried to resolve and force certain perception of slovak nation and language, instead of recent hazy and abstract understanding of our nation.

(Preklad Maroš Melichárek)

SLOVENSKÁ REPUBLIKA RÁD V SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFII

Martin ĎURIŠIN

Slovenská republika rád bola špecifickým fenoménom svojej doby. Historicky pozoruhodným úkazom je však dodnes, a to nielen pre veľmi krátku dobu svojej existencie, pre socio-historickú koreláciu s medzinárodným robotníckym hnutím a s vlnou zrodu republík rád v stredoeurópskom priestore v roku 1919, pre kontroverznosť v otázke samostatnosti a hraníc, pre pestrosť národnostného zloženia obyvateľstva i jej vrcholného orgánu, nesystémovosť v otázke úradného jazyka, pre spornosť interpretačných definícií pôvodu a spôsobu vykonávania štátnej moci Slovenskej republiky rád a jej reálneho dosahu, pre otázku podielu slovenského živlu na jej vytvorení, či problematickosť identifikácie obyvateľstva s novým komunistickým režimom, ale predovšetkým preto, že v medzinárodnom a spoločenskom dianí, ktorého sa stala súčasťou, sa súčasne zrážali nacionalistické momenty s internacionalistickými a splietali sa s výrazným sociálnym podtextom, čo sa zreteľne prejavilo v mnohotvárnosti historických interpretácií a hodnotení Slovenskej republiky rád, o ktoré sa historiografia pokúša už 90 rokov.

Deväťdesiat rokov je Slovenská republika rád predmetom rozličných výskumov, najmä však historického, o ktorého prehľadnú výberovú retrospektívu nám v tomto príspevku ide. Historická spisba o Slovenskej republike rád je obsiahla, počíta desiatky¹ titulov rôznych monografií, zborníkových i odborných časopiseckých štúdií, ale i množstvo príležitostných referátov, či novinových článkov. Slovenská republika rád je v nich opisovaná v rôznych súvislostiach, či už v kontexte vojenských operácií maďarskej Čerenej armády s československou armádou, analýzy slovensko-maďarských vzťahov v rokoch 1918 – 1920, v kontexte vývoja robotníckeho hnutia na Slovensku, alebo i ako samostatný fenomén. Orientácia v takejto, početne bohatej, spisbe je preto pomerne náročná. V našom príspevku preto zameriame pozornosť len na tie vedecké práce, ktoré podstatným spôsobom ovplyvnili spôsob interpretácie historických udalostí spletených s osudom Slovenskej republiky rád a v odbornej verejnosti najviac zarezonovali. Pre relevantnosť tejto štúdie sme skúmali predovšetkým postoje autorov k niektorým zásadným problémom vzniku, existencie, pôsobenia a zániku Slovenskej republiky rád. Išlo najmä o otázku štátoprávneho postavenia, kompetencií a územia Slovenskej republiky rád, podiel Maďarskej republiky rád na vzniku a existencii Slovenskej republiky rád, resp. mieru pôvodnosti domácich snáh o vznik republiky proletárskeho typu, postoj do-

1 Do roku 1989 bolo vydaných niekoľko bibliografií mapujúcich publikačnú činnosť o Slovenskej republike rád: REPČÁK, Jozef: *Súpis literatúry o Slovenskej republike rád 1919 – 1939*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 1959. 21 s. Súpis obsahuje 120 titulov zaradených do jednotlivých kapitol, niektoré publikácie sú uvedené viackrát; *Bibliografia k dejinám východného Slovenska*. Časť II.: Kapitalizmus, kap. 3 Slovenská republika rád. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1962, s. 175-178; MIŽÁKOVÁ, Irena – ŠMELKOVÁ, Božena: *Slovenská republika rád (Bibliografia k 60. výročiu)*. Prešov : Okresná knižnica; Štátna vedecká knižnica, 1979. 71 s.; ČERTEKOVÁ, Ivana a kol.: *Slovenská republika rád v literatúre a tlači (Bibliografia k 70. výročiu SRR). Stredoškolská odborná činnosť*. Bratislava : Stredná knihovnícka škola, 1988. 142 s.

máceho obyvateľstva k novej štátnej moci, jej opatreniam a jeho vzťah k všadeprítomnej Červenej armáde, stupeň nezávislosti Slovenskej republiky rád, jej pomer k Maďarskej republike rád a k Československej republike a jej ciele, najmä v korelácii s proletárskym internacionalizmom i medzinárodné súvislosti vývoja stredoeurópskeho priestoru, no predovšetkým interpretačné definície opodstatnenosti jej vzniku a významu, keďže tieto sa v priebehu vývoja značne rozchádzali.

Vývoj nazerania na fenomén Slovenskej republiky rád a spôsob jej interpretácie nemal konštantný charakter ani priebeh, pretože za 90 rokov niekoľkokrát prudko i menej prudšie zmenil uhol pohľadu. Tieto metamorfózy prístupov k otázke Slovenskej republiky rád dôsledne reflektovali zmeny spoločenského a politického ovzdušia, pričom sa presadili takmer výhradne tie, ktoré „kráčali s dobou“. Z tohto dôvodu sme považovali za vhodné skúmať historickú spisbu o Slovenskej republike rád separátne, teda po jednotlivých historických obdobiach, ktoré v našej historiografii tvoria viac-menej konzistentné celky, aspoň čo sa týka metodologických prístupov a vedeckých postupov a metód v historickom výskume a ich záverov. Jednotlivé vedecké práce sme tak, podľa dáta ich vzniku, zadelili do nasledovných troch období: historická spisba rokov 1918 – 1938,² historiografia rokov 1948 – 1989, historiografia po roku 1989.

Historická spisba rokov prvej republiky nevenuje pozornosť primárne Slovenskej republike rád, zameriava sa skôr na rozbor procesu „získavania“ Slovenska do rámca a hraníc nového štátu a proces konštituovania československej štátnej moci na jeho území, či už z vojenského a administratívneho hľadiska, alebo z pohľadu na lokálne ohniská národného prevratu, no najmä snahou o podrobný opis vojenského konfliktu s Maďarskou republikou rád, ktorý je v centre ich pozornosti a len okrajovo, ak vôbec, uvádzajú aj existenciu Slovenskej republiky rád a jej osudy. Napriek tomu sú tieto diela veľmi cenným zdrojom aj pri štúdiu a historickom výskume problematiky Slovenskej republiky rád.

Autormi týchto prác sú väčšinou súčasníci alebo i priami účastníci opisovaných udalostí, ktorých diela môžeme, až na zopár výnimiek, skôr považovať za pamäti, viac či menej poznačené subjektívnosťou súčasníka, teda skôr za dobový pramenný materiál ako za historickú štúdiu v pravom zmysle slova. Citová zanietenosť opisov totiž mnohokrát dotvára i skresľuje uvádzané historické fakty, ktorých relevantnosť nie vždy možno konfrontovať s iným existujúcim prameňom, preto sú poväčšine jediným a s obľubou dodnes využívaným a citovaným zdrojom poznania uvedeného obdobia, skúpeho na alternatívny hodnotný archívny materiál.

2 V rokoch 1939 – 1945 sa slovenská historiografia tejto problematike v podstate nevenovala, napriek evidentnému antiboľševickému charakteru politického režimu tzv. slovenského štátu, ktorý prispel k rozvoju slovenskej historickej vedy, ktorá si mohla takpovediac „zgustnúť“ na téme „boľševického vpádu“ na Slovensko v roku 1919. Avšak keďže táto udalosť je nerozlučne spätá so vznikom československého štátu a „neschopnosť“ Slovenska svojpomocne sa zbaviť maďarského vojska, nahradiť maďarskú administratívu, prevziať štátnu moc do vlastných rúk a udržať demarkačnú líniu – provizórnu štátnu hranicu, bola táto téma z uvedených dôvodov tabu a upriamila pozornosť, v zmysle spoločenskej a politickej objednávky, načrúc hlbšie do minulosti na tie časti dejín, v ktorých mohla vyzdvihnúť hrdinskosť ducha slovenského národa.

V práci Ivana Dére³ *Slovensko v prevrate a po ňom*⁴ interpretuje autor nástup Kunovej vlády v marci 1919 ako obetovanie demokracie bolševizmu pre záchranu integrity Uhorska. Vojenské akcie maďarskej Červenej armády charakterizuje, podobne ako mnohí ďalší autori tohto obdobia, ako bolševický vpád. Slovenskej republike rád venuje autor len niekoľko riadkov a podľa jeho názoru bola potvrdením totožnej Károlyiho a Kunovej predstavy o teritoriálnej integrite Uhorska.

Priebeh vojenských operácií počas vojenského konfliktu s Maďarskou republikou rád podáva v práci *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919*⁵ Zdeněk Ježek.⁶ A hoci sa o Slovenskej republike rád priamo nezmieňuje, práca je prínosná pre verný obraz pomerov a náčrt ich vývoja vo formujúcej sa československej armáde počas uvedeného konfliktu.

Štvorzväzkové dielo Karola A. Medveckého⁷ *Slovenský prevrat*⁸ vo svojom štvrtom zväzku podľa údajov bývalého košického policajného kapitána J. V. Kohouta a bývalého župana Abaúj-turňanskej župy J. Sekáča opisuje situáciu v Košiciach i v Prešove počas „bolševického vpádu“ a dokonca v plnom znení ponúka aj rezolúciu vyhlásenia „Slovenskej republiky rád“ 16. júna 1919 v Prešove. Prinajmenšom zaujímavé sú aj postrehy, ktoré naznačujú spôsob nazerania miestneho obyvateľstva na príčiny obsadenia časti Slovenska maďarským vojskom, ako aj vzťahy k bolševickému režimu: „*maďarské a maďarofílske obyvateľstvo vých. Slovenska bolo komunistickým režimom celkom sklamané. ... Nežidovskí Maďari v Košiciach a iných východoslovenských mestách boli proti Slovenskej republike rád zväčša nepriateľsky naladení... Nacionalistické vrstvy sa hanbili zato, že bandy lupičov a teroristov majú oslobodiť stratené maďarské územia*“.⁹

Fedor Houdek¹⁰ v diele *Vznik hraníc Slovenska*¹¹ podal stručný prehľad vývinu udalostí na frontoch počas bojov s maďarskou Červenou armádou. Problematike Slovenskej

3 Ivan Dérer (1884 – 1973) – signatár Martinskej deklarácie (1918), člen Slovenskej národnej rady (1918 – 1919), minister s plnou mocou pre správu Slovenska (1920); minister pre zjednotenie zákonov a unifikáciu správy (1921 – 1922, 1926); minister školstva a národnej osvety (1929 – 1934); minister spravodlivosti (1934 – 1938) poslanec NZ (1918 – 1938), člen vedenia Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej (1918 – 1938); prezident Najvyššieho súdu v Prahe (1946 – 1948), zástanca ideológie čechoslovakizmu. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). I. zväzok, A – D*. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 462-463.

4 DÉRER, Ivan: *Slovensko v prevrate a po ňom*. Praha : Graf. knih a nakladat. družstva, 1924. 46 s.

5 JEŽEK, Zdeněk: *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919*. Praha : b. v., 1928. 187 s.

6 Zdeněk Ježek bol plukovníkom generálneho štábu československej armády.

7 Karol Anton Medvecký (1875 – 1937) – tajomník Slovenskej národnej strany, signatár Martinskej deklarácie a tajomník SNR (1918); vládný referent pre kat. cirkevné záležitosti na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska (1918), titulárny prepoš (1922); podpredseda slovenskej organizácie Československej strany lidovej; aktívny člen a funkcionár Muzeálnej slovenskej spoločnosti, redigoval Časopis a Zborník MSS. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). I. zväzok, A – D*. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 137-138.

8 MEDVECKÝ, Karol Anton: *Slovenský prevrat. Zv. I., II., III., IV.* Bratislava 1930 – 1931.

9 MEDVECKÝ, Karol Anton: *Slovenský prevrat. Zv. IV.* Bratislava : Komenský, vydavateľská a literárna spol. s r. o., 1931, s. 280-282.

10 Fedor Houdek (1877 – 1953) – predstaviteľ hlasizmu a agrárneho hnutia, člen Slovenskej národnej rady (1918 – 1919), poslanec revolučného NZ (1918 – 1920), člen čs. delegácie na mierovej konferencii v Paríži 1919, minister zásobovania (1919 – 1920), predseda správnej rady Slovenskej všeobecnej úverovej banky a slovenskej pobočky Národnej banky československej, člen Demokratickej strany (1945 – 1948), hlavný redaktor časopisu Prúdy (1922 – 1937); okrem nižšie

republiky rád sa venoval len okrajovo. Houdek tvrdí, že bola vyhlásená, až keď bolo bolševické vojsko zatlačované československým vojskom, a to B. Kunom v Pešti.

Udalostiam na Slovensku v roku 1919 sa v niekoľkých kapitolách práce *Budování státu II. 1919*¹² venuje aj Ferdinand Peroutka.¹³ Ako skúsený publicista ich opísal z pohľadu „Hradu“ i v medzinárodnopolitických súvislostiach.

Pohľad na pomery na Slovensku v rokoch 1918 – 1920 podáva „z prvej ruky“ vtedajší minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavrinec Šrobár¹⁴ v druhom zväzku dvojzväzkového diela *Osvobodené Slovensko* s podtitulom *Pamäti z rokov 1918 – 1920*.¹⁵

Akýmsi vyvrcholením snáh o zmapovanie obdobia „boja o slobodu Slovenska“ a „zlomenia posledného (dovtedy, pozn. autora) pokusu Maďarov dostať Slovensko pod maďarské jarmo späť“¹⁶ s dôrazom na prítomnosť a výboje maďarskej Červenej armády na Slovensku bol zborník *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*.¹⁷ Autormi jednotlivých príspevkov sú mnohí dôstojníci, priami účastníci bojov o Sloven-

citovaného diela napísal: HOUDEK, Fedor: *Kapitulácia Maďarov v roku 1918*. Bratislava : Prúdy, 1928. 72 s.; HOUDEK, Fedor: *Osvobodenie Slovenska*. Bratislava : VI. Nákladom, 1929. 61 s. Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. I. díl, A – J*. Praha-Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 508.

11 HOUDEK, Fedor: *Vznik hranic Slovenska 1919*. Bratislava : Prúdy, 1931. 412 s.

12 PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu II. 1919*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1991. 877 s.

13 Ferdinand Peroutka (1895 – 1978) – politický publicista a novinár liberálnej orientácie; filozoficky vychádzal z pragmatizmu, politicky zastával pozície „Hradu“, patril k dôverníkom Masaryka i Beneša; výtvarný referent Času – priekopník expresionizmu, redaktor denníka Tribuna, revue Přítomnost, prispieval do Lidových novin, po 2. svetovej vojne šéfredaktor Svobodných novin a revue Dnešek, poslanec Dočasného NZ (1945 – 1946); po komunistickom prevrate 1948 odišiel do exilu, kde v USA riadil vysielanie rozhlasovej stanice Svobodná Evropa (1951 – 1961); v exile vydal mnoho politických úvah – napr.: *Byl Edvard Beneš vinen?* (1949), *Demokratický manifest* (1959). Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. II. díl, K – P*. Praha-Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 551.

14 Prof. MUDr. Vavrinec Šrobár (1867 – 1950) – praktický lekár (1898 – 1918), poslanec NZ (1918 – 1925), minister s plnou mocou pre správu Slovenska (1918 – 1920), v roku 1919 rozpustil SNR; minister školstva a národnej osvety (1921 – 1922); predstaviteľ agrárnej strany, predseda Klubu agrárnych poslancov (1925 – 1929); senátor NZ (1925 – 1935); pedagóg na UK v Bratislave (1923 – 1937); od 1937 dôchodca; v roku 1944 po neúspechu založenia Ústredného národného výboru vstúpil do SNR, neskôr jej spolupredseda; poslanec NZ (1945 – 1950); reprezentant Demokratickej strany (1945 – 1946); minister financií (1945 – 1946); predseda Strany slobody (1946); minister pre zjednotenie zákonov (1948 – 1950); člen Ústredného akčného výboru Národného frontu (1948 – 1950) – z pozícií čechoslovakizmu okliešťoval možnosti svojbytného slovenského politického života. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990. V. zväzok, R – Š. Martin* : Matica slovenská, 1992, s. 499-500.

15 ŠROBÁR, Vavro: *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Prvý zväzok*. Praha : ČIN, 1928. 470 s.; ŠROBÁR, Vavro: *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Druhý zväzok*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004. 222 s.

16 ZIMÁK, J.: *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja.)*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák, 1936, s. 4-5.

17 ZIMÁK, J.: *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja.)*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák, 1936. 315 s.

sko,¹⁸ ktorých príspevky sú prevzaté z jubilejného čísla *Důstojníckych listů* z roku 1934, a ľudia angažujúci sa v tvorbe štátnej administratívy formujúcej sa Československej republiky.¹⁹ Slovenská republika rád sa aj tu spomína len okrajovo, iba v príspevku Bela Kleina Tesnoskalského:²⁰ *Kúnove gardy v Prešove (Od 8. júna do 1. júla 1919)*, ktorý bol prevzatý z jeho pripravovanej publikácie: *Pamäti veľkej doby. Šarišská kronika vojny a štátnej zmeny. (1914 – 1919)*, ktorá však tlačou nevyšla.²¹ Autor v nej sprostredkovane opisuje udalosti vzniku „Slovenskej radnej republiky“ a konštatuje: „Ako Dvorčákova Východno-Slovenska Republika, tak i Janušková Slovenska Radna Republika mali krátke curriculum vitae“ a po príchode Čechov sa „rozplynula ako mydlová bublina“.²²

Historiografia rokov 1918 – 1938 k otázke Slovenskej republiky rád pristupuje z hľadiska obhajoby československej štátnej moci a jej hraníc, a to takmer výlučne v kontexte vojenského konfliktu československého vojska s Červenou armádou Maďarskej republiky rád, ktorej vojenskej akcie na území Slovenska charakterizuje ako „bolševický vpád na Slovensko“ proti mladej, rodiacej sa republike Slovákov a Čechov a Slovenskú republiku rád ako ďalší pokus maďarskej iredenty o udržanie či znovuzískanie „uhorskej Hornej zeme“. To, že autori často „vynechávali“ otázku Slovenskej republiky rád, malo príčiny jednak v tom, že sa o nej veľa nevedelo, a jednak preto, že bola na okraji záujmu a zrejme sa nepovažovalo za vhodné vzhľadom na malý časový odstup a pomerne silné pozície ľavicových politických strán v Československu na začiatku 20. rokov robiť spomienkovými politicko-historickými štúdiami reklamu vzťahujúcu sa bolševickému hnutiu, preto radšej upriamili pozornosť na nacionálny moment problematiky a v spravodlivom zápase o mladú republiku zvýraznili hrdinskosť, odhodlanie a najmä vlastneckosť. Uvedené konštatovanie však nemožno vzťahovať na všetkých autorov. Najmä ľavicovo, zvlášť komunisticky, orientovaná tlač pri rôznych príležitostiach vyzdvihovala význam Slovenskej republiky rád a udržiavala ju tak v pamäti ľudí ako pokus o model sociálne spravodlivej spoločnosti hodný nasledovania.²³

18 Arm. gen. Josef Šnejdárek, mjr. gšt. K. Bondráček, mjr. čs. légii Jožo Dřimal, August Malár, gen. Ing. S. Bláha, mjr. gšt. Jozef Ejem, div. gen v. v. Ján Votruba, škpt. pech. Stanislav Bezrouk, pplk. gšt. K. Vondráček

19 Dr. Vavro Šrobár – minister s plnou mocou pre správu Slovenska, Ján Liška – poslanec, dr. Ján Sekáč – krajský viceprezident, Fedor Houdek – minister, dr. Augustin Brychta – hlavný radca, okr. náčelník, Bartolomej Krpelec – školský inšpektor, František Ptáček – tlačový referent MNO, Vendel Sahulčík – župan, dr. Fantišek Skovajsa – riaditeľ št. reálneho gymnázia, Belo Klein-Tenoskalský – prešovský kronikár.

20 Belo Klein Tesnoskalský (1853 – 1941) – spisovateľ historik, prekladateľ, publicista; prekladal Hviezdoslava a Vajanského do maďarčiny a Petöfiho, Aranya a Mikszátha do slovenčiny; je autorom Pamätnej knihy mesta Prešov, napísal monografiu: *Oppidum Hybe, i tlačou nevydanú Šarišskú kroniku vojny a štátnej zmeny*.

21 Zachoval sa len rukopis – Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Šarišská kronika vojny a štátnej zmeny* (rukopis), sign. 172 D 3.

22 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Kúnove gardy v Prešove (Od 8. júna do 1. júla 1919)*. In: *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja.)*. Bratislava : Slovenský Chýrnik, J. Zimák, 1936, s. 141.

23 MIROSSIK, Ján: *Spomienky na dni Slovenskej Komuny*. In: *Pravda*, 8. 4. 1928, č. 83-84, s. 7; *Slovenskí robotníci a maloroľníci spomínajú ešte dnes na šťastnú dobu sovietskych*. In: *Pravda*,

Na to nadviazali aj niektorí ľavicoví intelektuáli po druhej svetovej vojne už v roku 1945,²⁴ kedy ešte tento kurz nebol na Slovensku celkom „v móde“, ale naplno sa presadil po prevrate roku 1948. Historiografia po roku 1948 bola výrazne ideovo-politicky poznačená historickým materializmom, ktorý sa stal jediným metodologickým nástrojom „novej“ a „jedine správnej“ marxistickej interpretácie dejín. Komunistická garnitúra potrebovala nevyhnutne zmeniť buržoázny výklad dejinného vývoja slovenského a českého národa zdôraznením ich odvekého triedneho boja za sociálne spravodlivú spoločnosť a hľadaním historických revolučných tradícií, o ktoré by mohla oprieť legitimitu politickej moci. Zdôrazňovanie triednej a revolučnej podstaty historického vývinu, rovnako ako aj vyzdvihovanie „Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie“ v roku 1917 a jej vplyvu, sa stalo neodmysliteľnou súčasťou takmer všetkých vedeckých prác historikov skúmajúcich problematiku vzniku ČSR a Slovenskej republiky rád zvlášť, pričom najmä národnostné otázky boli odsúvané do úzadia. Svetlú výnimku z uvedeného konštatovania tvoria len niektoré príspevky – nazvime ich – odvážnych historikov, ktorí v druhej polovici 60. rokov otvorene opustili oktrojovanú líniu výkladu našich dejín a pokúsili sa naozaj o kritickú (v možnostiach doby) analýzu daného obdobia. Ich práce boli neskôr, v čase normalizácie, vyhlásené za nemarxistické, scestné, ba až reakčné, pričom týmto „nepoučeným“ historikom bola odoprená možnosť vedeckej diskusie i ďalšej publikácie.

Prvou významnejšou slovenskou historickou štúdiou o Slovenskej republike rád bola štúdia Miloša Gosiorovského²⁵ *O sovietach na Slovensku*²⁶, ktorá vyšla v roku 1949 a ktorú o tri roky neskôr autor s malými zmenami uverejnil aj v práci *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*.²⁷ Táto prvá slovenská marxistická monografia

18. 6. 1929, s. 3; Ako sa rodila prešovská sovietska vláda. In: *Pravda chudoby*, 3. 6. 1934, s. 1-2; Pracujúce Slovensko Prešovu po 15 rokoch. In: *Pravda chudoby*, 17. 6. 1934, s. 1-2; Naše komunistické východisko. In: *Pravda chudoby*, 20. 5. 1934, s. 1-3; Zatknutie súdru. Janouška. In: *Pravda chudoby*, 24. 11. 1921, s. 4.

24 VIETOR, Martin: Skúška revolučnej sily pracujúceho ľudu Slovenska. In: *Kultúrny život*, 1945, č. 28, s. 10.

25 Prof. dr. Miloš Gosiorovský, DrSc. (1920 – 1978); riaditeľ Ústavu SNP v Banskej Bystrici (1949 – 1951), vedúci kultúrno-propagačného odboru ÚV KSS (1948 – 1949), tajomník ÚV KSS (1951 – 1953), prednášal čs. dejiny na Katedre čs. dejín a archívniectva FF UK v Bratislave (od 1949), neskôr vedúci katedry; člen výboru MS (1949 – 1954), hlavný vedecký tajomník SAV (1961 – 1965), člen Prezídia, neskôr Predsedníctva ČSAV (1961 – 1965, 1977), predseda Slovenskej vedeckej archívnej rady (od 1953); predseda Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a podpredseda Čs. historickej spoločnosti pri ČSAV (1966 – 1970). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, II. zväzok, E – J. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 206-208.

26 GOSIOROVSKÝ, Miloš: O sovietach na Slovensku. In: *Nová mysl*, roč. 3, 1949, s. 276-284. – s odstupom času v roku 1976 Pavol Kanis zhodnotil štúdiu nasledovne: „Už táto priekopnícka štúdia, napriek tomu, že vychádzala z marxistických stanovísk, jasne poukázala aj na nedostatky SRR, za ktoré autor pokladal to, že nevyrástla z vlastného úsilia slovenskej robotníckej triedy, že bola proklamovaná ako úplne samostatný štát, že nevezala na vedomie existenciu ČSR a nemala na Slovensku väčší ohlas.“ Cit. podľa: KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1976, č. 1-2, s. 212.

27 GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*. Bratislava : Pravda, 1951, s. 157.; Okrem uvedených prác autor uverejnil aj nasledovné: GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia*. Bratislava : SVPL, 1956. 410 s.; GOSIOROV-

je dnes považovaná za kompilát českých a maďarských prác.²⁸ Vo svojej dobe však bola označovaná za priekopnícku a jej závery sa s obľubou citovali. Poskytovala schému nového, marxistického prístupu k dejinám, najmä najnovším slovenským. Bola inšpirujúcim vzorom pre vyzdvihnutie nových momentov slovenských dejín a spôsob ich interpretácie. Z marxistických pozícií teda pristúpila aj k interpretácii Slovenskej republiky rád: „*Je historickou skutočnosťou, že sovietska moc na Slovensku mala sympatie a podporu všetkých triedne uvedomelých proletárov Slovenska*“, o čom podľa autora najlepšie svedčí fakt, že „*Slovenská sovietska republika nebola nikdy porazená ani vojensky ani nijakým kontrarevolučným povstaním*“.²⁹

Napriek tomu, resp. práve preto, že v našom príspevku sa zameriavame na práce slovenských historikov, nesmieme opomenúť ani práce niektorých ich českých kolegov, pretože mali veľký vplyv na formovanie ideologicko-historických interpretácií daného obdobia v slovenskej historiografii. Ústrednú líniu takejto interpretácie problematiky Slovenskej republiky rád v 50. rokoch 20. storočia zreteľne predznamenal český historik Václav Král³⁰ hneď v úvode svojej práce *Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919*, v ktorej sa snažil paralyzovať „*vyhlásenú buržoasní legendu o vpádu maďarských bolševiků na Slovensko*“.³¹ Král čiastočne prebral a rozvinul niektoré hodnotenia skorších prác Miloša Gosiorovského. Ako intervenčnú vojnu proti MRR interpretoval nielen vojenský konflikt medzi ČSR a MRR, ale aj obsadzovanie územia Slovenska československým vojskom chápal ako intervenčné ťaženie proti slovenskému a maďarskému ľudu na ochranu „buržoázneho“ poriadku. Za hlavného podnecovateľa „intervencie“ do MRR pokladal francúzskych „imperialistov“. Útok proti ČSR bol podľa Krála len obrannou operáciou a následný vznik SRR sa uskutočnil za širokej podpory slovenského ľudu.

SKÝ, Miloš: Slovenský proletariát pri vzniku Československej republiky. In: *Zborník ÚSNP*, roč. 1, 1949, č. 4; GOSIOROVSKÝ, Miloš: Bezprostredný vplyv Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie na vznik Československa. In: *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 5, s. 674-682.

28 HUDEK, Adam: Pokus o konštruovanie marxistického národného príbehu v rokoch 1948 – 1955. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, č. 4, s. 727.

29 GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*. Bratislava : Pravda, 1951, s. 107.

30 Prof. dr. Václav Král, DrSc. (1926 – 1983); vedecký pracovník Vojenského historického ústavu (1951 – 1952), Historického ústavu ČSAV (1952 – 1963), vedúci člen Ústavu dejín európskych socialistických štátov ČSAV (1964 – 1969), riaditeľ Čs.-sov. Inštitútu ČSAV (od 1969), vedúci Katedry čs. dejín FF UK (1971), profesor FF UK v Prahe (od 1978) – predstaviteľ marxistickej historiografie moderných československých dejín, vychádzal z rozsiahlej faktografie, ktorú však podriaďoval ideologickým tézám. Pre svoj subjektivismus, názorový a formulačný radikalizmus sa často konfrontoval aj s oficiálnou politickou líniou a jej predstaviteľmi, zvlášť s Gustávom Husákom pre svoj postoj k tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom. Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. II. díl, K – P*. Praha-Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 160.

31 KRÁL, Václav: *Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1954, s. 5, pozri tiež: KRÁL, Václav: Čtyřicet let od vyhlášení Slovenské republiky rad. In: *Svobodné slovo*, roč. 15, 16. 6. 1959, č. 142, s. 3.

Ďalším z českých historikov, ktorí sa dotkli otázky Slovenskej republiky rád, bol Oldřich Říha³² v publikácii *Ohlas říjnové revoluce v ČSR*.³³ V uvedenej práci hodnotí vyhlásenie Slovenskej republiky rád 16. júna 1919 v Prešove následne: „*Tehdy slovenský lid po prvé převzetím moci uskutečnil právo na sebeurčení...*“³⁴

Z historikov v 50. a začiatkom 60. rokov najviac o Slovenskej republike rád publikovali Michal Dzvonič³⁵ a Martin Vietor³⁶. Obaja historici sa vo svojich prácach snažili

32 Prof. dr. Oldřich Říha (1911 – 1974); pôsobil v Štátnom historickom ústave v Prahe (1937 – 1940), neskôr účastník domáceho odboja v Zlíne, väznený do roku 1945, Štátny historický ústav v Prahe (1945 – 1949), profesor všeobecných dejín novoveku na FF UK (1949), od roku 1970 riaditeľ Ústavu čs. a svet. dejín ČSAV, od roku 1973 akademik ČSAV, jeden zo zakladateľov marxistického dejepisectva, zaoberal sa hospodárskymi a sociálno-politickými dejinami českých krajín v 19. a 20. storočí, ohlasom ruskej októbrovej revolúcie českom prostredí, teoretickými a metodologickými problémami historiografie svetových dejín; podieľal sa na normalizácii českej historickej vedy a na čistkách na FF UK aj v Historickom ústave ČSAV. Bližšie TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. III. díl, Q – Ž. Praha-Litomyšl* : Ladislav Horáček – Paseka, 1999, s. 82.

33 ŘÍHA, Oldřich: *Ohlas říjnové revoluce v ČSR*. Praha : SNPL, Praha 1957. 239 s.

34 Říha týmto tvrdením vzbudil reakciu v podobe kritickej recenzie Michala Dzvoniča v Historickom časopise: „*Autor vůbec nepochopil, o čo pri utvorení Slovenskej sovietskej republiky išlo. Nešlo o uplatnenie práva na samourčenie, išlo o pokus uskutočniť socialistický prevrat a nie o riešenie národnostnej otázky, t. j. buržoáznodemokratickej úlohy, hoc je pravda, že jedine socialistickým prevratom sa mohlo plne zabezpečiť samourčovacie právo slovenského národa uplatnené 30. 10. 1918.*“ Bližšie pozri: DZVONÍK, Michal: ŘÍHA, Oldřich: *Ohlas říjnové revoluce v ČSR*. Praha : SNPL, Praha 1957. In: *Historický časopis*, roč. 6, 1958, č. 3, s. 447-450.

35 Doc. dr. Michal Dzvonič, CSc. (1923) – pracovník Povereníctva pôdohospodárstva v Košiciach (1945); učiteľ (1945 – 1953); vedecký pracovník Ústavu dejín KSS (1953 – 1961), robotník v bratislavskom závode Kablo (1959 – 1962); odborný asistent – Filozofická fakulta UK v Bratislave (1961 – 1970); pre svoje postoje v rokoch 1968 – 1969 bol normalizačným režimom „presunutý“ na pracovisko Univerzitnej knižnice UK v Bratislave; autor hist.-soc. románov a noviel, ktoré počas jeho perzekúcie a zákazu publikovania vychádzali pod menom jeho brata Emila Dzvoniča. Bližšie *Slovník slovenských spisovateľov 20. stor.* Bratislava; Martin 2001, s. 90-91 (aj v jeho doplnenom vydaní 2008, s. 94-95); *Encyklopédia Slovenska. I. zväzok, A – D*. Bratislava : Veda, 1977, s. 617; *Encyclopaedia Beliana. Všeobecná slovenská encyklopédia. Tretí zväzok. Č – Eg*. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV a VEDA, 2003, s. 647. O SRR publikoval tieto práce: DZVONÍK, Michal: *Ohlas VOSR na Slovensku (1918 – 1919)*. Bratislava : SVPL, 1957. 205 s.; DZVONÍK, Michal: Významný pokus o diktatúru proletariátu na území ČSR. (40 výročie Slovenskej republiky rád.) In: *Nová mysl*, 1959, č. 6, s. 627-640; DZVONÍK, Michal: K niektorým otázkam SRR. In: *Naše veda*, 1959, s. 246-153; DZVONÍK, Michal: Význam a miesto SRR v dejinách nášho robotníckeho hnutia. In: *Slovenská republika rád*. Bratislava 1960, s. 10-53; DZVONÍK, Michal: SRR a právo slovenského národa na samourčenie. In: *Zborník FF UK – Marxizmus-leninizmus*, 14, 1963, s. 5-21.

36 VIETOR, Martin: K tridsiatemu piatemu výročiu SRR. In: *Historický časopis*, roč. 2, 1954, s. 161-190; VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika v roku 1919*. Bratislava : SVPL, 1955, 404 s.; VIETOR, Martin: Problém vedúcej sily v Slovenskej sovietskej republike roku 1919. In: *Právne-historické štúdie*, roč. 1, 1955, s. 7-26; VIETOR, Martin: K otázke perzekúcií robotníckeho hnutia na Slovensku v roku 1919. In: *Právnické štúdie*. Bratislava, roč. 4, 1956, s. 1-28; VIETOR, Martin: Spoločný boj československého a maďarského pracujúceho ľudu za nastolenie diktatúry proletariátu. In: *Právny obzor*, 1959, s. 408-417; VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika*. Bratislava 1959. 115 s.; VIETOR, Martin: K 40. výročiu vzniku Slovenskej sovietskej

dokázat' ich vlastnú konštrukciu, že SRR bola predovšetkým výsledkom domáceho slovenského triedneho boja, a že SRR bola samostatnou republikou, a odstrániť tak, rovnako ako Václav Král, „buržoázne legendy o vpáde maďarských bolševikov“.³⁷

Martin Vietor³⁸ v práci s názvom *Slovenská sovietska republika v roku 1919* s podtitulom *Príčiny jej vzniku a jej vplyv na ďalší vývoj robotníckeho hnutia v ČSR*, ktorá svojím faktografickým materiálom, publikáciou 93 dokumentov³⁹, fotografickou prílohou a vôbec rozsahom a záberom je azda dodnes najväčšou prácou analyzujúcou Slovenskú republiku rád. V nej podobne ako Král, avšak prepracovanejšími argumentmi, hodnotí konflikt medzi ČSR a MRR ako intervenciu či kontrarevolučnú vojnu a dokazuje fikciu tzv. druhej demarkačnej čiary, nanútenú vojnu a protiútok MRR. Podrobne sa zaoberá vznikom, činnosťou, orgánmi štátnej moci a správou Slovenskej republiky rád, dokonca po jednotlivých rezortoch, i sprievodnými udalosťami, no nie vždy sú jeho citácie z iných diel korektné a niekedy menia svoj pôvodný význam.⁴⁰ Vo všetkých jeho prácach vydaných v 50. rokoch dokazuje obrovský význam SRR pre ďalší vývin triednych bojov i domáce korene revolučných sovietsk: „*Nešlo teda o násilný zákrok maďarských komunistov, ako sa to často tvrdilo zo strany buržoáznych historikov, ale o štátoprávny výraz skutočnosti, že proletariát Slovenska – predbežne na jednej časti Slovenského územia⁴¹ – prevzal štátnu moc do svojich rúk, pristúpil k vybudovaniu revolučných*

republiky. In: *Čitateľ*, roč. 8, 1959, č. 4, s. 140-145; VIETOR, Martin: Prvé výhonky moci ľudu. In: *Predvoj*, roč. 3, 1959, č. 24, s. 13-14; VIETOR, Martin: Vzťah MRR a SRR a spoločný boj československých a maďarských pracujúcich za diktatúru proletariátu. In: *Slovenská republika rád*. Bratislava 1960, s. 90-113; VIETOR, Martin: *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*. Bratislava : Epona, 1969, 53 s.

37 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 213.

38 Prof. JUDr. Martin Vietor, DrSc. (1906 – 1978) – vyštudoval Vysokú školu pre svetový obchod a Právnickú fakultu UK v Bratislave; ilegálne žil v Maďarsku (1939 – 1945), väznený v koncentračných táborech, obhajca štátneho súdu (1947 – 1950); prodekan (1953 – 1955, 1957 – 1959, 1964 – 1965) a vedúci Katedry dejín štátu a práva PF UK (1953 – 1969); v roku 1970 prepustený zo zamestnania z politických dôvodov; člen Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave, predseda jej právno-historickej sekcie, člen Slovenského výboru pre dejiny protifašistického odboja pri Ústave dejín KSS, člen International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions, člen SAV a ČSAV; venoval sa najmä štúdiu moderných politických dejín Slovenska, osobitne na jeho národnostne zmiešaných juhovýchodných častiach a dejinám štátu a práva. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zväzok, T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 278-279.

39 Niektoré dokumenty autor uvádza v neúplnej verzii a nevhodným uvedením archívneho zdroja, napr.: „*Orig. v kraj. múzeu v Prešove*“.

40 Napríklad sa snaží dokázat' pevné spojenectvo medzi maďarskou ČA a proletariátom Slovenska, tak cituje K. A. Medveckého: „...*proletariát videl v maďarských bolševikoch svojich pomstiteľov a uskutočňovateľov ich podvratných túžob, a preto im všemožne pomáhali a zrádzali exponentov čl. režimu*...“. V origináli však citovaná pasáž znie: „*Židovské a maďarofilské živly však, ako aj proletariát videl v maďarských bolševikoch*...“ Porovnaj VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika v r. 1919*. Bratislava : SVPL, 1955, s. 177; MEDVECKÝ, Karol Anton: *Slovenský prekrat*. Zv. III. Bratislava : Komenský – vydavateľská a literárna spol. s r. o., 1930, s. 230.

41 Výraz „predbežne“ ďalej vysvetľuje „nezadržateľne“ postupujúcou svetovou revolúciou a tvrdením, že „*Slovenská sovietska republika mala sa teda stať oporným bodom pre oslobodenie celé-*

štátnych orgánov a pomocou týchto k splneniu úloh diktatúry proletariátu.“⁴² Vietor tu vyzdvihol slovenský proletariát do pozície zrelého a uvedomelého politického činiteľa, ktorý využil príležitosť a bratskú, proletársku, internacionálnu pomoc maďarskej Červenej armády zbaviť sa buržoázneho jarma a založiť si vlastnú socialistickú štátnosť.⁴³

Zaujímavým prínosom k oslavám 40. výročia vzniku Slovenskej republiky rád a zároveň jasným zámerom komunistickej propagandy s cieľom „zachovávanía revolučných tradícií“ bola aj snaha o zdokumentovanie spomienok účastníkov na Slovenskú republiku rád. V jubilejnom roku 1959 bolo publikovaných mnoho novinových príspevkov,⁴⁴ samostatných knižných a zborníkových publikácií⁴⁵ práve „z pera jej účastníkov“, ba dokonca sa pamäti dočkali aj literárneho spracovania opisujúceho spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a Maďarskú republiku rád.⁴⁶ Zároveň sa od tých čias na pomenovanie tohto štátneho útvaru prestáva používať označenie Slovenská sovietska republika a preferuje sa Slovenská republika rád.

Päťdesiate roky tému Slovenskej republiky rád uzatvorili dve diskusie⁴⁷, ktoré do marxistickej historiografie vniesli spor o charakter Slovenskej republiky rád,⁴⁸ kon-

ho Československa spod kapitalistického jarma“; VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika*. Bratislava : SVPL, 1959, s. 68.

42 VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika*. Bratislava : SVPL, 1959, s. 68.

43 V roku 1969 však Martin Vietor prišiel s novým pohľadom na fenomén Slovenskej republiky rád. Pozri pozn. č. 63.

44 BALOGH, Ivan: Svedok veľkej doby. (Zo spomienok Júliusa Kovácsa, bývalého ľudového komisára obrany Slovenskej republiky rád). In: *Práca*, roč. 14, 19. 6. 1959, č. 145, s. 4; BEŇO, Mikuláš: Ťažká ale slávna bola naša cesta k víťazstvu (Zo spomienok Mikuláša Beňu na Slovenskú republiku rád). In: *Lud*, roč. 12, 16. 6. 1959, č. 142, s. 3; I. M.: Keď na sédrii zaviala biela zástava. (Spomienky Mikuláša Beňu na Slovenskú republiku rád v Prešove). In: *Východoslovenské noviny*, roč. 9, 16. 6. 1959, č. 45, s. 2; BEŇO, Mikuláš: Ťažká ale slávna bola naša cesta k víťazstvu (Spomienky jedného z účastníkov Slovenskej republiky rád). In: *Pravda*, roč. 40, 16. 6. 1959, s. 2-3; DUGAS, Mikuláš: Účastník SRR s. M. Dugas spomína (Spomienky s. M. Dugasa na udalosti, ktoré sa odohrávali v čase vzniku Slovenskej republiky rád v Prešove). In: *Prešovské noviny*, roč. 2, 16. 6. 1959, č. 25, s. 1; ŠTEFĀŤ, Pavol: Červený komisár. (Spomienky na slovenského ľudového komisára branných síl Slovenskej republiky rád v roku 1919 Júliusa Kovácsa). In: *Československý vojak*, roč. 8, 1959, č. 13, s. 7-8; UJČEK, Bohuš: Keď gardy červené bojom šli 1919 – 1959. Za hraničnou čiarou. In: *Smena*, roč. 12, 1959, č. 130, s. 3; č. 134, s. 3; č. 140, s. 4; č. 145, s. 9.

45 KODÝTKOVÁ, Anna: *1919. Vzpomínky na Maďarskou a Slovenskou sovětskou republiku*. Praha 1957; Spomienky súčasníkov na Slovenskú republiku rád (Spomienky Pavla Pčelára, Mikuláša Dugasa, Jozefa Krčmára a Jozefa Sluku). In: *Nové obzory*, roč. 1, 1959, s. 60-62.

46 ROJÁK, Dezider – SMUTNÝ, Anton: *Bojový odkaz roku 1919. Spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a Maďarskú republiku rád*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960. 213 s.

47 Jednu diskusiu usporiadal Ústav dejín KSČ v Prahe 18. 4. 1957 a druhú Ústav dejín KSS v Bratislave 10. 9. 1958. Týkali sa názoru, že tradície Slovenskej republiky rád sú v rozpore s vtedajšími záujmami a mohli by podryť jednotu republiky. Bližšie pozri správu o diskusii v časopise *Příspěvky k dějinám KSČ* č. 6. a 7; pozri tiež PICHLÍK, K.: Významná porada o otázkách Slovenské sovietské republiky a jejého významu v dejinách československého dělnického hnutí. In: *Historie a vojenství*, 1959, s. 113-114.

48 Bližšie pozri KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 212.

ferencia k 40. výročiu vzniku Slovenskej republiky rád⁴⁹ a štúdia Ľudovíta Holotíka⁵⁰ *O Slovenskej republike rád roku 1919* uverejnená v Historickom časopise,⁵¹ ktorá autorovou snahou o „presnejší obraz o Slovenskej republike rád“, zohľadnením národnostnej problematiky a otázky štátoprávneho postavenia Slovenskej republiky rád a jej vzťahu k Československej republike, ktorým dovtedajšia literatúra „nevenovala dostatočnú pozornosť“⁵² v problematike hodnotenia Slovenskej republiky rád, pokusom o historickú kritiku, sprísňuje marxistický výklad tejto dejinnej udalosti. Holotík zastával názor, že „vytvorenie SRR ako samostatného štátu bolo nereálne vzhľadom na celkovú vtedajšiu nepripravenosť Slovenska, vzhľadom na medzinárodnú situáciu. ...v slovenskej revolučnej vláde neprevládali sily, ktoré by sa stali nositeľmi vyhranenej štátnej separatizmu“, a že zo „štátoprávneho hľadiska sa federatívny princíp v názoroch maďarských,

49 Konferencia sa konala v dňoch 8. – 9. 6. 1959 v Prešove. Usporiadali ju KV KSS v Prešove, ÚD KSS v Bratislave. Na konferencii odzneli 3 referáty: DZVONÍK, Michal: Význam a miesto Slovenskej republiky rád v dejinách nášho robotníckeho hnutia, PÓR, František: Zradná úloha pravicových vodcov československých sociálnych demokratov v prípravách a uskutočňovaní kontrarevolučného útoku na Maďarskú republiku rád, KRÁL, Václav: O pomere medzi Slovenskou republikou rád a Maďarskou republikou rád, VIETOR, Martin: Vzťah Maďarskej republiky rád k Slovenskej republike rád a spoločný boj československých a maďarských pracujúcich za diktatúru proletariátu; a diskusné príspevky predniesli viacerí účastníci aj súčasníci Slovenskej republiky rád. Bližšie pozri: *Slovenská republika rád. Výsledky bádania a spomienky účastníkov prednesené na vedeckej konferencii v Prešove 8. a 9. júna 1959*. Zost. Michal Dzvonič. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960 a správu v Historickom časopise HAPÁK, Pavel: Konferencia k 40. výročiu Slovenskej republiky rád v Prešove. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 4, s. 648-649. Pozri tiež: *Východoslovenské noviny*, 12. 6. 1959, č. 46, s. 2.

50 PhDr. Ľudovít Holotík, DrSc. (1923 – 1985); lektor marxizmu-leninizmu na Lekárskej fakulte KU v Prahe (1948 – 1949), Vysoká škola politických a hospodárskych vied v Prahe (1949 – 1951), Historický ústav SAV (od 1951), riaditeľ Historického ústavu SAV (1951 – 1968), člen ČSAV. Predstaviteľ slovenskej marxistickej historiografie, organizátor profesionálnej základne historickej vedy na Slovensku. Ťažisko jeho vedeckého výskumu tvorili novšie a najnovšie slov. i čs. dejiny, predovšetkým problematika dejín slov. nár. obrodenia, otázky rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku ČSR, slov. rob. hnutie, formovanie, vznik a pôsobenie KSCĽ, venoval sa aj povstaleckej tematike. Podľa *Encyklopédia Slovenska. II. zväzok, E – J*. Bratislava : Veda, 1978, s. 286-287; *Biografický lexikón Slovenska III*. Martin 2007, s. 535-536.

51 Okrem tejto štúdie v Historickom časopise HOLOTÍK, Ľudovít: O Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 173-202; Ľudovít Holotík uverejnil ešte ďalšie články k problematike SRR: HOLOTÍK, Ľudovít: Úloha talianskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku r. 1919. In: *Historický časopis*, 1953, č. 4, s. 561-594 a 1954, č. 1, s. 39-70; HOLOTÍK, Ľudovít: Ohlas Maďarskej republiky rád v Československu a vznik Slovenskej republiky rád. In: *Dejiny Slovenska*. Bratislava 1955, s. 200-201; HOLOTÍK, Ľudovít: Dejiny mlúvi k dnešku. Slovenská sovietska republika roku 1919. In: *Svět socializmu*, roč. 22, 1959, č. 22, s. 12; HOLOTÍK, Ľudovít: Slobodné dni spred 40 rokov (O diktatúre proletariátu na Slovensku roku 1919). In: *Smena*, 21. a 26. 6. 1959; HOLOTÍK, Ľudovít: Tradícia proletárskeho internacionalizmu. In: *Rudé právo*, 16. 6. 1964, s. 2; HOLOTÍK, Ľudovít: Miesto Slovenskej republiky rád v našich revolučných tradíciách. In: *Nové slovo*, roč. 16, 13. 7. 1974, č. 24, s. 12; HOLOTÍK, Ľudovít: Význam Slovenskej republiky rád a hodnotenie jej vzniku a činnosti. In: *Nové obzory* 17. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR v Prešove, 1975, s. 63-82.

52 HOLOTÍK, Ľudovít: O Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 175.

no aj slovenských a českých komunistov v Maďarsku uplatňoval najvýraznejšie“.⁵³ Čo sa týka problému zdrojov „revolučných síl“ na Slovensku, autor vníma ich problematickosť a ospravedlňuje tento fakt nepripravenosťou domáceho proletariátu. Slovenskej sekcii Strany socialistických-komunistických robotníkov Maďarska ale vyčíta, že nezískala podporu slovenského robotníckeho hnutia, ktoré po vytvorení Slovenskej republiky rád nemalo zastúpenie v Revolučnej vládnej rade.

Šesťdesiate roky, najmä ich záverečná fáza, priniesli uvoľnenie spoločenských pomerov, odstránenie cenzúry a celkovú priaznivú atmosféru i v oblasti vedy a výskumu, čo sa pozitívne odrazilo aj vo formovaní nových prístupov k skúmaniu, interpretácii i hodnoteniu Slovenskej republiky rád.

Evidentný posun v nazeraní na problematiku Slovenskej republiky rád znamenala práca Jaroslava Šolca⁵⁴ *Slovensko rozdelené 1919*.⁵⁵ Autor v nej nemusel nadbiehať režimu a preto si mohol dovoliť dovtedy neslýchané tvrdenia: „*Slovenská republika rád neprenikla do národných tradícií a v národnom povedomí sa uchovala len ako pokus maďarských komunistov o riešenie sociálnych otázok na Slovensku*.“⁵⁶ Poukazuje na jej odtrhnutosť od slovenského robotníckeho hnutia, prouhorsku orientáciu jej predstaviteľov, naviazanosť na MRR, jazykovú i národnostne neujasnenú politiku a celkovú bezmocnosť SRR. V knihe autor najviac kritizuje spomínané dielo V. Kráľa.⁵⁷

Medzi početnými publikáciami, štúdiami a článkami, ktoré sa snažili priblížiť dejinné udalosti súvisiace so Slovenskou republikou rád, zaujímajú významné miesto aj edície prameňov, resp. zborníky dokumentov o Slovenskej republike rád.

Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove vydalo pri príležitosti 50. výročia Slovenskej republiky rád zborník dokumentov, ktorý zostavila Mária Chmelárová⁵⁸. Zborník obsahuje 94 dokumentov⁵⁹ a 57 obrazových príloh. Napriek istým nedostatkom (po-

53 HOLOTÍK, Ludovít: O Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 194.

54 Plk. PhDr. Jaroslav Šolc (1920 – 1985) – ako stredoškolač vedúci organizácie Revolučnej mládeže Slovenska v Prešove; absolvent Ústrednej straníckej školy KSČ a Vojenskej politickej akadémie v Prahe; praktikant a bankový úradník na mnohých miestach (1940 – 1945), po 1945 pracoval vo viacerých vojenských zariadeniach; vedecký pracovník Ústavu dejín KSS (1958 – 1967); náčelník Oddelenia vojenských dejín Slovenska v Bratislave (1967 – 1973), neskôr Vojenského historického ústavu; externý pracovník múzea SNP v Banskej Bystrici. Podľa: *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zväzok, R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 484-485.

55 ŠOLC, Jaroslav: *Slovensko rozdelené 1919*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 124.

56 ŠOLC, Jaroslav: *Slovensko rozdelené 1919*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 99.

57 Šolc označil V. Kráľa za najvýraznejšieho predstaviteľa toho smeru v československej historiografii, ktorý je „*poznačený jednostranným úsilím dokázať český imperializmus a zároveň odhaliť agentov buržoázie v robotníckom hnutí*“. ŠOLC, Jaroslav: *Slovensko rozdelené 1919*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 95.

58 *Slovenská republika rád. Výber dokumentov*. Zost. Mária Chmelárová. Prešov : Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove a Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1969.

59 Väčšina dokumentov je uverejnených v plnom znení, avšak zostavovateľka do zborníka prevzala aj ňou v archíve či múzeu nenájdene dokumenty z monografie Martina Vietora (VIETOR, Martin: *Slovenská sovietska republika 1919*. Bratislava : SVPL, 1955 – prílohy 93 dokumentov sú publikované na stranách 321-374.) a to aj s chybami, s vypúšťaním textu bez označenia, so skracovaním a aj bez presnejšieho udania fondu, resp. čísla, ktoré ináč pri zistených dokumentoch starostlivo uvádza. Bližšie pozri: MLYNÁRIK, Ján: Nový zborník dokumentov o SRR. In: *Nové*

zri pozn. 57) je zborník cennou edíciou pramenného materiálu, pretože uvádza aj dovtedy nepublikované dokumenty nielen z miestnej proveniencie – letáky, výzvy, vyhlášky, nariadenia, písané v slovenčine, šarišským „pravopisom“, maďarsky i nemecky, ale aj situačné správy o pohybe na frontovej línii, nariadenia ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, letáky slovenskej sekcie Socialisticko-komunistickej strany Maďarska adresované obyvateľom na Slovensku, výzvy maďarskej Revolučnej vládnej rady proletárom na Slovensku, ale aj novinové články a telegramy, ktoré, ak sú inojazyčné, zostavovateľka ich uvádza preložené do slovenčiny.

Už o rok neskôr bol Ústavom dejín KSS vydaný ďalší zborník dokumentov s názvom *Slovenská republika rád*,⁶⁰ ktorého zostavovateľmi boli György Milei a Anton Smutný. Táto edícia prameňov prezentuje 139 dokumentov, je teda bohatšia a nepochybne prispieva k sprístupneniu dobových dokumentov širokej odbornej i laickej obci.

K triezvemu pohľadu na Slovenskú republiku rád nepochybne prispelo i vedecké sympóziu, konané v Prešove v dňoch 5. a 6. júna 1969 pri príležitosti 50. výročia Slovenskej republiky rád,⁶¹ ktoré prinieslo plodnú vedeckú diskusiu, avšak jej závery, žiaľ, neboli uverejnené v zborníku. Na sympóziu odzneli tri referáty. Michal Dzvónik, ktorý bol, tak ako aj pred desiatimi rokmi, hlavným referentom, v referáte *Slovenský národ a Slovenská republika rád* zdôraznil, že u maďarského národa silne pôsobila idea veľkého Maďarska, že SRR vznikla zásahom zvonka, bola prinesená maďarskou ČA, že mala zostať integrálnou súčasťou MRR a jestvovala za prevažnej pasivity slovenského obyvateľstva aj robotníctva, ktoré sa plne stavalo za novoutvorenú ČSR.⁶² Na konferencii vystúpil aj Martin Vietor, ktorý v referáte *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*⁶³ opustil niektoré svoje názory z predchádzajúceho obdobia,⁶⁴ a poukázal na kladné a záporné stránky vzniku Maďarskej a Slovenskej republi-

obzory 12. Prešov : Východoslovenské múzeum v Košiciach pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove, 1970, s. 506-508.

60 *Slovenská republika rád. Dokumenty*. Zost. György Milei, Anton Smutný. Bratislava : Epoque, 1970. 264 s.

61 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625-626.

62 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

63 Referát Martina Vietora mal zrejme svoj základ v skôr publikovanej (jún 1969) štúdií. VIETOR, Martin: *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*. Bratislava : Epoque, 1969. 52 s., ktorej hlavným cieľom podľa autora bolo napomôcť tomu, „aby aj tento historický jav (SRR) bol očistený od nánosov ortodoxnej mytologizujúcej jednostrannosti, nech už sú akejkoľvek proveniencie“. Ako jediná z nepublikovaného zborníka, dlho archivovaného v osobitnom archíve ÚML ÚV KSS v Bratislave, je takto prístupná verejnosti, aj keď z vydaných 2 000 exemplárov sa ich veľa po období normalizácie nezachovalo a mnohé knižnice ich evidujú ako „stratené“.

64 Bližšie pozri KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 218; „Mladá československá marxistická historiografia sa dopustila chýb, keď nie dosť citlivo konfrontovala a porovnávala historické javy rokov 1918 – 1919 s udalosťami päťdesiatych rokov. Výsledky – aj u autora tejto štúdie – boli jednostranné zovšeobecnenia, ktoré nerešpektovali historickú jedinečnosť a neopakovateľnosť historickej epochy. ... Nové určenie miesta Slovenskej republiky rád v dejinách slovenského národa a Československa bez podob-

ky rád a ich vzájomných spojitostí.⁶⁵ Referát Miloša Gosiorovského *Idea slovenskej socialistickej štátnosti v moderných dejinách Slovenska* bol prierezom slovenskej národnej otázky a v tomto kontexte zhodnotil aj miesto Slovenskej republiky rád.⁶⁶ Maďarskí historici prezentovali názor, že vláda Maďarskej republiky rád sa zriekla integrity Uhorska a urobila maximum v záujme uznania práv slovenského národa, čo sa nestretlo s pozitívnym ohlasom na strane slovenských historikov, ktorí takéto tvrdenia vyvracali pramenným materiálom.⁶⁷ Na konferencii odzneli aj pochybnosti o možnosti reálneho vzniku a jestvovania Slovenskej republiky rád v pravom zmysle slova, za prítomnosti maďarských vojsk, keď neboli plne zachované práva slovenského proletariátu na slobodné rozhodovanie, ako aj odvážne vyjadrenia odmietajúce „budovanie socializmu za asistencie vojsk cudzej socialistickej mocnosti“;⁶⁸ čo bolo jasnou narážkou na august 1968. Takéto prejavy a vyjadrenia však neboli ďalej, v čase normalizácie, tolerované, naopak, boli podrobené prísnej „marxistickej kritike“, historici prejavujúci tieto názory boli obvinení zo „skĺznutia z dôsledných marxistických pozícií“, nezohľadňujúc pri interpretácii minulosti zásady historického materializmu. Do vedeckého éteru boli preto od 70. rokov púšťané opäť len tie historické štúdie, ktoré boli poplatné režimu, a ktorých autori sa „poučili“ z „omylov“ pražskej jari.

Kritiku predchádzajúcich „reformných“ pomerov v slovenskej historickej vede predostrela štúdia historika Pavla Kanisa⁶⁹ *Vývin názorov na Slovenskú republiku rád*.⁷⁰

ných chýb vymedzuje síce tejto udalosti skromnejšiu rolu, avšak jej význam je stále značný a ponaučenia sú najmä dnes mimoriadne zaujímavé a živé.“ Cit. podľa VIETOR, Martin: *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*. Bratislava : EPOCHA, 1969, s. 45.

65 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

66 HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

67 Prejav B. Kuna v Košiciach: „*My, bolševici sme za integritu Uhorska. Nijaká zmena hraníc nás neuspokojí, my chceme Uhorsko celé. Prímerie pokladáme len za dočasný stav. Dnes sme už porazili Čechoslovákov a za málo týždňov alebo mesiacov, až si zriadime armádu a až Dohoda nebude môcť alebo chcieť Čechoslovákom pomáhať, ocitneme sa tvárou v tvár proti nim a za niekoľko dní ich vyženiem z nášho územia.*“ Cit. podľa HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

68 Vystúpenie Jána Mlynárika pojednávajúce o zmysle tradície SRR v doposiaľ neuverejnenom zborníku materiálov vedeckého sympózia k 50. výročiu SRR, ktorý sa dlhý čas nachádzal v osobitnom archíve Ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSS, dnes sa nachádza v SNA v Bratislave. Pozri KANIS, Pavol: *Vývin názorov na Slovenskú republiku rád*. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 218 a HAPÁK, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 4, s. 625.

69 PhDr. Pavol Kanis, CSc. (1948) – historik Ústavu dejín Ústredného výboru KSS v Bratislave (1972 – 1989); poslanec FZ ČSFR (1990 – 1992); poslanec NR SR (1992 – 1994); podpredseda SDL; minister obrany SR (1994); poslanec NR SR (1994 – 2002); minister obrany (1998 – 2001). K problematike SRR publikoval: KANIS, Pavol: Béla Kun, Vedúca osobnosť republiky rád (1886 – 1939). In: *Vlastivedný časopis*, roč. 35, 1986, č. 3, s. 111-115; KANIS, Pavol: Vzťahy Slovenskej republiky rád k Maďarskej republike rád a k Československej republike. In: *Nové obzory*, roč. 18, 1976, s. 27-38; KANIS, Pavol: O Slovenskej republike rád. V šľapajách tradície. In: *Slovenka*, roč. 31, č. 24, 15. 6. 1979, s. 14-15; KANIS, Pavol: *Slovenská republika rád*. Bratislava : Socialistická akadémia SSR, 1979. 40 s.; KANIS, Pavol: První vítězství socialismu na Slovensku. In: *Věda*

V nej reaguje najmä na spomínané sympóziium z roku 1969 a poukazuje na, podľa jeho slov, nesprávne „*nemarxistické stanoviská výkladu historického fenoménu SRR*“, ⁷¹ najmä v referátoch Dzvónika, čiastočne Vietora a diskusie, najmä Mlynárika, u ktorých došlo k preceneniu nacionálnych hľadísk a nedoceneniu revolučných a triednych momentov. Zároveň zdôrazňuje, že pravdivé vysvetlenie týchto zložitých historických situácií je podmienené marxistickým stanoviskom historika a každé skúmanie a hodnotenie Slovenskej republiky rád z iných pozícií môže skončiť len v nesprávnych tvrdeniach. ⁷²

V podobných intenciách teda vyšla aj Kanisova práca *Zápas o nový svet*, ⁷³ ktorá „*najväčší význam existencie SRR*“ vidí v tom, že „*ako súčasť revolučných udalostí v strednej Európe, ktoré znemožnili stredo európskym štátom použiť vojenské sily na intervenciu do Sovietskeho Ruska, prispela k oslabeniu frontu namiereného proti prvému socialistickému štátu*“. ⁷⁴

Na analogických marxistických explanáciách bola postavená aj práca Jozefa Klimka ⁷⁵ *Slovenská republika rád*, ktoré ho priviedli k tvrdeniam, že Slovenská republika rád „*chcela zabezpečiť samobytnosť slovenského národa v socialistickom československom štáte*“, ako aj to, že „*náš ľud v Slovenskom národnom povstaní sa usiloval uskutočniť nesplnené ideály Slovenskej republiky rád*...“ ⁷⁶ Klimko, podobne ako Kanis, súc si obaja vedomí originality názvu Slovenská republika rád, naznačuje, že vzhľadom na „*súčasný stav vedeckého poznania, zodpovedajúcejšie by bolo označenie Republika rád na Slovensku*“, pričom argumentuje tvrdením, že by nebolo správne vidieť jej význam „*len v slovenskom národnom rámci, ako to jednoznačne vyplýva zo zaužívaného názvu Slovenská republika rád, ale dôsledne ako internacionálnu akciu robotníctva všetkých národov a národností, ktoré žili, resp. pôsobili na teritóriu južného a východného Slovenska v čase jej existencie*“. ⁷⁷

a život, roč. 24, 1979, č. 6, s. 321-324; KANIS, Pavol: Slovenská republika rád. In: *Príroda a spoločnosť*, roč. 28, 1979, č. 12, s. 2-7; KANIS, Pavol: Slovenská republika rád. Prvý proletársky štát na našom území. In: *Život strany*, č. 13, 1979, s. 27-29; KANIS, Pavol: Prvý pokus o nastolenie diktatúry proletariátu v Československu. In: *Pravda*, 15. 6. 1974, s. 3.

70 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 211-219.

71 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 216.

72 KANIS, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1978, č. 1-2, s. 211.

73 KANIS, Pavol: *Zápas o nový svet*. Bratislava : Smena, 1979, s. 181.

74 KANIS, Pavol: *Zápas o nový svet*. Bratislava : Smena, 1979, s. 149.

75 Prof. JUDr. Jozef Klimko, DrSc. (1942) – pedagóg na Právnickej fakulte UK v Bratislave (1966 – 1993); veľvyslanec SR v Rakúsku (1994 – 1998); referent na Ministerstve zahraničných vecí SR (1998 – 1999); Slovenský inštitút medzinárodných štúdií v Bratislave (1999 – 2004); mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec SR v Rakúsku (2004 – 2007); rektor Bratislavskej vysokej školy práva (2007 – 2008), od 2008 pedagóg na Fakulte práva Bratislavskej vysokej školy práva. Cit. podľa Jozef Klimko [cit. 2009-04-09]. Dostupné na internete: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=956>>.

76 KLIMKO, J.: *Slovenská republika rád*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 117.

77 KLIMKO, J.: *Slovenská republika rád*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 62.

Aj v ďalšom zborníku⁷⁸ materiálov z ideologickej konferencie k 60. výročiu Slovenskej republiky rád je zmienka o konferencii spred desiatich rokov, kedy sa „*pravicovo-oportunistické sily*“ pokúsili o prehodnotenie Slovenskej republiky rád tým, že opustili triedne a internacionalistické pozície.⁷⁹ Samozrejme, M. Vietor a M. Dzvonič tu chýbali a opäť sa zdôrazňoval jej obrovský význam, tradícia a aktuálnosť odkazu Slovenskej republiky rád pre ďalší vývoj.

Azda poslednou uverejnenou štúdiou v období komunistického režimu pojednávajúcou o Slovenskej republike rád je známa štúdia Ivana Kučmu⁸⁰ z roku 1989 *Sociálna komunikácia v Slovenskej republike rád*,⁸¹ v ktorej autor nielen zo sociolingvistickeho pohľadu odhaľuje jej zotrvačné uhorské vplyvy, neujasnenú národnostnú politiku, izoláciu od slovenského robotníckeho hnutia i nacionálne prvky maďarského boľševizmu.

V roku 1989 sa v Prešove uskutočnila posledná z veľkých konferencií o Slovenskej republike rád k jej „sedemdesiatinám“, avšak zborník už pre revolučné časy nevyšiel.

Ak by sme chceli komplexne zhodnotiť rozpracovanosť témy Slovenskej republiky rád v období marxistickej historiografie, môžeme konštatovať, že tému počas 42 rokov rozpracovala pomerne podrobne. Aj keď zanechala mnohé nezodpovedané otázky či nedopovedané konštrukcie,⁸² realizovala základný a podrobný výskum, výsledkom ktorého je poznanie a publikovanie bohatého faktografického materiálu, ktorého interpretáciu však výrazne poznačila doba. Ideologizácia problematiky Slovenskej republiky rád bola v období marxistickej historiografie azda nevyhnutnou kompenzáciou možnosti uskutočnenia historického výskumu. Avšak aj táto ideologická poplatnosť režimu v otázke nazerania na Slovenskú republiku rád nebola konštantná, ale mala svoj vnútorný vývoj. Kým v 50. rokoch sa historická interpretácia striktnie podriaďovala marxisticko-leninskej ideológii, v 60. rokoch, no najmä v ich závere, tu bola evidentná snaha aspoň u časti historikov o minimalizáciu ideologického vplyvu na výklad dejín Slovenskej republiky rád a o zohľadnenie celého radu faktorov potenciálne participujúcich na jej existencii, aby sa v 70. a 80. rokoch vrátila do nového, no opäť dogmaticky ideologického rámca, rešpektujúceho však niektoré špecifiká skúmania SRR, na ktoré upozornili 60. roky.

78 *Slovenská republika rád. Materiály z ideologickej konferencie k 60. výročiu SRR konanej v Prešove 17. – 18. mája 1979.* Zost. Pavol Kanis. Bratislava : Pravda, 1980, s. 248.

79 PEZLÁR, Ľudovít: Slovenská republika rád – významný zdroj našich revolučných tradícií. In: *Slovenská republika rád. Materiály z ideologickej konferencie k 60. výročiu SRR konanej v Prešove 17. – 18. mája 1979.* Zost. Pavol Kanis. Bratislava : Pravda, 1980, s. 25.

80 PhDr. Ivan Kučma (1944) – autor literatúry faktu, esejista, prekladateľ, venuje sa výskumu dejín politiky, kultúry, médií a propagandy, slov. polygrafie a knižnej kultúry, autor esejí a štúdií, najmä v projektoch SAV (*Mýty naše slovenské*, 2005 a i.), prekladov z umeleckej i vecnej literatúry. KUČMA, Ivan: Politickí predstavitelia Slovenskej republiky rád roku 1919. In: *Historický časopis*, roč. 42, 1994, č. 3, s. 534-552; KUČMA, Ivan: Tlač Slovenskej republiky rád. In: *Otázky žurnalistiky*, roč. 32, 1989, č. 3, s. 4-15.

81 KUČMA, Ivan: Sociálna komunikácia v Slovenskej republike rád. In: *Sociológia*, roč. 21, 1989, č. 4, s. 427-437.

82 Medzi takéto môžeme zaradiť otázku štátoprávneho postavenia Slovenskej republiky rád a neujasnenosť problematiky zdroja vyhlásenia Slovenskej republiky rád.

Všeobecnou črtou marxistickej historiografie bola aj organizovaná kampaňovitosť.⁸³ Historické semináre a sympóziá k problematike Slovenskej republiky rád súviseli s konkrétnou politickou objednávkou a slúžili politickému cieľu. Boli takmer výlučne organizované politicky a mali znovupotvrdzovať správnosť interpretácie revolučného historického odkazu Slovenskej republiky rád, ako prvého pokusu o socialistickú štátnosť na našom území.

Spoločným menovateľom väčšiny prác slovenskej historiografie o Slovenskej republike rád, nesúcich sa v znamení marxisticko-leninskej ideológie, boli tieto konštatácie: vyhlásenie SRR bolo vnímané ako hrdinský čin, výsledok domácej aktivity proletárov maďarskej, slovenskej a nemeckej národnosti za existenčnej, internacionálnej, vojenskej i politickej podpory maďarského proletariátu. Utvárali sa orgány proletárskej moci – direktoriá a rady robotníkov a roľníkov, robili sa prípravné práce k socializácii výrobných prostriedkov, začala sa rozvíjať kultúrna revolúcia. Revolučné orgány sa s obdivuhodnou aktivitou pustili do výstavby socialistického spoločenského poriadku. SRR vznikla ako súčasť federatívnej MRR. Jej postavenie sa v rámci MRR konkrétnejšie nevykryštalizovalo, no zloženie vládnych orgánov SRR nasvedčovalo tomu, že existovali tendencie vybaviť slovenskú revolučnú vládu najširšou právomocou.

Hodnoteniu Slovenskej republiky rád v marxistickej historiografii takmer úplne chýba rozbor reakcií jednotlivých národností a rôznych spoločenských vrstiev na príchod Červenej armády, ako aj ich náhľad na skutočnosť vzniku a existencie Slovenskej republiky rád a ich vzťahu k nej.⁸⁴ Tento „nacionálny“ aspekt totiž pred rokom 1989 takmer (až na krátke obdobie konca 60. rokov) absentoval nielen vo výskume Slovenskej republiky rád, ale aj v širšom zábere prevratových rokov 1918 – 1919.

Nasledujúce ponovembrové obdobie sa v našej historiografii preto sústreďuje na túto, predchádzajúcim obdobím opomínanú stránku našich dejín aj pri reinterpretácii obdobia Slovenskej republiky rád, zbavovanej ideologických nánosov marxistickej historiografie a jej pokrivenej interpretácie tohto fenoménu.

Historická veda po roku 1989 sa opäť, tak ako tomu bolo pred rokom 1948, nevenuje udalostiam okolo vzniku a fungovania Slovenskej republiky rád samostatne, ťažiskovo, ale zasadzuje ich do rámca širšieho historického vývinu konštituovania československého štátneho územia a nastolenia jej štátnej moci na tomto území, resp. do vzťahov Československa a Maďarska v období od ukončenia svetovej vojny do Trianonu v kontexte európskeho vývinu.

Posledných dvadsať rokov neprinieslo žiadnu monografiu o Slovenskej republike rád. Táto téma sa vytratila zo zorného poľa historikov. Objavuje sa len sporadicky vo forme štúdií, no najmä populárno-náučných článkov, osvetľujúcich a propagujúcich skôr regionálne dejiny tohto obdobia, prípadne vojenský konflikt medzi Československou republikou a Maďarskou republikou rád.⁸⁵

83 HRNKO, Anton: Odras slovenskej spoločnosti 1918 – 1938 v prácach slovenských historikov. In: *Historický časopis*, roč. 39, 1991, č. 2, s. 474.

84 Pre rôzne tvrdenia síce existujú a uvádzajú sa v literatúre príklady, ale neexistujú spoľahlivé analýzy pre ich podporu či vyvrátenie. Podobného názoru je aj Ľubomír Lipták. Bližšie pozri: LIP-TÁK, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Kalligram, 1998, s. 96.

85 ŠVORC, Peter: Slovenská republika rád. In: *Prešovský magazín*, roč. 1 (51), jún 2008, s. 18-19; HAVRILA, Marek: Obsadenie Prešova československým vojskom v roku 1918. In: *Prešov (kul-*

Azda najvýznamnejším príspevkom slovenskej historickej vedy po roku 1989 do osvetlenia vzťahov medzi formujúcou sa Československou republikou a povojnovým Maďarskom, s cieľom korigovať deformácie marxistických interpretácií a prezentovať poznatky najnovšieho vedeckého výskumu v danej oblasti, bolo vydanie zborníka referátov z konferencie v Michalovciach s názvom *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920*.⁸⁶ Príspevky o Slovenskej republike rád mali v tomto zborníku rôzne zameranie. Vznikom Slovenskej republiky rád sa zaoberal Ladislav Tajták,⁸⁷ ktorý v závere konštatoval, že „*Slovenská republika rád bola výtvorom maďarských bolševikov po vpáde maďarskej Červenej armády na Slovensko, ktorej inšpirujúcim vzorom bola ruskými bolševikmi živená predstava o vývoze svetovej proletárskej revolúcie*“, že nevyrástla z domácich koreňov a nebola organicky spätá s predchádzajúcimi dejinnými udalosťami a už vôbec nebola vyvrcholením bojov slovenského proletariátu za vytvorenie štátu bolševického typu, ako to vyhlasovala marxistická historiografia.⁸⁸

Analýzou medzinárodných súvislostí bolševického vpádu na Slovensko sa v rovnomennej štúdiu zaoberal Dušan Kováč.⁸⁹ Marián Hronský zasa podrobne opísal priebeh a cieľ maďarských vojenských operácií vo vojenskom konflikte medzi Československou republikou a Maďarskou republikou rád.⁹⁰ Vnímanie prítomnosti maďarskej Červenej

túrno-spoločenský mesačník), roč. 47, č. 2, s. 16–17; HAVRILA, Marek: Kunove gardy vo Finticiach : vojaci maďarskej Červenej armády v roku 1919 rekvirovali... In: *Prešovský večerník*, roč. 16, č. 3824 (26. 10. 2005), s. 10-11; GAŠPAR, Ján: Tricatiníci a osmdesaté výročí bojů v okolí Košíc. In: *Česká beseda*, roč. 5, č. 7-8 (1999), s. 16-17; DUCHOŇ, Jozef: Znášali vzdor obyvateľstva a ofenzívu bolševických vojsk : Vysokomyt'sky 30. peší pluk. In: *Košický večer*, roč. 15 (36), č. 125 (5. 11. 2004), s. 15; DUCHOŇ, Jozef: Republika rád zanikla vo všeobecnej rabovačke : Vysokomyt'sky 30. peší pluk. 3. časť. In: *Košický večer*, roč. 15 (36), č. 128 (19. 11. 2004), s. 15; ŠULAJ, Jozef: Agresia v mene revolúcie : od vpádu maďarských bolševikov na Slovensko uplynulo 80 rokov. In: *Slovenská republika*, roč. 7, č. 142 (22. 6. 1999), s. 8; GUTEK, František: Slovenská republika rád a Bardejov. In: *Spravodajca Bardejov*, roč. 19, jún (1989), s. 1-2.; a iné.

86 *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995. 181 s.

87 Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. (1921) – stredoškolský učiteľ na gymnáziu v Košiciach, v škole dôstojníckeho dorastu a Pedagogickom inštitúte v Košiciach (1948 – 1956), Vyššej pedagogickej škole v Prešove (1956 – 1959), od 1959 zakladajúci člen, vedúci Katedry dejín (1968 – 1978) Filozofickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach, člen Slovenskej historickej spoločnosti, predseda jej východoslovenskej pobočky, od roku 2006 jej čestný člen. TAJTÁK, Ladislav: *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. 159 s.; TAJTÁK, Ladislav: Separatistické a dezintegračné tendencie na východnom Slovensku v 19. a 20. storočí. In: *Acta Historica Neosoliensia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela; Fakulta humanitných vied; Katedra histórie, 2005, s. 113-118; TAJTÁK, Ladislav: *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum, 1992. 34 s.

88 TAJTÁK, Ladislav: K otázke vzniku Slovenskej republiky rád. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 89.

89 KOVÁČ, Dušan: Medzinárodné súvislosti bolševického vpádu na Slovensko. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 56-63.

90 HRONSKÝ, Marián: Priebeh maďarských vojenských operácií a ich strategický cieľ. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994*. Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 64-79.

armády slovenským obyvateľstvom načrtol vo svojom príspevku Michal Potemra.⁹¹ Vedecky prínosnou bola aj štúdia Xénie Šuchovej o postoji Československej sociálnodemokratickej strany na Slovensku k Slovenskej republike rád,⁹² Ivana Kučmu o propagande Slovenskej republiky rád,⁹³ ako aj analýza dopadov vojenského konfliktu na slovenské hospodárstvo Aleny Bartlovej.⁹⁴

Po roku 1989 sa problematike tohto obdobia venoval historik Marián Hronský, ktorý vo svojej štúdii podal celý priebeh vojenského konfliktu medzi ČSR a Maďarskou republikou rád,⁹⁵ na skoršiu monografiu *Slovensko pri zrode Československa*⁹⁶ v podstate nadviazal ďalšou – *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*⁹⁷ a uverejnil štyri časti štúdie o súvislostiach pri utváraní hraníc Slovenska.⁹⁸ V nich sa zameriava najmä na medzinárodnopolitické súvislosti. Zaujímavým je u neho vývin názoru na problém tzv. druhej demarkačnej čiary medzi ČSR a Maďarskom, ktorej existenciu ešte v roku 1998 prijíma (i keď s nedostatočne vysvetleným diplomatickým pozadím jej určenia), no o niečo neskôr (rok 2001) uznáva, že nepovažuje otázku tzv. druhej demarkácie za uzavretú. Na podporu existencie druhej demarkačnej čiary sa zhromaždením archívneho materiálu, domácej i zahraničnej literatúry a ich analýzy postavil Milan Krajčovič⁹⁹

91 POTEMRA, Michal: Maďarská republika rád a Slováci. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 91-97.

92 ŠUCHOVÁ, Xénia: Československá sociálnodemokratická strana na Slovensku a Slovenská republika rád. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 98-109.

93 KUČMA, Ivan: Ideológia a propaganda Slovenskej republiky rád so zameraním na maďarsko-slovenské vzťahy v rokoch 1918 – 1920. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 110-120.

94 BARTLOVÁ, Alena: Vplyv maďarského vojenského prepadu v lete 1919 na slovenské hospodárstvo. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994.* Zost. Ladislav Deák. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 126-132.

95 HRONSKÝ, Marián: Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In: *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 583-621; HRONSKÝ, Marián: Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In: *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 583-621; HRONSKÝ, Marián: Vznik Česko-Slovenska. Vojenské obsadzovanie územia Slovenska a utváranie jeho hraníc (1918 – 1920). In: PEKNÍK, Miroslav a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku.* Bratislava : VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000, s. 112-133.

96 HRONSKÝ, Marián: *Slovensko pri zrode Československa.* Bratislava : Pravda, 1988 (1987). 415 s.

97 HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon (1918 – 1920).* Bratislava : Národné literárne centrum, 1998. 327 s.

98 HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919. In: *Vojenská história*, roč. 2, 1998, č. 3, s. 29-46; roč. 5, 2001, č. 2, s. 20-39; roč. 6, 2002, č. 3-4, s. 26-43; roč. 7, 2003, č. 3, s. 12-35.

99 PhDr. Milan Krajčovič, DrSc. (1937) – historik HÚ SAV v Bratislave (od 1962), hlavný redaktor Historických štúdií (od 1990), predseda Komisie historikov Slovenska a Rumunska (od 1995). Cit. podľa: *Milan Krajčovič* [online]. [cit.2009-04-04]. Dostupné na internete: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1335&mainkat=1>>.

v dvoch štúdiách,¹⁰⁰ aj keď si uvedomuje deficit primárneho dokumentu o jej schválení. Naposledy sa výskum v danej oblasti prehĺbil vďaka českému historikovi Radkovi Břachovi, ktorý na základe štúdia archívnych materiálov vo francúzskych archívoch prináša nové tvrdenia, názory i viac svetla do existencie tzv. druhej demarkačnej čiary.¹⁰¹ Ani on však výskum v tejto oblasti nepovažuje za uzavretý.

V súvislosti s témou Slovenskej republiky rád je zaujímavá štúdia Karola Fremala, ktorý sa v nej snaží podať iný pohľad na formovanie a vznik marxistickej ľavice v Československej republike.¹⁰² Podľa Fremala síce mnohí slovenskí historici považujú Slovenskú republiku rád za pokus o udržanie Slovenska v rámci maďarského štátu, no podľa neho treba prihliadať tiež na záujmy sovietskeho Ruska v súvislosti s vývozom socialistickej revolúcie.

Slovenská republika rád sa tak v najnovšej historiografii vytratila z primárneho zorného poľa slovenských historikov a jej miesto úplne prirodzene zastali mnohé, doposiaľ málo prebádané a minulým režimom úmyselne obchádzané stránky našich národných dejín.

Deväťdesiat rokov skúmania fenoménu Slovenskej republiky rád prinieslo mnoho faktografického materiálu a poznatkov o tejto udalosti slovenských dejín. Dôkazom toho je aj početnosť historickej spisby. Slovenská historiografia, ktorá počas zmien spoločensko-politických systémov viackrát zmenila uhol pohľadu a interpretácie na Slovenskú republiku rád, však dodnes nevyčerpala túto tému, pričom práve dnes (s odstupom aj od novembra 1989) sa ponúka šanca na nové spracovanie problematiky fenoménu Slovenskej republiky rád, ktoré si na základe doterajších poznatkov vyžaduje multidisciplinárny prístup.

Napriek tomu, že tejto udalosti v slovenských dejinách sa dnes pripisuje marginálny význam, a že bola komunistickým režimom ideologicky sprofanovaná, zasluhuje dôstojnú pozornosť historikov a šancu na nové spracovanie.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*

100 KRAJČOVIČ, Milan: K politickým dejinám sankcionovania hraníc Slovenska. In: *Národnosti na Slovensku*. Zost. Ľ. Haraksim. Bratislava 1993, s. 45-46; KRAJČOVIČ, Milan: Károlyiho vláda v Maďarsku a osudy Slovenska v strednej Európe 1918 – 1919. In: *Historické štúdie*, 36, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1995, s. 40-45; pozri tiež KRAJČOVIČ, Milan: Medzinárodnopolitické koncepcie riešenia slovenskej otázky 1914 – 1922. In: *Historické štúdie*, 39, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1998, s. 5-61.

101 BŘACH, Radek: Válka na Slovensku a francouzská vojenská mise v Československu. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 4, s. 41-53.

102 FREMAL, Karol: Korene boľševizmu na Slovensku. In: *Acta historica Neosoliensia* 5, 2002, s. 34-54.

Slovak Republic of Councils in Slovak Historiography

Abstract

This Essay shows the elaboration progress in the research of Slovak Republic of Councils in slovak historiography, analyses the approaches and results of historiography within three periods: historical writing of firts ČSR, marxist historiography and historiography after 1989. Slovak historiography several times changed its view and mean of rendering the phenomenon of Slovak Republic of Councils, due to influence of changing socio – political system. While historiography from 1918 to 1938 characterizes Slovak Republic of Councils as „bolshevik invasion to Slovakia“, marxists historiography considers Slovak Republic of Councils as „first attempt for establishment of proletarian dictatorship in our region“ rising from home revolutionary roots with the help of hungarian proletariat. Historical science after 1989 returns to former notion of national bolshevik invasion to Slovakia with iredentist aims. Problems of Slovak Republic of Councils had lost from the interest of historians after 1989. It appears in a form of essays mainly in non-fiction articles showing and popularizing the regional history of this period, or military conflict between ČSR and Hungarian Republic of Councils. Despite the fact that this event has marginal significance in slovakian history and was defiled by communist regime, it deserves worthy attention of historians and chance for a new elaboration.

(Preklad Maroš Melichárek)

PODKARPATSKÁ RUS V POĽSKEJ POLITIKE (1937 – AUGUST 1938)¹

Juraj KREDÁTUS

Podkarpatská Rus bola v poľskej medzivojnovej politike dôležitým faktorom, najmä v 30. rokoch. Od počiatku toho desaťročia, keď významné miesto na varšavskom ministerstve zahraničných vecí zaujal Józef Beck,² sa zintenzívnila poľsko-maďarská spolupráca, s cieľom dosiahnuť spoločnú hranicu v Karpatskom oblúku. Varšava otvorila koncom 20. rokov konzulát v Užhorode, ktorý podporoval podkarpatskoruské autonomistické hnutie S. Fencika,³ intenzívne spolupracovala s Budapešťou (stretnutia premiérov v rokoch 1934 a 1936), podporovala maďarské politické ambície na medzinárodnom fóre, pripravovala vojensko-politickú spoluprácu s priamym protičeskoslovenským zameraním. Všetky tieto kroky mali jasný cieľ – spoločnú hranicu a prienik poľského vplyvu do strednej Európy a na Balkán v duchu koncepcie medzimoria.⁴ V polo-

-
- 1 Príspevok priamo nadväzuje na publikovanú prácu KREDÁTUS, Juraj: Druhá Rzeczpospolita a Podkarpatská Rus (1933 – 1936). In: *Dejiny*. Zodp. red. Darina Vasiľová. Prešov : Universum; Inštitút histórie, roč. 2, 2007, č. 2, s. 56-77 [online]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_2_2007.pdf>.
 - 2 BECK, Józef (1894 – 1944) – poľský štátnik, v rokoch 1922 – 1923 vojenský atašé v Paríži, od roku 1926 jeden z najbližších spolupracovníkov maršala Józefa Piłsudského, od roku 1930 štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí, od roku 1932 minister zahraničných vecí. Po odchode poľskej vlády do Rumunska v septembri 1939 internovaný v Stanešti. Tvorca poľskej zahraničnej politiky v 30. rokoch, podieľal sa na tvorbe poľsko-nemeckej deklarácie o neútočení (1934), snažil sa o presadenie veľmocenskej politiky Poľska v strednej a juhovýchodnej Európe a o začlenenie medzi európske mocnosti. Ministra Becka charakterizoval francúzsky veľvyslanec vo Varšave Leon Noël na svojom prvom stretnutí s československým vyslancom Jurajom Slávikom na jeho novom pôsobisku: „*Beck je človek šikovný, ale povrchný a zlomyselný. Je germanofilom, obdivovateľom prúsiackych manierov a siláckych spôsobov. Je frankofobom a nepriateľom Československa. Chce byť aspoň tak slávnym ako Beneš alebo Titulescu* (rumunský minister zahraničných vecí – pozn. J. K.) – *odtiaľ jeho obľúbenosť pre cestovanie a verejné vystúpenia. S Beckom nebude nikdy možné robiť úprimnú politiku. Keď hovorí, nepustí skoro vôbec ku slovu, ale v prúde jeho reči je málo podstaty, pohybuje sa stále na povrchu, hoci jeho konverzácie nechýba často originalita a jeho francúzština je obdivuhodne dokonalá. Je zdvorilý, uhladený, vidieť na ňom dôstojníka kavalérie.*“ Charakteristika bližšie Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky Praha (AMZV ČR, Praha), fond Politické správy, zastupiteľský úrad Varšava, Bežná správa č. 17 z 22. II. 1936. (PS Varšava 17, 22. II. 1936).
 - 3 FENCÍK, Stefan (1892 – 1945) – gréckokatolícky kňaz, predstaviteľ ruského politického smeru podporovaného Poľskom, 1924 spoluzakladateľ Spoločnosti Duchnovič, zakladateľ Ruskej nacionálno- autonómnej strany, od 1935 poslanec Národného zhromaždenia (klubu Národného zjednotenia, od 1937 klubu Národnej ligy), od 11. 10. 1938 – 26. 10. 1938 minister hospodárstva autonómnej Podkarpatskej Rusi, po 26. 10. – obvinený z protištátnej činnosti a zatknutý, po rozpustení strán na Podkarpatskej Rusi 20. 1. 1939 zbavený mandátu poslanca NZ, pôsobil v Maďarsku (poslanec v parlamente), v roku 1945 odsúdený a popravený.
 - 4 K problematike medzimoria, resp. jagellonskej idey pozri LEWANDOWSKI, Józef: Poľsko, Československo a integrace střední Evropy počátkem dvacátých let. In: *Slovenský prehľad*, roč. 52, 1966, č. 5, s. 281-289; BALCERAK, Wieslaw: Integročné koncepcie v poľskej zahraničnej po-

vici 30. rokov bola spolupráca oboch krajín stále viac intenzívnejšia a výrazne začala ovplyvňovať aj československú vnútornú politiku a vzťah pražskej vlády k otázke riešenia podkarpatskoruskej autonómie, ktorá bola tejto krajine garantovaná československou ústavou z roku 1920.

Na konci roka 1936 sa v Prahe začali rozhovory predstaviteľov podkarpatskoruských politických strán s ministerským predsedom československej vlády dr. Milanom Hodžom k otázke autonómie Podkarpatskej Rusi. Na týchto rokovaní sa zúčastnili predstavitelia všetkých politických smerov pôsobiach na Podkarpatskej Rusi. Jednou z požiadaviek bolo napríklad aj posunutie hraníc Podkarpatskej Rusi na západ až k rieke Poprad. Rokovania pokračovali opätovne aj v ďalších mesiacoch, napríklad aj vo februári 1937, keď dr. Hodža potvrdil, že „vláda chce splniť svoju povinnosť, ktorá vyplýva z mierových dohovorov, aj z ústavného zákona o Podkarpatskej Rusi“.⁵ Tieto rokovania postupne viedli k príprave autonómie Podkarpatskej Rusi, ktorá sa však realizovala až v období jesennej krízy v roku 1938, keď už vývoj v republike nebol iba vnútropolitickou záležitosťou Československa.⁶

Začiatok roka 1937 v poľskej zahraničnej politike poznačilo expozé ministra Becka v Sejme. Kladne hodnotil poľské aktivity v roku 1936 voči Maďarsku, najmä návštevu premiéra Kościelkowského „u našich starých priateľov Maďarov, ktorá sa premenila na srdečnú manifestáciu pripomínajúcu, koľko spoločných spomienok máme od vekov v tejto časti Európy“. V prejave sa nevyjadril ani jediným slovom k Československu, čo noviny Gazeta Polska hodnotili ako „akt veľkej zdržanlivosti voči Československu..., (hoci) v ČSR trvá prenasledovanie Poliakov a neustáva bezohľadný nátlak na ich odnárodnenie, a preto ostáva v platnosti deklarácia z januára 1936“.⁷

Naďalej pokračovala úzka poľsko-maďarská spolupráca. Na podporu maďarských požiadaviek sa postavila aj významná inštitúcia – poľská katolícka cirkev. Poľský primas kardinál August Hlond⁸ v interview pre budapeštiansku agentúru a noviny Pester

litike v rokoch 1918 – 1939. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1971, č. 2, s. 248-257; BATOWSKI, Henryk: Sytuacja Międzynarodowa Polski 1938 – 1939. Między konferencją monachijską a wybuchem wojny. In: *Polska, Niemcy, Europa w 1939. Prace Historyczne*, Z. 99, Kraków 1991, s. 17-29; *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918 – 1939*. Wrocław 1977.

5 Avtonomija. In: *Svoboda*, 18. február 1937, r. 38, č. 5.

6 K problematike rokovaní o autonómii Podkarpatskej Rusi v predvojnovom období pozri napríklad: SUŠKO, Ladislav: Rokovania o autonómii Zakarpatskej Ukrajiny od roku 1936 do leta 1938. In: *Nové obzory* 15, Košice 1973, s. 33-59.

7 AMZV ČR Praha, PS Varšava 1, 5. 1. 1937, spomínané expozé z roku 1936 je prezentované v AMZV ČR, PS Varšava 3, 24. 1. 1936. Minister Beck v ňom uviedol: „...o atmosfére medzi našimi dvomi krajinami bude v prvom rade rozhodovať faktický stav ako bude vystupované voči Poliakov v Československu, žiadne umelé procedúry, ani žiadne diplomatizovanie tu nič nepomôžu. Verejná mienka je už dlhšiu dobu znepokojená ako je jednané s Poliakmi v susednej Československej republike..., ... a táto poľská mienka nemôže byť ľahostajná voči šikanovaniu Poliakov za hranicami poľského štátu a vláda bude tiež vždy počítat s týmto činiteľom.“

8 HLOND, August (1881 – 1948), kardinál a primas poľský. Po teologických štúdiách v Ríme a Krakove plnil funkciu apoštolského administrátora v Sliezske. V roku 1925 sa stal sliezkym biskupom a v roku 1926 hniezdno-poznaňským arcibiskupom, primasom Poľska a v nasledujúcom roku kardinálom. V roku 1932 založil Tovarišstvo Kristovo pre zahraničnú Polóniu, ktoré

Lloyd povedal: „*Poľsko a Maďarsko sú východnou hradbou chrániacou strednú Európu pred boľševizmom. Nedokážem si predstaviť, aby sa za dnešných pomerov spravodlivé požiadavky Maďarska mohli stretávať dlhšiu dobu zo zásadným odporom.*“⁹ Kardinál Hlond odporučil Maďarom, aby verili vo vlastné sily a v pomoc Božiu.

Postavenie ministra Becka, a teda plány vedúce k pripojeniu Podkarpatskej Rusi k horthyovskému Maďarsku, podporil aj prezident Poľskej republiky Ignacy Mościcki vo svojom prejave v rozhlase 19. marca 1937 pri príležitosti výročia prijatia marcovej ústavy z roku 1921, v ktorom uviedol: „*Politickú líniu veľkého maršala sleduje a v nej veľmi obratne a úspešne pokračuje žiak maršala, minister Beck, ktorý neodstupuje ani na krok od línie vytýčenej Piłsudským.*“¹⁰ Tento prejav pokladali československé orgány za stopercentné postavenie sa prezidenta za Beckovu zahraničnú politiku.

V máji 1937 došlo k poľsko-československej diplomatickej roztržke, ktorej korene boli na Wierzbovej. Minister Beck totiž na konci apríla a začiatkom mája neprijal československého vyslanca Slávika, oficiálne pre zaneprázdnenosť (Beck bol v dňoch 21. – 24. apríla v Bukurešti a 7. – 13. mája v Londýne), hoci Slávik požiadal o prijatie v dostatočnom predstihu. Beck napriek tomu prijal diplomatov, ktorí požiadali o audienciu neskôr ako Slávik – rumunského vyslanca Zamfiresca, nemeckého veľvyslanca Hansa von Moltkeho, ako aj predstaviteľov juhoslovanského vyslanectva. Poliáci totiž kritizovali, že Slávik bol v Moskve na vojenskej prehliadke k prvému máju, a nezúčastnil sa preto osláv poľského štátneho sviatku 3. mája (deň prijatia poľskej ústavy v roku 1923) vo Varšave, kde bol akreditovaný. Slávik po návrate referoval do Prahy, že v čase jeho pobytu v Moskve po ňom pátrali redaktori poľských médií a ich pátranie bolo inšpirované z ministerstva zahraničných vecí.¹¹ Minister Beck nakoniec prijal Slávika až 31. mája a Slávik ho informoval, že „*cesta do Moskvy bola súkromná. Beck odpovedal, že to čo sa písalo v novinách o Slávikovi bolo spôsobené „atmosférou*“.¹²

Tieto československo-poľské „nedorozumenia“, ako aj spolupráca poľsko-maďarská, sa prejavovali na verejnosti najmä v oblasti médií. Veľmi pozorne však poľsko-maďarskú symbiózu sledovala ukrajinská tlač na Podkarpatskej Rusi, ktorá zreteľne videla podporu politickým stranám Fencika a Bródyho zo strany Poľska a Maďarska. Veľmi kriticky a otvorene o cieľoch a podpore týchto strán písali aj noviny Svoboda: „*Niet pochýb o tom, že Podkarpatsko sa javí najviac exponovanou časťou republiky. Podkarpatská Rus je mostom s Malou dohodou, je mostom na východ, netreba sa diviť, že nepriatelia republiky, nepriatelia súčasného stavu v Európe, chamtiví po cudzích teritóriách, vytvárajú tlak, aby izolovali republiku, odrhli ju od jej spojencov a potom ju zničili. V poslednom čase jedna časť poľskej tlače, opäť pozdvihla hlasy za spoločnú poľsko-maďarskú hranicu, opätovne robí hon na republiku obviňujúc ju, že je boľševic-*

sa zaoberalo starostlivosťou o poľských emigrantov, s centrom v Poznani. Od septembra 1939 žil v Ríme, v roku 1942 odišiel do Francúzska, kde ho zatkli Nemci. V roku 1945 sa vrátil do Poľska a organizoval cirkevný život na novozískaných (poľ. Ziemie Odzyskane) poľských územiach. V roku 1946 spojil arcidiecézu varšavskú a arcidiecézu v Hniezdne. Vystupoval tak proti nacistickému, ako aj komunistickému režimu.

9 AMZV ČR Praha, PS Varšava 2, 11. I. 1937.

10 AMZV ČR Praha, PS Varšava 25, 22. III. 1937.

11 AMZV ČR Praha, PS Varšava 39, 24. V. 1937.

12 AMZV ČR Praha, PS Varšava 41, 1. VI. 1937.

kým hniezdom a je nebezpečenstvom pre svojich susedov. Spolu s nepriateľskou propagandou jednej časti poľskej tlače sa pozdvihol aj hlas maďarských novín, ktoré denne atakujú republiku, že spoločná poľsko-maďarská hranica bude na Podkarpatsku,... na prekvapenie v poslednom čase, ako *Russkij vestnik*, tak aj *Naš Put'* začali generálny tlak proti ukrajinskému národnému povedomiu a táto okolnosť mimovoľne vedie k zamysleniu, či neexistuje akýsi ideový zväzok medzi náporom poľsko-maďarskej tlače na republiku a generálnym tlakom týchto novín proti ukrajinskému národnému povedomiu. V súvislosti s tým je divné, že práve teraz kurtľakovci začali akciu za zjednotenie s fencikovcami, hovoriac, že takéto zjednotenie je v súčasnosti veľmi potrebné na vybojovanie celkovej autonómie a záchrane „ruskosti“, čo v našom preklade znamená zničiť ukrajinské hnutie a tým oslabiť obranyschopnosť republiky.“¹³ Nesúlad medzi ukrajinským a ruským smerom na Podkarpatsku sa prejavoval v miestnej, regionálnej politike,¹⁴ ale aj v podpore celoštátnych politických strán ruskému smeru, napríklad v problematike referenda s otázkou, aký má byť vyučovacím jazykom na Podkarpatskej Rusi – ruský alebo ukrajinský a iných otázkach.¹⁵

Napätú situáciu v poľsko-československých vzťahoch veľmi pozorne sledovali aj spojenci ČSR v Malej dohode, najmä Rumunsko. Pri návšteve rumunského kráľa Carola II. vo Varšave v dňoch 26. – 29. júna 1937 upozornil panovník na podporu Rumunska československému štátu vo vzťahu k Poľsku a československým predstaviteľom vo Varšave odporúčal: „*Dohodnite sa s Nemeckom a uvidíte, že dohoda s Poľskom bude ľahká.*“ A obdobne aj vyslanec Antonescu zdôraznil v rozhovore so Slávikom, „*že s ČSR je Rumunsko zajedno i čo do všeobecnej politiky (kolektívna bezpečnosť) aj v pomere k Spoločenstvu národov, ale s Poľskom v týchto problémoch sa ich (rumunsko-poľské) názory rozchádzajú, čo sa jasne prejavilo v prejavoch kráľa aj jeho (Antonesca – pozn. J. K.) v Bukurešti*“¹⁶ počas návštevy prezidenta Moścického v Rumunsku v dňoch 7. – 9. mája.¹⁷ Prejavom dôležitosti poľsko-rumunských vzťahov pre obe strany bolo vzájomné povýšenie vyslanectiev na veľvyslanectvá (vyslanectvo – posolstwo (poľ.)), veľvyslanectvo – ambasada (poľ.), čo znamenalo, že Poľsko považuje Bukurešť za dôležitého partnera svojej politiky. Tieto povýšenia však trochu komplikovali rumunské zahraničné vzťahy, pretože Rumunsko nemalo veľvyslanectvá ani u svojich spojencov v ČSR a Juhoslávii, ale dokonca ani v Londýne a Paríži.¹⁸

Napriek opakovaným rumunským tvrdeniam o nedotknuteľnosti záväzkov Bukurešti voči Prahe sa Varšava postupne pokúšala presvedčiť Rumunsko o životnej dôležitosti poľskej hranice s Budapešťou. V priebehu roka sa uskutočnilo niekoľko návštev poľských predstaviteľov v Bukurešti, ktoré oživilo spoločné vzťahy. Okrem už spomenutých návštev Becka a Moścického, navštívil balkánskeho suseda maršal Edward Rydz-Śmigły (24. – 26. septembra) a náčelník generálneho štábu generál Wacław

13 Čuži vplyvy v političnomu žit'ťi na Pidkarpatt'i. In: *Svoboda*, roč. 38, 22. júl 1937, č. 25.

14 Zbory Fencikovoji partiji v Perečyni. In: *Svoboda*, roč. 38, 16. máj 1937, č. 18.

15 Pozri napr. *Svoboda*, roč. 38, 22. október 1937, č. 34.

16 AMZV ČR Praha, PS Varšava 48, 28. VI. 1937, k tejto návšteve pozri aj AMZV ČR Praha, PS Varšava 50, 10. VII. 1937.

17 K návšteve v Rumunsku pozri AMZV ČR Praha, PS Varšava 40, 31. V. 1937.

18 AMZV ČR Praha, PS Varšava 48, 28.VI. 1937.

Stachiewicz¹⁹ (2. – 9. júla). Aj keď Rumunsko oficiálne ostalo verné svojim záväzkom v Malej dohode, Balkánskemu bloku, spojenectvu s Poľskom, priateľstvu s Francúzskom a dobrým susedským vzťahom so ZSSR, začali sa črtat' zmeny, odhaľujúce nárast nemeckého vplyvu v rumunskej politike. Tento vplyv boli Poliaci ochotní akceptovať, ak by sa tým oslabil, podľa nich existujúci blok Paríž – Praha – Moskva – Bukurešť. Rumunská zahraničná politika bola preto veľmi pozorne sledovaná Varšavou, napriek tomu už v roku 1937 Miroslaw Arciszewski²⁰ upozornil na „začiatok prerastania nemeckých vplyvov, ktoré sa prejavujú aj v zahraničných vzťahoch a časom sa môžu stať škodlivými v našich vzťahoch z Rumunskom“.²¹

V poľskej tlači, najmä provinčnej, sa objavovali čoraz častejšie stopy maďarských vplyvov. Tieto boli v súlade s predchádzajúcimi poľskými snahami a prejavovali sa najmä v depopularizácii všetkého, čo je české, v podpore autonomistických myšlienok na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.²²

V roku 1937 sa Varšava intenzívne pokúšala o vytvorenie pozitívnych medzinárodných podmienok na riešenie problematiky Podkarpatskej Rusi. Základnou úlohou, ako sme už spomenuli, bolo presvedčiť malodohodové Rumunsko a Juhosláviu o potrebe zlepšiť vzťahy s Maďarskom. Wierzbowa sa pokúšala presvedčiť obe krajiny o neudržateľnosti pozícií Československa v medzinárodnej politike a potrebe medzinárodného riešenia problematiky Podkarpatskej Rusi. Juhoslovanská vláda sa pokúšala o normalizáciu vzťahov so svojimi susedmi (v roku 1936 uzavrela dohody s Bulharskom a Maďarskom), zároveň posilňovala kontakty s Nemeckom a Talianskom s výraznou podporou juhoslovanského kráľovského dvora. Politika Belehradu viedla k snahe o „neutralitu“, o balansovanie medzi krajinami Osi na jednej strane a Francúzskom a Veľkou Britániou na strane druhej. Napriek istej normalizácii vzťahov s Maďarskom však juhoslovanská politika ostala v intenciách Malej dohody, pretože aj Belehrad si uvedomoval, že snahy o presadenie poľského vplyvu na Balkáne priamo posilňujú Maďarsko a aktualizujú nebezpečenstvo revízie Trianonu, čo by znamenalo ohrozenie nielen pre ČSR (Sloven-

19 STACHIEWICZ, Waclaw Teofil (1894 – 1973) – brigádny generál, bojoval v Poľskej légii v prvej svetovej vojne. V rokoch 1918 – 1919 zástupca veliteľa štábu varšavského vojenského okruhu, 1919 – 1920 veliteľ záložnej armády, 1923 – 1928 – pedagóg na Vyššej vojenskej škole, 1928 – 1932 – veliteľ divíznej pechoty I. divízie, 1933 – 1935 – veliteľ 7. divízie pechoty, od roku 1935 – 1939 náčelník Generálneho štábu poľskej armády, počas septembrovej vojny veliteľ štábu Najvyššieho vodcu, 1940 – 1943 v Alžírsku, 1943 – 1945 – v Británii, po vojne sa usadil v Kanade.

20 ARCISZEWSKI, Miroslaw (1892 – 1963) – diplomat, od roku 1918 pracovník MZV, tajomník poľského vyslanectva v Ženeve (1922 – 1925), tajomník veľvyslanectva v Paríži (1925 – 1928), 1929 – 1932 – vyslanec v Rige (Lotyšsko), 1932 – 1938 – vyslanec (veľvyslanec) v Bukurešti, 1938 – 1939 – tajomník ministra zahraničných vecí.

21 BUŁHAK, Henryk: Polska i Rumunia 1918 – 1939. *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918 – 1939*. Wrocław 1977, s. 337-338; k Balkánu pozri aj ESSEN, Andrzej: Mała Ententa, Ententa Bałkańska, Ententa Bałtycka – pakty regionalne czy zamierzenia integracyjne? In: *Z dziejów prób integracji Europejskiej od średnowiecza do współczesności*. Krakow : Uniwersytet Jagielloński, 1995, s. 67-80.

22 KOŹMIŃSKI, Maciej: O stosunkach politycznych polsko – węgierskich w okresie międzywojennym (1918 – 1939). In: *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918 – 1939*. Wrocław 1977, s. 294.

ska a Podkarpatská Rus), ale aj pre Rumunsko (Sedmohradsko) a samotnú Juhosláviu (Vojvodina).²³

Rok 1937 je rokom, v ktorom poľská politika okrem presadzovania svojich vlastných záujmov a plánov musela čoraz častejšie reagovať na nový a silný fenomén v stredoeurópskom priestore – nástup nacistického Nemecka. Objavujú sa prvé zreteľné rozdiely v poľských a nemeckých koncepciách na ďalší vývoj Európy, ktoré o niekoľko mesiacov neskôr viedli k obrovským zmenám, vedúcim k oslabeniu pozícií Varšavy v stredoeurópskom priestore. Na konci roku 1937 sa však zdalo, že poľská politika voči československému štátu, a teda aj voči Podkarpatskej Rusi, je správna a prinesie vytúžený cieľ – spoločnú poľsko-maďarskú hranicu.

Na Podkarpatskej Rusi pretrvávala, napriek snahám Varšavy a Budapešti, rivalita medzi Fencikovou a Bródyho²⁴ stranou. Tieto nezhody, ktorých podstatou bola snaha o získanie vedúcej pozície v ruskom tábore, oslabovali jedných aj druhých. Varšava si to veľmi dobre uvedomovala a požiadala Budapešť, aby upozornila Autonómny poľnohospodársky zväz na nevyhnutnosť prestať so vzájomnými útokmi s konkurenčným fencikovským smerom. V novembri 1937 sa síce uskutočnili rokovania obidvoch strán o postupe vzájomného zlúčenia, tieto sa však skončili nezdarom.²⁵

Nový, posledný predvojnový rok v Európe, rok 1938, priniesol do európskej politiky, najmä zásluhou nacistického Nemecka, radikálne zmeny. Už v marci to bol anchluss Rakúska a agresívny nástup proti Československej republike. Táto situácia vyhovovala Poľsku a jeho cieľom. Definitívny útok na vyriešenie postavenia Podkarpatskej Rusi v zmysle poľských cieľov symbolicky začala návšteva regenta Miklósa Horthyho v Poľsku v dňoch 5. – 9. februára 1938, hoci „oficiálne“ sa regent zúčastnil len poľovačky v Białowieži. Počas návštevy bolo maršalovi Rydz-Śmigłymu udelené vysoké maďarské vyznamenanie Veľká stuha maďarského kríža a ministromi Kányaovi Rád poľského Bieleho Orla.²⁶ V rámci tejto priateľskej návštevy, ktorá navonok nemala politické ciele, sa uskutočnilo stretnutie kompetentných k problematike Podkarpatskej Rusi – vedúcich predstaviteľov politických odborov ministerstiev zahraničných vecí Poľska a Maďarska – Tadeusza Kobylańskiego a Györgya Bakach-Besseneyho. Kobylański predniesol názor, podľa ktorého Varšava považuje za potrebné naďalej podporovať Fencika a nastáva zblížovanie fencikovcov a bródyovcov. Pre ďalší vývoj v tomto priestore Varšava predpokladala, že: Nemecko obsadí územia osídlené Nemcami, pod jeho vplyvom bude

23 K poľsko-rumunským a poľsko-juhoslovanským vzťahom v rokoch 1936 – 1937 pozri GALLICKA, Anna: *Polska - Jugoslawia 1934 – 1939. Z dziejów stosunków politycznych*. Wrocław. Warszawa : Wydawnictwo PAN, 1977, s. 111-136; BUŁHAK, Henryk: *Polska a Rumunia 1918 – 1939*. In: *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918 – 1939*. Wrocław 1977, s. 336-339.

24 BRÓDY, Andrej (1895 – 1946) – predstaviteľ rusínskeho politického smeru, jeho politika bola podporovaná Budapešťou, v jazykovej otázke stál na strane rusínskeho jazyka ako spisovného jazyka Podkarpatskej Rusi, 11. 10. – 26. 10. 1938 – prvý predseda autonómnej vlády Podkarpatskej Rusi, potom odhalený ako agent Budapešti, cieľom jeho činnosti bola autonómia Podkarpatskej Rusi v rámci veľkého Maďarska.

25 SAMUŚ, Paweł a kol.: *Akcja „Łom“*. *Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II. Sztabu Głównego WP*. Warszawa : Wydawnicza „Auditor“, 1998, s. 32.

26 AMZV Praha, PS Varšava 3, 12. II. 1938, táto návšteva „nezanechala žiadny zvláštny dojem“.

„formálne nezávislý štát Česko-Moravský“. Berlín nebude mať aspirácie na Slovensku, Poľsko má obecné známy názor na otázku Tešínska a Maďarsko „*môže bez žiadnych ďalších problémov obsadiť Podkarpatskú Rus*“.²⁷ Napriek poľským nádejam na definitívne potvrdenie zámerov Budapešti voči Podkarpatskej Rusi sa tieto očakávania nespĺnili. Budapešť si uvedomovala, že si nemôže dovoliť politickú avantúru, obávajúc sa vojenských akcií Bukurešti a Belehradu v prípade jej agresie voči ČSR. Budapešť jednoducho zvolila vyčkávaciu taktiku.

Aj keď sa varšavské rokovania skončili bez akýchkoľvek záväzných dohôd, neznamenalo to, že obe strany nepokračovali v podpore svojich trójskych koní v Užhorode. Centrum, ktoré koordinovalo tieto aktivity, bol, ako aj v predošlom období, poľský konzulát. V tomto čase sa v zornom poli poľskej diplomacie objavilo aj východné Slovensko, a to najmä v súvislosti z gréckokatolíckou cirkvou. Poľsko totiž videlo v snahách o cirkevnú slovakizáciu východného Slovenska výhodu, pretože Varšava podporovala slovenskú autonómiu a ako referoval pražský vyslanec Papée: „*Vyslanectvo je názoru, že presun slovenskej národnostnej hranice na východ je z nášho pohľadu potrebný a sme povinní podporovať všetky snahy Slovákov idúce v tomto smere*“.²⁸ Je nutné podotknúť, že presadenie poľských vplyvov na Podkarpatskej Rusi pomocou gréckokatolíckych predstaviteľov sa objavuje aj v súvislosti s inými udalosťami roku 1938.

Poľské protičeskoslovenské ambície pozorne sledovalo varšavské československé vyslanectvo, ktoré opätovne upozornilo v marci 1938 na „*poľsko-maďarské priateľstvo, ktoré dokumentované poslednou návštevou regenta Horthyho, sleduje tiež ciele, namierené v prvom rade proti Československu (spoločná hranica poľsko-maďarská, bilaterálne dorozumenie rumunsko-maďarské)*“.²⁹

Na Podkarpatskej Rusi sa v prvých mesiacoch roku 1938 fencikovci dostali do krízy. Veľmi zaujímavo opisuje tieto chvíle Alexej Iljkovič³⁰: „*Dr. Štefan Fencik a celé jeho hnutie v tomto čase dostalo sa do akejsi slepej uličky. Okrem toho ukazovali sa čím ďalej rozpory v strane samej. Tieto rozpory vyvierali hlavne z tej okolnosti, že väčšina členov strany patrila k ortodoxným rusofilom, ktorým boli ďaleké veci, o dosiahnutie ktorých Fencik sám sa usiloval. Veď je známe, že Fencik, čo sa cieľov svojho hnutia týka, hral so svojimi straníkmi dlho slepú babu. Ukazujúce sa rozpory v lone strany dočasne vedel síce urovnávať vylučovaním neposlušníkov, ale v 1938 roku, keď bolo treba už*

27 KOŹMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 100.

28 PISULIŃSKI, Jan: Karpatorusini w polskiej polityce zagranicznej w drugiej połowie lat trzydziestych XX.wieku. In: *Małe regiony w wielkiej polityce Polski, Słowacji, Ukrainy*. Rzeszów 2003, s. 60.

29 AMZV ČR Praha, PS Varšava 13, 26. III. 1938.

30 ILJKOVIČ, (Il'kovič) Alexej (1910 – 1944) – od 1936 korešpondent tlačovej agentúry KARUS, redaktor Rusského vlistnika, v roku 1936 odsúdený za iredentistickú činnosť na tri roky väzenia, v roku 1938 prepustený z väzenia, v novembri 1938 v Budapešti ako redaktor rusínskeho vysielania budapeštianskeho rozhlasu, v roku 1941 sa vrátil na Slovensko. Autor troch správ pre ÚŠB, ktoré opisujú vývoj na Podkarpatskej Rusi v období rokov 1934 – 1939. V roku 1944 zatknutý ÚŠB pre podozrenie z protištátnej činnosti. Zahynul vo väzení počas sovietskeho leteckého bombardovania Prešova v decembri 1944.

*jednať a to jednať otvorene, s otvorenými kartami, Fencikova strana začala strácať zo svojej priebornosti.*³¹

V tom čase visela nad Fencikom možnosť odhalenia istých nepríjemných vecí, týkajúcich sa jeho osobnej cti. V roku 1935 totiž, keď sa navrátil z Ameriky, bol uväznený. Z vyšetrovacej väzby sa síce čoskoro dostal, predtým sa však priznal, že peniaze, pomocou ktorých zorganizoval svoje hnutie, odcudzil vraj umierajúcemu guvernérovi (orig. gubernátorovi) Antonovi Beskydovi.³² Toto priznanie urobil pravdepodobne preto, lebo sa bál, že ináč nebude môcť vyvrátiť, že peniaze mal od Alexandra Gerovského,³³ ako sa v tom čase predpokladalo. V prípade uverejnenia tejto výpovede by však navonok zostal človekom bez cti a mohol by sa politicky diskvalifikovať (v skutočnosti bol financovaný poľským ministerstvom zahraničných vecí).

Československé úrady boli v roku 1935 diskrétné a jeho výpoveď predbežne nedali k dispozícii verejnosti. O jej existencii sa však predsa dozvedeli niektorí jednotlivci, stojaci blízko k polícii, menovite senátor Curkanovič. Následkom toho niektoré časopisy, potierajúce hnutie Fencika, verejne obvinili Fencika z krádeže. Fencik ich musel žalovať. Bolo vtedy otázkou už len to, či žalovaným stranám úrady dajú k dispozícii opis protokolu spísaného s Fencikom, alebo nie. Okrem toho sa celá vec dostala vo forme interpelácie aj do parlamentu. Fencik však dosiahol, že táto vec bola vždy včas škrtnutá z rokovacieho programu. Tieto udalosti spôsobili, že Fencik sa musel vo svojej autonomickej činnosti trochu mierniť. Na jar 1938 však užhorodský poľský konzulát, ktorý vlastne financoval Fencika, naliehal, aby začal už konať. V tejto situácii si Fencik pomáhal tak, že úlohami, ktoré sa mali vykonať na popud poľského konzulátu, boli poverené iné osoby. Fencik ukazoval prietivú tvár Varšave, nechcel si však nenapraviteľne rozhnevať ani Prahu.

Prvé mesiace roka 1938 sa teda situácia Fencika zmenila. „*Je známe, že Varšava pôvodne usilovala sa získať aspoň severnú časť Podkarpatskej Rusi a východného Slovenska. Neskoršie však vo veci Podkarpatskej Rusi (jar 1938) sa Poliaci s Maďarmi dohodli a boli už za pripojenie tejto zeme k Maďarsku. Následkom toho teda Poliaci Fencika vlastne už nepotrebovali. Zbavili ho všetkých záväzkov voči Varšave, vyplatili mu*

31 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Prezidiálny archív Šarišsko-zemplínskej župy. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri policajnom riaditeľstve v Prešove 1938 – 1945, škatuľa (šk.) „Ruská otázka“, katalógové číslo 1477, obal 54, ILJKOVIČ, Alexej: *Podkarpatoruská autonómia. Udalosti 1938 roku na Podkarpatskej Rusi (rukopis)*, s. 9.

32 BESKID (BESKYD), Anton (Antonín) – (1855 – 1933) – právnik, predstaviteľ rusofilského politického smeru. V 1918 predseda Karpatoruskej národnej rady v Prešove, člen československej mierovej delegácie na rokovaniach v Paríži (1919 – 1920), 1919 člen Centrálnej ruskej národnej rady, 1923 – 1933 – guvernér Podkarpatskej Rusi.

33 GEROVSKÝ (Gerowsky), Alexander (Alexej) – (1883 – 1972) – predstaviteľ ruského (veľkoruského) politického smeru na Podkarpatskej Rusi, 1918 – 1923 v ČSR, vypovedaný z ČSR (zbažený občianstva), v USA založil Karpatoruský sojuz (1935 – 1938), ako organizáciu amerických Karpatorusov, 1936 založil v USA tlačovú agentúru KARUS, 1937 – Kongres podkarpatsko-ruských Rusínov, veľmi výrazne podporoval autonomistické hnutie na Podkarpatskej Rusi aj na medzinárodnom poli (v Ženeve – Spoločnosť národov). V roku 1938 sa pokúsil zjednotiť autonomistické hnutie na Podkarpatskej Rusi. V roku 1938 sa vrátil do USA. Agent viacerých tajných služieb. K činnosti Gerovského pozri VANAT, Ivan: *Narysy novitnoji istorii Ukrajinciv schidnoji Slovaččyny*. Kniha perša (1918 – 1938). Prešov 1979, s. 284-292.

ešte gavaliersky väčší obnos na rozlúčku, údajne 100 000 Kč. A odovzdali celého Fencika Maďarom. Touto metamorfózou Fencik prešiel bez toho, aby jeho straníci, veriaci ešte v spásanosnosť veľkoruskej myšlienky, boli čokoľvek spozorovali. V takomto štádiu svojho vývoja dostal sa Fencik do podkarpatoruského Autonómneho bloku, ustanoveného na popud Hodžu prostredníctvom Dr. Gerovského.³⁴

Poľský užhorodský konzul sa prvého marca stretol s predstaviteľmi Ruskej národnáno-autonomistickej strany a viedol s nimi „vyčerpávajúce rozhovory na tému konečnej rekapitulácie všetkých maximálnych žiadostí objavujúcich sa so žiadosťou o realizáciu autonómie Podkarpatskej Rusi a predloženia týchto žiadostí v pražskom parlamente ako ústavného zákona o autonómnom štatúte, v prípade, ak by sa objavili technické problémy vo forme obširnej interpelácie,..., odporučil som (t. j. poľský konzul – pozn. J. K.) určiť tri základné body, na ktorých bude postavená budova autonómie...: 1. anulovanie generálneho štatútu..., 2. vznik hraničnej komisie rusko-slovenskej (myslí sa tým podkarpatskoruskej), ktorá by revidovala demarkačnú líniu (slovensko-podkarpatskoruskú krajinskú hranicu – pozn. J. K.), vyhlásenie volieb do snemu (podkarpatskoruského – pozn. J. K.) na základe volebného poriadku priznávajúcemu aktívne a pasívne právo narodeným na Podkarpatskej Rusi“.³⁵ Aj keď Varšava stále v tomto období podporovala Fencika, ostatné rusínske strany ho kritizovali pre jeho slabú protičeskú a proticentralistickú činnosť. Na druhej strane poľskí predstavitelia sledovali, že „štátna správa (československé úrady – pozn. J. K.) má veľkú snahu likvidovať fencikovu akciu a toleruje Autonómny zväz, ktorý nepredstavuje pre Čechov väčšieho nebezpečenstva, podobne ako všetky neschopné maďarské akcie v tomto teréne“.³⁶

Narastanie autonomistických tendencií na východe ČSR bolo veľmi pozorne sledované aj Ukrajincami v Poľsku, čoho dôsledkom bola aj rezolúcia zjazdu UNDO v Lvove z januára 1938, upozorňujúca na to, že „situácia Ukrajincov je ťažká vo všetkých krajinách s výnimkou Československa, kde Ukrajinci prežívajú svoje národné obrodenie. Ostro sa vyslovuje rezolúcia proti útlaku ukrajinského ľudu v ZSSR a zdôrazňuje sa nevyhnutnosť boja všetkých Ukrajincov proti bolševizmu“.³⁷ Zároveň národnostný pohyb na Podkarpatsku aktivizoval predstaviteľov ukrajinského hnutia v Rzeczpospolitej, ktorí po „trojročnej nešťastnej normalizácii“ (na základe dohody poľsko-ukrajinskej z roku 1935) došli k záveru, že budú požadovať plnú teritoriálno-národnú autonómiu. S touto požiadavkou prišla najmä politická organizácia Ukrajincov UNDO. Táto požiadavka sa stretla s odporom poľských oficiálnych miest, ktoré obviňovali ukrajinské hnutie, že sa to deje „na príkaz Berlína“ v spolupráci s K. Henleinom. Ukrajinci upozornili aj na paradox, že poľská strana vo vzťahu k ČSR obhajuje veľmi horlivo zlepšenie postavenia tešínskych Poliakov a na druhej strane poľské vládne kruhy tvrdia, že riešenie ukrajin-

34 ŠA Prešov, fond Prezidiálny archív Šarišsko-zemplínskej župy. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri policajnom riaditeľstve v Prešove 1938 – 1945, šk. „Ruská otázka“, katalógové číslo 1477, obal 54, ILJKOVIČ, Alexej: *Podkarpatoruská autonómia. Udalosti 1938 roku na Podkarpatskej Rusi (rukopis)*, s. 11.

35 KOŽMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław: Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 94.

36 KOŽMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław: Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 95.

37 AMZV ČR Praha, PS Varšava 4, 12. II. 1938.

skej otázky v rámci Poľska je otázkou primárnej existencie poľského štátu, pretože stratiť môže Poľsko, Ukrajinci však nemajú čo stratiť.³⁸

Od polovice februára 1938 už Beck poznal nemecké plány týkajúce sa Rakúska a zaujal k problematike anchlussu nezainteresovaný postoj. Očakával, že tento postoj Varšavy prinesie poľskej politike zisk, nasmeruje nemecký tlak na juhovýchod a poskytne možnosť plne sa koncentrovať na československú otázku. V rozhovoroch s maďarským vyslancom Horym (5. marca) poľský minister opätovne prišiel s koncepciou vytvorenia bloku Varšava – Budapešť – Belehrad – Rím. Beck vyriešenie československého problému pokladal za veľmi dôležité, pretože podľa jeho názoru Podkarpatskú Rus posudzuje Československo (v pol. orig. Czesi, minister Beck zásadne používal pre označenie československých vládnych kruhov označenie Česi, tak ako pre Sovietsky zväz – Rosyja – pozn. J. K.) ako ruský vklad a ďalej podľa ministra zväzok rusko-český ohrozuje záujmy Poľska, a preto sovietske nebezpečenstvo visí aj nad Maďarskom. Beck apeloval na potrebu prípravy politickej a diplomatickej spolupráce, pričom podľa videnia Varšavy je prvým predmetom vzájomnej spolupráce Podkarpatská Rus.³⁹

V ďalšom rozhovore Beck videl potrebu upevnenia poľsko-maďarského vzťahu pomocou: 1. vytvorenia pevného vzťahu v súvislosti so všeobecnou politickou situáciou, 2. upevnenia vojenských vzťahov, 3. kolaborácie československej, maďarskej a poľskej menšiny. Zároveň však upozornil svojho partnera, že je potrebné vyhnúť sa zverejneniu terajších spojení.⁴⁰ Jednou z akcií, smerujúcou k posilneniu vzájomnej spolupráce, bolo teda aj rozhodnutie prenechať fencikovské aktivity Budapešti. Maďarský vyslanec vo Varšave bol koncom marca informovaný z Wierzbowej, že „v súvislosti s Rusínskym rozmýšľajú (Varšava – pozn. J. K.) ponechať tamojšiu akciu celkom Maďarsku. Nech sa Maďarsko rozhodne, v akej miere chce využiť Fencika. Keďže má asi 36 000 prívržencov a tiahne ho to k Maďarsku, škoda by bolo vypustiť ho. Nech Maďarsko tiež rozhodne, či ponechá dve strany (Ruskú nacionálno-autonómnu stranu a Autonómny poľnohospodársky zväz) alebo urobí ich fúziu. Otázka vyžaduje hlboké uváženie“.⁴¹

V Užhorode Fencik, ako aj kurt'jakovci zaujali k anchlussu pozitívne stanovisko a videli v ňom, podľa predstaviteľov maďarského konzulátu v Bratislave, „zlepšenie svojho osudu. Nielen Kurták (sic!), ale aj Fencik počíta, že sa dostanú k Maďarom. Veľmi vzrastá sebadôvera tunajších Nemcov“.⁴² V apríli (dvadsiateho prvého) vyšiel v novi-

38 Z vseukrajinskoho žit'ťa. In: *Svoboda*, 24. máj 1938, roč. 39, č. 20.

39 KOŹMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN 1970, s. 96.

40 23. 3. 1938, Šifrovaný telegram varšavského maďarského vyslanca Horyho ministrovi Kányovi z rozhovoru s Beckom. Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 87.

41 28. 3. 1938, Šifrovaný telegram varšavského maďarského vyslanca Horyho ministrovi zahraničia Kányovi. Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 88, por. KOŹMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 97.

42 18. 3. 1938, Bratislavský maďarský konzul hlási ministrovi zahraničia Kányovi. Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 86.

nách Naš put' článok „Karpatoruský autonómny blok“. Jeho autorom bol Fencik, ktorý vychádzal zo záverov stretnutia predstaviteľov ruského a rusínskeho smeru uskutočneného v Prahe 6. apríla. V článku bola prezentovaná potreba vytvorenia Autonómneho bloku (v pol'. literatúre Blok Ruskij), ktorý mal jednotne prezentovať názory podkarpatskoruských politických predstaviteľov a presadiť už známe požiadavky: akceptovanie mierových zmlúv z rokov 1919 – 1920, ústavy ČSR v bodoch podkarpatskoruskej autonómie, zvolanie snemu, menovanie komisie pre určenie hraníc medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou, ale aj požiadavku likvidácie českých škôl, odovzdanie výkonnej moci do rúk „Karpatorusov“ a utvorenie ministerstva s plnou mocou pre správu Podkarpatskej Rusi. Aprílové stretnutie bolo plne v súlade s poľsko-maďarskou líniou zblížovania autonomistických prúdov a zároveň posilnilo kooperáciu týchto smerov.⁴³ Intenzívne sa prejavilo zblíženie autonomistov počas návštevy dr. Gerovského, ktorý navštívil ČSR s karpatoruskou delegáciou z USA v máji a júni 1938. Gerovský sa stal hovorcom a vyjednávačom autonomistov, no napriek stretnutiam s mnohými vládnymi predstaviteľmi (aj s premiérom Hodžom) sa mu nepodarilo dosiahnuť do úspešného konca rokovania o autonómii. Nepodarilo sa mu ani zjednotiť všetkých predstaviteľov podkarpatskoruskej politiky.⁴⁴ Činnosť Gerovského a jeho postavenie v politických záujmoch Prahy zaznamenal aj Alexej Iljkovič: „*Ministerský predseda Hodža vo veciach podkarpatoruských až nepochopiteľne veril dr. Gerovskému. Ba vôbec sa môže povedať, že bol pod jeho vplyvom. Gerovský na Podkarpatskej Rusi vo funkcii Hodžovho dôvernika preskúmal situáciu a referoval mu v tom zmysle, že k budovaniu autonómie na Podkarpatskej Rusi je treba mať pevný základ predovšetkým pod Karpatami a ten, že bude sa môcť vybudovať s bloku Bródyho AZS (Avtonomnyj zemledelskij sojuz) a agrárnej strany. Hodža s tým súhlasil a poveril Gerovského, aby sprostredkoval rokovania medzi týmito dvoma stranami. Táto úloha nebola nijako ľahká, lebo je známe, že v boji o autonómiu najviac sa potierali práve tieto dve strany. Myšlienka takej spolupráce priečila sa jednak českému vedeniu agrárnej strany a jednak hungarofilským činiteľom v strane AZS. Bolo teda treba odstrániť Čechov z agrárnej strany a jednak umlčať príliš hlasných maďarofilov v strane Bródyho. Obidvoch úloh sa zhostil Gerovsky znamenite.*

Je známe, že v agrárnej strane pod Karpatami bol všemocným pánom poslanec Zajíc so svojim štábom českých tajomníkov. Poslanci rusínskej národnosti – dr. Koskej a Židovský a potom senátor Bačinský boli dlho bábkami v jeho rukách. Títo rusínski činitelia na popud Gerovského a so súhlasom Hodžu spravili akúsi palácovú revolúciu, ujali sa vedenia strany a zmocnili sa generálneho sekretariátu. Predseda agrárnej strany sa dlho vzpíeral dať k tomu svoj súhlas, ale nakoniec ho predsa dal.“⁴⁵

43 SUŠKO, Ladislav: Rokovania o autonómii Zakarpatskej Ukrajiny od roku 1936 do leta 1938. In: *Nové obzory 15*, Košice 1973, s. 48, por. SAMUŠ, Pawel a kol.: *Akcja „Łom“*. *Polskie dzialania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w swietle dokumentow Oddzialu II. Sztabu Glownego WP*. Warszawa : Wydawnicza „Auditor“, 1998, s. 34; ŠVORC, Peter: *Zakliata krajina, Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Prešov : Universum, 1996, s. 87-88.

44 K činnosti Alexandra Gerovského pozri aj SUŠKO, Ladislav: Rokovania o autonómii Zakarpatskej Ukrajiny od roku 1936 do leta 1938. In: *Nové obzory 15*, Košice 1973, s.48-58.

45 ŠA Prešov, fond Prezidiálny archív Šariško-zemplínskej župy. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri policajnom riaditeľstve v Prešove 1938 – 1945, šk. „Ruská otázka“, katalógové číslo

Funkcionárom v Autonómnom poľnohospodárskom zväze (AZS) boli tieto udalosti prezentované tak, že všetko, čo sa deje, robí sa podľa Gerovského receptu a ten, že pochádza z Budapešti. Vytvoril sa Autonómny blok. Obe skupiny tohto bloku však nemali voči sebe dôveru. Pesimisti v agrárnej strane hovorili, že takto vlastne sa dostali tam, kde byť nechceli, čiže do vleku Bródyho a v strane AZS sa zase šušovalo, že Bródy sa predal Čechom. Optimisti však na obidvoch stranách verili, že pohltili stranu druhú.⁴⁶

I keď zblíženie ruského a rusínskeho smeru bolo jednoznačné a viedlo k spoločnej a koordinovanej politike na báze autonomistickej a neskôr protičeskoslovenskej, neprejavil záujem o spoluprácu smer ukrajinský. Ukrajinský politický smer ostro sledoval poľsko-maďarskú spoluprácu, ich domácich kolaborantov a upozorňoval, že „*Poliaci a Maďarsko si chcú rozdeliť naše teritórium a hoci vieme, že poľsko-maďarské sny nebudú nikdy uskutočnené, treba im venovať pozornosť a Podkarpatská Rus sa musí stať dokonale opevnenou pevnosťou*“.⁴⁷ Poľské obavy z rastu ukrajinského hnutia na Podkarpatskej Rusi boli čoraz väčšie, pretože tento pohyb ovplyvňoval národnostný pohyb na území juhovýchodného Poľska, spôsoboval narastanie ambícií rôznych ukrajinských skupín v ČSR a nepriamo uľahčoval prenikanie nemeckých vplyvov do československého štátu.

Vo Varšave sa v jarných mesiacoch 1938 začala záverečná fáza poľskej protičeskoslovenskej akcie. V marci sa začala masívna kampaň, ktorej jasným prejavom bolo známe interview ministra Becka s britským žurnalistom Wardom Priceom, v ktorom minister požadoval pre poľskú menšinu v ČSR autonómiu. Tieto a nasledujúce kroky Varšavy, sledujúce oslabenie Prahy, a zároveň hľadanie spoločných krokov s Berlínom sledovali aj československí predstavitelia vo Varšave. Vyslanec Slávik upozorňoval vo svojich správach z 26. marca 1938 na narastanie poľsko-maďarského priateľstva,⁴⁸ ako aj na fakt, že podľa Varšavy „*komunistická internacionála vytvorila v Prahe základňu, ktorá dáva inštrukcie poľským komunistom. Po celej československo-poľskej hranici sú strediská, ktoré pašujú letáky a uľahčujú agentom prechádzať hranice. (Kampaň o tom začala v Express Poranny, Kurjer Czerwony (varšavské noviny) a krakowskom Ilustrovanom Kurjeri Codzienom)*“.⁴⁹ Reakcia československej vlády na tieto poľské informácie bola prezentovaná začiatkom mája. Na stretnutie s Beckom (4. mája) vyslanec Slávik priniesol odpoveď na poľskú nótu z marca, ktorá obviňovala ČSR aj z ukrajinskej a komunistickej propagandy. Československá vláda prišla s návrhom na spoluprácu. Poľská strana však „*na bod a., o ponuke na policajnú spoluprácu Beck vôbec nere-*

1477, obal 54, ILJKOVIČ, Alexej: *Podkarpatoruská autonómia. Udalosti 1938 roku na Podkarpatskej Rusi (rukopis)*, s. 8.

46 ŠA Prešov, fond Prezidiálny archív Šariško-zemplínskej župy. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri policajnom riaditeľstve v Prešove 1938 – 1945, šk. „Ruská otázka“, katalógové číslo 1477, obal 54, ILJKOVIČ, Alexej: *Podkarpatoruská autonómia. Udalosti 1938 roku na Podkarpatskej Rusi (rukopis)*, s. 8-9.

47 KOŽMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 102.

48 AMZV ČR Praha, PS Varšava 12, 26. III. 1938.

49 AMZV ČR Praha, PS Varšava 15, 26. III. 1938, por. DEJMEK, Jindřich: *Ministr Józef Beck a jeho zahraniční politika v pohledu československých diplomatů 1932 – 1939*. In: *Slovanské historické studie* 23, Praha : Historický ústav AV ČR, 1997, s. 133-134.

flektoval a uspokojil sa s poznámkou, že o veci bude informovať príslušné ministerstvo vnútra, na bod b., hovoril mi veľmi obsérne, skôr ako ospravedlnenie, že bol nútený zakročiť v Prahe z toho dôvodu, že jednak bol informovaný o uznesení Kominterny zriadiť v ČSR centrum pre južné Nemecko, Poľsko, Rumunsko, Maďarsko, Juhosláviu – jednak zachytili dvoch komunistických kuriérov na ceste do Prahy a zatkli 21 komunistov, ktorí sprostredkovali spojenie s komunistami u nás. Takto sa dozvedeli o skutočnostiach, ktoré nám oznámili v materiáli, priloženom k nóte. Beck opätovne zdôrazňoval, že nie je našou snahou (československou – pozn. J. K.) robiť Poľsku ťažké a že verí, že nebudeme trpieť a nestrpíme zanášanie komunistickej propagandy od nás do Poľska“. Podľa Becka „československá vláda v odpovedi na poľskú nótu, vo veci komunistickej akcie na hranici poľsko-československej a vo svojej odpovedi sa zaviazala uskutočniť všetky kroky potrebné k likvidácii nebezpečenstva podvratnej akcie organizovanej na území československom. Vláda česká(!) potvrdila všetky fakty o komunistickej akcii...“.⁵⁰ Zároveň poľské ministerstvo zverejnilo svoju odpoveď na československú odpoveď, prinesenú Slávikom. Vyšla v novinách hneď 10. mája a bola poskytnutá aj tlačovým kanceláriám – PAT (oficiálnej) a Express (ATE), blízkej ministerstvu zahraničných vecí.⁵¹

Poľsko-československé vzťahy skomplikoval v máji 1938 aj problém súvisiaci s príchodom amerických Slovákov s originálom Pittsburskej dohody a ich privítanie v Poľsku – 25. mája priplávala do prístavu Gdynia delegácia Slovenskej ligy. Bola prijatá s veľkou pozornosťou, ako medzinárodná delegácia a zároveň oficiálne československé zastúpenie na čele s vyslancom Slávikom bolo ignorované, resp. nebol dodržaný diplomatický protokol.⁵² Na stretnutí Slávika s Kobyłaňskim počas návštevy amerických Slovákov sa poľská strana vyjadrila aj k aktuálnej československej mobilizácii. Poľská strana kritizovala „čiasťochnú mobilizáciu v ČSR ako protipoľsky zameranú (na poľskej hranici v Sliezsku je sedemdesiat tisíc československých vojakov)...“, ako aj, „že menšina poľská je v omnoho horšej situácii ako bola v roku 1918, je vystavená čeckizácii a ši-kanám“ a „Poľsko očakáva od ČSR skutky na zlepšenie situácie Poliakov v ČSR“.⁵³

V tom istom čase sa uskutočnili aj stretnutia maďarských a poľských predstaviteľov, ktorých cieľom bolo zintenzívnenie vojenskej spolupráce. Podľa poľskej strany v československej otázke malo hrať prím Nemecko, čo však neznamená, že by Budapešť a Varšava premeškali svoju príležitosť. Základnou zásadou teda musí byť – v čo najkratšom čase obsadiť čo najviac územia! Vojenská spolupráca sa zintenzívnila. 10. mája informoval maďarský vyslanec vo Varšave Budapešť, že Varšava by chcela vedieť: 1. „... ako si Maďari predstavujú po rozpade ČSR svoje nové hranice. Podľa možnosti aj podrobnú skicu“, 2. „... ako chcú vyhradiť autonómne slovenské územie. V prípade autonómie pre Rusínov vyznačiť aj hranice“, 3. „... veľmi by im pomohlo, keby mali k dispozícii takú etnografickú mapu, ktorá by podľa žúp ukazovala národnostné rozvrstvenie na „Hornej zemi“. ... bolo by teda dobré pri príprave máp vziať do úvahy poľ-

50 AMZV ČR Praha, PS Varšava 23, 9. V. 1938.

51 AMZV ČR Praha, PS Varšava 24, 10. V. 1938.

52 Pozri ŠUCHOVÁ, Xenia: Ako Karol Sidor čakal na dohodu. In: *Historická revue*, roč. 9, 1998, č. 8, s. 14-15.

53 AMZV ČR Praha, PS Varšava 26, 3. VI. 1938, k návšteve amerických Slovákov v ČSR pozri aj AMZV ČR Praha, PS Varšava 30, 11. VI. 1938, AMZV ČR Praha, PS Varšava 32/1 zo 6. – 16. VI. 1938, správa má 39 strán a 4 strany príloh.

ské nároky a odpovedať čím skôr.“⁵⁴ Budapešť odpovedala v priebehu niekoľkých dní takto: 1. „... už 5. 4. oznámil (minister zahraničia Kánya), že Maďarsko si robí nárok na Slovensko a Rusínsko, t. j. historické hranice, pravda, bez drobných území, na ktoré si robí nárok Poľsko“, 2. „... o prípadnom autonómnom území Slovenska a Rusínska ešte nemôže byť vysvetlenie.“, 3. „... Etnografickú mapu podľa národností ešte nemajú k dispozícii“.⁵⁵ Počas májovej československej krízy sa stretol aj poľský vyslanec Papée s maďarským zástupcom v Prahe. Na tomto stretnutí Papée zdôraznil spoločné záujmy oboch strán, a keďže Maďarsko chce pripojiť Podkarpatskú Rus k svojmu územiu, má „pozytywne zainteresowania“ a zároveň Poľsko nechce dopustiť, aby tam vzniklo ukrajinské centrum, ktoré by ohrozovalo vnútorný pokoj v Poľsku, a má teda „negatywne zainteresowania“. Zároveň poľský zástupca informoval o poskytnutí Fencika Budapešti s podmienkou, že Maďari preberú na seba starostlivosť o jeho osobu.⁵⁶ Varšava protestovala aj proti rozhlasovému vysielaniam v ukrajinskom jazyku v rozhlase v Košiciach, ktoré podľa nej využívali nepriatelia Poľska a bolo ho možné počúvať aj v juhovýchodných vojvodstvách.⁵⁷ Zároveň sa však objavovali zo strany Varšavy obavy, aby pripojenie Podkarpatskej Rusi k Budapešti nespôsobilo vnútropolitické, ale aj medzinárodné problémy v koncepcii „tretej Európy“. Obidve strany si však práve v tomto období nevedomovali skutočný dosah nemeckých vplyvov na vývoj európskej politiky, čo v neskoršom období spôsobilo najmä Poľsku nepríjemné, ba dokonca fatálne následky. Aj keď maďarsko-poľská spolupráca napredovala, predsa len jestvovali obavy z ich doterajšej spolupráce. Poliaci sa obávali, že aj keď Podkarpatská Rus prejde do maďarských rúk, nepodarí sa obmedziť nebezpečenstvo ukrajinskej iredenty. Maďari sa obávali, že poľská strana má nejaké tajné ciele na Podkarpatskej Rusi.⁵⁸

V tom istom čase sa začali intenzívne prejavovať celoeurópske problémy aj vo vnútropolitickú situácii jednotlivých regiónov československého štátu. Najmä predstavitelia ukrajinského politického smeru na Podkarpatskej Rusi si uvedomovali dôležitosť tohto regiónu v ambíciách jednotlivých krajín – Československa, Maďarska, Poľska, Rumunska, ale aj Nemecka a Talianska. Svoju budúcnosť videli ako súčasť republiky, zároveň sa však objavovali aj názory, že Podkarpatská Rus bude zárodkom veľkého ukrajinského štátu. S týmto názorom sa spájali veľké nádeje spojené s prenikaním nemeckej po-

54 8. 4. 1938, Hlásenie maďarského varšavského vojenského atašé vedúcemu maďarského generálneho štábu o rozhovore s plukovníkom Pelczinskim, vojenským spravodajcom a vedúcim protišpionážneho oddelenia. Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 90, pozri aj 10. 5. 1938, Varšavský maďarský vyslanec Hory hlási ministrovi zahraničia Kányovi. Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 95.

55 15. 5. 1938, Kányay odpovedá na otázku z 10. 5. 1938 (prísne tajné). Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 95.

56 KOŽMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 103.

57 KOŽMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 103.

58 KOŽMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 104.

litiky do strednej a východnej Európy, ktorej dôsledkom bude pád Sovietskeho zväzu a vybudovanie nezávislej a slobodnej Ukrajiny. V tomto období však ani predstavitelia ostatných politických smerov netušili, čo prinesie búrlivá jeseň roku 1938.⁵⁹

Aj v letnom období pokračovala úzka poľsko-maďarská koordinácia. Na konci júla a začiatkom augusta sa uskutočnila séria rokovaní. 24. júla vyslanec Hory referoval do Budapešti názory rozhodujúcich poľských predstaviteľov k československej otázke: „Čím ďalej sú za nami kritické dni májové, tým viac utícha vojnová nálada západných mocností. Čo sa týka Francúzska, prevláda tam myslenie, ako uniknúť zo spojeneckých záväzkov voči ČSR... Možnosť, že sa Československo dostane pod nemeckú hegemoniu, má pre Francúzov druhoradý význam, pretože im ide len o udržanie zdaní spojeneckých záväzkov.“ Čo sa týka „Hornej zeme“, Hory tvrdí, „že Poliaci okrem niekoľkých pohraničných obcí nemajú žiadnych územných aspirácií. V súvislosti s tým možno chýba spolupráca v teréne, výmena vzájomných informácií, zhoda v jednotlivých politických krokoch“. Hory teda upozorňuje na nutnosť absolútne otvorenej a úzkej spolupráce.⁶⁰

Prejavy radikalizácie ukrajinského národného hnutia v roku 1938 na Podkarpatskej Rusi znepokojili poľskú vládu. Ukrajinci totiž vytvorili akúsi ukrajinskú národnú jednotu, ktorá bola dosť pevná a jej základným tmeliacim prvkom bol prvok národný. Do jednoty však nepatrili komunisti. Od začiatku roku 1938 národná jednota zaujala stanovisko pozorovateľa, prípravných prác k realizácii autonómie sa takmer nezúčastnila. Na druhej strane však spájala ukrajinské vrstvy na celej Podkarpatskej Rusi a nebola roztrieštená ako ruský, resp. rusínsky smer. Gerovského činnosť ostro kritizovala a žiadala jeho vykávanie z republiky.⁶¹ Ukrajinci mali výborné styky so zahraničnými strediskami ukrajinského hnutia, a teda aj s Berlínom a poľskými Ukrajincami. Aj v rozhovore poľského vyslanca v Prahe Kazimierza Papéeho s maďarským vyslancom Jánosom Wettsteinom predstaviteľ Wierzbowej upozornil na tieto styky a načrtol, že Varšava nedopustí, aby na Podkarpatskej Rusi vyrástlo ukrajinské centrum. V tom čase veľmi vzrástla aktivita nacionalistického ukrajinského hnutia na území východného a južného Poľska. Bol to dôsledok konania poľskej vlády, ktorá po troch rokoch hľadania kompromisu s národnostnými menšinami v Poľsku (najmä ukrajinskou a nemeckou) zavrhol túto líniu, vidiac v menšinách nebezpečenstvo pre štát. Varšava sa snažila obnoviť proces „polonizácie“. Jej prejavom boli administratívne, ale aj vojenské kroky proti pravoslávnej cirkvi a jej ukrajinizácii, spojené s búraním kostolov a samozrejme prebiehala účasť poľských médií na protiukrajinskej kampani. V takejto atmosfére sa dovtedajší vplyv UNDO stratil a do popredia sa opätovne dostali politické zámery OUN s jej koncepciou boja, organizovaním bojových skupín a nárastom sabotážnej a teroristickej činnosti. Samozrejmom odpoveďou vládnych kruhov bol rast represálií a prenasledovanie ukrajinských ozbrojených skupín.

59 Roľa Ukrajinciv v možlivomu Europejskomu konflikte. In: *Svoboda*, roč. 39, 25. máj 1938, č. 20, s. 1-3.

60 KOŹMIŃSKI, Maciej: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939)*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1970, s. 105.

61 ŠA Prešov, fond Prezidiálny archív Šarišsko-zemplínskej župy. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri Policajnom riaditeľstve v Prešove 1938 – 1945, šk. „Ruská otázka“, katalógové číslo 1477, obal 54, ILJKOVIČ, Alexej: *Podkarpatoruská autonómia. Udalosti 1938 roku na Podkarpatskej Rusi (rukopis)*, s. 12.

Obava pred nebezpečenstvom ukrajinského nacionalizmu viedla k už spomenutému prehĺbeniu vojenskej a politickej spolupráce s Budapešťou. Jej prejavom bolo už spomenuté poskytnutie Fencika Maďarom, ale aj rezignácia na predtým akceptovanú prípadnú autonómiu Podkarpatskej Rusi, ak by došlo k jej pripojeniu k maďarskému kráľovstvu. Varšava sa však naďalej obávala, že takéto riešenie nedokáže odstrániť ukrajinské hnutie na tomto území. V tom čase sa Beck dočasne vzdal koncepcie samostatného slovenského štátu pod poľským vplyvom a súhlasil s pripojením Slovenska k Budapešti.⁶²

Pokračovala spolupráca vo vojenskej oblasti. Jej základným cieľom bola maďarská vojenská akcia na Podkarpatskej Rusi a prípadná vojenská podpora zo strany poľských vojenských jednotiek. V júni potvrdil Beck na stretnutí s vyslancom Horym, že poľská strana nemieni prestať v spolupráci na projekte spoločnej hranice napriek istým komplikáciám, ktoré spôsobila čiastočná mobilizácia československej armády.⁶³ V tom istom mesiaci hlásil maďarský vojenský atašé, že v Poľsku sa objavujú nálady za udržanie existencie Československa a obmedzenie rozšírenia Nemecka. Beck však rezolútne prehlásil: „*Poľsko si neželá meniť svoju politiku. Včera sa vrátil z Helsínk plukovník Pełczyński, zdôraznil nevyhnutnosť maďarsko-poľských vojenských spojení, ktoré bude treba prispôbiť politickej situácii – predbežne pôjde o výmenu spravodajstva.*“⁶⁴ Cieľe poľskej politiky v karpatskom regióne boli jasné. Pokiaľ však poľské politické kruhy jasne podporovali maďarské ambície, mnohí poľskí vojenský predstavitelia reálne videli, že ani poľská armáda nie je dostatočne pripravená na vojenské dobrodružstvo a zaujali vyčkávaciu taktiku.⁶⁵ Za dôležitý prvok spolupráce považovala Varšava vzájomnú výmenu názorov medzi poľskými a maďarskými činiteľmi, zaangažovanými priamo do vnútorných záležitostí ČSR – prvou etapou bude „*výmena informácií medzi bratislavským maďarským konzulom a užhorodským poľským konzulom. Potom rokovanie širšieho rozsahu.*“⁶⁶ Koncom júna sa stretol Beck s predstaviteľom československých Maďarov Jánosom Esterházym, s ktorým rokoval o situácii na Slovensku a zámeroch Budapešti. V priebehu niekoľkých dní sa uskutočnilo aj stretnutie plukovníka Andorka, vedúceho druhého oddelenia maďarského ministerstva obrany, so šéfom generálneho štábu poľskej armády generálom Stachiewiczom, na ktorom poľský generál prehlásil, že „*Poľsko bude konať tak, ako to budú vyžadovať jeho územné záujmy, ako aj záujmy sféry vplyvu. Stachiewicz zdôraznil, že Rusínsko ich zaujíma len potiaľ, pretože tam je*

62 SAMUŚ, Pawel a kol.: Akcja „Łom“. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II. Sztabu Głównego WP. Warszawa : Wydawnicza „Auditor“, 1998, s. 36.

63 14. 6. 1938, Varšavský maďarský vyslanec Hory hlási ministrovi zahraničia Kányovi. Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 98.

64 21. 6. 1938, Varšavský maďarský vojenský atašé hlási vedúcemu generálneho štábu (tajné). Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 99.

65 22. 6. 1938, Minister zahraničia Kánya informuje varšavského vyslanca Horyho (tajné). Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 99.

66 24. 6. 1938, Varšavský maďarský vojenský atašé hlási vedúcemu generálneho štábu (tajné). Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 99.

najuskutočnejšia ich snaha po spoločných hraniciach“.⁶⁷ Na týchto stretnutiach sa však Andorka stretol aj s istým rezervovaným prístupom poľských vojenských predstaviteľov, navonok však všetko prebiehalo veľmi otvorene. Rezervovaný postup varšavských vojenských kruhov mal totiž reálny základ. Andorka pricestoval do Varšavy cez Berlín a Poliáci videli rast nemeckého vplyvu na maďarskú politiku, známe boli pro-nemecké sympatie veľkej skupiny maďarských vysokých dôstojníkov, preto vzájomná výmena informácií bola obmedzená na otázky dotýkajúce sa organizačnej štruktúry československej armády v stave mieru a pohotovosti a všeobecných otázok vojensko-politického charakteru. Napriek istej rezervovanosti poľských kruhov však tieto stretnutia odstránili čiastočné obavy Budapešti z toho, že Varšava by v prípade komplikácií stiahla ruky od spoločných plánov a zanechala Maďarov samotných proti Prahe.

Varšava pokračovala v pravidelnom obviňovaní Prahy ako faktora s negatívnym vplyvom na poľskom území. Na tlačovej konferencii predstaviteľ ministerstva zahraničia povedal novinárom, že „MZV vidí pôsobenie československých vplyvov aj v autonomistických požiadavkách ukrajinského UNDO“⁶⁸, alebo, že „poľská menšina v Tešinsku je v posledných dňoch predmetom nových represálií“.⁶⁹ Práve v tomto období sa po niekoľkoročnom „konflikte“ s vojenskými kruhmi, najmä maršalom Rydz-Śmigłym aj vnútropoliticky presadil v Poľsku smer ministra Becka. Ako referoval vyslanec Slávik o rozhovore s francúzskym veľvyslancom Noëlom: „Noël⁷⁰ medzi iným poznamenal, že podľa jeho informácií sa plukovník Slawek⁷¹ politicky zblízuje s okolím prezidenta Moścického, pri jednej príležitosti vraj poznamenal, že je ochotný sa dohodnúť s Kwiatkowským⁷² a pracuje skôr pre budúcnosť ako pre minulosť. Vývoj poľskej vnútornej politiky znamená, že politický vplyv Rydz-Śmigłyho a OZON-u⁷³ prestáva existovať a maršal

67 27. 6. 1938, Hlásenie vedúceho VI/2 odd. maďarského Ministerstva obrany šéfovi generálneho štábu. Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 101.

68 AMZV ČR Praha, PS Varšava 28, 3. VI. 1938.

69 AMZV ČR Praha, PS Varšava 40, 15. VII. 1938.

70 NOËL, Leon (1888 – 1987) – francúzsky diplomat. Vyslanec v Československu v rokoch 1932 – 1935, veľvyslanec v Poľsku v rokoch 1935 – 1939, splnomocnenec francúzskej strany pre rokovania s Nemeckom o prímerí (1940), v rokoch 1951 – 1955 poslanec Národného zhromaždenia, predseda Ústavnej rady.

71 SŁAWEK, Walery (pseudonym **Gustav**) (1879 – 1939) – politik, plukovník. Od roku 1900 člen Poľskej socialistickej strany, 1914 – 1915 – dôstojník Poľskej légie. Po roku 1918 jeden z najbližších spolupracovníkov Pilsudského, v roku 1926 jeden z organizátorov májového prevratu. V rokoch 1924 – 1936 predseda Zväzu legionárov. V rokoch 1930 – 1931, 1935 premiér a 1928 – 1938 poslanec v Sejme, v rokoch 1928 – 1935 predseda poslaneckého klubu BBWR. Po smrti Pilsudského sa jeho pozícia vo vládnom tábore oslabil, v roku 1939 spáchal samovraždu.

72 KWIATKOWSKI, Eugeniusz (1888 – 1975) – chemický inžinier, politik, hospodársky predstaviteľ. V rokoch 1926 – 1930 – minister obchodu a priemyslu, realizátor výstavby prístavu Gdynia a poľskej obchodnej flotily, poslanec v Sejme v rokoch 1928 – 1930 a 1938 – 1939, podpredseda vlády a minister financií v rokoch 1935 – 1939. Po roku 1939 internovaný v Rumunsku.

73 OZON (Tábor národného zjednotenia) – poľ. **Obóz Zjednoczenia Narodowego, OZN** – organizácia založená v roku 1937 z iniciatívy maršala Rydz-Śmigłyho. Mala nahradiť dovtedajšiu sanačnú stranu BBWR. Bola zorganizovaná vojenským spôsobom, na čele stál plukovník Koc, neskôr generál S. Skwarczyński. Cieľom činnosti OZON bolo zoskupenie spoločnosti okolo

je zatlačovaný na pole čisto vojenské.“⁷⁴ V letných mesiacoch sa už pravidelne najmä v poľskej tlači, blízkej vládne mu tábora, a za podpory ministerstva zahraničných vecí, objavovali každodenné prudké útoky proti Československu, či už pri príležitosti rozhodnutia spojeneckej komisie z leta 1920, dokonca sa objavila aj informácia o zrušení poľskej stálej delegácie pri Spoločnosti národov, čo najmä Paríž chápal ako prvý krok vystúpenia Varšavy z tejto organizácie a následné uvoľnenie rúk k prípadnej agresii voči ČSR.⁷⁵ K pertraktovanej otázke Podkarpatskej Rusi sa v poľskom týždenníku *Polityka* objavil názor, „ktorý zdôrazňoval, že Poľsko nielen, že nedá Ukrajincom autonómiu v Poľsku, ale sa aj postará o to, aby Ukrajinci nedostali autonómiu ani na Podkarpatskej Rusi. Poľsko vraj sa bude starať viac ako doteraz, aby bola podkarpatoruská otázka vyriešená spôsobom pre Poľsko najvýhodnejším, t.j., aby táto zem bola vrátená Maďarsku“.⁷⁶

V polovici augusta Poľsko, ktorého úlohou vo vzťahu k Maďarsku bolo aj odstrániť isté maďarské obavy z prípadnej reakcie Rumunska a Juhoslávie na budapešťiansku protičeskoslovenskú akciu, informovalo svojho partnera, že „*Rumunsko a Juhoslávia sa budú dištancovať od Československa nachádzajúceho sa v kritической situácii.... Pokiaľ ide o Malú dohodu, existuje z nej iba tieň*“.⁷⁷ Tento názor vyslovil Beck napriek tomu, že počas jeho posledného stretnutia s rumunským premiérom v júni sa bukurešťský predstaviteľ vyjadril, že „*Malá dohoda je pevná*“.⁷⁸

Na konci augusta všetko nasvedčovalo, že sa blíži rozuzlenie československej otázky. Rozhodujúce miesto v tomto procese malo nacistické Nemecko so svojimi sudetskými požiadavkami. Západné veľmoci postupne ustupovali z pozícií v strednej Európe. Ako dôsledok rozpadu versailského systému sa menila politická situácia v strednej a juhovýchodnej Európe. Poľsko a Maďarsko už otvorene spolupracovali na presadení myšlienky spoločnej hranice, poľská vláda aktívne vplývala na Bukurešť a Belehrad, aby malodohodoví spojenci ČSR nezasiahli v prípade útoku Maďarov na Slovensko a Podkarpatskú Rus. Varšavu viedla k spolupráci s Budapešťou aj potreba vytvorenia spoločnej hranice ako tyla, o ktorý sa bude môcť oprieť v prípadnom konflikte s Nemeckom. II. Rzeczpospolita síce mala s Ríšou deklaráciu o neútočení, ale vzťahy medzi oboma stredoeurópskymi krajinami boli iné ako v roku 1934.

Poľská politika v období od januára 1937 do augusta 1938 mala niekoľko základných bodov. Na základe decembrového stretnutia Beck – Szembek, kde bolo vyriešenie československej otázky jedným z dôležitých faktorov nasledujúcich rokov, sa aj prob-

maršala Rydz-Śmiglyho (naczelnego wodza) a armády za účelom obrany krajiny a realizácie májovej ústavy z roku 1935. Základnou ideou bola idea, že správcom krajiny je poľský národ a vierovyznaním, ktoré je oporou štátu, je katolicizmus. Menšinám odopieral OZON autonómne práva, Židia boli pokladaní za skupinu, ktorá musí emigrovať. Program OZON sa stretol aj s odporom časti tábora sanácie (Beck, Mościcki).

74 AMZV ČR Praha, PS Varšava 41, 25. VII. 1938.

75 AMZV ČR Praha, PS Varšava 47, 12. VIII. 1938.

76 AMZV ČR Praha, PS Varšava 49, 16. VIII. 1938.

77 16. 8. 1938. Varšavský maďarský chargé d'affaires Kristóffy hlási ministrovi zahraničia Kányovi (prísne dôverné). Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938) do Mníchova. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 105.

78 AMZV ČR Praha, PS Varšava 31, 11. VI. 1938.

lematika Podkarpatskej Rusi stala súčasťou tejto otázky. Podkarpatská Rus nebola len bilaterálnou poľsko-československou otázkou, ale bola súčasťou komplexnejšieho varšavského programu „medzimoria“. Preto v tomto období pokračovala podpora S. Fencika a autonomistického hnutia na Podkarpatskej Rusi, zároveň sa však zintenzívnila politická spolupráca s Maďarskom a na začiatku roka 1938 sa začína rozvíjať aj spolupráca vojenská. Zároveň v tomto období Varšava prenechala S. Fencika a jeho štruktúry Budapešti, ale nestiahla svoj záujem o Podkarpatskú Rus a užhorodský konzulát aktívne zasahoval do situácie v tejto krajine. Varšava začína podnikať konkrétne kroky vedúce k vytvoreniu spoločnej maďarsko-poľskej hranice. Ostro sleduje vývoj na Podkarpatskej Rusi, ktorá sa posilňovaním postavenia ukrajinského politického krídla stáva pre Poľsko nebezpečným faktorom „ukrajinského nacionalizmu“. Udalosti na Podkarpatskej Rusi totiž začali čoraz intenzívnejšie ovplyvňovať aj vnútropolitickú situáciu vo východných oblastiach Poľskej republiky.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*

Carpathian Ukraine in polish policy (1937 – august 1938)

Abstract

Carpathian Ukraine became an important element in polish policy mainly from 30.'s years in the last century. In the half of this decade polish-hungarian co-operation was intensified due to attempt to attach Carpathian Ukraine to Horthy's Hungary. Common borderline was supported by polish politics (Mościcki, Beck, Slawoj – Sladkowski), polish church (cardinal Hlond), polish media and organizations. Poland tried to force their aims also by co-operation with Romania (visits in Bucharest). At the beginning of 1938 polish consulate in Užhorod intensified its actions – support of autonomist bloc S. Fencik's and A. Bródy's led to gradual convergence. Real military co-operation of Warsaw and Budapest started in 1938. In accordance with this fact the polish government was apprehended by growing influence of political trend in Carpathian Ukraine (A. Vološyn) and possibility of influence on polish Halič.

(Preklad Maroš Melichárek)

PROBLÉM KOSOVSKEJ OTÁZKY V HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH

Maroš MELICHÁREK

Agónia kosovských utečencov počas vojny v roku 1999
zachytená fotoaparátom Carla Guzyho

Kosovo je novou krajinou na mape Európy i Balkánu, hoci jeho historické tradície sú zakorenené už v dávnej minulosti, oficiálne Kosovo ako samostatný štát vzniklo až jednostrannou deklaráciou kosovského parlamentu 17. februára roku 2008. Pri tejto príležitosti kosovský premiér Hashim Thaci vyhlásil: „*Samostatnosť Kosova poznamenáva koniec rozpadu bývalej Juhoslávie.*“¹ Dovedy bolo v srbskej ústa-

ve vedené ako Autonómna oblasť Kosovo a Metohija² (srbsky: Аутономна покрајина Косово и Метохија). Čo sa týka základných geografických údajov – v Kosove žije 2 088 700 obyvateľov podľa sčítania roku 2003, čo znamená hustotu zaľudnenia 192 obyvateľov na km². Hlavným mestom je Priština a úradnými jazykmi sú albánčina, srbčina a angličtina. Kosovo je rozdelené do 5 dištriktov, tzv. „okrugov“ a 29 okresov, tzv. „opštin“. S rozlohou 10 887 km² je štátom cirka 7,5 x menším ako napríklad Česká republika. Kosovo je bývalou juhosrbskou provinciou a hraničí s Macedónskom (na juhu), s Albánskom (na juhozápade), so Srbskom (na severozápade) a s Čiernou Horou (na západe). Najväčšími mestami a sídlami dištriktov sú Prizren, Mitrovica, Peć, Dakovica, Uroševac, Gnjilane. Čo sa týka etnického a religiózneho zloženia tejto oblasti Balkánu, je známa svojou rozmanitosťou a s ňou spojenou nestabilitou. Etnické zloženie je teda nasledovné: 86 % (uvádza sa aj 88 %) tvoria Albánci, 6 – 9 % tvoria Srbi, 3 % Bosniaci a Čiernohorci, 2 % tvoria Aškalovia, Rómovia a Egypťania a 1 % z celkového počtu obyvateľov tvoria Turci (mapa etnickej diverzity sa nachádza na obr. 2). Čo sa týka náboženstva, väčšina obyvateľov, teda ide hlavne o Albáncov, ale taktiež o bosnianských moslimov, Turkov a menšinovú egyptskú komunitu, sa hlási k sunnitskej vetve islamu, Srbi a Čiernohorci sa hlásia k Srbskej pravoslávnej cirkvi. Okolo 8 % etnických Albáncov sa hlási ku rímskokatolíckemu náboženstvu.

1 DFID in Kosovo: *Supporting the establishment of a new state*. Department for International Development 20. 2. 2008 [online]. [cit. 2009-04-14] Dostupné na internete: <<http://www.dfid.gov.uk/news/files/kosovo-independence.asp>>.

2 Samotné slovo Metochija pochádza z gréckeho slova „μετόχια“, čo je odvodené zo stredovekého názvu, ktorý pomenúvaval tzv. kláštorne majetky, dediny a územia, ktoré vlastnila v stredoveku pravoslávna cirkev a kláštory – napríklad Dečani, Athos atď. Pozri bližšie TRIX, Francis: *Kosovar Albanians between a rock and a hard place*. In: *Serbia Since 1989: Politics and Society Under Milosevic and After*. Washington : University of Washington Press, 2005. p. 215-230.

Mapa etnickej diverzity Kosova z roku 2007

Ekonomické ukazovatele pasujú Kosovo za najchudobnejší štát bývalej Juhoslávie a na Balkáne vôbec. Priemysel je rozvinutý len veľmi slabo, z fungujúcich odvetví možno spomenúť textilnú výrobu (koncentrovanú v Prištine, Dakovici a Prizrene), ťažobný priemysel, ktorý pozostáva hlavne z ťažby uhlia, chrómu a niklu, hutnícky priemysel neželezných kovov, rozvinutý hlavne v oblasti Mitrovica. Ekonomika trpí dôsledkami občianskej vojny z rokov 1998 – 1999, kedy došlo k zničeniu celkovej infraštruktúry a ku strate trhov a ďalším problémom, ktorý Kosovo trápi, je aj extrémna nezamestnanosť (až 70%), spôsobená preľudnením a relatívnou izoláciou krajiny.³ Až 12% obyvateľov žije pod hranicou chudoby. Poľnohospodárstvo je rozvinuté len veľmi slabo a prevláda zastaralé spracovanie ornej pôdy a plodín. Pestuje sa hlavne pšenica, kukurica, vinná réva, ovocie a zelenina. Kosovo je odkázané až na 70% dovozu potravín.

Čo sa týka politickej scény, hlavnou albánskou stranou v Kosove je LDK (Demokratická liga Kosova – v albánčine *Lidhja Demokratike e Kosovës*), založená roku 1989.⁴

3 Pozadie a samotný priebeh vojny – pozri bližšie LITTLE, Allan: *Behind the Kosovo crises*. BBC 12. 3. 2000 [online]. [cit. 2008-11-25]. Dostupné na internete: <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/674056.stm>>.

4 SCHERRER, Peter: Economical, Social and Political development in Albania. In: *SEER SouthEast Europe Review for Labour and Social Affairs*, issue, 1998, no. 3, p. 19-23 [online]. [cit. 2008-11-25]. Dostupné na internete: <<http://www.cecol.com/>>.

Strana bola organizátorom referenda o nezávislosti Kosova už v roku 1991. Po občianskej vojne získala väčšinu v rokoch 2000, 2001, 2002 a 2004. Medzi hlavných činiteľov tejto strany možno zaradiť už zosnulého bývalého kosovského prezidenta – Ibrahima Rugovu, Fatmira Sejdiu – terajšieho prezidenta Kosova, Kolëho Berishu a Nexhata Daciho. Druhou najsilnejšou stranou je PDK⁵ (Demokratická strana Kosova), založená roku 1999. Jej predsedom je súčasný premiér Kosova – Hashim Thaci. Kosovskí Srbi odbojkotovali všetky parlamentné voľby konajúce sa na území Kosova, keďže považujú miestne vládne inštitúcie a orgány za nelegitímne. Medzi významných predstaviteľov kosovskej minority možno zaradiť arcibiskupa Artemija, Marka Jakšića, ako predsedu Združenia srbských obcí v Kosove a Metochii, prípadne Olivera Ivanovića, ako vedúcu osobnosť Srbov z Mitrovice.

Územie Kosova a Metochije tvorilo od roku 1945 autonómny celok v rámci Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie⁶. Toto územie je už po dlhú dobu príčinou sporu medzi kosovskými Albáncami a Srbmi. Tento spor vyústil na konci 90. rokov minulého storočia vplyvom dejinných udalostí do jedného z najväznejších vojenských stretov na Balkánskom polostrove a neskôr pokračoval už v novovytvorenej Juhoslávii na prelome 20. a 21. storočia. V spore sa začala angažovať Severoatlantická aliancia (NATO) s cieľom nájsť riešenie. Táto angažovanosť vyvrcholila vstupom medzinárodných mierových síl KFOR do priestoru vtedy ešte srbskej provincie. Základnou príčinou sporu v tomto regióne je problém spoluzitia dvoch odlišných etníc – srbského a albánskeho. Oba tieto národy sa významne odlišujú nie iba etnicky a jazykovo, ale i nábožensky, kultúrne a sociálne. Predmetom zápolenia je i samotné pomenovanie sporného teritória. Albánci označujú menom Kosovo celú oblasť, dnes už samostatného štátu, zahrňajúcu vedľa Kosova v užšom geografickom zmysle tiež tzv. Metochiju (albánsky Rrafshi a Dukagjinit) a tzv. Kosovské Pomoravie. Naproti tomu Srbi sa tomuto súhrnnému pomenovaniu vyhýbajú s odôvodnením, že v nich vzbudzuje neprijemné asociácie: predstavu niekdajšej provincie Osmanskej ríše Kosovského vijáletu a pocit „veľkoalbánskych ideí“⁷. Kosovská otázka je vo svete vnímaná ako klasický prípad konfliktu dvoch protichodných princípov – prirodzeného práva Albáncov, tvoriacich dnes 90 % obyvateľstva a historických nárokov Srbov, ktorí poukazujú na to, že Kosovo ako kolíska srbskej kultúry, centrum Srbskej pravoslávnej cirkvi, dejiska kľúčových udalostí srbských stredovekých dejín a symbol ich národnej a kultúrnej identity musí prináležať im. Kosovský problém je vo svojej podstate omnoho komplikovanejší. Ani Albánci svoje aspirácie neopierali iba o súčasný stav etnických pomerov, ale i o svoje vlastné kosovské dejiny – o prítomnosť svojho etnika od stredoveku, o jeho väčšinový podiel v štruktúre obyvateľstva v priebe-

5 Pozri bližšie Oficiálna stránka Demokratickej strany Kosova [online]. Dostupné na internete: <<http://www.pdk-ks.org/>>.

6 Tento názov vstúpil do platnosti roku 1963, pred týmto rokom bol používaný názov Srbská ľudová republika a Federatívna republika Juhoslávia. Pozri: ŠESTÁK, Miroslav: *Dějiny Juhoslovan-ských zemí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 756 s. ISBN 80-7106-266-9.

7 DÉRENS, Jean Arnault – GESLIN, Laurent: *The Dream of Greater Albania*. Le Monde Diplomatique, Jul 2006, no. 7 [online]. [cit.2008-11-11]. Dostupné na internete: <<http://mondediplo.com/2006/07/14albania>>.

hu posledných dvoch storočí⁸ a prvoradú úlohu tohto regiónu v procese formovania novodobého albánskeho národa a v jeho oslobodeneckom hnutí. Je však nutné spomenúť okolnosť, že vznik tzv. kosovskej otázky ako skutočného problému medzinacionálnych vzťahov je záležitosťou poslednej štvrtiny 19. storočia.⁹

Z hľadiska skúmanej problematiky a na základe dostupných informácií je relevantné začať analýzu týchto problémov v období po bitke na Kosovom poli roku 1398, ktorej pamätník je dodnes strážený aj našimi vojenskými príslušníkmi, operujúcimi v rámci mierových jednotiek v Kosove. Samotná bitka neznamenalala pád stredovekého srbského štátu ihneď, úplný zánik samostatného Srbského kráľovstva sa datuje až do roku 1459, keď bolo do tureckých rúk odovzdané mesto Smederevo.¹⁰ Táto udalosť je mimoriadne dôležitým pilierom srbskej národnej identity a tým, že sa spája práve s územím Kosova, tým sa ním stáva i samotné Kosovo. Renomovaný britský historik Noel Malcolm považuje boj medzi Turkami a balkánskymi kresťanmi na Kosovom poli za „totem a talizman srbskej národnej identity“ a taktiež za nevyčerpatel'ný zdroj srbskej hrdinskej poézie.¹¹ Pre Srbov je Kosovo mimoriadne dôležité z hľadiska ich kultúrnej identity, a to existenciou viacerých srbských kláštorov na jeho území – napríklad Gračanica, Peć, Dečani atď. Obsadenie Kosova a jeho premena v integrálnu súčasť Osmanskej ríše, ktorou ostalo do roku 1912, znamenalo zásadné zmeny v jeho dejinnom vývoji.¹² Kosovo sa stalo provinciou vo svojej dobe najmocnejšieho európskeho štátu s veľmi charakteristickou civilizačnou identitou, ktorej vplyv je v oblasti silno badateľný i dnes. Územie Kosova bolo rozdelené na 3 sandžaky – Vučitrn, Prizren a Škodra. V počiatkoch osmanského panstva prevažovalo pravoslávne obyvateľstvo. V 15. storočí dochádza k prudkému rozvoju miest, napríklad Prištine, Peći, či Prizrene. Sčítanie z roku 1490 uvádza pre Kosovo 64 328 dane platiacich kresťanských domácností. S pripočítaním nevel'kého počtu moslimov a Albáncov dôjdeme k číslu zhruba 350 000 obyvateľov.¹³ Šírenie islamu prebiehalo postupne a pomerne pomaly. Predovšetkým to bola záležitosť miest, v ktorých boli sústredené štátne štruktúry a ekonomicko-spoločenský život. Násilné formy donucovania boli pomerne zriedkavým javom. Islam sa hlavne šíril konvertovaním kresťanských obyvateľov zo snahy o zlepšenie svojho sociálneho postavenia. Zanedbateľnú úlohu hrala migrácia moslimov do Kosova, väčšinou šlo o úzky okruh administratívnych, vojenských a ekonomických elit. Problémom však ostáva otázka etnickej identity

8 Množstvo príslušníkov srbskej národnosti opustilo Kosovo počas tzv. Veľkej migrácie alebo „exodu“ roku 1690 za patriarchu Arsenija III. a v rokoch 1737 – 1739 za Arsenija IV. Jobanovića, odhady sa však rôznia, o koľko obyvateľov šlo, no najpravdepodobnejší počet je podľa historikov 30 000 až 70 000. Pozri PETROVIĆ, Ruza – BLAGOJEVIĆ, Marina: The Migration of Serbs and Montenegrins from Kosovo and Metohija. In: *Demographic Studies: Serbian Academy of Science and Arts*, vol. 3, 1992, p. 5-7. ISBN 86-7025-154-X 1 [online]. [cit.2008-25-11]. **Dostupné na internete:** <http://www.rastko.org.yu/kosovo/istorija/kosovo_migrations/mk_1.html>.

9 HRADEČNÝ, Pavel: Kosovo – země bolesti a sváru. In: *Dějiny a současnost*, roč. 16, 1994, č. 1, s. 45.

10 DORICH, Wiliam: *Kosovo*. Kosovo Charity Fund, Alhambra : Bishop of Northern America, 1992. 1 p. [online]. [cit.2008-11-25]. Dostupné na internete : <<http://www.srpska-mreza.com/bo-okstore/kosovo/kosovo.htm>>.

11 MALCOLM, Noel: *Kosovo: A Short History*. Londýn : MacMillan, 1998, s. 58.

12 PELIKÁN, Ján a kol.: *Dějiny Srbska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 213.

13 Pozri ďalej GIRLE, Patrik: *Kosovo*. Ed. *Stručná historie států*. Praha : Libri, 2006, s. 160.

kosovského obyvateľstva v osmanskom období. Do 18. storočia môžeme za väčšinový element považovať pravoslávnych Srbov. Od 15. storočia je však spoľahlivo doložitelná i existencia Albáncov, väčšinou pôvodných obyvateľov katolíckej viery v západnom Kosove. Počet Srbov sa znížil po už spomínaných migráciách po roku 1690, keď zo strachu pred tureckými represáliami hromadne opúšťali Kosovo, po podpore prejavenej habsburským vojskám. Bol im umožnený bezpečný návrat, no učinilo tak iba veľmi málo Srbov, návrat nebol umožnený iba patriarchovi, a tak sa novým centrom náboženského života stali Srijemské Karlovce. 18. storočie znamenalo pre Srbov obdobie náboženského fanatizmu a netolerancie, ktorej nositeľmi sa stali moslimskí Albánci, ktorí osídlili vyľudnené srbské územie. Faktickú moc mal v rukách Mehmed Beg, predstaviteľ škadarskej dynastie, až do roku 1831 vládol ako faktický vládca Kosova. Po jeho porážke sa Kosovo dostáva opäť pod ústrednú správu Osmanskej ríše. Pre srbské obyvateľstvo od 30. rokov 19. storočia existovala možnosť vysťahovať sa do svojho nového národného štátu, ktorý vznikol ako výsledok dvoch srbských protiosmanských povstaní. Prvé pod vedením Karadjordjevo Petroviča v rokoch 1803 – 1804 bolo potlačené.¹⁴ Druhé vypuklo roku 1815 a do jeho čela sa postavil bohatý srbský obchodník Miloš Obrenović. Podarilo sa mu vyjednať kompromisný mier s Osmanskou ríšou, ktorým Srbsku zabezpečil uznanie čiastočnej samosprávy, ktorá bola roku 1830 rozšírená na status autonómneho kniežatstva, s Obrenovićom ako dedičným vládcom so značnou voľnosťou vo vnútropolitických otázkach.¹⁵ V medzinárodnej politike malo Srbsko veľmi malý manévrovací priestor. Ten vymedzovala ekonomická závislosť na Viedni, nutnosť politickej lojality k Osmanskej ríši a tendencie spojenectva s pravoslávnyim Ruskom. Postupne sa však začali ozývať nacionalistické myšlienky, volajúce po uskutočnení veľkosrbských ideí.¹⁶ Ich najvýznamnejším vyjadrením bol spis dlhoročného ministra vnútra Ilju Garašanina, tzv. „Nacertanje“ z roku 1844, vo vnútornej politike dominovala tzv. „veľkosrbská“ myšlienka. Garašanin veril, že Srbsko musí mať plán pre svoju budúcnosť, a pretože je príliš malé, aby dokázalo prežiť, musia jeho hranice zahŕňať všetkých Srbov, teda i tých žijúcich mimo územia kniežatstva. Srbské kniežatstvo by malo začať budovať svoju pozíciu anektovaním Bosny a Hercegoviny, západnej časti Bulharska, Čiernej Hory, Sandžaku (územie medzi Srbskom a Čiernou Horou okolo mesta Novi Pazar), časti severného Albánska a Kosova. V druhej fáze šlo o snahu získať územia obývané Srbmi na území habsburskej monarchie, a to Chorvátsko, Slavónsko, Banát, Srijem, Bačku a Dalmáciu. Tieto fázy reflektujú i jeho predpoklad, že ako prvá sa rozpadne Osmanská ríša a potom habsburská monarchia.¹⁷ Tradičnú rolu v tejto ideovej konštrukcii

14 CHROBÁK, Tomáš: Srbsko za vlády Petra Karadjordjevića. In: *Dějiny Srbska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 262.

15 GIRGLE, Patrik: *Kosovo*. Praha : Libri, 2006, s. 22-25.

16 TOMIC, Yves: *The ideology of a Greater Serbia in the nineteenth and twentieth centuries*. Paríž : International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, 2008, p. 123.

17 Pre bádanie v našich podmienkach je tento dokument dostupný v srbskom jazyku – Илја Гарашанин

Начертаније в pdf формате на интернетe: < <http://www.scribd.com/doc/2867251/> - > а в англицком јазыку а прeклaде D. T. Batakovića - *THE NACERTANJE (DRAFT): THE PROGRAMME OF SERBIAN FOREIGN AND NATIONAL POLICY AT THE END OF 1844* dostupné на интернетe: <http://www.rastko.org.yu/istorija/batakovic/batakovic-nacertanije_eng.html>.

hral práve „kosovský mýtus“, v jeho rámci bolo Kosovo považované za posvätnú pôdu, kolísku srbskej štátnosti a politickej kultúry.¹⁸ Pokiaľ ide o samotné Kosovo, na sklonku 19. storočia tu tvorili prevažne moslimskí Albánci jasne dominujúcu väčšinu. V druhej polovici 19. storočia sa albánske obyvateľstvo Osmanskej ríše nachádzalo v procese národného obrodovania, tzv. *Rilindja* a začínajúcej politickej emancipácie. Na zhromaždení v Prizrene roku 1878 vznikla národná organizácia, tzv. Prizrenská liga (albánsky Lidhja e Prizrenit), ktorá viedla politický i vojenský boj proti okliesneniu albánskeho územia zo strany balkánskych susedov a súčasne žiadala zjednotenie všetkých piatich provincií, v ktorých žili Albánci, (t. j. vijáletu kosovského, škadarského, monastirského, bitolského a janinského) v jeden autonómny albánsky celok, tzv. Arnavutluk, v rámci Osmanskej ríše.¹⁹ Hoci spomínaná liga žiadny reálny výsledok nedosiahla, zhoršila vzťahy so Srbskom a ostatnými balkánskymi národmi žijúcimi na spomínanom území – šlo okrem Srbov o Grékov, Bulharov a Macedóncov. U Albáncov sa proces národnej emancipácie vyznačoval viacerými špecifikami – napríklad boli nábožensky rozdelení – prevažoval islam – asi 70 %, pravoslávna viera 20 % a rímskokatolícke náboženstvo vyznávalo 10 % Albáncov. Národnostné rozdelenie však paradoxne nevedlo k polarizácii národného hnutia ako v prípade bývalej Juhoslávie. Na prvom mieste šlo o jazyk a taktiež o zdieľané historické mýty (ako napríklad Skanderbegov odboj), tradičné zvykové právo, tzv. zákonník Leka Dukagjina z 15. storočia, uznávaný všetkými Albáncami a vedomie klanovej príslušnosti. Dôsledkom lipnutia na tejto identite bola zaostalá politická a sociálna kultúra a taktiež Albáncom chýbali národné elity, hoci v Osmanskej ríši predstavovali v istom zmysle privilegovanú vrstvu a ich špičky dosahovali závažnú štátnu či vojenskú kariéru, väčšinou šlo o karieristov vysokej porty nedbajúcich o národnú vec. Konceptiu albánskeho národného programu priniesli až emigrantské komunity – ako napríklad konštantinopolská – jediná priamo zviazaná s Kosovom. Jej vodcom bol Abdyl Frashëri, ktorý svoje požiadavky formuloval v roku 1877 na tajnom zasadnutí v Janine. Celkový vývoj Kosova bol v nasledujúcom období veľmi ťažký. Keďže po Veľkej východnej kríze a nekompromisnom postupe Grékov, Čiernohorcov a Srbov voči moslimským obyvateľom na svojich územiach, so snahou rozdeliť albánske časti Balkánu, do Kosova po roku 1878 utieklo okolo 50 000 Albáncov, vyvolalo to ďalšiu vlnu etnických konfliktov. V tomto období (v rokoch 1876 – 1912) opustilo územie Kosova ďalších 60 000 Srbov, čo bolo interpretované albánskym terorom, no v podstate šlo o ekonomické – sociálne otázky dôvodu migrácie. Na začiatku 1. svetovej vojny činila srbská populácia v Kosove iba 21 %.²⁰

Balkánske vojny rokov 1912 – 1913 priniesli do vývoja Kosova zásadný zlom. Z rúk Osmanskej ríše neprešlo toto územie k novovzniknutému albánskemu štátu, ale pod he-

18 Pozri ďalej BATAKOVIĆ, T. Dušan: *Ilja Garašanin's „Načertanije“*. Belehrad : Serbian Academy of Arts (Institute for Balkan Studies), 1994, p. 1-16 [online]. Dostupné na internete: <http://www.rastko.org.yu/istorija/batakovic/batakovic-nacertanije_eng.html>.

19 NIKOLIĆ, Miloš: Kosovo in Historical Perspective – Past and Future. In: *SEER SouthEast Europe Review for Labour and Social, issue*, 1998, no. 4, p. 10 [online]. [cit. 2009-04-14]. Dostupné na internete: <www.ceeol.com>.

20 NIKOLIĆ, Miloš: Kosovo in Historical Perspective – Past and Future. In: *SEER SouthEast Europe Review for Labour and Social, issue*, 1998, no. 4, p. 10 [online]. [cit. 2009-04-14]. Dostupné na internete: <www.ceeol.com>.

gemóniu Srbska a čiastočne Čiernej Hory. 16. októbra roku 1912 vstúpila tretia srbská armáda na územie Kosova a do konca mesiaca sa zmocnila celého územia, pričom zahynulo viac ako 25 000 Albáncov. Podľa kráľovského dekrétu z decembra toho istého roku pripadlo Kosovo pod srbskú správu. V obavách pred ďalšou parceláciou územia sa albánski vodcovia zišli 28. novembra 1912 vo Vlorë a vyhlásili samostatný albánsky štát na čele s Izmahilom Dženalom, bývalým poslancom osmanského parlamentu. Konečné vymedzenie albánskeho štátu bolo dohodnuté na mierových konferenciách roku 1912 v Londýne a roku 1913 v Bukurešti.²¹ Nastolenie srbskej moci v Kosove malo podobu krajne násilného postupu voči Albáncom, ktorí na tento fakt reagovali vzburami a akciami „partizánskych“ skupín, tzv. „kačackých čiat.“²² Pre Srbsko sa Balkánske vojny skončili veľkým úspechom, o čom svedčí aj jeho územný rozmach zo 48 000 na 87 000 km² (získalo veľkú časť Macedónska, Kosovo a východnú časť bývalého novopazarského sandžaku).

Počas prvej svetovej vojny bolo Srbsko a taktiež Kosovo rozdelené medzi Bulharsko a Rakúsko. Odboj v samotnom Kosove viedol Idriz Seferi, alebo napríklad Azem Bejta-Galica. Ich činnosť pretrvala i po vojne, keďže 1. decembra 1918 bolo vyhlásené Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov a Kosovo sa stalo jeho nedeliteľnou súčasťou. Najviac sa kosovský odboj voči režimu prejavil v 20. rokoch, keď srbská armáda prešla do výraznej ofenzívy proti územiám kontrolovaným povstalcami (už spomínanými kačakmi) a roku 1927 boli zlikvidované posledné zvyšky povstalcov vedených Galicom, ktorý bol zabitý už roku 1924.²³ Význam tohto hnutia je dnes iba symbolický, no na tieto tradície sa odvoláva moderná albánska guerilla. Na ďalší vývoj v Kosove má tento odboj negatívne dôsledky, t. j. došlo k zosilneniu represálií, a to i voči civilnému albánskemu obyvateľstvu zo strany Srbov. Dňa 3. októbra 1929 došlo k premenovaniu Kráľovstva SHS na Kráľovstvo Juhoslávie a spolu so zmenou názvu došlo aj k zmene administratívy krajiny. Štát sa rozdelil do deviatich bánovín, v čele každej stál panovníkom menovaný bán. Samotné Kosovo sa dostalo pod kontrolu Moravskej bánoviny (4% albánskej populácie), Zetskej (16% albánskej populácie) a Vardarskej (19% albánskej populácie). Albánci neboli v rámci Juhoslávie uznaní za svojbytnú národnostnú menšinu, nebola zaistená žiadna albánska správa, administratíva a jazykové práva. Civilné školstvo bolo v albánčine zakázané a zakázané bolo i vydávanie a dovážanie kníh v albánčine. Albánci tvorili iba 1/3 detí vo všetkých kosovských základných školách a 1% študentov na stredných školách. Juhoslovanská politika voči Albáncom smerovala k tomu, aby ich buď primäla k rezignácii a následnej asimilácii, alebo ich dostala z krajiny.²⁴ Tento kurz potvrdil svojím výrokom i Nikola Pašić, keď povedal: „Ak nebude možná asimil-

21 Pozri bližšie HRADEČNÝ, Pavel – HLADKÝ, Ladislav: *Dějiny Albánie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 720 s.

22 GIRGLE, Patrik: *Kosovo*. Praha : Libri, 2006, s. 47.

23 „Kačacké“ hnutie je často spájané s dnešným UCK. Pozri bližšie BECKER, Jens: The Kosovo Conflict. Political and Socio-Economic Aspects. In: *SEER – South East Europe Review, issue*, 1998, no. 3, p. 9-17 [online]. [cit. 2009-04-14]. Dostupné na internete: <<http://www.ceeol.com/>>.

24 Pozri ďalej HASANY, Enver: *Reflections on Serbian Nationalism and Policy of Ethnic Cleansing. Projekat Poznati Bošnjaci, last updated sept. 2007* [online]. [cit. 2008-11-11]. Dostupné na internete: <http://www.geocities.com/famous_bosniaks/english/serbian_nationalism.html>.

lácia albánskeho obyvateľstva, tak ich donútime odísť a ak neodídu, vyvraždíme ich.“²⁵ Základnými nástrojmi tohto postupu bola pacifikácia všetkých prejavov odporu a všestranná diskriminácia. Moslimskí Albánci boli vystavení tlaku, aby sa ako „Turci“ zo zeme odsťahovali. Vidiecke albánske obyvateľstvo bolo cielene diskriminované na úkor srbských kolonistov, ktorí boli programovane privádzaní do tzv. Južného Srbska.²⁶ Tento jav však so sebou prinášal mnoho problémov – ako napríklad nevraživosť medzi starou-sadlíkmi a novými kolonistami, teda Srbmi navzájom, keď starší usadlíci mali s Albáncami pomerne dobrý vzťah, to donútilo mnoho Srbov k návratu späť. Na území Kosova bol i naďalej uplatňovaný asimilačný tlak, justícia bola v srbských rukách a často bola zneužívaná k šikane. Hlavným orgánom albánskeho odporu bol tzv. Kosovský výbor so sídlom vo Viedni (od roku 1925), ktorý sa neskôr dostal pod vplyv fašistického Talianska. Počas druhej svetovej vojny bola väčšina Kosova síce dobytá bulharskou armádou, no pričlenená k Albánsku, ktoré bolo od roku 1939 spojené s Talianskom personálnou úniou. Keďže bola k Albánsku pričlenená i časť Macedónska, došlo k vytvoreniu tzv. „Veľkého Albánska.“²⁷ Počas tohto obdobia sa do opačného postavenia dostali Srbi a národnostný konflikt sa vyhrotil do krajnosti. Snahy o spoločný antifašistický odboj Srbov a Albáncov neboli úspešné a v príchode Titových vojsk na jeseň roku 1944 videli kosovskí Albánci novú éru juhoslovanského teroru a reagovali masovým povstaním, ktoré však bolo kruto potlačené. Kosovo sa stalo súčasťou Titovej Juhoslávie roku 1945. V období rokov albánskej „zvrchovanosti“ v Kosove, teda počas nemeckej i talianskej správy, boli Srbi masovo vyhánaní a ich počet sa odhaduje na 40 000.

Krízové pomery v Kosove po druhej svetovej vojne volali po rýchлом riešení. V júni 1945 bol zvolený variant ponechania Kosova v rámci srbskej republiky a ústavou z 31. januára 1946 bola vytvorená tzv. Autonómna oblasť Kosovo a Metochija. Kosovu bol uznaný nižší status ako druhej autonómnej oblasti v rámci Srbska, Vojvodine.²⁸ Pozícia Albáncov i celá situácia regiónu sa výrazne zlepšila – a to napríklad v školskom roku 1951/52 existovalo na území Kosova 305 základných a 93 stredných škôl s vyučovacím jazykom srbským a oproti tomu 517 základných a 41 stredných škôl s vyučovacím jazykom albánskym (v prvej Juhoslávii bolo vyučovanie v albánskom jazyku zakázané).²⁹ Komunisti na čele s Josipom Brozom Titom si svoje sympatie získavali i zhovievavým postojom voči národom Juhoslávie a uvedomovali si neudržateľnosť dovtedajšej politiky v Kosove, snažili sa odstrániť tie najviditeľnejšie prejavy albánskej diskriminácie. Albáncom boli prvýkrát uznané základné práva svojbytnej menšiny, avšak až do

25 WEITHMANN, W. Michael: *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem*. Praha : Vyšehrad, 1996, s. 213.

26 HRADEČNÝ, Pavel: Kosovo – země bolesti a sváru. In: *Dějiny a současnost*, roč. ?, 1994, č. 1, s. 47.

27 Pozri bližšie HRADEČNÝ, Pavel – HLADKÝ, Ladislav: *Dějiny Albánie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 720 s. ISBN 978-80-7106-939-3.

28 Pozri napr.: NJEGOVAN, Drago: *Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji*. Novi Sad 2004; KOSTIĆ, Lazo M.: *Srpska Vojvodina i njene manjine*. Novi Sad 1999; PETROVIĆ, Radmilo: *Vojvodina*. Belehrad 2003; MEDOVIĆ, Predrag: *Praistorija na tlu Vojvodine*. Novi Sad 2001.

29 NIKOLIĆ, Miloš: Kosovo in Historical Perspective – Past and Future. In: *SEER SouthEast Europe Review for Labour and Socia*, issue, 1998, no. 4, p. 10 [online]. [cit. 2009-04-14]. Dostupné na internete: <www.ceeol.com.>.

roku 1963 nezískali štatút národnosti a za konštitutívny národ Juhoslávie, ktorý by im dal právo na vytvorenie vlastnej republiky, neboli uznaní nikdy. V Kosove došlo k lokálnemu jazykovému zrovnoprávneniu – boli otvárané školy s jazykom albánskym, no tento pokrok narážal na nezáujem Albáncov i na vysokú negramotnosť (až 75 %) a nedostatok učiteľov a úradníkov, dovtedy bolo všetko v srbských rukách. Roku 1948 došlo k známej roztržke Tita so Stalinom a tento fakt znamenal i zhoršenie postavenia Albáncov v Kosove. Tito sa pokúšal o vytvorenie Balkánskej federácie, do ktorej by patrilo i Albánsko na čele s Enverom Hodžom dosadeným práve Titom, Albánsko však vyjadrilo podporu Moskve, a tak sa znovu uzavrela hranica medzi Albánskom a Kosovom (v rokoch 1945 – 1948 uzavretá nebola). Albánci boli považovaní za piatu kolónu a dostali sa pod represálie vedené juhoslovanskou tajnou službou UDB (Unutrašnja Državna Bezbednost) pod vedením ministra vnútra Alexandra Rankovića.³⁰ Súčasťou srbskej politiky bol i boj proti islamu – v praxi to znamenalo zrušenie tradičných údov islamského práva, tzv. šariie a boli uzavreté i makteby. Mnoho Albáncov emigrovalo do Turecka, čo oficiálne orgány podporovali a sami napomáhali vytváraniu tzv. „tureckej identity“ Albáncov, napríklad podporovaním výuky v turečtine. Situácia sa vyhrotila v septembri roku 1968, keď došlo k masovým demonštráciám v Prištine a ďalších mestách. Ozývali sa nacionalistické heslá i volanie po samostatnej republike, univerzite a ekonomickom raste. Požiadavky boli čiastočne splnené, a to napríklad založením univerzity v Prištine, Albanologického ústavu, Nakladateľstva albánskej literatúry. Roku 1970 bola rozšírená sieť albánskych škôl a bola založená albánska televízia v Kosove. Ďalšou výraznou zmenou bolo ustanovenie konfederatívneho modelu Juhoslávie roku 1974, kedy boli Kosovu (už tzv. Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово, *Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo*) de facto ustanovené rovnaké práva, ako mali republikové subjekty federácie. Bola vytvorená autonómna kosovská vláda, parlament a ústavný súd.³¹ Uplatňovanie týchto zmien bolo v praxi mimoriadne ťažké, a to hlavne pre Srbov. Trend dlhodobého úpadku regiónu viedol k tomu, že na začiatku 80. rokov bolo v Kosove z celkového počtu obyvateľov už 78 % kosovských Albáncov. Po smrti Josipa Broza Tita 4. mája 1980 prešla moc do rúk orgánov kolektívneho vedenia a Juhoslávia sa postupne dostáva do hlbokej krízy. Roku 1981 sa pokojná demonštrácia 2000 študentov v Prištine po brutálnom zásahu polície zmenila na silné hnutie odporu, sprevádzané ďalšími demonštráciami v Prizrene a ďalších mestách. K potlačeniu celoalbánskej revolty boli nasadené veľké policajné a vojenské sily. V Kosove bol vyhlásený výnimočný stav, stanné právo a prísna cenzúra na všetky informácie (oficiálne štatistiky udávajú 9 mŕtvych a 260 zranených). V 80. rokoch 20. storočia boli stále viac dokázateľné prejavy diskriminácie Srbov.

V druhej polovici 80. rokov vychádza na výsledne politická osobnosť Slobodana Miloševića. Milošević obratne využíval nacionalistickú kartu a po zverejnení nacionalistického článku v denníku *Večernje Novosti* s názvom *Postavenie Srbska a situácia srb-*

30 Yugoslavia: Internal security forces. From – Yugoslavia a Country Study. Dec. 1990 [online]. [cit. 2009-04-14]. Dostupné na internete: <<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-14956.html>>.

31 MALCOLM, Noel: *Kosovo. A Short History*. Londýn : MacMillan Publishing, 1998, p. 327.

ského národa, ktorý médiá odsúdili ako nacionalistický pamflet sledujúci rozbitie Juhoslávie – novozvolený predseda srbských komunistov zostal ticho. Nebol ním nikto iný ako Slobodan Milošević.³² Jeho vzostup negatívne zhodnotil jeden z ďalších komunistických predstaviteľov Dragoljub Marković (v rokoch 1983 – 1984 predseda Ústredného výboru zväzu komunistov Juhoslávie), a to slovami: „*História nikdy neodpustí túto voľbu, a srbský národ nikdy nezabudne že podporoval Miloševiča, lebo on ho privedie do skazy.*“³³ Pre ďalšiu politickú kariéru Miloševiča bola rozhodujúca jeho návšteva Kosova. 24. apríla 1987 osobne navštívil Kosovo s účelom jednania s miestnou straníckou špičkou. Jednania prerušila demonštrácia asi 15 000 tamojších Srbov v Kosovom poli, tí protestovali proti albánskemu útlaku. Počas tejto udalosti vyslovil pamätnú vetu, ktorou sa ihneď dostal na piedestál ochrancov kosovských Srbov a stala sa stredobodom mýtu o Miloševičovi. Veta, ktorá znamenala tak veľa, znela: „*Nikdo nesme da vas bije!*“ – „*Nikto vás nesmie bit!*“³⁴ Od roku 1987 sa zintenzívnila nátlaková politika voči Kosovu. Podpora kosovských Srbov šla ruka v ruke s ešte väčšou škandalizáciou Albáncov. Poukazovalo sa na kriminalitu albánskej populácie a narastali obvinenia, že v Kosove ide o snahu vystaviť nealbánske obyvateľstvo genocíde. Mediálna kampaň miestami naberala až rasistický nádych. V rámci snahy o zvrátenie nepriaznivého demografického vývinu v prospech Srbov boli prijaté opatrenia k zastaveniu ich odchodu a zaistenie podmienok návratu do Kosova. Srbi boli zvýhodňovaní pri pridelovaní bytov, získavaní pracovných miest a vo finančnom ohodnotení. Koniec 80. rokov je v Kosove poznamenaný mohutnými demonštráciami, napríklad roku 1988 v Prištine či roku 1989 v bani Stari Trg, kde štrajkovalo 1500 baníkov. V marci roku 1989 došlo k zmene ústavy a všetky srbské autonómne oblasti sa znovu pripojili k Srbsku. V Kosove si tento fakt vyžiadal 25 mŕtvych a 200 zranených demonštrantov, ktorí zahynuli v týždeň trvajúcich krvavých stretoch. Väčšina Srbov tento fakt prijala pozitívne, čo potvrdila mohutná demonštrácia 28. júna 1989 – k 600-ročnému výročiu bitky na Kosovom poli. Svojím prejavom na tejto udalosti si Milošević upevnil svoje postavenie a jeho okrídlené slová o tom, že: „*Po 600 rokoch sme opäť v bojoch, hoci bez zbraní, ale ani také straty nie sú vylúčené...*“ jasne predznamenávali vývoj.³⁵ Podobný názor nezdieľali Chorváti a Slovinci, ktorí svoje policajné kontingenty z Kosova stiahli. Roku 1990 bolo Kosovo prostredníctvom novej srbskej ústavy zbavené i zvyškov autonómie a bolo k Srbsku pričlenené pod staronovým názvom Kosovo a Metochija.

Hlavnými reprezentantmi kosovskej elity 90. rokov boli nacionalisticky orientovaní intelektuáli, ktorí vzišli z relatívne liberálnej atmosféry 70. rokov. Zaujali popredné miesta v LDK – Demokratickej lige Kosova založenej roku 1989 a boli nimi napríklad

32 ŠTEPÁNEK, Václav: VII. Zasedání ústředního výboru svazu komunistů Srbska – přelomové datum moderní jugoslávské historie. In: *Studia historica brunensia*. Brno 2004, s. 182.

33 ŠTEPÁNEK, Václav: VII. Zasedání ústředního výboru svazu komunistů Srbska – přelomové datum moderní jugoslávské historie. In: *Studia historica brunensia*. Brno 2004, s. 183.

34 GLENNY, Misha: *Balkán 1804 – 1999: Nacionalismus, válka a velmocí*. Praha : BB Art, 2003. s. 355.

35 ŠTEPÁNEK, Václav: Kosovo od autonomie k protektorátu. In: *Litteraria humanitas, Slavistika a Balkanistika*. Brno 2001, s. 77. Pre výskum tejto problematiky možno nájsť kompletný zoznam prejavov S. Miloševiča, avšak iba v srbskom jazyku na internetovej stránke: <<http://www.slobodan-milosevic.org/speeches.html>>.

Fehmi Agani, Rexhep Qosja či Ibrahim Rugova. Na pokračujúcu represiu zo strany Srbov reagovala albánska elita zasadnutím v Prištine, kde prijala deklaráciu o suverenite Republiky Kosovo. 7. októbra roku 1990 na ilegálnom zjazde kosovských zástupcov v meste Kačanik bola prijatá Ústava Kosovskej republiky a potvrdená jej suverenita. Po rozpade Juhoslávie – vystúpení Slovinska a Chorvátska – prijala kosovská delegácia 19. októbra 1991 rozhodnutie o nezávislosti Republiky Kosovo. Aj napriek tejto iniciatíve Kosovo nebolo prizvané k žiadnym diplomatickým rokovaniam o riešení juhoslovanskej krízy a ostalo neotrasiteľnou súčasťou Srbska. Otázka Kosova nebola v prvej polovici 90. rokov prioritná. Zbytková republika Juhoslávia bola uznaná až po daytonských mierových dohodách v zime roku 1995.³⁶

Kosovo bolo považované za súčasť „novej“ Juhoslávie, hoci bola politika Belehradu ostro kritizovaná zo strany USA, Ruska i Európskeho spoločenstva, zo strachu pred nebezpečným precedensom, ktorý by vyvolal dominový efekt v celom regióne, bol problém Kosova ignorovaný a konzervovaný. Veľmoci sa snažili riešiť akútnejší problém krvavého konfliktu Chorvátov a Srbov v Bosne a Hercegovine. Celková po-daytonská situácia vyvolala v Kosove náladu veľkého sklamaní a taktiež odpor k politike svojich predstaviteľov presadzujúcich pasívny odpor. Za udalosť, ktorá priniesla zmenu do tejto situácie, možno považovať dátum 21. apríl 1996, keď v Prištine zastrelil Srb Zlatko Jovanović albánskeho študenta Armenda Daciho za údajný pokus o krádež automobilu. Tento moment sa stal spúšťacím momentom albánskej ozbrojenej rezistencie. Nasledovala vražda troch srbských obyvateľov v meste Dečani a v Peći došlo k vražde policajta, k incidentom sa prihlásila dovtedy neznáma organizácia UČK (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*).³⁷ Behom roka 1997 v Kosove dosiahol počet útokov na srbskú správu číslo 55. V máji odovzdalo Srbské hnutie odporu petíciu pod vedením M. Trajkovića, vyzývajúcu Miloševića na riešenie krízy. Kríza sa naďalej vyostrovala. Prienik srbskej polície do dediny Vojnik v Drenici so zámerom výberu daní sa skončil krviprelieváním na jednej i druhej strane. Na druhý deň zrejme neúmyselne pri streľbe na okolité domy zastrelili albánskeho učiteľa Halita Gecigo. Jeho pohreb sa stal masovou demonstráciou asi 20 000 Albáncov, medzi ktorými boli i polovojsenské jednotky so samopalmi a emblémom UČK. Touto udalosťou UČK definitívne vystúpila z ilegality a začala otvorený boj voči Srbom. Milošević zistil, že tento odpor nemožno zastaviť iba policajnými silami a nasadenie vojska by znamenalo priznať si fakt, že UČK znamená doteraz bagatelizovaný problém Kosova a taktiež sa obával medzinárodnej reakcie. 23. marca 1998 vyhlásil Robert Gelbard³⁸ na tlačovej konferencii v Prištine UČK za teroristickú organizáciu a tento fakt Milošević považoval za tichý súhlas s vojenskou operáciou. Najväčšou chy-

36 Kompletné znenie dohôd: *Office of the high Representative and EU Special Representative – Dayton Peace Agreement* (14. 12. 1995) [online]. Dostupné na internete : <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380>.

37 Údaje o obetiach albánskej teroristickej organizácie známej aj ako Kosovo Liberation Army možno nájsť na: Government of Serbia – Victims of the Albanian terrorism in Kosovo-Metohija (Killed, kidnapped, and missing persons, January 1998 – November 2001), Copyright © 2001 – 2004 Office of Media Relations [online]. Dostupné na internete: <<http://www.arhiva.serbia.sr.gov.yu/news/2002-07/08/325076.html>>.

38 Špeciálny vyslanec USA pre Balkán, pozri ďalej: <<http://www.blythe.org/peru-pcp/newflag/nf9801/balk.htm#uck>>.

bou srbskej polície pri vysporiadavaní sa s teroristami bola neprimeraná brutalita, ktorá povstanie stále viac podnecovala. Je však treba povedať, že mnoho albánskych obyvateľov s praktikami UČK verejne nesúhlasilo, hlavne kvôli ich taktike využívania civilného obyvateľstva na provokovanie Srbov. UČK na tzv. „oslobodenom území“ páchala etnické čistky, a to nielen na Srboch, ale i Rómoch, či dokonca vlastných Albáncoch. UČK sa pokúsila o prvý prelom snahou o dobytie mesta Orahovac, no srbské jednotky ju postupne vytlačili a získali relatívnu kontrolu nad celým Kosovom.³⁹ Pokračujúca srbská ofenzíva vyprovokovala NATO k ultimátu, keď do 96 hodín nestiahne svoje jednotky z Kosova, bude začatá letecká kampaň. Richardovi Holbrookovi sa však podarilo vyjednať dohodu opretú o rezolúciu RB OSN. Bola podpísaná i dohoda medzi generálom W. Clarcom a M. Perišičom, ako náčelníkom štábu Juhoslovskej armády, o overovacej leteckej misii. Dočasné prímerie však netrvalo dlho a v januári roku 1999 srbská armáda opäť vstúpila na územie Kosova a do konca mesiaca ho fakticky i obsadila. Po srbskom masakre v dedine Račak, kde bolo zabitých 45 Albáncov, sa hrozba vzdušných úderov NATO opäť skonkrétnila. Situácia v Kosove sa neustále zhoršovala – podľa UNHCR sa počet utečencov zvýšil na 20 000. Po všetkých alternatívach a snahách o nastolenie mieru (napríklad Rambouilletska dohoda⁴⁰, misia R. Holbrooka v Belehrade) bolo jasné, že všetky nádeje na mierové riešenie kosovskej otázky zhasli. Dňa 24. marca 1999 o ôsmej hodine začalo letectvo NATO ozbrojenú kampaň proti Juhoslávii (bez schválenia Rady bezpečnosti OSN).⁴¹ Behom nasledujúcich 78 dní vojny a snáh Srbov o etnické vyčistenie Kosova dosiahol počet utečencov číslo 863 000 (Celkovo 90 % Albáncov opustilo svoje domovy!)⁴² – agóniu utečencov zachytáva známa fotografia Guzyho v úvode práce. Chybným krokom bolo rozšírenie bombardovania i na územie Srbska a Čiernej Hory, čo pobúrilo najmä Rusko, Grécko, ale i Maďarsko, ktoré ostro protestovalo proti bombardovaniu Subotice, kde žila početná maďarská menšina.⁴³ Neudržateľná situácia Juhoslávie sa skončila v máji 1999, keď po jednaniach Miloševića s Černomyrdinom došlo k odzbrojeniu UČK, stiahnutiu vojsk a návratu utečencov. Plán Kosova ako autonómneho celku bol do Belehradu doručený V. Černomyrdinom a Marttim Ahtisaarim. 3. júna 1999 bol ratifikovaný parlamentom Juhoslávie a nato 9. júna bola ukončená i vojenská intervencia a začala sa budovať organizácia medzinárodnej správy v Kosove.

Stáročný problém a konflikt medzi Srbmi a Albáncami v regióne Kosova sa zdanelivo vyriešil jednostranným vyhlásením kosovskej nezávislosti vo februári minulého

39 GIRGLE, Patrik: *Kosovo*. Praha : Libri, 2006, s. 101.

40 *Interim agreement for peace and self government in Kosovo*. Rambouillet, France 23. 2. 1999 Document edited by Prof. Bernard Hibbits. Pittsburgh : University of Pittsburgh School of Law 1999 [online]. [cit. 2009-4-14] Dostupné na internete: <<http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm>>.

41 NIKOLIĆ, Miloš: Kosovo in Historical Perspective – Past and Future. In: *SEER SouthEast Europe Review for Labour and Social, issue*, 1998, no. 4, p. 10 [online]. [cit. 2009-04-14]. Dostupné na internete: <www.ceeol.com>.

42 SELM, Joanne: *Kosovo's Refugees in the European Union*. In: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, vol. 77, no. 3, Changing Patterns of European Security and Defence (Jul 2001), p. 734-735.

43 Informácie o obetiach a celkovom pohľade na vojnu z pohľadu srbskej strany nám ponúkajú dokumenty s názvom *White Book of NATO Crimes in Yugoslavia vol. I, II*. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.slobodan-milosevic.org/documents.html>>.

roku – vytvorením štátu na čele s bývalým predstaviteľom teroristickej organizácie na oslobodenie Kosova UČK, resp. KLA, absolútne závislým na podpore zo strany EU a USA. Hovorí sa aj o porušení všetkých princípov medzinárodného práva. Taktiež sa do povedomia spoločnosti dostal nebezpečný precedens na vytvorenie štátu, bez vedomia materskej krajiny. Je ozaj veľmi zložitý problém rozsúdiť, kto má právo na tento región, a tým aj na územie Kosova. Osobne verím, že sa tento krok opäť zváži a prehodnotí. Štúdia pojednáva o problematike nacionalizmu v 600-ročnej histórii Kosova. Práca končí občianskou vojnou medzi Juhosláviou a kosovskými Albáncami v rokoch 1998 – 1999. Na ďalšiu analýzu vývoja kosovskej spoločnosti po občianskej vojne je, myslím si, potrebný predsa len dlhší časový odstup. V slovenskej historiografii sa problematike Balkánu venuje pomerne malá pozornosť, a tak je nutné pri štúdiu tejto problematiky siahnuť po monografiách či štúdiách v jazyku českom, anglickom, či srbskom. Kosovu sa pozornosť venuje hlavne v kontúrach politologických či európskych štúdií, ako napríklad v štúdii E. Slávikovej a T. Strážaya – *Zmeny kosovskej spoločnosti za posledných 20 rokov v kontexte národno-štátnej emancipácie Albáncov v priestore západného Balkánu a prebiehajúceho procesu európskej migrácie*.⁴⁴

Recenzent: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

The problem of Kosovo Question in Historical Context

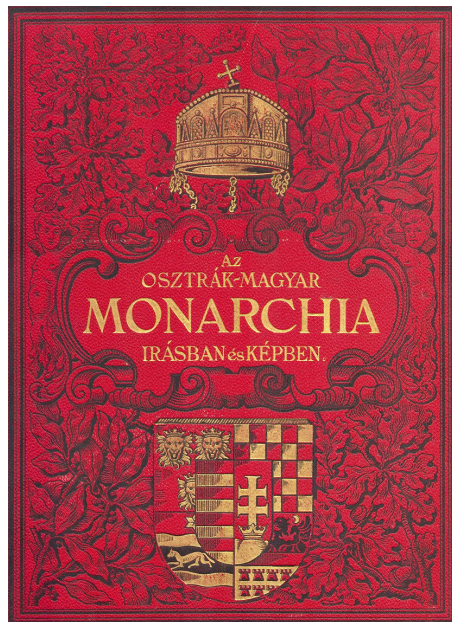
Abstract

Kosovo is nowadays part of the world and particuralry Europe. Its foundation was highly citicized by several members of EU, e.g. Slovakia, Greece...and by other states, as long lasting serbian great ally Russia. This event is the last step in the dissolution of the former Yugoslavia and possible spolution for this region. The main aim of this essay is to show how the selected events influenced historical steering of Kosovo towards its national independence, however in this case its very complicated to talk about „independence“. Ethnical and religious problems in the area of Kosovo are aslo depicted. The core of the essay could be divided into three main parts – the first one deals with the rise of kosovar question in the era between Battle of Kosovo and the first world war, second one displays the position of Kosovo in the Yugoslav state and the position of Albanians in it. The last part is aimed at the regime of Slobodan Milosevic and his policy towards ethnical albanians in Kosovo. War in Kosovo between Serbs and KLA in years 1998 – 1999 is just outlined, because closer view would need greater space annd time interval. Essay shows serbian and kosovar requirements about territory of Kosovo.

(Preklad Maroš Melichárek)

44 SLÁVIKOVÁ, Eliška – STRÁŽAY, Tomáš: *Zmeny kosovskej spoločnosti za posledných 20 rokov v kontexte národno-štátnej emancipácie Albáncov v priestore západného Balkánu a prebiehajúceho procesu európskej migrácie*. Bratislava : SFPA, 2007. 35 s.

L'UDIA A DOBA

JÁN MÓRIC RÉVAI – VÝZNAMNÝ VEDEC A PODNIKATEĽ, TVORCA VYDAVATEĽSTVA „BRATIA RÉVAIOVCI“⁶¹

Patrik DERFIŇÁK

Prešov si aj v priebehu druhej polovice 19. storočia udržiaval postavenie dôležitého kultúrneho, správneho a hospodárskeho centra. Stále viac sa pritom do popredia dostávala na úkor ekonomiky oblasť kultúry, školstva a umenia. Práve tie vo veľkej miere prispievali k prezentácii mesta i celého regiónu. Postupne tu vzniklo aj viacero úspešných spoločností, ktoré v rôznych oblastiach kultúry dosiahli aj z celouhorskeho hľadiska výrazné úspechy. Okrem firmy rodiny Divaldovcov či vydavateľstva a tlačiarne A. Kóscha sa do povedomia miestnych obyvateľov zapísal aj vydavateľský a kníhkupec-ký podnik patriaci rodine Révaiovcov.

Zakladateľom podniku bol Samuel Révai.² V plnej miere dokázal využiť prudké oživenie obchodu s knihami, ktoré aj v súvislosti so stúpajúcou produkciou domácich, predovšetkým po maďarsky píšucich autorov, nastáva až v závere päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov 19. storočia. On sám je zaujímavou osobnosťou, ktorá si svojimi aktivitami v oblasti podnikania, ale i vedeckého bádania už vyslúžila, aj keď zatiaľ v skromnej miere, pozornosť bádateľov.

Z rodičovského domu odišiel už ako trinásťročný za vzdelaním do Prešova. Keďže nemal dostatok finančných prostriedkov, vyučil sa v tunajšej knihárskej dielni za kníhviazača. Už ako tovariš pracoval u viacerých majstrov v Budapešti, Trnave a vo Viedni. V roku 1856 sa vrátil do Prešova, kde si otvoril svoju vlastnú kníhviazačskú dielňu. O tri roky k nej pripojil aj kníhkupectvo, ktoré prevzal po Jozefovi Benczúrovi. Ten sa rozhodol plne sa venovať ďalším svojim podnikateľským aktivitám a spravovaniu aktív, ktoré vlastnil. Samuel Révai sa s veľkým nadšením pustil do knižného podnikania. V mnohom sa mohol oprieť o skúsenosti svojho predchodcu, viaceré nové myšlienky získal aj on sám počas svojich ciest po celej monarchii. Keďže sa mu pri prevádzke kníhkupectva darilo, postupne rozširoval svoje aktivity. V roku 1872 tak napríklad odkúpil noviny Felsőmagyarországi Lloyd. No hoci sa v nich usiloval podporovať politiku konzervatívnej strany, nakoniec sa mu v tomto odbore nepodarilo presadiť. Nezískal dostatok predplatiteľov, a tak sčasti kvôli nezáujmu verejnosti a sčasti kvôli prudko sa zhoršujúcej hospodárskej situácii ich vydávanie v roku 1873 ukončil.³

1 Príspevok vznikol ako výstup z grantového projektu VEGA č. 1/0092/09 *Multikultúrny a multietnický charakter východoslovenských miest a jeho vplyv na zlomové udalosti v ich dejinách 19. a 20. storočia.*

2 Samuel Révai, ešte pod menom Samuel Rosenberg, sa narodil 13. apríla 1833 v Ľuboticiach pri Prešove. Meno si pomaďarčil na konci sedemdesiatych rokov 19. storočia, i keď uvádzaný je aj rok 1881, napr. *Magyar irók. Élete és munkái XI.* Ed. Szinnyei József. Budapest : Kiadja Hornyánsky Viktor, 1906, stl. 871. Postupne jeho príklad nasledovali aj ostatní členovia rodiny. V texte kvôli lepšej zrozumiteľnosti uvádzame výhradne meno Révai.

3 DOMENOVÁ, Marcela: Prešovskí typografi a ich produkcia vo fondoch knižníc mesta Prešov do roku 1900. In: *Z minulosti a súčasnosti knižnej kultúry Prešova.* Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK, 2007, s. 20.

Aj v období ešte pred otvorením svojho peštianskeho obchodu a vydavateľstva sa Samuel Révai príležitostne venoval vydávaniu kníh. Nevyhýbal sa pri tom ani menej tradičným postupom, keď napríklad začal vydávať knihy v šarištine. V roku 1874 tak napríklad, okrem iného, predával aj akýsi šarišský kalendár určený predovšetkým širokým ľudovým vrstvám. Napriek tomu, že zatiaľ nie je známe nič bližšieho o ekonomickom úspechu či kultúrnom vplyve tohto projektu, možno sa práve na základe absencie údajov domnievať, že pravdepodobne neskončil veľmi úspešne.⁴

Samuel Révai bol autodidakt v pravom slova zmysle. Navštevoval iba vidiecku základnú školu, napriek tomu však, vďaka vrodenej inteligencii, záujmu o viaceré odbory a najmä vďaka neustálemu, celoživotnému samoštúdiu, získal pozoruhodne hlboké a mnohostranné vedomosti. Aj cudzie jazyky, ktoré nevyhnutne potreboval k výkonu svojho povolania, sa, okrem latinčiny, učil počas svojho pôsobenia v rôznych mestách habsburskej monarchie. Neustálym štúdiom a prácou s knihami získal nielen veľmi presný prehľad o jednotlivých tituloch, ale postupne aj dostatok vedomostí, aby mohol v rámci svojich obľúbených tém: kultúrne poslanie knihy, činnosť knižníc, vzdelávanie širokých ľudových vrstiev, neskôr národohospodárske a sociologické otázky, postupne formulovať a následne publikovať svoje názory. Spočiatku to boli krátke články, ktoré ale postupne prerástli do odborne fundovaných vedeckých štúdií, v ktorých teoretické vedomosti spájal s vlastnými pozorovaniami a praktickými skúsenosťami.

I keď v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 19. storočia bolo zvykom pre podnikateľov v Uhorsku mať centrálu v Budapešti a pobočky v jednotlivých menších mestách, Samuel Révai zvolil iný, presne opačný postup. V roku 1869 si otvoril pobočku svojho obchodu v hlavnom meste, pričom jej vedenie zveril svojmu bratovi Leopoldovi.⁵ I tento príslušník rodiny bol veľmi zaujímavá postava, ktorá mala prakticky celý život veľmi blízko k literatúre, publicistike a obchodu. Keď bol viedenským súdom odsúdený koncom šesťdesiatych rokov 19. storočia na trojmesačné väzenie za článok, ktorý publikoval v humoristickom časopise Floh, po odpykaní trestu odišiel do Pešti, kde v roku 1869 spolu s bratom položili základy neskoršej spoločnosti Révai testvérek – Bratia Révaiovci.⁶

V stručných zmienkach, ktoré sa neskôr objavili o počiatku podnikania bratov Révaiovcov v Pešti, je spravidla otvorenie spoločného podniku hodnotené ako úspešný začiatok rozvoja neskoršej akciovej spoločnosti. Situácia však ani zďaleka nebola taká jednoduchá. Podnik bol zakladaný v prvom rade ako zamestnanie a zdroj obživy pre mladšieho z bratov. Súčasne však bol aj prostriedkom, ako rozšíriť možnosti podnikania, dovtedy veľmi úspešného, pre staršieho z bratov. Obaja sa však na celú záležitosť spočiatku pozerali dosť rozdielnym spôsobom. Kým Leopold Révai preferoval vytvorenie špecializovaného antikvariátu, podobného tým, s ktorými sa mohol oboznámiť

4 Pozri napr. *Dejiny Prešova 2*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 54.

5 Leopold Révai (1844 – 1909). Základné a stredoškolské vzdelanie získal v Prešove. Od roku 1859 sa venoval obchodu s knihami. Najprv v bratovom prešovskom podniku, neskôr pracoval v Pešti a Lipsku.

6 V roku 1869 ešte Leopold stále používal pôvodné rodinné meno Rosenberg, na Révai si ho zmenil až v roku 1880. Samotná spoločnosť Révai Testvérek vznikla až v roku 1895 ako akciová spoločnosť.

najmä počas svojho pobytu v Lipsku, brat mal o spoločnom podnikaní inú, oveľa opatrnejšiu predstavu.⁷

Samuel Révai na základe svojich dlhoročných skúseností upozorňoval nielen na kapitálovú náročnosť takéhoto podniku, ale aj na zatiaľ veľmi slabý knižný trh a potrebu cielene a dlhodobo budovať okruh budúcich zákazníkov. Po niekoľkých komesačných prípravách a jednaniach pricestoval nakoniec v letných mesiacoch roku 1869 Leopold Révai do Prešova, kde došlo ku konečnej dohode. Spoločný podnik mal pozostávať najmä z kníhkupectva a antikvariátu. Vydavateľstvo, ktoré bolo tiež súčasťou zakladaného spoločného podniku, sa malo venovať vydávaniu prác predovšetkým domácich autorov, pričom tieto aktivity sa mali prejednávať spoločne a schvaľovať prípad od prípadu s čo možno najväčšou opatrnosťou.

Už 9. októbra 1869 získali bratia koncesiu, potrebnú na prevádzku spoločného kníhkupeckého a vydavateľského podniku. Kapitál potrebný na rozbeh jeho činnosti zabezpečil Samuel Révai, keďže Leopold bol úplne bez prostriedkov. Ani jeho možnosti v tomto smere však neboli veľké. Mal len peniaze, ktoré ušetril zo svojej podnikateľskej činnosti, čo ani zďaleka nepostačovalo. Na rozbeh peštianskeho obchodu si preto zobral pomerne veľký úver, aj keď si dobre uvedomoval riziko, ktoré tým na seba preberal. V prípade neúspechu bol totiž ohrozený nielen jeho osobný majetok, ale aj dobrá povesť, ktorú si za roky práce získal. Tá bola, vzhľadom na organizáciu obchodu s knihami v druhej polovici 19. storočia, rozhodujúca. Nová, neznáma spoločnosť, sa na trhu mohla presadiť iba tak, že si prostredníctvom ľudí ako Samuel Révai postupne získala dôveru veľkých vydavateľských spoločností. Práve tieto veľké spoločnosti následne rozhodovali o tom, komu otvoria tzv. obchodné účty, nadviažu spoluprácu a budú dodávať knihy. Začínajúci, alebo nespoľahlivý obchodník, ktorý nezískal ich dôveru, v tomto druhu podnikania rýchlo skončil. Jednoducho nemal odkiaľ získať dostatok tovaru a nemohol uspokojiť ani objednávky svojich zákazníkov. Samuel Révai si postupne získal dôveru nielen uhorských, ale i rakúskych a nemeckých vydavateľstiev. Išlo najmä o budapeštiansku spoločnosť Ostermman, viedenskú spoločnosť Hartleben či lipskú K. F. Köhler. Tieto jeho kontakty vytvárali pre nové kníhkupectvo veľmi dobrú štartovaciu pozíciu, ktorú neskôr charakterizovali: „...*Obchod mal naozaj všetko, čo pre úspech bolo potrebné: základný kapitál, dostatočný úver, výborné referencie a zriedkavo odborne zdatných majiteľov.*“⁸

Napriek tomu sa však situácia spoločného podniku nevyvíjala priaznivo. Od začiatku roku 1873 vyzýval Leo Révai svojho brata, aby prišiel do Budapešti a prevzal vedenie firmy. Bol presvedčený, že ak brat prevezme kníhkupectvo a vydavateľstvo, pričom jemu by zostal iba antikvariát, podnik by rýchlo postavili opäť na nohy. Samuel Révai však svoju prešovskú centrálu nemohol opustiť. Z jej výnosov musel splácať značné dlžoby, ktoré si narobil v súvislosti so zakladaním budapeštianskej pobočky. Ak by odi-

7 Názory na prevádzkovanie kníhkupectiev i výchovu mladých adeptov tohto povolania sformuloval Samuel Révai vo viacerých prednáškach, ktoré vyšli v tlačenej podobe. Bližšie: RÉVAI, Samuel: *Nemzeti irodalmunkról és a magyar könyvkereskedelemről*. Budapest : „Csak szorosan“ egyelet, 1887, s. 4-25.

8 RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. I. kötet*. Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 17.

šiel z Prešova a venoval sa záchrane spoločného podniku, pravdepodobne by bol veľmi rýchlo skrachoval.⁹

Preto sa pri podnikaní, najmä prostredníctvom vydavateľstva, objavuje stále častejšie snaha zbaviť sa prostredníctvom zliav a výpredajov, hoci aj za výrobnú či nákupnú cenu, značných zásob nových kníh. Získané prostriedky mali smerovať opäť do rozvoja firmy. Obmedzené mali byť aj nákupy kníh do antikvariátu, pričom sa mali kupovať iba také knihy, ktoré by bolo možné opäť rýchlo predať. Plány na oživenie podniku sa však nepodarilo z rôznych príčin realizovať. Nakoniec sa ako rozhodujúci pre spoločný podnik bratov Révaiovcov v Budapešti ukázal rok 1876. Finančná bilancia kníhkupectva bola neradostná. O niečo lepšie na tom bolo vydavateľstvo, ktorému sa však počas celej svojej existencie nepodarilo získať žiaden výrazne úspešný titul. Vďaka veľmi opatrnej obchodnej politike, v rámci ktorej sa vyhýbala vyslovene stratovým publikáciám, vydavateľstvo spravidla nevykazovalo stratu, no ani významnejší zisk. Bez neho nebolo možné investovať do reklamy a inzercie nových publikácií.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti prijal preto v jarných mesiacoch roku 1877 Samuel Révai ponuku dvoch mladých peštianskych obchodníkov s knihami, Augustína Dobrovského a Paula Frankeho. Tí odkúpili knižný obchod aj s tovarom, ktorý sa v ňom nachádzal. Samotné vydavateľstvo a antikvariát však zostali súčasťou stále aspoň formálne existujúceho spoločného podniku bratov Révaiovcov. Predajom knižného obchodu sa Samuel Révai usiloval aspoň vyrovnať všetky dlžoby a záväzky, ktoré sa viazali na peštiansky podnik. Zlepšenie vlastnej situácie videl v tom, že výnosy, ktoré produkoval jeho vlastný prešovský obchod, bude môcť použiť na splatenie tunajších záväzkov a jeho ďalší rozvoj.

I keď podnik formálne nezanikol, vzájomná komunikácia medzi bratmi takmer úplne prestala. Samuel Révai sa usiloval zabezpečiť pre svojho brata možnosti ďalšej existencie a prenechal mu všetky zásoby a publikácie, ktoré boli súčasťou antikvariátu. Leopold opustil dovtedy využívané priestory a svoj obchod začal znovu prevádzkovať v podstatne skromnejších podmienkach.

Na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 19. storočia však do kníhkupeckého podnikania Révaiovcov vstupuje prvý z príslušníkov druhej generácie tejto rodiny, Ján Móric Révai.¹⁰ Prešovský rodák Ján Móric Révai bol nepochybne výnimočným zjavom medzi podnikateľmi i medzi bádateľmi venujúcimi sa literatúre. Samuel Révai svojich dvoch synov, Jána Mórica a Edmunda, už od útleho veku viedol k láske ku knihám a zaučal ich do vedenia obchodu. Neskoršie stručné zmienky v ich životopisoch o detstve prežitom medzi knihami nemôžu úplne vystihnúť prostredie, v ktorom vyrastali, či postupne nasávali atmosféru a čaro spájané so životom kníhkupca. Aspoň stručný obraz o tom nám poskytujú spomienky Jána Mórica, ktorý napísal: „... už ako 10 – 11-ročný som sa podieľal i na najdôležitejších a najnáročnejších prácach v kníhkupectve, dokonca aj na záverečnom ročnom účtovaní. Práve to sa pre nás stalo najväčšou zábavou, pretože súviselo s celkovou inventúrou. Raz ročne sa všetky, pekne v regáloch po-

9 RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. I. kötet*. Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 28.

10 Základné údaje o jeho živote možno v ucelenej podobe nájsť napr. v prácach, *Magyar irók. Élete és munkái XI*. Ed. Szinnyei József. Budapest : Kiadja Hornyánsky Viktor, 1906, s. 854 či *Pallas Nagy Lexikona XIV*. Budapest : Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1897, s. 518.

ukladané knihy museli povyberať, pričom sa porozkladali po stoloch, na zemi a všade kde bol len kúsok voľného miesta. Rozdeľovali sa do kôpok podľa vydavateľov tak, aby bolo možné urobiť s jednotlivými vydavateľmi vzájomné vyúčtovanie, prípadne aby s nimi bolo možné jednať o nových dodávkach kníh. Prešovské knihkupectvo bolo výborne zariadené a malo obchodné spojenia so všetkými významnejšími vydavateľstvami. Aj preto sa s inventúrou a vyúčtovaním bolo potrebné vždy veľmi ponáhľať, spravidla to trvalo 1 a pol – 2 dni nepretržitej aj počas noci, samozrejme rôzne chutné jedlá sme mali k dispozícii, aj mäso, navyše aj pivo a víno pre tých starších. Inventúru sme považovali za tak zábavnú, že deti, ktoré sa jej zúčastňovali nechceli ísť v noci spať a iba s veľkou námahou sa ich podarilo dostať do postelí.¹¹

Napriek tomu, že obchod dokázal zabezpečiť základné potreby rodiny, peňazí nikdy nebolo nazvyš. Napriek tomu rodičia trvali na tom, aby ich deti získali čo najlepšie vzdelanie. Starší z bratov, Móric Ján Révai, narodený 24. februára 1860 v Prešove, po absolvovaní škôl a úspešnej maturite v rodnom meste odišiel do Pešti, kde študoval filozofiu. Jeho peštiansky pobyt však významnou mierou prispel k smerovaniu jeho ďalších životných osudov. Keď ako 18-ročný prišiel do Pešti, nadviazal celkom prirodzene kontakt so svojim strýkom Leopoldom. Ten využil prítomnosť synovca a keď postrehol jeho záujem o knihy, začal ho celkom prirodzene zasväcovať do tajov svojej celoživotnej vášne – prevádzky antikvariátu. Zoznámil ho aj s mnohými zaujímavými ľuďmi, medzi ktorými nechýbali spisovatelia, knihkupci či zberatelia kníh. Súčasne ho však, pokiaľ si ako študent našiel voľný čas, zamestnal pri katalogizovaní z historického hľadiska cenných kníh i celých knižníc, ktoré príležitostne skupoval. Rodičia sa na jednej strane obávali o jeho študijné výsledky. Na druhej strane však boli radi, že sa ich najstarší syn začína stále lepšie orientovať v knižnom obchode a nachádza v ňom záľubu. Práve vďaka práci mladého Jána Mórica v strýkovom podniku sa zlepšili vzájomné vzťahy medzi bratmi a opäť sa objavila myšlienka spojiť sily pri oživení obchodných aktivít priamo v hlavnom meste.

Keďže sa však Ján Móric stále viac venoval obchodu a stále menej štúdiu, rozhodli sa rodičia, obávajúc sa o jeho vzdelanie, vyslať ho študovať do zahraničia, konkrétne na univerzitu do Lipska. Sledovali tým niekoľko cieľov. Jednak sa ich syn mal zlepšiť v nemčine, jednak získal možnosť ukončiť svoje štúdium a jednak sa mal pokúsiť získať skúsenosti s vydávaním a predajom kníh u veľkých nemeckých firiem, s ktorými jeho otec dlhé roky spolupracoval. Ako on sám neskôr konštatoval, štúdium filozofie, literatúry a jazykovedy zvládol bez väčších ťažkostí. Oveľa menej úspechov zaznamenal v súvislosti so štúdiom knižného trhu v Nemecku. Majitelia, vedúci vydavateľstiev i obchodníci s knihami, ku ktorým mu dal otec na základe dlhoročných kontaktov odporúčania, mu poskytl iba málo nových informácií. Radi ho privítali v rodinnom kruhu, organizovali rôzne výlety i návštevy divadiel, no do obchodných záležitostí mu dovolili nazrieť iba výnimočne. V tomto smere boli nedôverčiví a čím viac sa o toto odvetvie podnikania zaujímal, tým boli uzavretejší.¹²

11 RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. I. kötet.* Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 42.

12 RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. I. kötet.* Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 43.

Napriek tomu pobyt v Nemecku znamenal pre mladého študenta nielen množstvo nových kontaktov, ale aj možnosť oboznámiť sa s úplne novou formou štúdia, v porovnaní s tou, s ktorou sa mal možnosť stretnúť na peštianskej univerzite. Pobyt v Nemecku ho priviedol k tomu, že si ešte viac uvedomil osobitosti uhorského knižného trhu. Tu stále existovalo pomerne málo stálych kníhkupectiev a knihy sa nakupovali z veľkej časti náhodne, pri príležitostných nákupoch alebo úradných jednaniach vo veľkých mestách. Preto Ján Móric Révai vcelku logicky dospel k záveru, že je potrebné knihy dostať k zákazníkom, najlepšie priamo k nim domov.

Myšlienka to nebola nová. Už dlhší čas sa s väčším či menším úspechom rôzni vydavateľia a kníhkupectia pokúšali prostredníctvom sprostredkovateľov i podomových obchodníkov predávať svoj tovar. Napriek tomu sa však pokúsil presvedčiť svojho otca a strýka, aby opäť investovali do nového spoločného podniku. Nebolo to jednoduché. Najmä strýko totiž dúfal, že po ňom prevezme jeho antikvariát. Nakoniec sa však nechali presvedčiť. Vďaka tomu vznikol nový literatúre venovaný časopis *Regényvilág*.¹³ I keď sa predovšetkým u odbornej verejnosti nestretla ich iniciatíva spočiatku s podporou ani priaznivou odozvou, ambícia mladého periodika bola jasná. Chcel v prvom rade riešiť problém s vydávaním domácej a zahraničnej beletrie. Vydávané knižné tituly spravidla nedokázali vydavateľom, ani autorom, zabezpečiť aspoň malý zisk. Každý nový vydavateľ sa spravidla pokúsil vydať jeden či dva romány a následne s tým prestal. Dôvodov bolo niekoľko. Okrem nedostatočne rozvinutého knižného trhu a komplikovanej distribúcie to bola aj dosť prekvapujúca skutočnosť, že jednoducho chýbali kvalitné diela a preklady. V rámci Uhorska bol dostatok spisovateľov a niekoľko prvých rokov po vyrovnaní prinieslo množstvo nových titulov. V druhej polovici sedemdesiatych rokov však väčšinu úspešných autorov pritiahli do svojich redakcií veľké denníky a týždenníky, zaručujúc im solídny a predovšetkým pravidelný príjem. Popri náročnej novinárskej práci im však, s výnimkou Móra Jókaiho, chýbal čas a sily na ďalšiu hodnotnú literárnu prácu. Chýbajúcu domácu beletriu tak iba sčasti nahrádzali preklady zahraničných, najmä francúzskych a nemeckých autorov.¹⁴

Regényvilág mal podľa predstáv svojich zakladateľov aspoň čiastočne prispieť k odstráneniu týchto ťažkostí. Od roku 1880 sa okrem pôvodnej domácej tvorby snažili do časopisu vyberať iba významnejšie zahraničné práce, pričom úzkostlivo dbali na čo najkvalitnejší preklad.¹⁵ Popri tom postupne a s rôznym úspechom oslovovali aj domácich autorov. Samotný Móric Révai sa rozhodol získať toho najdôležitejšieho, bez ktorého by bol podnik vopred odsúdený na neúspech – Móra Jókaiho. Na všeobecné prevzatie sa mu ho podarilo presvedčiť, aby do nového časopisu umiestnil svoj román *Páter Peter*. Okrem neho sa do prvého čísla z ďalších aj v súčasnosti známych autorov dostali práce A. Daudeta a B. Galdosa. Napriek pesimistickým predpovediam išlo nakoniec o prvý z celého radu životaschopných podnikov, ktoré postupne vytvoril. I keď počet predplatiteľov, ktorých sa podarilo získať, nebol vysoký, stabilne sa pohyboval medzi

13 Celým názvom *Regényvilág, Magyar Családi Regénytár a művelt közönség számára*.

14 SCHÖPFLIN, Aladár: Révai Mór János. In: *Nyugat*, roč. 19, 1926, č. 14, s. 1-2.

15 K problematike náročnosti prekladu z francúzskej literatúry napr. GRAJCIAROVÁ, Miroslava: K problematike definície a prekladu melanchólie. In: *Analytické sondy do textu 3: Zborník príspevkov z 3. ročníka medzinárodnej konferencie Analytické sondy do textu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela; Fakulta humanitných vied, 2008, s. 159-162.

1 800 – 2 000. To stačilo, aby hoci s istými ťažkosťami sa časopis udržal pri živote celých päť rokov.

Práve založenie a vedenie uvedeného časopisu mu poskytlo potrebné skúsenosti a kontakty potrebné na to, aby sa v nasledujúcich rokoch mohol pustiť aj do podstatne väčších a náročnejších projektov. Napriek tomu, že viaceré z nich by si zaslúžili podrobnú analýzu, pri náčrte odborných a podnikateľských aktivít Jána Mórica Révaiho sa sústreďíme iba na niektoré z nich.

Jedným z tých, kde sa usiloval uplatniť názory svojho otca, týkajúce sa budovania dlhodobej štruktúry budúcich zákazníkov, bola jeho snaha o založenie a vydávanie časopisu pre deti a mládež *Magyar Ifjuság*. Napriek tomu, že sa nepodarilo v priebehu prvého roku činnosti získať dostatok predplatiteľov, bol ochotný v jeho vydávaní pokračovať, požadoval však isté opatrenia, ktoré by zlepšili ekonomické výsledky. Spoločníci ho však nakoniec prehlasovali a viedlo k rozchodu.¹⁶

Až do polovice roku 1883 pracoval aj v prešovskom obchode. V tom čase sa však už hlavná časť aktivít rodinného kníhkupeckého a vydavateľského podniku preniesla do Budapešti, kde začal od 1. júla 1883 pracovať aj Móric Révai. Svoj odchod z Prešova považoval za definitívny, pretože v priebehu júna toho istého roku zrušil svoje členstvo vo viacerých tunajších spolkoch, napríklad v prešovskom Széchényiho spolku.¹⁷

Rok 1885 patril k tým najrušnejším v jeho živote. Na jednej strane ukončil svoje pôsobenie v *Regényvilág* a *Magyar Ifjuság*, na druhej strane si tým uvoľnil ruky, aby sa mohol venovať projektu s pracovným názvom *Trónörökös könyve*. Spoločnosť Bratia Révaiovci, ktorej dušou sa v stále väčšej miere stával Ján Móric Révai, získala dôveru cisárskeho dvora a vďaka tomu mala zabezpečiť v rámci Uhorska prípravu a vydanie na tú dobu mimoriadneho diela *Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képbén*. Celý podnik nebol zaujímavý ani tak z finančného hľadiska, ako skôr z hľadiska spoločenskej prestíže. Hlavným iniciátorom a patrónom celého diela, pôvodne naplánovaného na 15 zväzkov, bol sám veľkvojvoda Rudolf Habsburský, syn a následník cisára Františka Jozefa I. Realizácia tak rozsiahleho diela bola komplikovaná nielen celkovou náročnosťou, ťažkosťami s viedenskými vydavateľmi, ale i predčasnou smrťou následníka trónu v roku 1889. Tesne po nej, keď sa zdalo, že v práci sa už pokračovať nebude, výrazne klesol počet predplatiteľov diela. Kým na začiatku bolo objednaných 16 000 výtlačkov, po smrti veľkvojvodu klesli objednávky na 10 000 a v posledných dvoch rokoch, keď vychádzali posledné zväzky, dokonca iba na 5 000. Toľko predplatiteľov zostalo, keď sa celý projekt 1. októbra 1901 ukončil vydaním posledného 21. zväzku. Z nich sedem bolo venovaných výlučne Uhorsku.¹⁸

Napriek tomu, že finančný efekt diela bol zanedbateľný, predstavovalo veľmi dobrú prípravu pre projekty lexikónov a veľkých knižných edícií. Z viacerých spomeňme aspoň *Nagy Világtörténet*, Brehmove *Állatok világa*, prípadne celú edíciu právnickej li-

16 Po niekoľkých rokoch však celý projekt skončil neúspechom, napriek veľmi dobrému hodnoteniu odbornou verejnosťou. Bližšie napr. RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. I. kötet*. Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 86.

17 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Prešovský Széchényiho spolok/1883, šk. 3. *List Mórica Révaiho vedeniu spolku zo dňa 14. júna 1883*.

18 Pre slovenskú odbornú verejnosť sú spravidla najzaujímavejšie časti XV. – XV., venované „Hornému Uhorsku“.

teratúry *Teljes Magyar Törvénytár*. Úspechom sa skončilo vydanie kompletného diela Móra Jókaiho, v roku 1895, pričom celá edícia pozostávala zo sto zväzkov. Za odborné i estetické prevedenie tohto vydania získalo vydavateľstvo cenu na svetovej výstave v Paríži v roku 1900.

Jedným z tých najväčších projektov, do ktorého sa Ján Móric Révai, prostredníctvom spoločnosti Bratia Révaiovci pustil, však bolo vydanie veľkého všeobecného lexikónu, ktorý by nadväzoval na tradíciu, ktorú začali budovať nemecky písané lexikóny a ktorú sa pokúsili v závere 19. storočia rozvinúť vydavatelia Nagy Pallas Lexikona. Finančné problémy, ktoré sprevádzali tento veľkolepý projekt, však prinútili jeho vydavateľov v roku 1906 odpredať svoje aktíva. Pritom autorské práva súvisiace s lexikónom prešli na jedného z najväčších veriteľov, ktorým bola spoločnosť Bratia Révaiovci. Nebola to jediná spoločnosť, ktorá prešla pod kontrolu Révaiovcov. V tom istom roku napríklad pohltili aj Dobrowszkeho kníhkupectvo a antikvariát, jeden z významných budapeštianskych podnikov špecializujúcich sa na odbornú literatúru, ktorý vznikol práve na troskách niekdajšieho prvého spoločného podniku bratov Révaiovcov.

Popri množstve iných aktivít sa Ján Móric Révai, po vzore svojho otca, nezabudol venovať výchove novej nastupujúcej generácie podnikateľov. Za jednu z najvýraznejších aktivít v tomto smere môžeme považovať vydávanie *Magyar Kereskedő Könyve*, štvorzväzkovej encyklopédie venovanej otázkam obchodu, podnikania a hospodárstva. Publikáciou sa vydavateľstvo pokúsilo reagovať na často kritizovanú nízku úroveň vedomostí mladých ľudí, ktorí sa začali venovať podnikaniu, alebo pracovať v obchodných či výrobných spoločnostiach. Napriek silnej verbálnej podpore rôznych podnikateľských zväzov i významných predstaviteľov z hospodárskej praxe tomuto zámeru, konkrétna materiálna podpora, záujem samotných podnikateľov i hospodárskych škôl bol však nakoniec veľkým sklamaním. Aj preto posledné zväzky diela museli vydať v značne redukovanej, úspornej podobe.¹⁹

Popri edíciách obsahovo hodnotných, svojou vonkajšou úpravou však nenáročných a vďaka tomu aj cenovo prístupnejších kníh, určených pre najširšiu verejnosť, venovalo sa vydavateľstvo Bratia Révaiovci aj vydávaniu edície *Szép Könyv*²⁰, ktorá priťahovala pozornosť zákazníkov nielen kvalitným výberom autorov, ale aj svojou náročnou a nápadnou grafickou úpravou. Aby sa dosiahla čo najkvalitnejšia úprava, boli tieto publikácie často tlačené v Paríži a Mníchove. No aj napriek vyššej cene, stali sa módnym hitom, ktorý súčasne priniesol vydavateľstvu nie zanedbateľný finančný efekt.²¹

V snahe získať práva na vydávanie kvalitných a verejnosťou žiadaných autorov, prípadne neraz aj zachrániť ohrozené pohľadávky, ktoré spoločnosť Bratia Révaiovci mala u niektorých iných vydavateľstiev, pristúpilo vedenie spoločnosti k spájaniu s menšími či finančne neúspešnými vydavateľstvami. Spojením mohli majitelia bankrotujúcich podnikov spravidla zachrániť aspoň časť svojho vloženého kapitálu. Pre spoločnosť Bratia Révaiovci tieto spojenia okrem už spomínaných autorských práv, kvalitných redaktorov i nových trhov prinášali aj ťažkosti. Najväčší problém spravidla predstavoval

19 RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. II. kötet*. Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 241-248.

20 V doslovnom preklade *Pekná kniha*.

21 RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. II. kötet*. Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 328-340.

plný sklad nepredaných titulov, ktoré v konečnom dôsledku viazali neefektívne značné objemy finančných prostriedkov. Ako najlepšie riešenie uvedeného problému, s ktorým niektoré vydavateľstvá zápasia aj v súčasnosti, sa ukázalo zriadenie osobitne hospodáriaceho Centrálného antikvariátu.²² Pri jeho založení a rozbehu mohol Ján Móric Révai naplno využiť skúsenosti, ktoré získal pri práci pre svojho strýka na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 19. storočia.

Najdôležitejšou úlohou nového podniku bolo vo forme veľkoobchodnej i maloobchodnej, ale v čo najlepšej cene zbavovať sa titulov, ktoré sa ukázali byť menej úspešnými, alebo pochádzali zo skladov preberaných firiem. Celý projekt sa ukázal byť až nečakane úspešný. Nielenže významnou mierou prispel k zlepšeniu finančných tokov materskej spoločnosti, ale po vyprázdnení skladov bol Centrálny antikvariát výhodne predaný.²³

Popri vedení rýchlo rastúcej a úspešnej akciovej spoločnosti sa Ján Móric Révai venoval aj vlastnému literárnemu a jazykovednému bádaniu. Svoje názory a zistenia prezentoval v rôznych odborných časopisoch, pričom aj on sám stál napríklad pri zrode viacerých literárnych, na knižnice či predaj kníh zameraných periodík. Je autorom desiatok odborných článkov a kratších štúdií, v ktorých sa venuje prevažne tvorbe významných autorov, literárnovedným úvahám a problematike vydávania kníh a knižného trhu v Uhorsku všeobecne. Najpopulárnejším a dodnes vydávaným dielom sú jeho *Irók, könyvek kiadóka I. – II.*, Budapest 1920.²⁴ V rámci zahraničia publikoval pravidelne napríklad v berlínskom magazíne *Magazin für die Literatur des Auslandes*. Svoju vynikajúcu znalosť nemčiny a cit pre tento jazyk dokumentoval okrem iného aj publikáciou *Die Deutsche Sprache in Ungarn. Briefwechsel mit Prof. Eucken*.²⁵

Popri tom je však aj autorom viacerých monografií a rozsiahlejších textov venovaných hospodárskym a politologickým úvahám. Spomedzi tých významnejších, či pre štúdium stredoeurópskych dejín zaujímavejších, spomeňme aspoň práce ako *A béke útja* (1917), venované otázkam východísk a ukončenia prvej svetovej vojny, *A világháború végeélya: Anglia kiválása Európából* (1915), *La doctrine de Monroe appliquée a l'Europe*, (1916). Najväčšiu pozornosť vzbudila jeho rozsiahla štúdia *Földet a népek, pénzt az országnak*, vydaná v Budapešti roku 1918, v ktorej sa venoval analýze ďalšej existencie, prípadne zániku Uhorska. Východisko z krízy, v ktorej sa nachádzalo, videl predovšetkým v celkovej modernizácii, reformách a najmä pozemkovej reforme. Tá by podľa jeho názoru jednak umožnila prístup k pôde širším skupinám obyvateľstva a jednak by umožnila jej efektívnejšie využívanie. Pri jej písaní nepochybne zúročil aj skúsenosti z uhorského parlamentu, v ktorom zasadal ako poslanec v rokoch 1901 – 1905.

22 Spoločnosť pracovala v Budapešti pod názvom Központi Antiquárium és könyvkereskedés. Keď sa v rámci reštrukturalizácie spoločnosti vedenie zbavovalo prevádzok nesúvisiacich priamo s vydavateľstvom, bol odpredaný jeho dovtedajšiemu vedúcemu, Józsefovi Magyarovi, ktorý pokračoval v jeho prevádzke.

23 RÉVAY, Mór János: *Irók. Könyvek. Kiadóka. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. II. kötet*. Budapest : Kiss József Könyvkiadó, 2006, s. 29-30.

24 V reprinte sa naposledy na knižnom trhu vďaka vydavateľstvu Kiss József Könyvkiadó objavilo v roku 2006.

25 *Die Deutsche Sprache in Ungarn. Briefwechsel mit Prof. Eucken*. Budapest : Révai Testvérek, 1916.

Za svoje najvýznamnejšie dielo však on sám považoval *Révai Nagy Lexikona*, ktoré spoločnosť Bratia Révaiovci vydávala v rokoch 1911 – 1926, resp. 1935.²⁶ Na tomto lexikóne, ktorý bol rozdelený do dvadsiatich zväzkov, pracovalo spolu 877 autorov, z toho 149 vysokoškolských pedagógov. Na 17 000 stranách priniesol viac ako 230 tisíc hesiel. Vydania posledného zväzku sa Ján Móric Révai už nedožil, 7. júla 1926 v Budapešti zomrel.

Ján Móric Révai predstavoval mimoriadne úspešného a všestranne vzdelaného podnikateľa a mysliteľa, ktorý sa či už priamo v knižnom obchode, alebo v rámci politického a odborného života nebál presadzovať svoje názory, hoci často zostali nepochopené.

Recenzent: *PhDr. Darina Vasilová, PhD.*

Ján Móric Révai – influential scientist and man of affairs, creator of publishing company Brothers Revais

Abstract

Among the people from Prešov, Ján Móric Révai was the one who due to his own skills and diligence became well known in demanding world of hungarian book and publishing market. From father's bookstore he gradually build one of the biggest publishing corporations in central Europe, which was oriented on fiction and scientific literature. Apart from publisher's activities he was engaged in huge research in the field of literary science. Apart from his few own monographs he participated on foundation of various scientific periodicals, which were aimed at book business, libraries and analysis of mainly hungarian and german written literature.

(Preklad Maroš Melichárek)

26 V roku 1935 sa objavil posledný XXI. zväzok, ktorý redigoval Varju Elemér. Dopĺňal predchádzajúce zväzky o niektoré chýbajúce heslá a o novinky za posledných desať rokov.

PRÍVRŽENEC ČESKO-SLOVENSKEJ VZÁJOMNOSTI KAROL SALVA

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Koncom 19. storočia sa slovenské národnoemancipačné hnutie ocitlo na začiatku prekonávania svojej najväčšej stagnácie. Maďarské vládne kruhy v duchu uplatňovania koncepcie jednotného politického uhorského národa neumožňovali Slovákom uplatniť elementárne práva ako svojbytného národa. Slováci sa bránili aspoň rozvojom kultúrneho života, pričom len veľmi zložito prekonávali odpor uhorskej vlády založený na tvrdej odnárodňovacej politike. Najvýraznejšie sa asimilačná politika Uhorska uplatnila v školstve – vláda nepovolila Slovákom po zrušení slovenských gymnázií v rokoch 1874 – 1875 zriadiť ani jednu odbornú a strednú školu s vyučovacím jazykom slovenským. Práve naopak, ňou prijaté školské zákony viedli k postupnému pomaďarčovaniu i slovenského ľudového školstva. V atmosfére maďarizačného útlaku a za existujúceho nedemokratického režimu bol národno-obranný zápas Slovákov mimoriadne ťažký. Aktivita slovenských kultúrnych pracovníkov narážala na prekážky a perzekúciu úradných miest. Zásľuhu na tom, že i za veľmi nepriaznivých podmienok sa slovenská kultúra rozvíjala, mali mnohí národní činitelia. Podporu a pomoc nachádzali v blízkych slovenských národoch. Niektorí predstavitelia slovenského emancipačného hnutia vkladali najväčšie nádeje do spolupráce s českým národom. Pochopenie našli medzi českými slovakofilmi.

Jedným z popredných prívržencov a propagátorov česko-slovenskej vzájomnosti bol významný slovenský kníhtlačiar a vydavateľ druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia Karol Salva. Aj keď si za hlavný cieľ svojho života stanovil, že prostredníctvom tlačného slova pozdvihne národné a ľudské povedomie slovenského človeka predovšetkým kultúrno-osvetovou prácou, dôležité miesto v jeho živote patrilo rozvíjaniu úzkej spolupráce s Čechmi, medzi ktorými mal blízkeho spolupracovníka a priateľa českého pedagóga a publicistu Karla Kálala.¹ Spájalo ich učiteľské povolanie a predovšetkým celoživotný cieľ, prispieť k prehlbovaniu česko-slovenskej spolupráce a vzájomnosti. O jej význame vo svojom živote Salva v roku 1894 vyhlásil: „*Po celý život zaväzujem sa byť vzájomnosti česko-slovenskej veľkým dlžníkom*“ a „*dľa skromnej hrivny svojej*“ k nej chcel prispievať.²

Salva sa narodil 1. augusta 1849 v Liptovskej Sielnici, okres Liptovský Mikuláš, v rodine dedinského kováča Jána Salvu. Základné vzdelanie nadobudol v sielnickej evanjelickej ľudovej škole. Od roku 1863 študoval na slovenskom patronátnom evanjelickom gymnáziu v Revúcej a v rokoch 1867 – 1868 na gymnáziu v Levoči, kde sa mal pripra-

1 Karel Kálal 1860 – 1930, český pedagóg, publicista, spisovateľ a propagátor česko-slovenskej vzájomnosti. Od roku 1885 pravidelne navštevoval Slovensko a stal sa horlivým propagátorom česko-slovenskej spolupráce, prednáškami a publikáciami zoznamoval českú verejnosť so slovenskou kultúrou, slovenskou otázkou i slovenským národným hnutím, pričom kládol dôraz najmä na národný útlak Slovákov v Uhorsku.

2 HOLEC, Roman: *Zabudnuté osudy. Tragédia vyhnanca alebo priateľstvo na život a na smrť*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 134.

vovať na dráhu evanjelického kňaza. Smrť otca zmenila jeho plány.³ Po skončení gymnázia študoval na učiteľskom ústave v Revúcej. Spočiatku pôsobil ako pomocný učiteľ v Hornej Lehote, neskôr už ako učiteľ v Liptovskej Sielnici a od roku 1885 v Klenovci, kde bol v roku 1886 riaditeľom evanjelickej školy. Bol národne uvedomelým učiteľom a osvetovým pracovníkom, ktorý sa usiloval o duchovné a mravné povznesenie širokých ľudových vrstiev a o upevňovanie ich národného povedomia. Svoju pedagogickú činnosť začal s určitým a jasným programom cieľavedomej buditeľskej a osvetovej práce. Ako učiteľ ešte lepšie spoznal biedne pomery, v ktorých sa slovenský ľud nachádzal. Rozhodol sa pôsobiť hlavne medzi mládežou. Rozvinul osvetovú činnosť na kultúrnom i hospodárskom poli. Nacvičoval a viedol spevokol, organizoval divadelné predstavenia, zakladal spolky striezlivosti.⁴ V roku 1883 vydal po prvý raz Domový kalendár, ktorý sa tešil veľkej obľube. Jeho snahou bolo, aby sa zvlášť slovenské školstvo stalo aktívnou silou proti maďarizácii, a tak za pomoci Jána Drahotína Makovického, Augusta Horislava Škultétyho, Ľudovíta Vladimíra Riznera, Jozefa Maliaka začiatkom roku 1885 vydal prvé číslo časopisu Dom a škola.⁵ O rok neskôr, po upozornení Kálala na pripravovaný učiteľský zjazd, vyzýval Salva slovenských učiteľov, aby sa na ňom zúčastnili a v Prahe sa dožadoval výhod, aké mali českí učitelia.⁶

Salvova národná a osvetová práca sa nepáčila predstaviteľom vládnucej triedy. Napadli ho pre článok *Čo Slovák, to človek*, ktorý bol uverejnený v roku 1887 v Domo-
vom kalendári na rok 1887.⁷ Vyvrcholil ním spor medzi národne uvedomelým učiteľom a odnárodňujúcou sa inteligenciou na Slovensku, ktorú v článku podrobil kritike a zároveň ním odpovedal na útoky prívržencov Hornouhorskeho maďarského vzdelávacieho spolku (FEMKE)⁸ proti Slovákom.⁹ Poukazoval na dobré vlastnosti slovenského ľudu, vyzdvihoval jeho ľudové umenie a kritizoval nespravodlivé riešenie slovenskej otázky i násilnú maďarizáciu. Za článok, ako aj ďalšiu národno-buditeľskú činnosť bol uhorskými úradmi trestne stíhaný a napokon z učiteľského miesta suspendovaný (1887). Odišiel do chorvátskeho Osijeku, kde sa v Laubnerovej tlačiarňi vyučil za sadzača. Po návrate na Slovensko založil v roku 1888 s pomocou Štefana Marka Daxnera kníhtla-

3 ČULEN, Konštantín: *Karol Salva*. Liptovský sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 9-10. Časopis Dom a škola sa prihlásil k odkazu Jana Amosa Komenského a Andreja Radlinského. Prvým spoluredaktorom tohto slovenského časopisu sa stal Martin Kollár, neskôr Ján Burian a v poslednom ročníku Kálal, ktorý v ňom vyslovil želanie, aby slovenskí učitelia písali do českých novín a časopisov a českí do slovenských, aby sa tak slovenská kultúra prelievala do Čiech a česká na Slovensko.

4 ZBAVITEL, Alojz, POSPÍŠIL, Ján: *Zabudnutý národný pracovník Karol Salva*. Žilina : Kruh slovenských učiteľov, 1929, s. 7-8.

5 ČULEN, Konštantín: *Karol Salva*. Liptovský sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 11.

6 HOLEC, Roman: *Zabudnuté osudy. Tragédia vyhnanca alebo priateľstvo na život a na smrť*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 135.

7 SALVA, Karol: *Čo Slovák, to človek*. In: *Domový kalendár*, roč. 2, 1887, s. 38.

8 Hornouhorský maďarský vzdelávací spolok (Felvidéki magyar kozművelődési egyesület – FEMKE) so sídlom v Nitre začal účinkovať v roku 1883. Pôsobil na území 10 slovenských žúp. Jeho poslaním na Slovensku bolo paralyzovať slovenský kultúrny život a prostredníctvom rozličných foriem činnosti v maďarskom jazyku aj touto cestou presadzovať maďarizáciu a odnárodňovanie slovenského obyvateľstva.

9 MÁTEJ, Jozef: *Portréty slovenských pedagógov*. Bratislava : SPN, 1977, s. 78.

čiareň v Ružomberku.¹⁰ Začiatkom 90. rokov 19. storočia spravoval Salva papiernictvo, kníhkupectvo a centrálné kníhkupectvo všetkých slovanských literatúr v Ružomberku. V roku 1900 založil filiálku kníhkupectva v Liptovskom Sv. Mikuláši. Podstatnú časť produkcie tlačiarne tvorili rôzne ľudovo-výchovné, kultúrno-osvetové, náboženské a pedagogické príručky.¹¹ Za prejavy národného cítenia a za vlasteneckú produkciu bola jeho tlačiareň permanentne perzekvovaná maďarskými úradmi. V roku 1898 bol v Bratislave odsúdený na dva mesiace väzenia a sto zlatiek pokuty. V roku 1899 pre finančné ťažkosti napokon tlačiareň odpredal Jánovi Páričkovi. Začiatkom 20. storočia Salva zápasil s obrovskými existenčnými starosťami, bol zdecimovaný a zadlžený a ani časté predvolávanie pred súd za tlačové záležitosti mu tiež neprospeli. Napokon sa rozhodol a v roku 1909 emigroval do USA, kde sa opäť angažoval ako novinár, učiteľ, kultúrno-osvetový pracovník a po absolvovaní teologických skúšok pôsobil aj ako evanjelický kňaz.¹² Pri viacerých súvislostiach zdôrazňoval, že najdôležitejším činiteľom v živote je vzdelaný národ, pretože len vzdelaný národ je sebavedomý a len vzdelaný a sebavedomý národ môže byť slobodným národom. Tejto svojej viere obetoval všetko, seba samého, svoju rodinu, existenciu, zdravie a celý život.¹³ Karol Salva zomrel 21. januára 1913 a pochovaný je na Brooklyn Heights Cemetery v Clevelande. Na pomníku má vytesané: „*Dovršíla sa odyssea dobrého učiteľa a vrúcneho vlastenca.*“¹⁴ Salvovej rodine aj po smrti priateľa sa snažil pomôcť Kálal najmä organizovaním zbierok pre jeho sedem sirôt.

Dôležité miesto v Salvovom živote patrilo aj rozvíjaniu kontaktov s českými kultúrnymi pracovníkmi, ktorých záujem o Slovákov stúpol najmä koncom 19. storočia. Českí nadšenci pre slovenskú autenticitu sa začali viac venovať slovenskej otázke a vyrástli z nich zánietení a snaživí českí slovakofili. Slovakofilské hnutie, ktorého zrod spadá do konca 70. a začiatku 80. rokov 19. storočia, bolo reprezentované publicistami a spisovateľmi ako Rudolf Pokorný, Adolf Heyduk, Josef Holeček, Hynek Babička a Jaroslav Vlček. Šírilo sa a kryštalizovalo najmä v dvoch líniiach – v literárnej, publicistickej a umeleckej oboznamovalo českú verejnosť s pomermi na Slovensku, so slovenskou literatúrou a kultúrou a zároveň širšie pertraktovalo ideu česko-slovenskej vzájomnosti. V druhom smere organizovalo podporné akcie najmä pre slovenských študentov na stredných školách. Do tejto akcie sa výrazne zapojili i spolky Radhošť a Moravská beseda, ktoré poskytli Slovákom podporu a pomoc v boji s maďarizáciou. Postupné zblížovanie Slovákov a Čechov vytvorilo podmienky na vznik novej etapy v dejinách slovensko-českej vzájomnosti. Zaradil sa do nej aj slovenský spolok v Prahe Detvan, ktorý vznikol v roku 1882 a podieľal sa na formovaní česko-slovenskej vzájomnosti.¹⁵

K zblíženiu českých a slovenských kultúrnych činiteľov prispela i Národopisná výstava československá roku 1895 v Prahe, na ktorej mali Slováci možnosť prezentovať produkty ľudovej umeleckej tvorby. Zo slovenskej strany sa na jej prípravách podieľal aj

10 PASIAR, Štefan: *Dejiny knižníc na Slovensku*. Bratislava : SPN, 1977, s. 257.

11 ZBAVITEL, Alojz, POSPÍŠIL, Ján: *Zabudnutý národný pracovník Karol Salva*. Žilina : Kruh slovenských učiteľov, 1929, s. 16.

12 HOLEC, Roman: *Zabudnuté osudy. Tragédia vyhnanca alebo priateľstvo na život a na smrť*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 151.

13 MÁTEJ, Jozef: Karol Salva. In: *Učiteľské noviny*, roč. 29, 1979, č. 10, s. 12.

14 STRUHÁR, Ján: Nedocenený a zabúdaný. In: *Matičné čítanie*, roč. 2, 1969, č. 24, s. 6.

15 KOVÁČ, Dušan: *Slováci a Česi. Dejiny*. Bratislava : AEP, 1997. s. 53.

Salva. Ústredný školský odbor Národopisnej výstavy československej v Prahe plánoval na výstave informovať verejnosť i o stave slovenského školstva.¹⁶ Z tohto dôvodu poprosil slovenských predstaviteľov Sama Daxnera, Andreja Kmeťa, Matúša Dulu, Vladimíra L. Riznera, Žigmunda Paulínyho-Tótha a Karola Salvu, aby mu zaslali údaje či už publikované, alebo získané priamo na školách, ktoré by poskytovali „*přehled školství slovenského v r. 1893 – 1894 a dále o historickém vývinu jeho od dob, kdy se dá vůbec sledovati*“.¹⁷ Okrem toho zaslali program svojho odboru spolu s dotazníkom k školskej otázke. Na základe takto získaných údajov chceli na prehľadnej mape Uhorska farebne vyznačiť slovenské a maďarské školy, ako aj typy škôl.¹⁸ Slovenský výstavkový výbor Národopisnej výstavy československej v Martine na čele s Dulom poveril splnením tejto náročnej úlohy Salvu. Ten prostredníctvom Národných novín rozvinul akciu na získanie údajov pre spracovanie štatistiky o slovenskom školstve. Pôvodne výstavkový výbor zostavil 91 otázok, na ktoré mali odpovedať v každej škole. Pre krátkosť času (dva týždne) odporúčal Salva v liste Dulovi urobiť korektúry: „*My všetkých 91 otázok, ktoré školský odbor výstavkový predkladá nie sme v stave zodpovedať o každej škole na Slovensku. K ilustrácii našich smutných školských pomerov dostačí, keď zodpovieme na nasledovné otázky: počet školopovinných detí kresťanských, koľko z nich je chlapcov a koľko dievčat? Meno školy, rok založenia, reč vyučovacia, ktorým predmetom sa učí v maďarčine? Či je mluvnica slovenská uvedená v škole, čo riadny predmet? Meno učiteľa, či je diplomovaný, či obdržal diplom na učiteľskom ústave a kde? Tieto otázky, keď zodpovieme o všetkých školách máme verný obraz terajšieho školstva.*“¹⁹ Národopisnú výstavu československú v Prahe otvorili 15. mája 1895 a trvala do 25. októbra 1895. Na výstavu prišla 115-členná slovenská delegácia vedená predsedom Slovenskej národnej strany Pavlom Mudroňom. Boli v nej Svetozár Hurban Vajanský, Elena Maróthy-Šoltésová, M. Dula, A. Halaša, A. Kmeť a i. Národopisnú výstavu v Prahe navštívili aj slovenskí učitelia na čele so Salvom a o rok neskôr sa zase zúčastnili na zjazde českých učiteľov v Brne. Slovenské delegácie mali možnosť v Čechách a na Morave vidieť podstatne vyspelejšie české školstvo. Významné miesto pre rozvoj česko-slovenských vzťahov mali i návštevy českých učiteliek na Slovensku, ktoré si pri nich uvedomovali podstatne horšie podmienky, s ktorými museli zápasit' ich slovenské národne uvedomelé kolegyne. Aj tu Salva zohrával významnú úlohu.²⁰

Najvýznamnejší podiel na rozvoji česko-slovenskej spolupráce mal slovakofilský spolok Československá jednota (ČJ), ktorý bol ustanovený v Prahe 7. mája 1896 a stal sa hlavným organizátorom česko-slovenskej spolupráce a pomoci Čechov Slovákom do prvej svetovej vojny. Jeho prvoradou úlohou bolo chrániť český národ a český jazyk

16 Od roku 1887 bol K. Salva dopisujúcim členom Ústredného spolku jednot učiteľských v Čechách.

17 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sign. C 786. *Ústřední školský odbor NVČ v Prahe M. Dulovi z 22. februára 1895.*

18 SNK – ALU Martin, sign. C 786. *List Výstavkového výboru NVČ v Prahe M. Dulovi z 8. októbra 1894.*

19 SNK – ALU Martin, sign. C 786. *List K. Salvu M. Dulovi z 2. marca 1895.*

20 FELIX, Jur: Národopisná výstava československá v Prahe r. 1895. In: *Zborník československý Od Šumavy k Tatrám*. Ružomberok : Knižtlačiareň Karola Salvu, 1898. s. 146; HOLEC, Roman: *Zabudnuté osudy. Tragédia vyhnanca alebo priateľstvo na život a na smrť*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 136-137.

v okrajových oblastiach Čiech, teda v českom pohraničí a najmä na Morave, Sliezske a Dolnom Rakúsku. Od prvých dní ustanovenia venoval spolok zvláštnu pozornosť Slovensku a od roku 1909 sa pomoc Slovensku stala hlavnou náplňou činnosti ČJ. Celá činnosť spolku spočívala na niekoľkých zanietených a snaživých osobnostiach českého a slovenského kultúrneho, hospodárskeho a verejného života, najmä učiteľoch, spisovateľoch, novinároch a úradníkoch.

Keď sa v roku 1896 Salva z pražských Národných listov dozvedel o založení ČJ, reagoval na jej ustanovujúce valné zhromaždenie tým, že zaslal do Prahy pozdravný telegram tohto znenia: „*Od Šumavy k snažným Tatrám jeden národ, jedna reč; nuž len jednu prácu znajme, čo nás delí, z cesty preč!*“²¹ ČJ vo vzťahu k Slovensku utvárala sieť dôverníkov a spolupracovníkov. Tí boli organizovaní ako jednotlivci a o nich sa vo svojom pôsobení na Slovensku opierala.²² Otázkou dôverníkov sa výbor ČJ zaoberal už na druhom zasadnutí 28. mája 1896 a zároveň menoval za prvých slovenských dôverníkov ČJ Jána Smetanaya a Salvu. Na odporúčanie Smetanaya požiadal výbor ČJ Salvu o pomoc pri zostavovaní zoznamu dôverníkov na Slovensku. Ten s potešením uvítal vznik spolku a ponuku na spoluprácu prijal: „*Jestli ma tím poctíte, tedy dôverníkov Vašich navrhnem Vám po prípade velmi vďačne.*“²³ Zároveň ponúkol starostovi spolku Pastrnekovi spoluprácu a upozornil ho, že má prístup k slovenskej verejnosti a že v Martine nie sú najpriaznivejšie naklonení ani ČJ, ani myšlienke česko-slovenskej jednoty ako koncepcii.

Českí slovakofili a ich prostredníctvom ČJ sa snažili vytvoriť na Slovensku časopiseckú základňu pre propagovanie česko-slovenských vzťahov, spolupráce a národnej jednoty. S ochotou a ústretovosťou sa stretávali u niektorých slovenských predstaviteľov, ktorí ich o pomoc a spoluprácu žiadali. Medzi prvými, kto takto oslovil ČJ, bol Salva, ktorý v liste z 1. júna 1896 odporúčal: „...*čím skorej chopiť sa vydávania časopisu, týždenníka, pestujúceho mimo drobnej práce na dvíhaní národa zvlášte vzájomnosť československú.*“ Považoval to za potrebné najmä preto, lebo „*vychovať ku vzájomnosti časopisom, táto pripravená cesta vedie jedine k jednote*“.²⁴ Sám prejavil iniciatívu a od 20. novembra 1897 začal vydávať a redigovať v Ružomberku časopis Slovenské listy, týždenník pre politiku a spoločenský život s humoristicko-satirickou prílohou Mydlo a obrázkovým listom Besedy.²⁵ Zároveň tým uskutočnil časť svojho projektu, ktorý vypracoval v roku 1896 a ktorého zámerom bolo vydávanie štyroch časopisov – mesačníkov s hospodárskym, právnym, pedagogickým a zdravotníckym obsahom. Slovenské

21 HOLEC, Roman: *Zabudnuté osudy. Tragédia vyhnanca alebo priateľstvo na život a na smrť.* Martin : Matica slovenská, 2001. s. 137.

22 Ich prvý zoznam pomáhali zostaviť slovenskí študenti zo spolku Detvan. Dôverníci pochádzali z rôznych oblastí Slovenska. Boli to národne uvedomelí evanjelickí a katolícki kňazi, učiteľia, advokáti, lekári a i. Blížšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Spolupráca Československej jednoty so slovenskými dôverníkmi pri rozvíjaní česko-slovenských kultúrnych vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2000.* Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 185-198.

23 Literárni archív Památníku národného písemníctví (LA PNP) Praha, fond F. Pastrnek. *List K. Salvu F. Pastrnekovi z 1. júna 1896.*

24 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. *List K. Salvu F. Pastrnekovi z 1. júna 1896.*

25 MÁTEJ, Jozef: Karol Salva. In: *Učiteľské noviny*, roč. 29, 1979, č. 10, s. 12.

listy vydával Salva za výdatnej podpory a finančnej pomoci Stodolovcov, Makovických a ďalších podnikateľov z Liptova.²⁶ Bol to jeden z prvých časopisov na Slovensku, ktorý prinášal pravidelné správy z českých krajín a posilňoval snahy o česko-slovenskú spolupatričnosť.²⁷ Zverejňoval stručné informácie o činnosti ČJ a o jej valných zhromaždeniach podobne ako časopis Hlas. Prvý starosta spolku, český jazykovedec a profesor slovanskej filológie na českej univerzite v Prahe Pastrnek, to ocenil na valnom zhromaždení ČJ koncom januára 1899: „Z časopisov slovenských Slovenské listy a Hlas, ktoré sú snahám ČJ s neobyčajnou ochotou na pomoci.“²⁸ Pomoc ČJ Salvovým Slovenským listom sa prejavila najmä získavaním odberateľov. Už v januári 1898 mal časopis skoro 1000 odberateľov.²⁹ K podpore Slovenských listov zo strany ČJ mal však výhrady Jozef Ľudovít Holuby, čo otvorene vyjadril v liste z decembra 1897 starostovi ČJ Pastrnekovi: „Netěší mně to, že se jakoby Národným Novinám konkurenční Slovenské Listy vydávají... Národní Noviny se jen stěží udržují, a jestli by čtenářstva ubylo, museli by padnout, a to by přece byla chyba. Budeme mítí tedy dva týdeníky, Slovenské Listy a Ludové noviny, a jedny druhým budou konkurenci dělat. Čtenářstva máme příliš maličko, a proto bych raději viděl, podporovat NN a Hlásníka i Ludové noviny, jako množit časopisy a tak síly ochabovati.“³⁰ V tom sa samozrejme zhodoval s Antonom Bielekom, ktorý začal začiatkom roku 1897 v Martine za spoluredaktorstva Andreja Hlinku vydávať mesačník Ľudové noviny a chcel, aby sa stali týždenníkom. Pritom aj on počítal s pomocou a podporou ČJ. Naznačoval to i vo svojej korešpondencii Pastrnekovi už od mája 1897. V liste z 22. septembra 1897 mu o svojich obavách z konkurencie Salvových Slovenských listov napísal: „Dva týždenníky neobstoja. Jeden musí z nich padnúť.“ Na záver listu dodal: „Ja predvídam výsledok, viem, že Salvov podnik padne. Můj ostane, ale udrží sa, no musím primknúť viac ku klerikalizmu a to by som nechcel. ... Nerobte konkurenciu!“³¹ V roku 1898 vychádzali Ľudové noviny už ako týždenník a Salvov týždenník Slovenské listy koncom roku 1899 naopak padol. Pri náklade niekoľko tisíc exemplárov by sa bol mohol udržať, avšak pri vtedajších pomeroch bolo ročné predplatné 12 K privysoké pre roľnícky ľud a čiastočne aj pre inteligenciu.³² Na ČJ ako inštitúciu mal Salva ťažké srdce, pretože uprednostnila Bielekove Ľudove noviny a tiež nominovala mu spolupracovníka, ktorý mu nielenže nepomohol, ale práve naopak, pripravil ho o značné finančné prostriedky, a tým mu spôsobila problémy. „Namiesto spolupráce sa dočkal od českých knihkupcov siedmich desiatok žalôb, treba však povedať, že zväčša

26 PODRIMAVSKÝ, Milan: *Slovenská národná rada v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983, s. 177-178.

27 Salva uviedol do slovenskej politiky nový kritický a demokratický tón. Konkuroval ním Martinu a kritizoval monopolizáciu národnej politiky martinskými Národnými novinami.

28 Československá jednota. In: *Slovenské listy*, roč. 2, 1899, č. 12, s. 2.

29 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. *List K. Salvu F. Pastrnekovi z 11. januára 1898*; LA PNP Praha, fond Československá jednota (ČJ). *Zápis zo schôdze výboru ČJ z 9. decembra 1897*.

30 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. *List J. L. Holubyho F. Pastrnekovi z 8. decembra 1897*.

31 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. *List A. Bielka F. Pastrnekovi z 22. septembra 1897 a z 10. mája 1897*.

32 Účinkovanie Slovenských listov bolo prerušené vypovedaním kaucie potrebnej v Uhorsku pre politický časopis, ktorú zložili mikulášski podnikatelia. Od roku 1900 vychádzal tento časopis len ako poučno-zábavný týždenník.

vlastnou nedbalosťou“.³³ Napriek krivde, ktorú stále voči ČJ pociťoval, ochotne prichádzal do Prahy prednášať a podporoval aktivity spolku. Pri príležitosti prvého kongresu slovanských novinárov v Prahe v roku 1898 sa zúčastnil aj na zasadnutí výboru ČJ.

Slovenské listy boli do istej miery predchodcami hlasistického hnutia, ktoré sa formovalo medzi študujúcou mládežou najmä v Prahe, vo Viedni a v Budapešti ako opozícia proti martinskému centru.³⁴ Jeho predstavitelia sa rozhodli verejne vystúpiť a organizovane zasiahnuť do politického života prostredníctvom vlastného časopisu, ktorý nazvali Hlas. Vychádzal od júla 1898 do roku 1904. Hlasisti kritizovali politiku martinského centra a dovoľávali sa politickej aktivity a myšlienky česko-slovenskej spolupráce ako potrebnej alternatívy oficiálnej línie Slovenskej národnej strany. Salva srdečne privítal časopis slovenských hlasistov i keď jeho pomer k Čechom bol iný ako hlasistov. Z Čechov udržiaval blízke kontakty s Kálalom, kým hlasisti mali bližší vzťah k Tomášovi Garrigueovi Masarykovi. V Slovenských listoch ocenil aj ich záujem o česko-slovenskú spoluprácu: „*Taktiež milo padne nám vidieť i tento časopis v službe česko-slovenskej vzájomnosti, ktorú i mladý náš dorast považuje za podmienku slovenského kultúrneho rozvoja.*“³⁵

Vo vzťahu k Slovákom realizovala ČJ aj známu akciu Česká kniha na Slovensko a slovenská kniha do Čiech. Salva ako dôverník ČJ sa do tejto akcie zapojil. Česká kniha na Slovensko bola prvou časťou pracovného hesla ČJ. Druhá časť znela slovenská kniha do českých krajín. Cieľavedomé uskutočňovanie tejto časti hesla vyžadovalo venovať prvoradá pozornosť stredoškolskej mládeži. Úspech zaručovalo len to, keď sa ponúkala dobrá kniha. Salva preberal z Čiech zásielky kníh a distribuoval ich do tých slovenských lokalít, ktoré o takýto základ knižnice mali záujem. Sprostredkúval do českých učiteľských a iných časopisov články zo Slovenska, a keď neboli nijaké k dispozícii, písal ich sám. Slovenské listy upozornili na dve základné príčiny, prečo Slováci mali záujem o české knihy: „*Prvá príčina, pre ktorú siahame po českej knihe a časopise, je náš duševný hlad. Jeho príčinou je to, že Slováci nemajú možnosť vzdelávať sa v Uhorsku prirodzeným spôsobom, na základe reči materinskej, ale mučia sa na spôsob zvierat: že nerozumejú, čo sa učia naspamäť!*“ Druhá príčina bola tá, že „*je to česká kniha a český časopis; tedy, že nám je po slovenskej česká kniha najbližšia a najmilšia, že jej rozumíme tak ako slovenskej, že slovensky a česky nám je jedno a to isté, že slovenská a česká jej jedna a tá istá reč*“. Záverom dodal: „*Keby na Slovensku nebolo českej knihy – českej kultúry: tu by bola tma!*“³⁶

33 HOLEC, Roman: *Zabudnuté osudy. Tragédia vyhnanca alebo priateľstvo na život a na smrť*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 148.

34 Študentskej mládeži, odchovej v troch veľkomestách monarchie s rozvinutým spoločenským, politickým a kultúrnym životom sa zdala politika martinských vodcov málo prieborná, málo účinná a nerozvinutá. Vedúca úloha v tomto opozičnom hnutí mládeže pripadla časti slovenského študentstva v Prahe. Na čele hnutia stáli žiaci Tomáša G. Masaryka – Ján Smetanay, Ladislav Novomestský, Jozef Minárik a najmä Vavro Šrobár. Mali úzke kontakty s predstaviteľmi českého slovakofilskeho hnutia a niektorí jednotlivci si postupne osvojovali aj ideové koncepcie dvoch jeho čelných predstaviteľov Kálala a Masaryka. Vedúcimi osobnosťami hlasistického prúdu boli Šrobár a Pavol Blaho.

35 ČULEN, Konštantín: *Karol Salva*. Liptovský sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 84.

36 „Českí agenti“. In: *Slovenské listy*, roč. 3, 1901, s. 1.

Intenzívnejšiemu pestovaniu spolupráce Čechov a Slovákov kládli prekážky opatrenia uhorských úradov. Keďže tieto kontakty pokladali za nežiaducu podporu slovenskému národnému hnutiu a škodiacu záujmom uhorského štátu, úradné miesta osobitne pozorovali činnosť osôb, ktoré udržiavali vzťahy s kultúrnymi pracovníkmi v českých krajinách. Avšak ani nátlakom nedokázali zamedziť obojstranne živým kontaktom. Uhorské úrady využívali na útoky proti ČJ aj maďarskú tlač. Jedným z nich bol časopis *Budapesti Hirlap*, ktorý nazval ČJ „českým Holubárom“, zúriacim po uhorskom Slovensku a českou knihou a českým grošom poburujúcim „*Slovač*“ proti Maďarom. Uviedli troje novín, ktoré podľa nich vynikali v „*maďarožrúctve*“. Popri Národných novinách a Hlase to boli aj Salvove Slovenské listy, ktoré označili ako „*druhý orgán Jednoty a zaprisahaný nepriateľ všetkého, čo na maďarstvo upomína*“.³⁷ Uvedené maďarské noviny obvinili ČJ aj z toho, že je politickým spolkom a nemá iný cieľ, len vohnať Slovensko pod svätováclavskú korunu. Slovenské listy zdôraznili, že pomoc ČJ je pre Slovákov potrebná, pretože Slováci nemajú vysoké ani stredné školy a aj na ľudových školách a v opatrovniach sú nútené trojročné deti učiť sa maďarsky, a tak keď slovenský rodič nechce, „*aby mu dieťa obľbalo, pošle ho jestli má prostriedky, do školy českej*“, kde nadobudne vedomosti v jazyku mu blízkom a zvlášť, keď sa ČJ rozhodla, že bude na školách vydržiavať učiteľa pre maďarský jazyk.³⁸ Pod názvom *Českí agenti* uverejnili 9. novembra 1897 Slovenské noviny v úvodníku výpady proti ČJ, proti myšlienke česko-slovenskej vzájomnosti, ako aj proti jej protagonistom Kálalovi a Salvovi. Prvého charakterizovali ako najhorlivejšieho českého agenta, druhému vyčítali ziskuchtivosť. „*Nápadné je, že jedným z najhorlivejších českých agentov je práve redaktor Karol Salva, ktorý je vydavateľom viacerých slovenských kníh, a čo majiteľ kníhtlačiarne oproti vlastným hmotným záujmom robí, keď rozširovanie českých kníh podporuje.*“ V obvinení pokračovali: „*Tak sa zdá, že redaktor Salva pozerá na všetko z obchodného stanoviska, vydávanie slovenských kníh je mu práve tak kšeftom jako rozširovanie českých spisov.*“³⁹ Slovenské listy na tieto zlomyseľné obvinenia proti Salvovi reagovali komentárom: „*Keď my slúžime vláde za groš, i Salva slúži tak, keď my z osobných cieľov a záujmov kydáme hanu na všetko, čo je slovenské, i Salva robí tak, keď my ohlupujeme ľud tým, že ho navádzame k pomaďarčeniu, i Salva robí tak, keď navádza ho k čítaniu českých kníh a časopisov. Pani, Vaša miera je nie spravodlivá. Vy stojíte v službe vlády, ktorá si zavzala pomaďarčiť Slovákov. Salva stojí v službe svojho národa, ktorému Vy s maďarizáciou idete o život.*“⁴⁰

Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov slovakofilského hnutia a zároveň Salvovým blízkym priateľom a spolupracovníkom bol teda Karel Kálal. Išlo mu predovšetkým o pôsobenie na české a slovenské učiteľské kádre, aby vychovávali mládež v duchu spolupráce Čechov a Slovákov. Jeho základnou ideou bolo spojenie východných Slovanov a Čechov prostredníctvom Slovenska, aby spoločne odolali nemeckému tlaku zo západu. Niektorí Česi, vrátane Kálala, si uvedomovali strategickú dôležitosť Slovenska pre český národ a jeho emancipačný zápas. V článku O československé vzájomnosti uverej-

37 Českou knihou, českým grošom. In: *Slovenské listy*, roč. 2, 11. 2. 1899. č. 13, s. 1.

38 Českou knihou, českým grošom. In: *Slovenské listy*, roč. 2, 11. 2. 1899. č. 13, s. 1.

39 Českí agenti. In: *Slovenské noviny*, roč. 10, 1901, č. 257, s. 1.

40 Českí agenti. In: *Slovenské listy*, roč. 3, 17. novembra 1901, s. 1.

nenom v roku 1897 Kálal uvažoval v týchto intenciách: „*Západnímu tlaku německému, do Čech se hrnoucímu, vzdorovati musí východní proud slovanský. A Slovensko je most, který nás spojuje s nejsilnějším národem slovanským, s Rusy. Pomaďařením Slovenska přerušilo by se přímé spojení s Rusy, a český národ byl by obklopen Němci a Maďary.*“⁴¹ Kálal mal veľký podiel na rozvíjaní česko-slovenskej spolupráce. Hoci vychádzal z myšlienky československej národnej jednoty, pod vplyvom slovenských stanovísk čiastočne rešpektoval samostatnosť národnej individuality a slovenského spisovného jazyka. Vyzdvihoval národnú výchovu slovenskej mládeže, rozvoj vzdelanosti a osvety, propagoval štúdium slovenskej mládeže na českých školách i spoluprácu českých a slovenských učiteľov. Na Slovensku udržiaval úzke kontakty práve so Salvom, ktorý pôsobil v duchu jeho koncepcie česko-slovenskej vzájomnosti. Plodom ich spolupráce bol aj zborník *Od Šumavy k Tatrám*, v ktorom rozvíjali myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti. Kálal si ju predstavoval predovšetkým ako „*rozsáhlou a hlubokou práci kulturní*“. Na adresu Slovákov poznamenal: „*V jejich existenci musíme viděti též vlastní svůj zájem. Nám musí záležeti, aby Slováci nejen žili, ale žili osvětově a v poměrném blahobytu, nebo most zvětšely, probouraný je špatným pojídlem.*“⁴²

Písal články do českých i slovenských časopisov s pravidelnými informáciami o pomeroch na Slovensku a opačne. Jeho práca v slovakofilskom hnutí bola veľmi mnohostranná a úzko prepojená so Salvom. Kontakty medzi slovenskými a českými učiteľmi a učiteľkami patrili k priorite oboch spriaznených mužov. Mali sa dosahovať nielen spoluprácou medzi pedagogickými časopismi, vymieňaním si skúseností na ich stránkach, ale aj účasťou na rôznych spoločných podujatiach. Slovenské delegácie mali možnosť v Čechách a na Morave vidieť podstatne vyspelejšie české školstvo. V auguste 1895 sa slovenskí učitelia na čele so Salvom zúčastnili na zjazde českých učiteľov v Prahe. To potvrdzuje list, ktorý Salva zaslal svojmu priateľovi Halašovi 13. apríla 1895, v ktorom písal: „*Ohladom našej učitel'skej cesty do Prahy Ti zdeľujem: Ústřední spolok moravského učitel'stva vydržiava v Brne dňa 5. augusta slávnosť svojho 25 ročného trvania. Keby sa mi podarilo aspoň sto učitel'ov slovenských do Brna zohnať, bol by som rád, aby učitel'ia slovenskí išli s učitel'mi moravskými.*“⁴³

Salva zase oboznamoval Kálala s publicistikou písanou po maďarsky. Napríklad podrobne ho informoval o obsahu protislovenského spisu A felvidék z pera známeho „slovakozrúta“ Bélu Grünwalda, ktorý konštatoval: „*Vplyv slovanskej vzájomnosti na utužovanie Slovákov nemôžeme podceňovať, preto musíme prerušiť ich všetky zväzky s inými Slovanmi, na ktorých pomoc blúznive spoliehajú.*“⁴⁴ Podobnú významnú sprostredkovateľskú funkciu zohrával opačným smerom Kálal. Písal do Salvových časopisov, propagoval ich v Čechách a na Morave, vybavoval pre ne inzeráty, štočky, obrázky. Distribuoval knižky a časopisy, prinášal informácie, radil a prednášal. V prednáškach sa Kálal často zaoberal problematikou útlaku Slovákov v Uhorsku. „*Profesori aj keď rodení Slováci, sa neodvážia na verejnosti prehovoriť po slovensky, niekedy,*

41 KÁLAL, Karel: O československé vzájemnosti. In: *Osvěta*, roč. 27, 1897, č. 8, s. 686.

42 KÁLAL, Karel: Vzájemnost československá. In: *Sborník československý: Od Šumavy k Tatrám*. Vydali Kálal Karel a Salva Karol. Ružomberok : Tlačiareň K. Salvu, 1898, s. 290.

43 SNK – ALU Martin, sign. 37 I 27. *List K. Salvu A. Halašovi z 13. apríla 1895.*

44 ADÁMEK, Karol: Upomínky z Uher. In: *Národní noviny*, 20. októbra 1908, č. 111, s. 2.

akoby sa im maďarčina sprotivila, sa rozprávajú po nemecky, v čom sa im nebráni, ale po slovensky prehovorí by znamenalo vlastizradu.“⁴⁵ Vzhľadom na neustále problémy s praktickou realizáciou, patrila k významným témam Kálalových prác i prednášok česko-slovenská vzájomnosť a spolupráca, vzájomné spoznávanie sa oboch národov.

O blízkom vzťahu oboch predstaviteľov česko-slovenskej vzájomnosti hovorí aj nepríjemná udalosť, ktorá súvisela s vydaním brožúry s názvom *Co hatí Slováky?*, ktorá vyšla v roku 1901 a vyvolala svojim kritickým obsahom na Slovensku búrku nevôle. Autora skrytého pod pseudonymom Meakulpínsky najprv rozhorčení národovci z Martina hľadali v Masarykovi. Keď ten dementoval svoje autorstvo, začali sa valiť útoky na Kálala. Redakcii Národných novín ho udal ako autora jeden z bývalých Salvových zamestnancov, pritom skutočným autorom bol jeden evanjelický kňaz od Nitry. Salva bránil Kálala v Slovenských listoch z 25. augusta 1901: „*Nuž prosím, Kálal je nie vagabundom, Kálal je apoštolom Slovenska! Obetovať sa až po mučedníctvo, to je apoštolovanie. Prosím všetkých priateľov, verných synov a dcéry svojho národa, aby priateľovi, bratovi Slovákov najvernejšiemu, p. Karolovi Kálalovi, odbornému učiteľovi na mešt. škole vo Freštáte pod Radhoštom na Morave, z príležitosti týchto pohaniť ho chcejúcich dopisníc, nadávok a krivého usvedčenia v Národných novinách, vyslovil čím najvрейšie sympatie.*“⁴⁶ Salva obhajoval Kálala aj v liste, ktorý adresoval Halašovi 31. augusta 1901, v ktorom písal: „*Pravdu ti poviem, ako je Boh na nebi a jako na jeho čakám spasenie. Kálal brožúru „Co hatí Slováky?“ nenapísal. Pôvodca žiadal, aby som ho vydal svojim nákladom, ja rozhodne odoprel som ho. Na to požiadal pôvodca Kálala, aby mu rukopis spravoval. Kým pôjde do tlače skorigoval. Kálal s tým cieľom vzal knihu k sebe, skorigoval a keď pôvodca sám podujal náklad, dal knihu vytlačiť v Hodoníne. Pôvodcu Ti nemôžem zradiť, lebo som na to dal čestné slovo.*“⁴⁷

Salva spolu s Kálalom vypracoval v roku 1896 Slovník slovensko-český a česko-slovenský, v roku 1898 zborník česko-slovenský *Od Šumavy k Tatrám*.⁴⁸ Zborník vyšiel v čase intenzívneho oživovania myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti tak na českej strane, založením ČJ, ako aj na slovenskej, vydávaním časopisu Hlas. Prispelo doň mnoho popredných slovenských, ale aj českých autorov, avšak nepriniesol očakávané podnety, ktoré by viedli k posilneniu pohybov v kultúrnej spolupráci.⁴⁹ Poslanie zborníka vysvetlil Kálal v doslove *Vzájemnosť česko-slovenská*. Videl v ňom literárny prejav jednotného československého národa, reprezentovaného jedinou literatúrou, písanou v dvoch nárečiach. Česká a slovenská reč sú podľa neho nie dva dialekty jednej a tej istej reči, ale sú dve veľmi si blízke, ale predsa osamostatnené sestry. „*Stavíme zajisté vzájemnosť nejprvé na osvetu a humanitu. Co nejrozšířenejší znalost' slovanských jazyku, překládání každého důležitějšího díla z oboru vědy i slovesnosti, poznávání slovanských kraju, návštěva vysokých škôl, podpora kulturních podniků zvláště na ohrožené*

45 KÁLAL, Karel: *Maďarizácia. Obraz slovenského utrpenia*. Bratislava : ARIMES, 2006. s. 13

46 SALVA, Karol: Kto napísal brožúru „Co hatí Slováky?“ In: *Slovenské listy*, 25. augusta 1901, s. 2.

47 SNK – ALU Martin, sign. 37 I 27. *List K. Salvu A. Halašovi z 31. augusta 1901*.

48 TKADLEČKOVÁ, Jarmila: Slovakofilské hnutie v českých krajinách koncom 19. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 4, roč. 1956, č. 4, s. 479.

49 MENTOR, Ladislav: Zborník československý: *Od Šumavy k Tatrám*. In: *Literárne listy*, roč. 8, 1898, s. 17.

*hranici národnosti (Poznaň, Čechy, Slovensko, Krajina) – to jsou první úkoly slovan-
ské vzájemnosti na poli osvětovém a humánním.*⁵⁰

Slovenské beletristické príspevky sa otázok česko-slovenskej vzájomnosti nedotýka-
li ani okrajovo, skôr boli dôkazom, že myšlienka česko-slovenskej vzájomnosti v podo-
be, ako ju chcel reprezentovať zborník, im bola v tej dobe ešte vzdialená.

Podiel Salvu na rozvoji česko-slovenskej vzájomnosti a spolupráce sa najviac pre-
javil v jeho praktickej činnosti, keď sa snažil a aj prispel k zblíženiu českých a sloven-
ských učiteľov účasťou na rôznych spoločných podujatiach, ako aj prácou dôverníka ČJ,
kde sa zapojil zvlášť do realizácie knižnej akcie ČJ na Slovensku. Nemenej dôležitý je
jeho prínos v propagovaní česko-slovenskej spolupráce v novinách a časopisoch, najmä
v Slovenských listoch a v časopise Dom a škola, ale aj v spoločných dielach, ktoré na-
písal s priateľom Kálalom. Zvláštnu pozornosť v nich venoval propagovaniu významu
českých škôl pre výchovu a vzdelanie slovenskej mládeže, ale i vymieňaniu skúseností
medzi učiteľmi oboch národov.

Recenzent: *PhDr. Darina Vasilová, PhD.*

Disciple of Czecho-Slovak solidarity Karol Salva

Abstract

Mutual contacts between Czechs and Slovak were greatly intensified at the end of 19.
and at the beginning of 20. century, above all in the field of culture, but new dimensions
opened in economic and political scope. Great part on development of Czecho-Slovak
solidarity, which was manifested in Czech aid to Slovaks, was performed by zealous
personalities on both sides. The most diligent of Slovaks was teacher, publicist, publisher
and writer Karol Salva. As a journalist he propagated czecho-slovak co-operation on
pages of period press mainly in Slovak Letters. He was one of Slovak fiduciaries of Czech
Slovakophil society Czechoslovak unity in Prague and also participated in its activities.
He maintained very close contacts with Czech Slovakophil Karol Kálal. Their coaction was
based on close friendship and had many faces.

(Preklad Maroš Melichárek)

50 KÁLAL, Karel: Vzájemnost československá. In: *Zborník československý Od Šumavy k Tatrám.*
Ružomberok : Kníhtlačiareň Karola Salvu, 1898, s. 289.

PREDSTAVUJEME...

ŠTÁTNY ARCHÍV V KOŠICIACH – JEHO VÝVOJ, ČINNOSŤ A ARCHÍVNE FONDY

Petra PAVLOVIČOVÁ

Za historického predchodcu Štátneho archívu v Košiciach môžeme považovať župný archív z obdobia bývalých uhorských municípií (archív Abovskej župy, Turnianskej župy, od roku 1882 archív Abovsko-turnianskej župy).

Župný archív mal najprv na starosti v 17. a 18. storočí župný notár, neskôr protokolista-registrátor župného archívu, z ktorého sa začiatkom 19. storočia vyvinula funkcia župného archívára. Jeho úlohou bolo usporiadať župný archív a vyhotoviť indexy ku kongregačným, vojenským a cirkevným spisom. Na poste stoličného archívára pracovali odborne a jazykovo vzdelané osobnosti. V prvom období Abovsko-turnianskej župy (1785 – 1790) pôsobil v župnom archíve registrátor *Juraj Komáromy* (Comáromy), v druhom období (1850 – 1860) archívár *Anton Szartóry*, v treťom období (1882 – 1922) funkciu zastávali archívári *Koloman Koós* (1882 – 1900), *Štefan Karsa* (1900 – 1906). Posledným župným archívárom z obdobia Rakúsko-uhorskej monarchie bol dr. *Alfréd Czuberka* (Czobor) (1907 – 1918), ktorý sa stal aj redaktorom regionálneho historického časopisu *Történelmi Közlemenyek* a vydával odborné historické práce o dejinách protihabsburských povstaní a košického divadelníctva.

Písomnosti Abovskej župy sa od poslednej tretiny 18. storočia uschovávali v druhej budove župného domu (dnes sídlo Východoslovenskej galérie na Hlavnej ul. 27), kde boli uložené až do zániku Abovsko-turnianskej župy v roku 1922. Po vytvorení Košickej župy v roku 1923 sa archív Abovskej, Turnianskej, Abovsko-turnianskej župy preniesol z priestorových dôvodov do Prešova, kde bol umiestnený v župnom dome. Usporiadanie písomností týchto archívov pre potreby verejnej správy bol poverený archívár bývalej Šarišskej župy *Ignác Bartošik*. V dôsledku spisovej rozluky medzi vojnovou Slovenskou republikou a Maďarskom sa v roku 1942 premiestnili písomnosti župných archívov späť do župného domu v Košiciach. Časť z nich však bola v rokoch 1943 a 1944 evakuovaná na maďarské územie, odkiaľ sa vrátila až v roku 1960. Neustále presúvanie písomností a tiež chýbajúca archívna ochrana zo strany štátu v rokoch 1945 – 1951 sa prejavili poškodením materiálu a jeho čiastočnou stratou.

K pozitívnej zmene v organizovaní archívnictva došlo až na prelome 40. a 50. rokov. Organizačné začiatky archívnictva súviseli so vznikom oblastných pobočiek Pôdohospodárskeho archívu. V roku 1948 bola zriadená oblastná pobočka Pôdohospodárskeho archívu v Košiciach. Jej úlohou bolo sústreďovať, spracovávať a sprístupňovať archívny materiál pochádzajúci z činnosti poľnohospodárskych a lesníckych subjektov. Významnú úlohu zohrala aj pri záchrane a získaní písomností rodových archívov, ktoré sa počas druhej svetovej vojny stratili, alebo zničili. Ukončenie činnosti pobočky v Košiciach súviselo s organizačnými zmenami v štátnej správe a budovaním sústavy štátnych archívov.

Po zavedení krajského územno-správneho členenia v Československu v roku 1949 došlo ku zriaďovaniu krajských archívov na Slovensku. Na území Košického kraja bol zriadený Krajský archív až uznesením Rady KNV č. 176 z 19. apríla 1951. Vedúcim Krajského archívu bol poverený *Eugen Bidovský*. Základ archívnych fondov Kraj-

Budova Štátneho archívu na Bačikovej ul. 1 v Košiciach (foto: Mgr. Erik Dulovič, PhD.)

ského archívu tvorili predovšetkým bývalé župné archívy z územia Košického kraja, t. j. archívy Abovskej, Turnianskej a Abovsko-Turnianskej župy a archív Spišskej župy v Levoči. Tieto župné archívy obsahovali aj registratúry slúžnovských úradov, súdnych orgánov z obdobia panovania Jozefa II. a rakúskeho absolutizmu v 19. storočí, ako aj registratúry niektorých spolkov. Z hľadiska výkonu archívnych prác sa v rokoch 1951 – 1953 okrem prijímania archívnych prírastkov odstraňovali najväčšie nedostatky porušenia štruktúry niektorých fondov, vykonal sa súpis archívnych fondov a pristúpilo sa k usporadúvaniu a lokalizácii fondov. V roku 1952 boli do Krajského archívu prevzaté a predbežne usporiadané cirkevné matriky. K fondom župných archívov pribudla v roku 1952 registratúra Košickej župy 1923 – 1928. Na základe uznesenia Slovenskej archívnej komisie prevzal Krajský archív v Košiciach v roku 1952 správu nad archívmi vierohodných miest v Jasove, Lelesi a v Spišskom Podhradí.

Prijatím vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. zo 7. mája 1954 o archívnictve došlo k zmene krajských archívov na štátne archívy. Štátny archív v Košiciach s pobočkou v Levoči sa stal jedným z vedecko-výskumných pracovísk, ktoré riadila Slovenská archívna správa Ministerstva vnútra. Ďalšou organizačnou zmenou v súvislosti s vládnym nariadením č. 29/1954 Zb. bolo začlenenie bývalých pôdohospodárskych archívov do štátnych archívov s právnou účinnosťou od 1. januára 1956. Štátny archív v Košiciach prevzal už v júli 1955 pobočky Pôdohospodárskeho archívu v Košiciach aj v Levoči, ktoré sa stali jeho II. oddelením. Následkom územnej reorganizácie štátnej správy v roku 1960, pri ktorej došlo k vytvoreniu Východoslovenského kraja a zrušeniu Prešovského kraja, sa k Štátnemu archívu v Košiciach pričlenil Štátny archív v Prešove ako jeho pobočka. Zároveň sa zrušilo košické pracovisko II. oddelenia a jeho fondy z územia spišského regiónu sa delimitovali do pobočky v Levoči. V rámci organizačných zmien v slovenskom archívnictve v roku 1969 sa zo Štátneho archívu v Košiciach natrvalo od-

členili obe pobočky, z ktorých vznikli samostatné štátne archívy v Prešove a v Levoči. Územná pôsobnosť Štátneho archívu v Košiciach sa odvodzuje vzťahovala na okresy Košice – mesto, Košice – vidiek, Michalovce, Rožňava a Trebišov.

Vedúcim Štátneho archívu v Košiciach v rokoch 1954 – 1970 ostal naďalej *Eugen Bidovský*. Pod jeho vedením sa sľubne rozvíjala činnosť archívu spracovaním a sprístupňovaním archívnych fondov, publikačnou a propagačnou činnosťou. Mal veľký podiel na vypracovaní základnej orientačnej pomôcky archívu s cennými informáciami o archívnych fondoch – *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch. I., II.* Významnú archívársku posilu získal Bidovský po začlenení pobočky pôdohospodárskeho archívu do Štátneho archívu v Košiciach v osobe *Ing. Ladislava Andrášiho*. Jeho úvody ku katalógom a inventárom, ktorých spracoval počas svojho dlhoročného pôsobenia vyše štyridsať, dosahujú vysokú odbornú úroveň. Spracovával a sprístupnil fondy verejnosprávných, súdnych a vodohospodárskych inštitúcií, ale i fondy školskej správy, stredných a vysokých škôl, verejnözakladinných panstiev a spoločenských organizácií. S jeho menom je spojená inventarizácia ťažiskových fondov – Abovská župa 1498 – 1881, Abovsko-turnianska župa 1785 – 1922/1938 – 1945, Krajinský súd v Košiciach 1850 – 1861, Hlavné riaditeľstvo školského obvodu v Košiciach 1773 – 1919/1938 – 1943.

Trvalým problémom Krajského, neskôr Štátneho archívu v Košiciach bol nedostatok ukladacích priestorov a nevyhovujúce podmienky v priestoroch zadného traktu bývalé-

Uhorský kráľ Ferdinand II. udeľuje roku 1626 košickému obyvateľovi a šľachticovi švajčiarskeho pôvodu Jánovi Schirmerovi a jeho rodine dedičné šľachtické právo. Štátny archív Košice, fond Abovská župa.

ho župného domu, ktorý zároveň slúžil aj ako sídlo Jednotného, neskôr Mestského národného výboru. Kvôli nedostatku archívnych skladov archív dlho nedisponoval samostatnou bádateľňou. Túto funkciu plnila jedna miestnosť, ktorá bola zároveň aj kanceláriou a knižnicou. K pozitívnej zmene došlo až v roku 1973. V súvislosti s oslavami 30. výročia vyhlásenia Košického vládneho programu sa musel Štátny archív vysťahovať z budovy bývalého župného domu, v ktorom bol v apríli 1945 vládny program vyhlásený. Pre nové sídlo košického regionálneho archívu sa podarilo získať priestory nájomného domu na Bačíkovej ulici č. 1. Stavebné a adaptačné úpravy budovy na archívne účely prebiehali v troch etapách počas rokov 1973 – 1988. Pracovníci archívu pod vedením nového riaditeľa *Ladislava Ružičku* (1971 – 2000) vykonávali brigádnické práce na rekonštrukcii a adaptácii tejto 2-poschodovej budovy. Zrekonštruovaná budova archívu v Košiciach bola slávnostne odovzdaná do užívania 11. mája 1988.

Na základe zákona Slovenskej národnej rady č. 149/1975 Zb. o archívniectve došlo od 1. januára 1976 k zmene názvu Štátneho archívu na Štátny oblastný archív (ŠOBA) v Košiciach. Po vyriešení priestorových problémov sa začala plne rozvíjať odborná, kultúrna a osvetová činnosť archívu. *JUDr. L. Ružička* a *Ing. L. Andráši* spolupracovali pri vydávaní celoštátnych edícií prameňov. Publikačne činní boli v tomto období *JUDr. Ladislav Ružička*, *Mgr. Štefan Eliáš* a *PhDr. Pavol Šalamon*. Aktívne sa zúčastňovali na regionálnych konferenciách, napr. P. Šalamon s prednáškami z oblasti demografie, Š. Eliáš s témou jakobínskeho hnutia v Košiciach. V roku 1982 sa zúčastnili zasadnutia Slovenskej historickej spoločnosti. Jej súčasťou sa stal aj Krúžok košických historikov, ktorého členmi sa stali viacerí pracovníci archívu. Dôkazom dobrej odbornej úrovne ŠOBA v Košiciach bol aj fakt, že ako prvý archív na Slovensku sprístupnil od konca 70. rokov do polovice 80. rokov formou archívnej pomôcky fond Krajského národného výboru v Košiciach. Vďaka iniciatíve Š. Eliáša sa podarilo zhromaždiť a následne sprístupniť rozsiahle zbierky pečatí a pečatidiel, máp a plánov, fotografií, plagátov a letákov. S rozvojom akvizičnej činnosti a preberaním nových prírastkov rástli aj nároky na ďalšie ukladacie priestory archívu. V roku 1990 prevzal ŠOBA v Košiciach do svojho užívania budovu bývalej ubytovne pre stavebných robotníkov na Vodárenskej ulici 10. Rekonštrukcia 1-poschodovej budovy, ktorá zahŕňala taktiež inštaláciu posuvných regálov, sa ukončila v roku 2003.

Po prijatí zákona č. 395/2002 Zb. o archívoch a registratúrach z mája 2002 sa Štátny oblastný archív v Košiciach premenoval na Štátny archív v Košiciach. Stal sa Štátnym archívom s regionálnou územnou pôsobnosťou s pobočkami v Košiciach, Rožňave, Michalovciach a Trebišove. Od roku 2001 je riaditeľkou archívu *PhDr. Milena Ostrolucká*.

Štátny archív v Košiciach preberá, ochraňuje, spracováva a sprístupňuje archívne dokumenty pochádzajúce najmä z činnosti orgánov štátnej správy a samosprávy, ďalej univerzít a právnických osôb so sídlami v jeho územnom obvode a umožňuje k nim prístup verejnosti (osobným štúdiom v bádateľni, vyhotovovaním výpisov, odpisov, potvrdení, kópií archívnych dokumentov, vypracovávaním rešerší a verejným vystavovaním formou exkurzie). Na úseku predarchívnej starostlivosti archív metodicky usmerňuje správu registratúry orgánov, organizácií a právnických osôb Košického kraja a vykonáva nad nimi štátny odborný dozor. Povoľuje im vyradovanie písomností a preberá ich archívne dokumenty do trvalej archívnej úschovy.

Archív vyvíja aktivity aj v oblasti publikačnej, kultúrnej a osvetovej činnosti, napr. systematickým výskumom slovacikálnych archívnych dokumentov vo vatikánskych ar-

chívoch, výskumom regionálnych dejín (monografie obcí), poskytovaním prednášok o archívnych dokumentoch, exkurziami pre základné, stredné a vysoké školy, spolupracou s masmédiami a kultúrnymi inštitúciami pri organizovaní výstav (napr. *Muži reforiem a ľudských práv* – výstava k 200. výročiu jakobínskeho hnutia; *Volebná kampaň v medzivojnových Košiciach* – výstava volebných letákov a plagátov z rokov 1920 – 1929; *Dr. Štefan Butkovič* – výstava o živote a diele zakladateľa technického múzea a priekopníka technického múzejníctva na Slovensku), vedeckých konferencií a ďalších kultúrnych podujatí.

*Najstaršia kongregačná zápisnica z rokov 1564 – 1570 (stav pred a po reštaurovaní).
Štátny archív Košice, fond Abovská župa.*

Štátny archív v Košiciach k 31. decembru 2007 uschováva 472 archívnych fondov, zbierok a pozostalostí v celkovom rozsahu cca 5 700 bm, z ktorých je sprístupnených 317 formou inventárov, katalógov a registrov. Najstaršou písomnosťou je listina kráľa Mateja Korvína z roku 1484, ktorou potvrdzuje darovanie majetkov košickým dominikánom.

Regionálny rozmer dejín verejnej a súdnej správy, hospodárstva, politiky, školstva, kultúry a spolkového života regiónu dokumentujú rôznorodé archívne fondy štátnej správy, justície, bezpečnosti, politických strán, hospodárskych, spoločenských a náboženských organizácií, stredných a vysokých škôl, zdravotníckych zariadení, fondy spolkov, rodov, feudálnych panstiev a osobné fondy.

Kmeňové archívne fondy, týkajúce sa župnej správy, sú kompletne spracované formou inventárov a katalógov: *Abovská župa* 1498 – 1881, *Turnianska župa* 1569 – 1881, *Abovsko-turnianska župa I.* 1785 – 1790, 1850 – 1861, 1882 – 1922. Písomnosti Abovskej a Turnianskej župy obsahujú aj cenné erbové listiny a súbor obecných pečatí. Informácie o činnosti žúp poskytujú najmä kongregačné zápisnice, vzniknuté zo správnej, finančnej a súdnej činnosti župných zhromaždení a sedrié. Ďalšími významnými fondmi zachytávajúcimi hospodársky, politický a sociálny vývoj regiónu v rokoch 1850 – 1922 sú aj fondy *verejnosprávných výborov Abovskej, Turnianskej a Abovsko-turnianskej župy* a taktiež fondy *službovských úradov* (Gönc, Košice, Moldava nad Bodvou, Nižný okres a Vyšný okres Turnianskej župy, Rozhanovce, Szikszó, Turňa, Veľká Ida, Ždaňa). K novším fondom verejnej správy patria fondy *Košickej župy* 1923 – 1928, fondy žúp z obdobia maďarskej okupačnej správy v rokoch 1938 – 1945 – *Abovsko-turnianska župa II.* 1938 – 1945, *Zemplínska župa* 1938 – 1944. Dejiny povojnovej národnostnej politiky na východnom Slovensku, súvisiacej s realizáciou Benešových dekrétov, odrážajú

dokumenty fondov *Oblasťných úradovni osídľovacích úradov na východnom Slovensku* (1945 – 1951). Medzi novšie fondy štátnej správy ďalej patria *Krajský národný výbor* (1948) 1949 – 1960, *Východoslovenský krajský národný výbor I.* 1960 – 1969, *Východoslovenský krajský národný výbor II.* 1971 – 1990 (1991) a *Krajský úrad v Košiciach* (1971) 1996 – 2001.

Dejiny súdництва v regióne z obdobia reforiem Jozefa II., bachovského absolutizmu, obdobia po rakúskom vyrovaní až po súčasnosť dokumentujú fondy *Podriadený súd Abovsko-turnianskej župy* 1787 – 1790, *Krajinský súd v Košiciach* 1850 – 1861, *Krajský súd v Košiciach I.* (1525)1872 – 1949, *Krajský súd v Košiciach II.* 1949 – 1992. Fondy okresných a mestských ľudových súdov 1945 – 1948 približujú činnosť povojnového súdництва.

V Štátnom archíve v Košiciach sa ďalej nachádzajú početné fondy rôznych hospodárskych, poľnohospodárskych, lesohospodárskych organizácií a podnikov predovšetkým z 20. storočia.

Informácie o politickom, verejnom a spoločenskom živote regiónu poskytuje vyše 80 fondov spoločenských organizácií Národného frontu a politických strán (napr. *Oblasťný sekretariát Demokratickej strany v Košiciach* 1945 – 1948; *Krajský výbor Komunistickej strany Československa v Košiciach* 1949 – 1960; *Východoslovenský krajský výbor Komunistickej strany Československa v Košiciach* 1960 – 1989) s časovým rozsahom archívnych dokumentov od roku 1938 do roku 1996.

Z oblasti vedy, kultúry a osvetu sú zaujímavé fondy verejných knižníc v Košiciach, *Štátneho divadla v Košiciach* (1900) 1945 – 1995 a fondy masmediálnych inštitúcií.

Medzi školské fondy, ktoré približujú vývoj regionálneho školstva od konca 18. do konca 20. storočia, patria fondy štátnych a cirkevných stredných škôl a taktiež fondy vysokých škôl z pôsobnosti Štátneho archívu v Košiciach, napr. *Kráľovská právnická akadémia v Košiciach* 1787 – 1913, *Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach* 1947 – 1999; *Vysoká škola technická v Košiciach* 1952 – 1991.

Cenné informácie o živote a pôsobení významných osobností, ktoré svojou činnosťou obohatili spoločenský a kultúrny život regiónu, prinášajú ich osobné resp. rodinné fondy a pozostalosti, napr. fond významnej košickej maliarskej rodiny *Klimkovičovcov* 1843 – 1964, fond hudobného skladateľa a organistu *Oldřicha Hemerku* 1862 – 1946, fond muzeológa a riaditeľa Východoslovenského technického múzea *Štefana Butkoviča* 1921 – 1998, alebo fond bibliografa a historika *Michala Potemru* (1922 – 2002).

Medzi najviac využívané archívne zbierky patrí *Zbierka cirkevných matrik* piatich náboženských komunít z rokov 1587 – 1895 (1952). Spolu s elaborátmi sčítania obyvateľstva obcí Abovsko-turnianskej župy z roku 1857 predstavujú významný prameň k demografickému a genealogickému výskumu. Cirkevné matriky obsahujú biografické záznamy viacerých osobností politického, spoločenského a kultúrneho života, napr. Pavla Jozefa Šafárika, Jonáša Záborského, gen. Rudolfa Viesta, rumunského jazykovedca Gheorghe Șincaia, senátora Národného zhromaždenia ČSR Gézu Grossschmidta – otca svetoznámeho spisovateľa Sándora Máraia, Béla Gerstera – autora projektu Korinského prieplavu a spolupriektantu Panamského prieplavu, Sándora Svachulaya – leteckého konštruktéra a tvorca prvého motorového lietadla v Rakúsko-Uhorsku a ďalších.

Záujemcov umeleckého a kultúrneho života poteší málopočetná, ale hodnotná *Zbierka divadelných hier a opier* 1817 – 1840. Spoločenský život, architektonický vývoj miest a obcí, rôzne dejinné udalosti, nielen z oblasti regiónu, zobrazuje bohatá *Zbierka foto-*

grafii a fotonegativov 1873 – 2000, ktorá obsahuje vyše 18 000 fotografií. Informácie o politickom, kultúrnom a spoločenskom dianí, ako aj o hospodárskej sfére poskytuje taktiež *Zbierka plagátov a letákov* 1949 – 1973, aj keď často najzaujímavejšie a najhodnotnejšie propagačné materiály, ak sa zachovali, sa nachádzajú priamo vo fondoch inštitúcií, ktoré ich vydali. Vedecké aj praktické využitie má *Zbierka máp a plánov* 1736 – 1995, ktorá obsahuje vyše 3 400 máp a plánov rôzneho druhu.

Archívna knižnica obsahuje vyše 15 000 zväzkov kníh a odborné časopisy z oblasti histórie, regionálnych dejín, pomocných vied historických a archívniectva. Plní funkciu príručnej odbornej knižnice pre pracovníkov archívu a bádateľov.

Budova Štátneho archívu v Košiciach sa nachádza v centre mesta na Bačíkovej ulici č. 1. Služby pre verejnosť Štátny archív v Košiciach poskytuje v dňoch pondelok až štvrtok od 8.00 – 15.30 hod. Kapacita bádateľne je 8 miest, v prípade štúdia cirkevných matrík je potrebné sa vopred objednať na tel. č. 055/ 622 24 15. Elektronický kontakt archívu je archiv@sake.vs.sk.

Literatúra

Abovsko-turnianska župa 1785 – 1922. Čiastkový inventár. Zost. L. Andráši. Košice : Štátny archív v Košiciach, 1965 – 1966.

BIDOVSÝ, E. a kol.: *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch I.* Bratislava 1963.

DULOVIČ, Erik – VARGOVÁ, Petra: *Dejiny Štátneho archívu v Košiciach (rukopis).* 2006.

OSTROLUCKÁ, Milena: *Štátny archív v Košiciach – ochranca písomných pamiatok Abova (rukopis).* 2008.

*ŠTUDIJNÉ
MATERIÁLY*

BYZANTSKÉ VOJENSTVO V PUBLIKÁCIÁCH VYDAVATEĽSTVA OSPREY

Martin KONEČNÝ

V 4. storočí bola Rímska ríša v nezastaviteľnom úpadku. Vláda tetrarchov fungovala len vďaka Diokleciánovej pevnej ruke a po jeho odstúpení z funkcie sa systém panovania štyroch mužov začal pomaly rúcať. Z následného zmätku a občianskych vojen vzišiel víťazne Konštantín I., kresťanskými historikmi neskôr zvaný Veľký. Ten sa rozhodol vybudovať nové hlavné mesto ríše na mieste starej gréckej kolónie Byzantion, ktoré malo vynikajúcu geografickú polohu.¹ V roku 330 bolo nové hlavné mesto – nazvané po cisárovi Konštantínopol – slávnostne vysvätené. Už Dioklecián si za svoje sídlo zvolil Nikomédiu v Malej Ázii a po vybudovaní Konštantínopolu sa centrum obrovskej Rímskej ríše definitívne prenieslo na Východ. Tu sa začali koncentrovať aj najsilnejšie a najkvalitnejšie vojenské oddiely, určené k ochrane hraníc impéria.

Armáda bola už od republikánskych čias nesmierne dôležitou zložkou rímskej spoločnosti a svoje postavenie si uchovala aj v nastupujúcej Východorímskej ríši. K definitívnemu rozdeleniu impéria na dve časti prišlo v roku 395, keď cisár Teodózius vymenoval za vládcu Západorímskej ríše svojho syna Honorio a druhému synovi Arkadiovi zveril východnú časť so sídlom v Konštantínopole. Odvtedy sa obe mocnosti uberali vlastným vývojom. Západná časť onedlho zanikla (posledný cisár Romulus Augustus bol zosadený v roku 476), no východná časť prežila ešte vyše tisíc rokov, až kým Konštantínopol nedobyli osmanskí Turci.²

Slová klasika „*bez rímskej armády by nebolo rímskej ríše*“ boli síce povedané v období republiky, no znamenite sa hodili aj na zložitú epochu vytvárania a konsolidovania stredovekej Východorímskej (teda Byzantskej) ríše.³ Aj Byzancia, podobne ako predtým Západorímska ríša, musela totiž čeliť neustálym útokom najrôznejších nepriateľov. Zásadný rozdiel bol samozrejme v tom, že kým západná časť pod náporom barbarov padla, Byzancia aj za cenu nesmiernych obetí vydržala. Kým

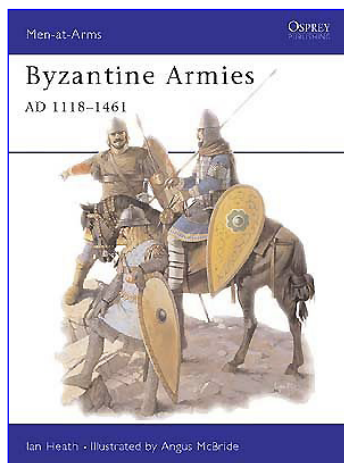
1 Mesto bolo situované na najužšom mieste Bosporskej úžiny, kde sa Európa takmer dotýka Ázie. Z troch strán bolo chránené morom, len zo západu bolo napadnuteľné po súši.

2 Osmanský sultán Mehmed II. dobyl Konštantínopol 29. mája 1453.

3 Tento citát použil Vojtech Zamarovský vo svojom diele *Dejiny písané Rimom*. Bratislava : Mladé letá, 1988, s. 129.

Rím ohrozovali Vizigóti, Vandali, či Huni, Konštantínopol sa v priebehu nasledujúcich storočí musel brániť pred útokmi Slovanov, Avarov, Bulharov, Arabov, či Rusov.

Byzantská armáda bola podobne ako v časoch slávy Ríma nenahraditeľnou oporou cisára a jednou z jeho hlavných úloh bolo udržiavať ju v čo najlepšom stave. To sa od čias rozkvetu cisárskeho Ríma síce nezmenilo, no inak prešla byzantská armáda obrovskými zmenami. Väčšina historikov zaoberajúcich sa neskorým dominátom a ranou Byzanciou sa zhoduje, že na Východe boli už od čias cisára Konštantína dislokované najlepšie légie celého impéria. Toto tvrdenie nájdeme aj v publikácii Davida Nicollea, známeho britského medievalistu a odborníka na byzantské a arabské vojenstvo.⁴ Nicolleovo dielo, vydané v britskom vojenskom vydavateľstve Osprey⁵, je základnou literatúrou k problematike armád ranej Byzancie.

Kniha je rozdelená na päť hlavných kapitol. V tej prvej, ktorá má názov *Collapse and Survival* (Zrútenie sa a prežitie)⁶, opisuje postupný úpadok Západorímskej ríše, ktorý sa neodvratne prejavil aj vo vojenstve. Je známym faktom, že na Západe bolo rozmiestnených viac légii, no zložených väčšinou z germánskych žoldnierov. Na Východe bolo síce o niečo menej vojakov, ale boli tu umiestnené najkvalitnejšie jednotky obrnených jazdcov, tzv. katafraktov.⁷ Už v tomto období sa vojenské zbory začali deliť na tri základné zložky: *limitanei*, *foederati* a *comitanenses*.⁸ Tento spôsob delenia byzantskej armády pretrval niekoľko storočí, samozrejme s drobnými obmenami.

Druhá kapitola (*Justinian and his Successors* – Justinián a jeho nástupcovia)⁹ pojednáva o rozmachu Byzancie v období vlády cisára Justiniána v rokoch 527 – 565. Autor kladie dôraz nie na obsiahle zobrazenie jednotlivých ťažení, ale na vykreslenie štruktúry armády v 6. storočí. Približuje, z akých oddielov bola zložená Justiniánova armáda a nezabúda ani na spomenutie jej najväčších úspechov pri dobýjaní stratených území na Západe.¹⁰ Kapitola končí obdobím po Justiniánovej smrti, keď začala byť ríša ohrozovaná Slovanmi a Avarmi na Balkáne.

Druhá kapitola (*Justinian and his Successors* – Justinián a jeho nástupcovia)⁹ pojednáva o rozmachu Byzancie v období vlády cisára Justiniána v rokoch 527 – 565. Autor kladie dôraz nie na obsiahle zobrazenie jednotlivých ťažení, ale na vykreslenie štruktúry armády v 6. storočí. Približuje, z akých oddielov bola zložená Justiniánova armáda a nezabúda ani na spomenutie jej najväčších úspechov pri dobýjaní stratených území na Západe.¹⁰ Kapitola končí obdobím po Justiniánovej smrti, keď začala byť ríša ohrozovaná Slovanmi a Avarmi na Balkáne.

4 NICOLLE, David: *Romano-Byzantine Armies 4th – 9th Centuries*. Oxford : Osprey publishing, 1992. 48 s.

5 Odporúčame pre viac informácií pozrieť internetovú stránku www.ospreypublishing.com

6 NICOLLE, David: *Romano-Byzantine Armies 4th – 9th Centuries*. Oxford : Osprey publishing, 1992, s. 4.

7 Katafrakt, v latinskom origináli *cataphracti*, neskôr v Byzancii označovaný po grécky *katafraktoi*, bol ťažkoodený jazdec v kvalitnom brnení, vyzbrojený štítom, kopijou a mečom. Po stáročia bol považovaný za elitu byzantskej armády.

8 Sú to latinské termíny označujúce: pohraničné oddiely, jednotky federátov – barbarov slúžiacich v rímskej/byzantskej armáde a stále oddiely umiestnené vo veľkých mestách ríše.

9 NICOLLE, David: *Romano-Byzantine Armies 4th – 9th Centuries*. Oxford : Osprey publishing, 1992, s. 6.

10 Justiniánove vojská vedené vynikajúcimi generálmi Belisarom a Narsom bojovali proti Vandalom v severnej Afrike, proti Ostrogótom v Taliansku a proti Vizigótom v juhovýchodnom Španielsku.

V tretej časti s názvom *Triumph and Disaster* (Triumf a katastrofa)¹¹ sa Nicolle venuje úpadku armády i celej Byzantskej ríše v tzv. období temna, v 7. a 8. storočí. Súviselo to s obrovským rozmachom Arabov, ktorí dobyli takmer polovicu byzantských území a pripravili ríši viaceré ťažké porážky. Veľkú pozornosť upriamuje na epochu vlády cisára Heraklea (610 – 641), kedy začala arabská expanzia a kedy zároveň Byzancia prišla o Sýriu i Palestínu. Nicolle podrobne vysvetľuje stav byzantskej armády v tomto ťažkom období a čo je dôležité, aj vznik *themovej* organizácie.¹² Podrobne sú rozpísané aj stále, elitné vojenské oddiely sídliace v Konštantínopole (*Tagmata*).

S nástupom macedónskej dynastie na byzantský trón (867) začala moc a prestíž ríše na Bospore opäť stúpať. Práve tomu sa venuje David Nicolle v štvrtej kapitole (*Revival and Counterattack – Oživenie a protiútok*).¹³ Táto epocha je vyplnená konfliktami s Bulharmi na Balkáne a Arabmi v Malej Ázii, no autor ich uvádza len okrajovo. Zaoberá sa viac premenou jednotlivých oddielov byzantskej armády (či už themových jednotiek alebo tagmatských). Nicolle mal k dispozícii aj primárne pramene, a to dobové vojenské príručky, na ktoré sa často odvoláva. Ide predovšetkým o *Strategikon* cisára Maurikia (vládol 582 – 602) a príručku *Tactica* cisára Leva VI. (886 – 912).

V záverečnej kapitole s názvom *Allies and Neighbours* (Spojenci a susedia)¹⁴ si všiema spojencov Byzancie, ktorí v 4. – 9. storočí bojovali na strane cisárov. Rozlišuje, či boli začlenení do vojska ako federáti, alebo ako žoldnieri. Zoznam zahŕňa srbských, bulharských, gruzínskych, arménskych, kurdských, arabských i berberských vojakov. Chceli by sme upozorniť na to, že popisy jednotlivých typov vojakov a výzbroje spomínaných v diele sú znázornené v osemstranovej farebnej obrazovej prílohe, ktorá patrí k poznávacím znakom publikácií tejto edície vydavateľstva Osprey.¹⁵

Koncom 9., ale najmä v 10. storočí zaznamenala Byzantská ríša novú vlnu mocenského rozmachu. Tá je spojená najmä s menami cisárov-generálov Nikefóra II. Foku (vládol 963 – 969), Jána Tzimiska (969 – 976) a Bazilea II. Bulharobijcu (976 – 1025). Byzancia okrem iného dobyla a pričlenila k svojmu impériu Krétu, časť Sýrie a Palestíny i rozsiahle územia na Balkáne. Aj toto obdobie byzantských dejín je vynikajúco spracované v diele britského historika Iana Heatha.¹⁶ Okrem fungovania a stavu armády v období vládnutia týchto troch vojenských cisárov sa Heath zaoberá aj menej úspešným obdobím v 11. storočí, ktoré vyvrcholilo katastrofálnou porážkou pri Manzikerte v roku 1071.

11 NICOLLE, David: *Romano-Byzantine Armies 4th – 9th Centuries*. Oxford : Osprey publishing, 1992, s. 13.

12 *Thema* bol termín pre územno-správny celok v ríši, ktorý spravoval *stratégos*, priamo podriadený cisárovi. Stratégos mal sprvu vojenskú i civilnú funkciu. Najdôležitejšie *themy* boli v Malej Ázii, napríklad Anatolikon, Armeniakon, Opsikion. Themová organizácia Byzancie je podrobne vysvetlená aj v diele Johna Haldona: *Byzantium at War. AD 600 – 1453*. Oxford : Osprey publishing, 2002. 96 s.

13 NICOLLE, David: *Romano-Byzantine Armies 4th – 9th Centuries*. Oxford : Osprey publishing, 1992, s. 19.

14 Nicolle, David: *Romano-Byzantine Armies 4th – 9th Centuries*. Oxford : Osprey publishing, 1992, s. 23.

15 V anglickom origináli má táto edícia názov *Men – at – Arms*.

16 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979. 48 s.

V prvej kapitole s názvom *Organization* (Organizácia)¹⁷ sa Heath podrobne venuje štruktúre byzantskej armády v 9. a 10. storočí. Čerpá aj z Levovho diela *Tactica*, ktoré mal k dispozícii aj David Nicolle v už spomínanej prvej časti cyklu o byzantskom vojenstve. Armáda je popísaná naozaj podrobne, nechýbajú ani také záležitosti ako výška platu jednotlivých vojakov i kompletný prehľad výzbroje a výstroje Byzantíncov. Dôležité je presné pomenovanie jednotlivých hodností v byzantskej armáde tohto obdobia i rozdelenie vojakov podľa typov zbraní a spôsobu boja. Táto problematika je samozrejme značne rozsiahla, no autorovi sa napriek tomu podarilo na pomerne malom priestore pomenovať a priblížiť tie najdôležitejšie fakty súvisiace s témou.¹⁸

Druhá kapitola (*The Tagmata* – Tagmatské oddiely)¹⁹ pojednáva o účinkovaní stálych elitných jednotiek byzantskej armády v tomto období. Tagmatské oddiely sídlili v Konštantínopole a tvorili osobnú stráž cisára. Heath opisuje jednotlivé zložky Tagmaty (Scholae Palatinae, Exkubitores, Numeri a ďalšie), čo bolo ich hlavnou úlohou, kto im velil a aké postavenie mali v rámci celej byzantskej armády. Jeden špeciálny oddiel Tagmaty – varjažskú gardu – predstavil autor v samostatnej kapitole (*The Varangian Guard*).²⁰ Uvádza, kedy, prečo a za akých okolností došlo ku vzniku tejto jednotky. Pri preberaní informácií využíva nielen byzantské pramene²¹, ale aj severské ságy, ktoré sú dobrým zdrojom poznatkov o bojovníkoch slúžiacich vo varjažskej garde. Nechýbajú podrobnosti o známych veliteľoch gardy (Harald Hardrada) a o účasti Varjagov na vojenských ťaženiach Byzancie.²²

Veľkou premenou v tomto období prešlo aj themové zriadenie, čo Heath podrobne rozoberá v štvrtjej kapitole *The Theme System* (Themová organizácia).²³ Najradikálnejšou zmenou bolo masívne zvýšenie počtu jednotlivých správnych území ríše. Napríklad v roku 1025, po smrti Bazilea II., mala Byzancia až 47 them. Heath porovnáva themové zriadenie v predchádzajúcom období s tým, ktoré bolo za vlády cisárov macedónskej dynastie až do bitky pri Manzikerte. Uvádza veľkosť jednotlivých them i množstvo vojakov, ktoré museli postaviť do boja. Jedným z primárnych zdrojov bola preňho vojenská príručka cisára Nikefora II. Foku (963 – 969). V tejto kapitole sa zaoberá aj žoldnierskymi jednotkami, ktoré cisári zaraďovali do svojich armád. Nástup novej vlny nájmania žoldnierov vidí v období vlády Nikefora II. Foku a tento trend sa nezastavil ani v nadschádzajúcich storočiach.

Témou piatej kapitoly (*The Terrible Day: Manzikert 1071* – Strašný deň: Manzikert 1071)²⁴ je udalosť obrovského významu v byzantských dejinách – bitky pri Manzikerte

17 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979, s. 4.

18 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979, s. 4-10.

19 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979, s. 10.

20 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979, s. 14.

21 Z byzantských autorov sú najčastejšie parafrázovaní historici Michael Psellos a Anna Komnena. Zo severských ság napríklad *Laxdaela*, *Orkneyinga*.

22 Základným a dodnes neprekonaným dielom o histórii varjažskej gardy je publikácia Sigfúsa Blondala: *The Varangians of Byzantium*, v rôznych vydaniach. My sme mali k dispozícii Cambridge University Press 2007.

23 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979, s. 17.

24 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979, s. 24.

te v Malej Ázii. V nej Byzantínci utrpeli zdruvujúcu porážku od seldžuckých Turkov. Heath analyzuje, čo predchádzalo Manzikertu, porovnáva silu oboch armád a hľadá príčiny porážky Byzantíncov. Jeden z dôvodov vidí v tom, že byzantské vojsko bolo konglomerátom najrôznejších žoldnierskych a spojeneckých oddielov (Alani, Kumáni, Uzi, Pečenehovia, Normani...), no nebolo jednotné a aj preto ho Turci dokázali poraziť. Heath v závere konštatuje, že samotná porážka nemala pre Byzanciu až také fatálne dôsledky ako následná desaťročná občianska vojna.²⁵

V záverečnej časti s titulom *The Post-Manzikert Period* (Obdobie po Manzikerte)²⁶ autor popisuje obdobie, ktoré nastalo po tejto nešťastnej bitke. Tagmatské i varjažské oddiely utrpeli ťažké straty a už nikdy sa ich nepodarilo obnoviť v plnej sile. Malá Ázia sa postupne ocitla v moci Seldžukov a jednotlivé byzantské themy dočasne alebo úplne zanikli. Snaha o obnovu byzantského panstva prišla s vládou Alexia Komnena (1081 – 1118), ktorej sa však Heath venuje už len okrajovo. Je to škoda, keďže k tomuto obdobiu máme veľmi dobrý dobový zdroj, a to dielo *Alexias* od byzantskej princeznej Anny Komneny.²⁷

Po smrti Alexia Komnena v roku 1118 nastúpil na trón Ján II. Komnenos, a za jeho vlády sila a prestíž Byzancie naďalej stúpala. V tomto období musela Byzancia čeliť nielen ofenzíve Seldžukov, ale mala aj vážne konflikty s križiakmi, ktorí si v Sýrii a Palestíne vytvorili vlastné štáty.²⁸ Ďalší dôležitý zlom prišiel až v roku 1176, kedy byzantské vojsko pod vedením Manuela Komnena utrpelo katastrofálnu porážku od Seldžukov pri Myriokefale v Malej Ázii. Táto tragédia bola už súčasníkmi prirovnávaná k druhému Manzikertu a nebolo to prehnané konštatovanie. Moc Byzancie išla po roku 1180 (smrť Manuela) rapídne nadol a ako sa ukázalo, tento úpadok sa už nedal zastaviť. Aj o tom pojednáva Ian Heath v tretej, záverečnej časti cyklu vydavateľstva Osprey o byzantských armádach.²⁹ Zmenou oproti predchádzajúcim publikáciám je zavedenie rozsiahlej kapitoly s názvom *Military Chronology* (Vojenská chronológia).³⁰ Je to prehľadný zoznam vojenských ťažení a záležitostí súvisiacich s byzantským vojenstvom v jednotlivých rokoch. V tejto súvislosti sa nedá nespomenúť, že podobný prehľad (hoci stručnejší) mohol byť uvedený aj v prvých dvoch prácach o byzantských armádach.

Druhá kapitola má názov *The Byzantine Armed Forces 1118 – 1453* (Byzantské ozbrojené sily 1118 – 1453).³¹ Heath rozoberá postupne všetky zložky byzantského vojska tohto obdobia: stálu armádu v Konštantínopole, armádu v provinciách, žoldnierske vojská a pomocné oddiely vazalských štátov. Byzantská armáda neustále slabla a jed-

25 Bitka pri Manzikerte patrí k najčastejšie komentovaným konfliktom Byzantíncov. Píše o nej podrobne aj známy byzantológ John Haldon vo svojom diele *The Byzantine Wars*. Brimscombe Port Stroud : The History Press, 2008. 240 s.

26 HEATH, Ian: *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey publishing, 1979, s. 28.

27 Byzantská historička Anna Komnena bola dcérou cisára Alexia Komnena. Napísala dielo *Alexias*, alebo *Alexiada*, ktoré mapuje dejiny Byzancie v rokoch 1069 – 1118. Jej práca vyšla aj v českom preklade pod názvom *Pameti byzantské princezny*. Praha : Odeon, 1996.

28 Po 1. križiackej výprave vznikli v Sýrii a Palestíne Edesské grófstvo, Antiochijské kniežactvo, Tripolské grófstvo a Jeruzalemské kráľovstvo.

29 HEATH, Ian: *Byzantine Armies. AD 1118 – 1461*. Oxford : Osprey publishing, 1995. 48 s.

30 HEATH, Ian: *Byzantine Armies. AD 1118 – 1461*. Oxford : Osprey publishing, 1995, s. 3.

31 HEATH, Ian: *Byzantine Armies. AD 1118 – 1461*. Oxford : Osprey publishing, 1995, s. 10.

ným z dôvodov bol akútny nedostatok vlastných themových vojakov. Bol to logický dôsledok toho, že Byzancia strácala svoje východné územia, ktoré natrvalo prechádzali do rúk Turkov. V 12. storočí sa stará themová organizácia postupne rozpadla a nahradil ju systém pronií. Úpadok je citeľný aj v tagmatských oddieloch. Vládu Alexia Komnena neprežila väčšina palácových zborov okrem varjažskej gardy. Aj jej sila však bola značne zredukovaná.³²

V podkapitolách autor opisuje aj vojnové námorníctvo Byzancie, ktoré bolo dôstojným súperom Benátkam a Janovu len v 12. storočí za vlády Komnenovcov. Po vyplienení Konštantínopolu križiakmi (1204) a po období existencie Latinského cisárstva (1204 – 1261) sa už nikdy nedostalo na úroveň z predchádzajúceho storočia. V tejto súvislosti musíme uviesť zásadný nedostatok publikácie – úplné vynechanie udalostí z rokov 1203 – 1204, kedy križiaci dobyli a vyplienili Konštantínopol. Historický medzník, ktorý by si určite zaslúžil podrobné spracovanie podobne ako bitka pri Manzikerte, je tu uvedeňý len marginálne. Zmienky o armádach nástupníckych štátov Byzancie – Nikajského cisárstva, Trapezuntského cisárstva a Epirského despotátu – takisto takmer úplne absentujú.

Veľa priestoru venuje Heath typickému prvku byzantskej armády neskorého obdobia – žoldnierskym vojskám. V tretej kapitole s názvom *Soldiers Hired Amongst All Nations* („Žoldnieri najímaní spomedzi všetkých národov“)³³ podrobne uvádza abecedný zoznam národov, ktoré slúžili ako žoldnieri či ako pomocné oddiely Byzantíncov. Prehľad je skutočne rozsiahly a zahŕňa Alanov, Albáncov, Arménov, Bulharov, Burgundánov, Kataláncov, Kréťanov, Kumánov, Angličanov, Gruzíncov, Maďarov, „Latincov“, Mongolov, Pečenehov, Rusov, Škandinávcov, Srbov, Turkov, Uzov a Valachov. Pri každom národe je zmienka, v akom období vykonával vojenskú službu v Byzancii a medzi aké jednotky bol zaradený (ľahká jazda, ťažká jazda, pechota...). Tomu je prispôsobená aj osemstranová obrazová príloha, v ktorej sa autor snaží zachytiť čo najviac zobrazení bojovníkov jednotlivých národov.

V 14. a 15. storočí už Byzancia nedokázala odolávať nástupu Osmanov, ktorý sa jej napokon stal osudným. Do roku 1390 prišla o všetky mestá a pevnosti v Malej Ázii (udržal sa len Trapezunt) a ďalšie oblasti jej Osmani odňali na Balkáne a v európskych provinciách. Byzantská armáda bola slabá a odkázaná na neustály prísun žoldnierskych vojsk, ktoré však neboli spoľahlivé. V 15. storočí vyvrcholila snaha byzantských cisárov o získanie väčšej vojenskej pomoci zo Západu cestou Manuela II. Palaiologa po panovníckych dvoroch Európy, no želaný účinok to neprinieslo. Zvyšky byzantských území museli brániť pred Turkami skoro úplne sami. Aj o tom pojednáva Ian Heath vo štvrtjej kapitole s názvom *The End of The Empire (Zánik impéria)*³⁴, ktorý je spätý s obliehaním a dobytím Konštantínopolu Osmanskými Turkami v roku 1453. Celá časť sa podrobne zaoberá porovnaním síl obliehajúcich i obliehaných, priebehu bojov, až po smrť posledného cisára Konštantína XI. v uliciach hlavného mesta. V záverečnej časti autor našiel priestor aj na opísanie oblastí, ktoré odolávali náporu Turkov ešte niekoľko rokov po

32 Okrem varjažskej gardy bol ustanovený nový cisársky oddiel s názvom *Vardariotai*, ktorý plnil policajnú funkciu.

33 HEATH, Ian: *Byzantine Armies. AD 1118 – 1461*. Oxford : Osprey publishing, 1995, s. 20.

34 HEATH, Ian: *Byzantine Armies. AD 1118 – 1461*. Oxford : Osprey publishing, 1995, s. 36.

páde Konštantínopolu.³⁵ Išlo o Trapezuntské cisárstvo (aj názov kapitoly je *The Empire of Trebizond*)³⁶, ktoré Turci dobyli až v roku 1461.

Na záver len doplníme, že okrem uvedených základných publikácií o byzantskom vojenstve vydalo Osprey aj ďalšie nemenej zaujímavé diela s podobnou tematikou. Ich autormi sú už spomínaní David Nicolle, John Haldon, ale aj ďalší historici, napríklad Timothy Dawson.³⁷ Pre viac informácií odporúčame pravidelne sledovať stále aktualizovanú stránku vydavateľstva. Pripájame ešte stránku internetového kníhkupectva, kde si knihy môžete objednať (bez poplatkov poštovného a balného): www.englishbookservice.com.

35 Po dobytí Konštantínopolu v roku 1453 sa Byzantínci ešte udržali na niektorých miestach ríše. Do roku 1460 odolával náporu Turkov Morejský despotát na Peloponézskom polostrove, s hlavným centrom v Mistre. Druhou oblasťou, ktorá sa sultánovi nepoddala, bolo Trapezuntské cisárstvo na juhovýchodnom pobreží Čierneho mora. Práve to Heath opisuje v závere spomínanej publikácie.

36 HEATH, Ian: *Byzantine Armies. AD 1118 – 1461*. Oxford : Osprey publishing, 1995, s. 38.

37 DAWSON, Timothy: *Byzantine Infantryman. Eastern Roman Empire c. 900 – 1204*. Oxford : Osprey publishing, 2007.

MATERIÁLY

INŠTITÚT HISTÓRIE FILOZOFICKEJ FAKULTY PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE V ROKU 2008

Ján MOJDIS

Inštitút histórie (IH) v roku 2008 vstúpil do tretieho roku svojej existencie z hľadiska uplatňovania novej organizačnej štruktúry na Filozofickej fakulte PU v Prešove. V súčasnosti IH FF PU má nasledujúce katedry:

- Katedra najstarších dejín a dejín relígií
- Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín
- Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín
- Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín
- Katedra archívniectva a pomocných vied historických.

K 31. decembru 2008 na IH bolo v 100% pracovnom pomere 19 učiteľov a jeden zahraničný lektor, okrem nich sú členmi IH aj desiat interní doktorandi. Z pracoviska v uplynulom roku odišiel 1 odborný asistent (PhDr. Ferdinand Uličný) na základe nepredĺženia pracovnej zmluvy a PhDr. Viera Hudečková, CSc. do dôchodku. Prijatý bol 1 odborný asistent na katedru novovekých a najnovších všeobecných dejín (PhDr. Ján Džujko, PhD.) Odišli dvaja interní doktorandi (Mgr. Lenka Almašiová a Mgr. Adela Sopková), avšak prijatí boli štyria noví interní doktorandi (Mgr. Lucia Marcinková, Mgr. Ivana Škulecová, Mgr. Martin Konečný a PhDr. Martin Ďurišin). V nasledujúcom období sa možnosti prijímania nových členov, či obnovovania pracovných zmlúv skomplikovali, nakoľko dnes už je možné prijať na pracovisko nového pracovníka iba na základe dohody nielen s vedením FF, ale aj s vedením PU, pretože rozhodujúce právomoci pri podpisovaní pracovných zmlúv má rektor PU.

Personálne obsadenie vedúcich katedier sa v uplynulom období zmenilo, keď došlo k zmene na poste vedúceho katedry archívniectva a pomocných vied historických, namiesto PhDr. Ferdinanda Uličného sa vedúcou katedry stala Mgr. Karin Fábrová, PhD., po jej odchode na materskú dovolenku od 1. januára 2009 je vedúcou katedry Mgr. Marcela Domenová, PhD. Dnešná štruktúra nášho pracoviska postačuje súčasným potrebám, aj keď do budúcnosti je možné uvažovať o istých zmenách, avšak nakoľko v roku 2009 končí funkčné obdobie riaditeľovi IH a vedúcim katedier, túto otázku súčasné vedenie už riešiť nebude.

Základným riadiacim článkom v uplynulom období bolo vedenie Inštitútu histórie, ktoré tvoria jednotliví vedúci katedier, zástupca riaditeľa a riaditeľ IH a Rada inštitútu, ktorú tvoria vedenie IH a garanti jednotlivých študijných programov. Vedenie IH sa schádzalo pravidelne po zasadnutí Kolégia dekana, prípadne v odôvodnených prípadoch aj na mimoriadnych zasadnutiach a riešilo všetky otázky týkajúce sa práce IH. Rada Inštitútu sa zišla na troch zasadnutiach, na ktorých sa prerokovávali otázky stavu zabezpečenia obsahu jednotlivých študijných programov, personálne otázky a otázky stratégie rozvoja IH v nasledujúcom období.

Zástupcovia IH sa aktívne podieľajú vo vedení FF PU, ako aj samotnej PU. Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. je prorektorom PU, členom VR PU a VR FF PU,

prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc. je prodekanom FF PU a členom VR PU a VR FF PU, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. je členom VR PU a VR FF PU, doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. je predsedom AS FF PU, členom VR FF PU, doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. je členom AS FF a Mgr. Ján Adam, PhD. členom AS PU. Ďalší učitelia sú členmi rôznych profesných organizácií a grémií tak na Slovensku, ako aj zahraničí.

Členstvá v zahraničných a domácich odborných grémiách a spoločnostiach v roku 2008

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

- *Členstvo v medzinárodných výboroch vedeckých organizácií a redakčných radách*
 - člen redakčnej rady vedeckého časopisu *Kirchliche Zeitgeschichte* v Göttingene (Nemecko)
- *Členstvo v domácich výboroch vedeckých organizácií a redakčných radách*
 - podpredseda výboru Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave
 - člen Slovenského národného komitétu historikov SHS pri SAV v Bratislave
 - člen redakčnej rady *Annales historici Presoviensis*, IH FF PU v Prešove
 - predseda redakčnej rady internetového časopisu *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. Dostupný na internete: <http://dejiny.unipo.sk>. ISSN 1337-0707
 - člen redakčnej rady časopisu *História – revue*, Historický ústav SAV v Bratislave
- *Členstvo v medzinárodných vedeckých spoločnostiach a združeniach*
 - člen Česko-slovenskej komisie historikov
 - člen Slovensko-ukrajinskej komisie historikov
- *Členstvo v domácich vedeckých spoločnostiach a združeniach*
 - člen Vedeckej rady PU v Prešove
 - člen Vedeckej rady FF PU v Prešove
 - predseda Historickej spoločnosti kráľovského mesta Prešov

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

- *Členstvo v redakčných radách*
 - *Acta Judaica* – SNM Bratislava
 - *Acta Collegii Evangelici Presoviensis* – BÚ VD Prešov
 - predseda Edičnej rady Vydavateľstva Prešovskej univerzity v Prešove
- *Členstvo vo vedeckých radách*
 - podpredseda Vedeckej rady PU v Prešove
 - člen Vedeckej rady FF PU v Prešove
 - člen Vedeckej rady Fakulty stredoeurópskych štúdií UKF Nitra

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

- členka redakčnej rady internetového časopisu *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. Dostupný na internete: <http://dejiny.unipo.sk>. ISSN 1337-0707

- členka Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave
- členka Historického odboru Matice slovenskej v Bratislave
- členka Gemerskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobote
- členka Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine
- členka výboru občianskeho združenia Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

Doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.

- *Členstvo vo vedeckých a odborných grémiách*
 - členka Slovensko-ruskej komisie historikov pri Národnom komitáte Slovenska
 - členka Slovensko-ukrajinskej komisie historikov (tajomníčka) pri Národnom komitáte Slovenska

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

- *Členstvo vo vedeckých a odborných grémiách*
 - člen česko-slovensko-francúzskej komisie historikov
 - člen Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave
 - člen Vedeckej rady FF PU v Prešove
 - člen redakčnej rady internetového časopisu *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. Dostupný na internete: <http://dejiny.unipo.sk>. ISSN 1337-0707
 - člen Historického odboru Matice slovenskej v Bratislave
 - člen redakčnej rady *Annales historici Presoviensis*, IH FF PU v Prešove
 - člen Rady *Internetová ročenka FF PU*

Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

- *Členstvo vo vedeckých a odborných grémiách*
 - člen Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV v Nitre
 - člen redakčnej rady internetového časopisu *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. Dostupný na internete: <http://dejiny.unipo.sk>. ISSN 1337-0707
 - člen redakčnej rady časopisu *Východoslovenský pravek*

PhDr. Martin Pekár, PhD.

- *Členstvo v domácich výboroch vedeckých organizácií a redakčných radách*
 - predseda redakčnej rady *Annales historici Presoviensis*, IH FF PU v Prešove
 - člen redakčnej rady *Pamäť národa*. ÚPN Bratislava
 - člen redakčnej rady *Acta historica Neosoliensia*, FHV UMB Banská Bystrica
 - člen Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave
 - člen Spišského dejepisného spolku

PhDr. Darina Vasiľová, PhD.

- Členstvo v domácich výboroch vedeckých organizácií a redakčných radách
 - členka redakčnej rady a zodpovedná redaktorka internetového časopisu *Dejiny* : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Dostupný na internete: <http://dejiny.unipo.sk>. ISSN 1337-0707
- Členstvo v domácich vedeckých spoločnostiach a združeniach
 - členka Historického odboru Matice slovenskej v Bratislave

PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

- Členstvo v domácich vedeckých spoločnostiach a združeniach
 - členka Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave

Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

- členka Vedeckej archívnej rady MV SR
- členka Archívnej rady ECAV

Mgr. Marcela Domenová, PhD.

- Spoločnosť slovenských archivárov
- Spolok slovenských knihovníkov – bibliografická sekcia

Mgr. Karin Fábrová, PhD.

- členka Slovenskej historickej spoločnosti SAV v Bratislave

Mgr. Ján Endrödi

- člen Spišského dejepisného spolku

Mgr. Mária Petrovičová

- členka Spoločnosti slovenských archivárov

V oblasti pedagogickej činnosti IH FF patrí medzi najväčšie pracoviská na FF PU. Na základe rozhodnutia Akreditačnej komisie mal v roku 2008 právo otvárať nasledujúce študijné programy:

- Učiteľstvo dejepisu v kombinácii (bakalárska a magisterská forma štúdia)
- História (bakalárska a magisterská forma štúdia)
- Dejiny religii (bakalárska a magisterská forma štúdia)
- Archívniectvo (bakalárska a magisterská forma štúdia)
- Všeobecné dejiny – doktorandský program
- Slovenské dejiny – doktorandský program
- Právo inaugurácií a habilitácií v odbore história

Prehľad študentov študujúcich na Inštitúte histórie FF PU
v akademickom roku 2008/09

Celkový počet študentov:	422	
Archívniectvo:	30	
Dejiny relígií:	19	
História:	128	
Učiteľstvo v kombinácii:	268	
Interní doktorandi:	10	
Externí doktorandi:	17	
<i>Nekreditový študijný program:</i>		
Archívniectvo:	12	
História:	16	7 študentov externé štúdium
Učiteľstvo v kombinácii:	43	FHPV: 56
<i>Kreditové študijné programy:</i>		
Archívniectvo:	18	
Dejiny relígií:	19	
História:	105	
Učiteľstvo v kombinácii:	132	
Celkový priemer počtu študentov na 1 učiteľa IH:		22,2 št.
Archívniectvo priemer počtu št. na učiteľa KAaPVH :		7,5 št.
Dejiny relígií:		6,3 št.
História a učiteľstvo priemer na 1 učiteľa ostatné katedry:		31,1 št.

Najpočetnejšie kombinácie v učiteľských študijných programoch: filozofia a slovenský jazyk a literatúra. Najmenej početné: latinský jazyk, ukrajinský jazyk a literatúra, ruský jazyk a literatúra.

Zapojenosť jednotlivých učiteľov do pedagogického procesu v roku 2008 nebola proporcionálna, nie je možné vytvoriť ideálny model, avšak do budúcnosti sa ukazuje, že budeme musieť posilniť našu personálnu mohúcnosť, predovšetkým v oblasti dejín stredoveku, a taktiež zlepšiť personálne zabezpečenie študijného programu dejiny relígií. Pre najbližšie obdobie je hlavnou úlohou pripraviť nový doktorandský študijný program dejiny relígií. Vypracovanie tohto študijného programu má význam nielen pre naše pracovisko, ale aj pre fakultu, nakoľko sa ukazuje, že znižujúci sa počet študentov na bakalárskych študijných programoch bude možné kompenzovať síce menším počtom študentov na magisterských a doktorandských programoch, avšak oceňovaných oveľa vyššími koeficientmi, čo by sa malo odraziť na vedeckovýskumných, ale aj pedagogických výkonoch inštitútu. V uplynulom roku práve v oblasti zabezpečenia pedagogického procesu nám museli vypomáhať kolegovia, ktorí externou formou zabezpečovali niektoré disciplíny (PhDr. Gita Geremešová, CSc., Mgr. Kozáková a Mgr. Fertalová). Nádejou pre nás a pre budúcnosť sú naši doktorandi, a to predovšetkým interní doktorandi.

O organizačnú stránku zabezpečenia pedagogického procesu sa okrem vedúcich katedier starali PhDr. Martin Javor, PhD. a následne od septembra 2008 PhDr. Ján Džuj-

ko, PhD., ktorí pripravovali rozvrh hodín a starali sa aj o aktualizáciu obsahu študijných programov v AIS, ktorý je dôležitou súčasťou realizácie pedagogického procesu v kreditovej forme štúdia. Problém, ktorý nás uprostred školského roka zasiahol, sa týkal zmeny akademického informačného systému, keď namiesto AIS bol v decembri 2008 zavedený nový model MAIS. V súvislosti so zavádzaním nového modelu MAIS sa často vyskytujú problémy súvisiace s jeho prevádzkou i samotnou mohúcnosťou nového modelu, ktorý zatiaľ nie je vylepšením predchádzajúceho modelu, ale je menej „mobilný“ ako prechádzajúci systém. Dúfame, že po jeho úpravách sa situácia aj v tejto oblasti zlepši. Čo sa týka výsledkov štúdia, sa žiaľ aj v uplynulom roku potvrdilo, že každoročne k nám prichádzajú študenti, ktorí sú menej pripravení zvládať úlohy, ktoré sú na nich kladené počas štúdia. Preto najviac problémov sa ukazovalo v I. a II. ročníku štúdia, kde veľký počet študentov nedokáže zvládnuť prechod zo strednej školy na VŠ. Percento neúspešnosti ukončenia prvého ročníka je veľmi vysoké (približne 30%), pričom práve v týchto ročníkoch je najviac študentov. Odrazom týchto záverov sú aj počty študentov na jednotlivých študijných programoch, keď oproti roku 2007 sa nám znížil celkový počet študentov o tretinu. Toto číslo nie je iba ukazovateľom sledovanosti zvýšenia náročnosti zo strany učiteľov IH, ale aj podcenenia pripravenosti študentov počas štúdia na úlohy, ktoré sú na nich kladené. Tomuto problému sme počas minulého roka venovali osobitnú pozornosť, avšak riešenie sa ukazuje predovšetkým v tom, že samotní študenti by mali vyvíjať oveľa väčšiu snahu po vzdelaní. Od septembra 2008 sme na IH nabehli aj na kreditovú formu magisterského štúdia. Okrem našich študentov (máme na mysli tých, ktorí realizovali bakalársky program u nás) prišlo k nám približne 30 študentov z iných pracovísk, čo si vyžadovalo venovať im väčšiu pozornosť. Okrem bakalárskej a magisterskej formy štúdia IH zabezpečuje aj dva študijné programy v doktorandskej forme štúdia (slovenské a všeobecné dejiny), kde v minulom roku študovalo 10 doktorandov, v októbri úspešne ukončila toto štúdium 1 doktorandka (Mgr. Lenka Almášiová – školiteľka doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.) Úspešne ukončili doktorandské štúdium PhDr. Ján Džujko, Mgr. Marcela Domenová v internej forme štúdia a Mgr. Alena Mišíková v externej forme štúdia. K dnešnému dňu vo forme interného štúdia študuje 10 interných doktorandov. Dizertačné skúšky realizovali v minulom roku 4 interní doktorandi a 5 externí doktorandi (Mgr. Eva Štefaničová, Mgr. Annamária Kónyová, PaedDr. Marta Sendeková, Mgr. Adela Sopková, PhDr. František Chovanec, PaedDr. Patrik Derfiňák, Mgr. Kucík, Mgr. Slavomíra Otčenášová, PhDr. Richard Pavlovič). V uplynulom roku sme realizovali aj hodnotiace stretnutia tak s internými doktorandmi, ako aj externými doktorandmi. Ukazuje sa, že aj do budúcnosti bude potrebné realizovať takéto stretnutia, nakoľko táto forma štúdia si zaslúži osobitnú pozornosť a závery z týchto stretnutí sú poučením nielen pre samotných doktorandov, ale aj školiteľov a učiteľov, ktorí sa podieľajú na zabezpečení výučby pre doktorandov. Problémy v zabezpečení tejto formy štúdia sme v uplynulom roku nezaregistrovali. Inštitút histórie významnou mierou od roku 2008 participuje na príprave a realizácii *Dejepisnej olympiády* v Prešovskom samosprávnom kraji, kde odbornými garantmi tejto súťaže sú aj pracovníci nášho Inštitútu (doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc, Mgr. Lucia Marcinková a Mgr. Maroš Melichárek). Táto súťaž sa realizuje pre žiakov základných a stredných škôl, a tak je významným impulzom pre propagáciu dejín v našom regióne a je propagáciou aj nášho pracoviska. Súčasťou pedagogického procesu boli v roku 2008 aj exkurzie. Bola to jednak exkurzia venovaná pamätihodnostiam východného Slovenska a Poľska, ktorú organi-

zoval Mgr. Ján Endródi a Mgr. Mária Petrovičová. Exkurzia do Bulharska, ktorú organizovali z nášho pracoviska doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. a PaedDr. Patrik Derfiňák za pomoci bulharského lektora na katedre slavistiky Nikolaja Nikolova a ďalšej našej pracovníčky Mgr. Marcely Domenovej, PhD. Počas tejto exkurzie došlo aj k podpisu dohody o spolupráci s Katedrou histórie Šumenskej univerzity. Ďakujem menovaným kolegyniam a kolegom, že si našli čas aj na takéto aktivity, pretože exkurzie, aj keď nie vždy sú súčasťou študijných plánov, sú pre študentov obohatením nielen o nové poznatky, ale sú pre nich školou naučiť sa manažovať podobné aktivity.

V najbližšom období by sa vedenie IH FF ako aj Rada IH mali zaoberať otázkami rozširovania ponuky možnosti štúdia na IH. Perspektívou budúcnosti sa ukazuje rozšírenie ponuky neučiteľských študijných programov o ďalšie neučiteľské študijné programy (kombinácia dvoch študijných neučiteľských programov), pretože pre budúcu prax absolventov je ich širšia erudovanosť a kvalifikovanosť lepšie uplatniteľná na trhu práce. Pôjde o nové možnosti kombinácií, ako napríklad kombinácia histórie s archívnictvom, prípadne s dejinami religii, či s masmediálnymi štúdiami, politológiou a pod. Uvedený trend však bude potrebné prekonzultovať Radou IH, následne vedením FF, či ďalšími inštitútmi na FF PU. Avšak naše ďalšie plány budú závisieť aj od výsledkov plošnej akreditácie PU, nakoľko jej výsledky dlhodobo ovplyvnia aj naše pracovisko, predovšetkým, či bude PU univerzitou alebo nie.

Osobitnú pozornosť musíme venovať realizácii doktorandského štúdia. V uplynulom roku sme realizovali obidva doktorandské študijné programy tak v dennej, ako aj externej forme štúdia. Na realizácii samotného štúdia okrem našich učiteľov participovali aj profesori a docenti z iných inštitútov fakulty, či PU. V nasledujúcom období bude potrebné venovať pozornosť predovšetkým tým doktorandom, ktorí študujú ešte v neakreditovanej forme doktorandského štúdia, nakoľko rok 2010 je posledným možným rokom úspešného ukončenia ich štúdia, v opačnom prípade ich štúdiom týmto končí.

V roku 2008 sme sa snažili, aby štátne záverečné skúšky boli pripravené tak, aby v ich priebehu nedošlo k nejakým rušivým momentom. Priebeh štátnych záverečných skúšok realizovali v uplynulom roku 4 skúšobné komisie, pričom jedna z nich pracovala na základe rozhodnutia dekana FHPV, nakoľko zabezpečujeme výučbu aj pre študentov tejto fakulty. Za hladký priebeh ŠZS chcem poďakovať predovšetkým predsedom jednotlivých komisií: prof. ThDr. Imrichovi Belejkanovi, CSc., prof. PhDr. Petrovi Kónyovi, PhD., prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc., doc. PhDr. Ľubici Harbulovej, CSc., doc. PhDr. Jánovi Mojdisovi, CSc., ako aj členom komisií. V budúcnosti dôležitým ukazovateľom ďalšej práce v tejto oblasti budú výsledky procesu akreditácie, aby IH FF vyšiel z tohto procesu posilnený a naďalej zvyšoval kvalitu pedagogickej, vedeckovýskumnej činnosti a posilňoval zviazanosť výskumu a vzdelávacieho procesu, vytváral podmienky na intenzívnejšie prepojenie teoretického bádania a implementácie jeho výsledkov vo vzdelávacom procese prostredníctvom moderných didaktických metód a technológií vzdelávania, rešpektujúc špecifickosť jednotlivých disciplín, ale aj ich vnútorného prepojenia. Naďalej sa snažiť o užšie prepojenie pracoviska s praxou, a to na všetkých úrovniach (školy, vedecké inštitúcie, archívy...). Posilňovať také študijné programy, ktoré zvyšujú kredit pracoviska, predovšetkým podporou magisterských a doktorandských foriem štúdia.

Na Inštitúte histórie pôsobilo 31 pracovníkov vrátane zahraničného lektora a doktorandov v dennej forme štúdia. Ich kvalifikačná štruktúra je nasledovná:

- **Profesori (3):** prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., prof. ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc.
- **Docenti (4):** doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. (80%), doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.
- **Odborní asistenti (11):** PhDr. Nadežda Jurčištinová, PhD., PhDr. Darina Vasiľová, PhD., PhDr. Peter Kovaľ, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD., PaedDr. Martin Pekár, PhD., Mgr. Karin Fábrová, PhD., Mgr. Marcela Domenová, PhD., PhDr. Ján Endrődi, PaedDr. Patrik Derfiňák, Mgr. Ján Adam, PhD., PhDr. Martin Javor, PhD.
- **Zahrančný lektor (1):** Mgr. Balász Pásztor
- **Doktorandi (12):** Mgr. Lenka Bischof, rod. Almášiová, Mgr. Martin Konečný, Mgr. Annamária Kónyová, Mgr. Dagmar Kuzmová, Mgr. Lucia Marcinková, Mgr. Mária Petrovičová, PaedDr. Marta Sendeková, Mgr. Ivana Škulecová, Mgr. Ma-roš Melichárek, Mgr. Adela Sopková, Mgr. Eva Štefaničová, PhDr. Martin Ďurišin

Doktorandské štúdium v roku 2008

Obhajoby dizertačných prác:

1. Mgr. Marcela Domenová, PhD.:
30. 9. 2008 obhájená dizertácia na tému *Život každodennosti v stredovekom Prešove (od 15. storočia do roku 1526)*.
Školiteľ: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.
2. PhDr. Ján Džujko, PhD.
30. 9. 2008 obhájená dizertačná práca
Školiteľ: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.
3. Mgr. Alena Mišíková, PhD.
30. 9. 2008 obhájená dizertačná práca
Školiteľ: doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

Denné štúdium:

1. Mgr. Lenka Bischof, PhD.
11. 9. 2008 obhájená dizertácia na tému *Jelšavské meštianstvo v modernom národnom vývine Slovákov v 19. storočí*.
Školiteľ: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

Vedecko-výskumná a publikačná činnosť IH FF v roku 2008 zaznamenala posun tak extenzívny, ako aj intenzívny. Napriek tomu, že v priebehu roka sme mali k tejto problematike zasadnutie RIH, nepodarilo sa nám názorovo zjednotiť svoje predstavy o prioritách rozvoja tejto oblasti, čo vyplýva z toho, že oblasti vedeckovýskumného zamerania jednotlivých pracovníkov IH sú tak tematicky, ako aj chronologicky veľmi široké, pričom možnosti rozvoja tejto oblasti sú veľmi závislé od grantovej úspešnosti a gran-

tová úspešnosť nemotivuje záujemcov o vytváranie širších vedeckých kolektívov (nízke finančné ohodnotenie projektov VEGA, KEGA). Možnosťou pre vytvorenie väčších a silnejších vedeckých kolektívov sú projekty APVV, či zahraničné granty a v tejto oblasti sa nám nedarilo ani v uplynulom roku, napriek tomu, že napríklad PaedDr. Martin Pekár, PhD. a doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. sú členmi kolektívu projektu APVV, samotný väčší projekt na IH zatiaľ absentuje.

1. Grantové projekty VEGA a KEGA

- 1) *Grantový projekt VEGA č. 1/3741/06 – Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v interetnickom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí)*
 - koordinátor: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (Grant získala FF PU v Prešove)
 - zástupca koordinátora: doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.
 - spoluriešitelia: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PhDr. Peter Koval', PhD., PhDr. Darina Vasiľová, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD.
 - doba riešenia: 2006 – 2008
- 2) *Grantový projekt VEGA č. 1/4537/07 – Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia (Slovník)*
 - koordinátorka: PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (Grant získala FF PU v Prešove)
 - zástupkyňa koordinátorky: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.
 - spoluriešitelia: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., PhDr. Nadežda Jurčištinová, PhD., PhDr. Annamária Kónyová, PhD.
 - doba riešenia: 2007 – 2009
- 3) *Grantový projekt VEGA – Andrej Hlinka a Ferdinand Juriga – ľudový smer slovenskej politiky*
 - koordinátor: PhDr. Miroslav Pekník, CSc. (Grant získal Politologický ústav SAV Bratislava)
 - spoluriešiteľka: PhDr. Nadežda Jurčištinová, PhD.
 - doba riešenia: 2007 – 2009
- 4) *Grantový projekt KEGA č. 3/4114/06 – Rozširovanie edukačných kompetencií pedagogických pracovníkov*
 - koordinátor: doc. RNDr. Vladimír Šebeň, PhD. (Grant získala FHPV PU v Prešove)
 - spoluriešiteľka: PhDr. Nadežda Jurčištinová, PhD.
 - doba riešenia: 2006 – 2008
- 5) *VEGA č. 1/0739/09 Byzancia učiteľka Západu*
 - koordinátor: prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.
 - spoluriešitelia: doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., PaedDr. Patrik Derfiňák, PaedDr. Marta Sendeková, Mgr. Dagmar Kuzmová
 - doba riešenia: 2007 – 2009
- 6) *VEGA MŠ SR 1/4690/07 – Konfesionalizácia na Slovensku v 16. –17. storočí a jej teologický, spoločenský a kultúrny rozmer*
 - koordinátor: prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (Grant získala FF PU v Prešove)
 - doba riešenia: 2007 – 2009

- 7) *VEGA 1/4538/07 – Odras vojny a totalitného politického systému v živote mestského Organizmu* (Grant získala FF PU v Prešove)
- koordinátor: PaedDr. Martin Pekár, PhD.
 - doba riešenia: 2007 – 2009
- 8) *VEGA 1/4539/07 – Slobodomurárske hnutie na Slovensku*
- koordinátor: PhDr. Martin Javor, PhD. (Grant získala FF PU v Prešove)
 - doba riešenia: 2007 – 2009

2. Projekt APVV

- 1) *APVV – 0380-07. Vzťah slovenskej historiografie k inonárodným historiografiám v 20. storočí*
- koordinátor: prof. PhDr. Michal Otčenáš, CSc.
 - spoluriešiteľka: doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.
 - Doba riešenia: 2008 – 2010
- 2) *APVV 51-047505 – Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie po roku 1989*
- koordinátor: prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.
 - spoluriešiteľ: PaedDr. Martin Pekár, PhD.
 - doba riešenia: 2004 – 2008

3. Medzinárodné projekty

Zborník *Cirkvi a národy strednej Európy (1800 – 1950)*. Ed.: Peter Švorc – Ľubica Harbuľová – Karl Schwarz. Prešov : Universum_2008. 358 s. ISBN978-80-89046-47-8. Zborník vydaný ako výstup grantu GZ 4.120/0077-Präs.3a/2007 (udelený: Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur, Wien)

4. Iné projekty

- 1) *Inštitucionálny výskumný projekt na FF PU v Prešove č. 9/IVP/2006 – Slovenské dejiny 1780 – 1918 v kontexte formovania moderného slovenského národa*
- koordinátor: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.
 - spoluriešitelia: PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., Mgr. Lenka Almášiová
 - doba riešenia: 2006 – 2008
- 2) *Inštitucionálny projekt FF PU č. 10/IVP/2006 – Politická emigrácia z Ruska a východné Slovensko (1918 – 1945)*
- koordinátor: doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.
 - doba riešenia: 2006 – 2008

Tabuľka 1 Prehľad publikačnej činnosti pracovníkov IH FF PU v Prešove v roku 2008 podľa jednotlivých kategórií UK PU

Kat.	Názov	Inštitút histórie
AAA	vedecké monografie v zahraničných vydavateľstvách	1
AAB	vedecké monografie v domácich vydavateľstvách	1
ABA	štúdie v časopisoch a zborníkoch charakteru ved. monografie v zahraničných vyd.	1
ABB	štúdie v časopisoch a zborníkoch charakteru ved. monografie v domácich vydav.	
ABD	kapitoly vo vedeckých monografiách vydané v domácich vydavateľstvách	2
ACA	vysokoškolské učebnice vydané v zahraničných vydavateľstvách	
ACB	vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách	
ACD	kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydané v domácich vydavateľstvách	
ADC	vedecké práce v zahraničných karentovaných časopisoch	
ADD	vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch	
ADE	vedecké práce v zahraničných nekarentovaných časopisoch	4
ADF	vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch	15
AEC	vedecké práce v zahraničných recenzovaných zborníkoch (nekonferenčných)	3
AED	vedecké práce v domácich recenzovaných zborníkoch (nekonferenčných)	23
AEE	vedecké práce v zahraničných nerecenzovaných zborníkoch (nekonferenčných)	
AEF	vedecké práce v domácich nerecenzovaných vedeckých zborníkoch (nekonfer.)	
AFA	pozané referáty na medzinárodných vedeckých konferenciách	
AFB	pozané referáty na domácich vedeckých konferenciách	
AFC	príspevky na medzinárodných vedeckých konferenciách	6
AFD	príspevky na domácich vedeckých konferenciách	12
AFE	abstrakty pozvaných referátov z medzinárodných konferencií	
AFG	abstrakty vedeckých prác v zborníkoch z medzinárodných konferencií	
AFH	abstrakty vedeckých prác v zborníkoch z domácich konferencií	3
AFI	preprinty vedeckých prác vydané v zahraničných vydavateľstvách	
AFJ	preprinty vedeckých prác vydané v domácich vydavateľstvách	
AFL	postery v zborníkoch z domácich konferencií	
AGI	správy o vyriešených vedecko-výskumných úlohách	
AHG	vedecké práce zverejnené na internete – zahraničné	
AHI	vedecké práce zverejnené na internete – domáce	
BAA	odborné knižné práce vydané v zahraničných vydavateľstvách	
BAB	odborné knižné práce vydané v domácich vydavateľstvách	4
BBB	kapitoly v odborných knihách vydané v domácich vydavateľstvách	
BCB	stredoškolské učebnice a učebnice ZŠ	
BCI	skriptá a učebné texty (prednášky)	2
BCJ	skriptá a učebné texty (semináre, cvičenia, laboratória)	
BCK	kapitoly v učebniciach a učebných textoch	
BDB	heslá v domácich slovníkoch a encyklopédiách	
BDC	odborné práce v zahraničných karentovaných časopisoch	
BDD	odborné práce v domácich recenzovaných časopisoch	
BDE	odborné práce v ostatných zahraničných časopisoch	

BDF	odborné práce v ostatných domácich časopisoch	6
BEC	odborné práce v recenzovaných zahraničných zborníkoch	
BED	odborné práce v recenzovaných zborníkoch z domácich podujatí	
BEE	odborné práce v nerecenzovaných zahraničných zborníkoch	
BEF	odborné práce v nerecenzovaných zborníkoch z domácich podujatí	
BGG	štandardy, normy, odporúčania	
BHG	odborné práce zverejnené na internete	1
CAA	umelecké monografie, preklady a autorské katalógy vydané v zahraničných vydavateľstvách	
CAB	umelecké monografie a preklady vydané v domácich vydavateľstvách	
CAH	audiovizuálne diela natočené v domácej produkcii	
CDD	umelecké práce a preklady v domácich karentovaných časopisoch	

Tabuľka 2 Citácie a ohlasy pracovníkov IH FF PU v Prešove v roku 2008

Katégória	Inštitút histórie
citácie v zahraničných publikáciách registrované v citačných indexoch	
citácie v domácich publikáciách registrované v citačných indexoch	
citácie v zahraničných publikáciách neregistrované v citačných indexoch	21
citácie v domácich publikáciách neregistrované v citačných indexoch	121
recenzie v zahraničných publikáciách	
recenzie v domácich publikáciách	
umelecké kritiky domáce	
SPOLU	142

Zdroj: Univerzitná knižnica PU

* súhrnný počet citácií zistených v danom roku vrátane citácií z predchádzajúcich rokov

Tabuľka 3 Prehľad celkových publikačných jednotiek

Inštitút	2007 + dodatky	2008	Počet p. j. na 1 tvorivého pracovníka (za rok 2008+dodatky)
História		113	6,2

Tabuľka 4 Prehľad citácií a ohlasov podľa inštitútov v roku 2008

Inštitút	Dodatky 2007*	2008	Počet citácií na 1 tvorivého pracovníka (za r. 2008+dodatky)
História		142	8,2

* citácie a ohlasy za predchádzajúce obdobie dodané do databázy v r. 2007

Tabuľka 5 Referáty, postery a prednášky na konferenciách, seminároch a odborných podujatiach v roku 2008

Inštitút	referáty na konferenciách v zahraničí	referáty na domácich konferenciách	Prednášky na odborných podujatiach	SPOLU	Počet vystúp. na 1 tv. pracovn.
História	9	9	2	20	1,03

Publikačná činnosť je veľmi sledovanou aktivitou, nakoľko na jej základe dostávajú jednotlivé VŠ aj finančné prostriedky (v roku 2008 VŠ dostávali financie v pomere 70 – 30 za vedeckú a publikačnú aktivitu a v roku 2009 to bude už pomer 65 – 35 a v roku 2010 by to malo byť 60 – 40).

Členovia IH mali a majú možnosti publikovať výsledky svojej vedeckovýskumnej aktivity v periodikách IH. PaedDr. Martin Pekár, PhD. pravidelne, tak ako v predchádzajúcich rokoch, zabezpečil už 8. vydanie periodika *Ročenka IH*. Tento časopis má už svoju tradíciu a má predpoklady, aby sa postupne z neho stal časopis zaradovaný medzi odborne uznávané vedecké časopisy. Inštitút histórie vydáva odborný, vedecký, elektronický, internetový časopis *Dejiny*, ktorý pod vedením prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. – predsedu redakčnej rady periodika a PhDr. Dariny Vasilovej, PhD. – zodpovednej redaktorky a členky redakčnej rady periodika zaznamenal výrazný kvalitatívny posun oproti roku 2007, tak v kvalitatívnych ukazovateľoch, ako aj kvantitatívnych. V uvedenej súvislosti je potrebné vyjadriť poďakovanie PaedDr. Patrikovi Derfiňákovi, ktorý sa pravidelne stará o dôslednú evidenciu publikačnej činnosti na IH FF a spolupracuje s Univerzitnou knižnicou PU. Celkové výsledky vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti sú oproti roku 2007 lepšie, čoho dokladom sú aj kvantitatívne ukazovatele. Napríklad v roku 2007 bol počet publikačných jednotiek na jedného pracovníka IH 3,08, v roku 2008 to bolo 6,2 výstupu na jedného tvorivého pracovníka IH. Aj keď si uvedomujem, že kvantitatívne ukazovatele nemusia byť vždy tým najlepším ukazovateľom kvality. Osobitnú pozornosť si zaslúži aj ŠVOČ, ktorá sa rozvíja na FF a na našom IH, nakoľko je vytvorená osobitná komisia pre historické vedy a politológiu, ktorú gestorsky vedie PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. Aj v minulom roku vystúpili na tejto konferencii všetci interní doktorandi IH a dokonca aj externí doktorandi. Čo sa nám nedarí, je zapojenie študentov bakalárskej a magisterskej formy štúdia.

V oblasti medzinárodných vzťahov sme naďalej pokračovali v spolupráci so zahraničnými pracoviskami, s ktorými partnerské vzťahy boli na veľmi dobrej úrovni už v predchádzajúcom období. Medzi najvýznamnejšie aktivity v uvedenej oblasti zaradujeme prezentáciu zborníka vo Viedni, ktorú pripravil prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. v spolupráci s Univ. Prof. Karlom Schwarzom.

Zborník *Cirkvi a národy strednej Európy (1800 – 1950)*. Ed.: Peter Švorc, Ľubica Harbuľová, Karl Schwarz. Prešov : Universum, 2008. 358 s. ISBN978-80-89046-47-8 bol vydaný ako výstup grantu GZ 4.120/0077-Präs.3a/2007 (Grant bol udelený inštitúciou Bundesministerium für Unterricht, Kunst). Z iniciatívy IH, a konkrétne prof. PhDr. Švorca, CSc., bol vypracovaný návrh na udelenie titulu *doktor honoris causa* PU pre Univ. Prof. Karla Schwarza z Viedenskej univerzity, ktorý mu bol udelený vo februári 2009. Ďalším významným podujatím, na ktorom participoval IH, bola konferencia k problematike regionálnych dejín v novembri 2008, ktorú za IH organizačne pripravili prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., PaedDr. Martin Pekár, PhD. a PaedDr. Patrik Derfiňák. Oproti roku 2007 narástla mobilita interných doktorandov nášho pracoviska (2007 – 1 v roku 2008 – 3).

Tabuľka 6 Zahranické mobility interných doktorandov na IH FF PU v Prešove v roku 2008

Sendeková Marta, PaedDr.	Taliansko	September 2007 – jún 2008	Študijný	SAIA – študentská mobilita
Štefaničová Eva, Mgr.	Bulharsko	Marec 2008	Študijný	SAIA – študentská mobilita
Petrovičová Mária, Mgr.	Poľsko	23. 6. 2008 – 28. 6. 2008	Študijný	Štipendium Spoločnosti slovenských archivárov

V uplynulom roku realizovali členovia IH aj viacero krátkodobých alebo dlhodobých zahraničných pobytov.

Tabuľka 7 Zahranické mobility pracovníkov na IH FF PU v Prešove v roku 2008

Meno (akademický titul, pracovník, študent)	Krajina	Dátum pobytu	Typ pobytu, inštitúcia	Zdroj financovania
Vizdal, Marián, doc. PhDr., CSc.	Bulharsko	Apríl 2008	Krátkodobý pracovný	FF PU v Prešove
Derfiňak, Patrik, PaedDr.	Bulharsko	Apríl 2008	Krátkodobý pracovný	FF PU v Prešove
Domenová, Marcela, Mgr., PhD.	Bulharsko	Apríl 2008	Krátkodobý pracovný	FF PU v Prešove
Harbuľová, Ľubica, doc. PhDr., CSc.	Česká republika	Máj 2008	Študijný pobyt	VEGA
Švorc, Peter, prof. PhDr., CSc.	Rakúsko	December 2008	Študijný pobyt	VEGA

Univerzita Konštantína Preslavského, Šumen, Bulharská republika	Príprava publikácie, exkurzie, odborná archeologická prax	Exkurzia máj 2008, spojená s podpisom bilaterálnej dohody	Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. PaedDr. Patrik Derfiňak, Mgr. Marcela Domenová, PhD.
Aténska univerzita v Aténach, Grécka republika	Vzájomné študijné pobyty, príprava vedecko-výskumných projektov	Študijný pobyt, október 2008	Prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.
Kyjevská teologická akadémia v Kyjeve, Ukrajina	Realizácia vedeckých a odborných projektov	Vydanie vedeckej monografie, január 2008	Prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.
Historická fakulta Užhorodskej štátnej univerzity, Užhorod, Ukrajina	Výmena učiteľov	Príprava študijného pobytu pre doc.	Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

V roku 2008 došlo k inventarizácii zahraničných zmlúv a kontaktov, čím sa snažíme dospieť k rozvoju zahraničnej spolupráce s tými pracoviskami, kde je aktívna spolupráca a eliminovať tzv. „mŕtve zmluvy“. Koordinátorom zahraničných aktivít (Erasmus, SAIA atď.) je na IH PhDr. Peter Koval', PhD., ktorý sa snaží zapájať do týchto aktivít aj viac študentov.

Problémom ďalšieho rozširovania spolupráce so zahraničnými pracoviskami naďalej zostáva nedostatok finančných prostriedkov, pretože finančné prostriedky získané zo štátneho rozpočtu sú nedostatočné a žiaľ ani grantové prostriedky nie sú v takej výške, aby sa nimi dali pokryť náklady na cesty do zahraničia. Taktiež vysoká úväzková zaťaženosť jednotlivých členov Inštitútu v pedagogickom procese neprispieva k tomu, aby sa mohli rozširovať zahraničné kontakty. Sme viac odkázaní na spoluprácu založenú na osobných kontaktoch jednotlivých členov Inštitútu, ako na rozvoji spolupráce založenej na inštitucionálnej úrovni.

Materiálno-technické vybavenie IH v roku 2008 zaznamenalo ďalší posun predovšetkým v získaní novej techniky, a to vďaka grantovým prostriedkom. Žiaľ, tak ako v predchádzajúcich rokoch, tak aj v roku 2008 sme z prostriedkov FF dostali veľmi málo prostriedkov na vylepšenie technického vybavenia IH. FF nám prispela v roku 2008 na riešenie havarijných stavov, t. j. na opravy technického vybavenia. Pracovisko však patrí medzi relatívne dobre technicky vybavené inštitúty Filozofickej fakulty PU v Prešove.

***RECENZIE /
ANOTÁCIE***

SEGEŠ, Vladimír: *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Bratislava : Perfekt, 2005. 220 s. ISBN 80-8046-311-5.

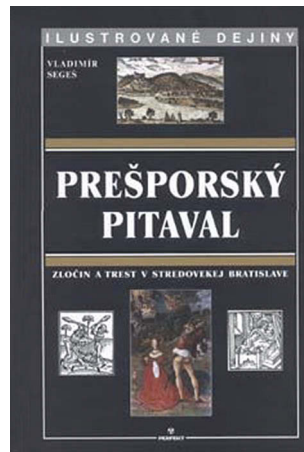
V roku 2005 sa na slovenský knižný trh dostala zaujímavá publikácia pochádzajúca z edície Ilustrované dejiny. Kniha z autorského pera Vladimíra Segeša s názvom *Prešporský pitaval* s podtitulom *Zločin a trest v stredovekej Bratislave* predkladá odbornej, ale najmä laickej verejnosti v slovenskom historickom bádani doteraz málo prebádanú, ale o to nepochybne zaujímavejšiu tému. Celkovo možno konštatovať, že v slovenskej knižnej produkcii v menšej miere vychádzajú knihy venujúce sa historickým udalostiam zo starších období a ešte zriedkavejšie sú knihy týkajúce sa spoločenského, kultúrneho vývoja, resp. každodenného života. Preto už táto samotná skutočnosť vyzdvihuje význam „Prešporského pitavalu“.

Už na úvod možno pozitívne hodnotiť, že autor v podtitule knihy a zároveň aj v samotnom úvode vysvetlil dnes nie tak používaný, resp. mnohým málo známy pojem pitaval, označujúci literárny žáner pomenovaný podľa francúzskeho právnik a spisovateľa žijúceho v 18. storočí Francois G. de Pitavala, predmetom ktorého diela boli zbierky kriminálnych príbehov a historiek.

Svojou štruktúrou sa kniha *Prešporský pitaval* delí na tri navzájom logicky nadväzujúce kapitoly, pričom prvá s názvom *Mestské ovzdušie oslobodzuje* predstavuje úvod do samostatnej problematiky miest, teda ich vzniku (príčin, koreňov), charakteru, obyvateľstva a ďalších právnych a spoločenských aspektov života v mestách. Samozrejme konštatovania všeobecného charakteru sú autorom podložené na príkladoch slobodného kráľovského mesta Prešporka. Tak sa čitateľ dozvedá zaujímavé údaje napríklad o zložení mestskej rady, o prešporských cechoch, o hospodárení mesta a každodennom živote jeho obyvateľov. Zrejmým cieľom Vladimíra Segeša pri zaradení tejto kapitoly do knihy bola snaha priblížiť čitateľovi vtedajší charakter mestskej spoločnosti, myslenie obyvateľov miest, a tým aj lepšie pochopenie celkovej atmosféry života, vrátane zločinnosti a práva v stredovekom Prešporku.

K jadrú knihy sa ešte bližšie dostáva druhá kapitola s názvom *V mene práva a spravodlivosti*. Autor aj v nej približuje problematiku jurisdikcie v niekoľkých rovinách, totiž uvádza príklady právnych záležitostí z rôznych miest Európy, zároveň opisuje vývoj stredovekej právnej jurisdikcie v Uhorsku (zákonníky, Tripartitum, božie sudy, inkvizícia) a nakoniec sa podrobne venuje právu a spravodlivosti v Prešporku (Prešporská právna kniha, mestský súd).

K samotným kriminálnym a právnym udalostiam v stredovekej Bratislave sa autor v publikácii dostáva až v záverečnej, tretej kapitole, zaberajúcej zhruba polovicu obsahu knihy, s názvom *Panoptikum zločinu a trestu*. V tejto kapitole prináša širokú paletu rôznych kriminálnych deliktov, dotýkajúcich sa rôznych spoločenských vrstiev, odohrávajúcich sa v rôznych častiach a obdobiach existencie mesta, obeťami a zločincami ktorých boli rôzni obyvatelia, ale aj návštevníci mesta. To znamená, že v zbierke prešporských kriminálnych, alebo súdnych prípadov nájdeme ukážky nielen typických ná-

silných, alebo sexuálnych deliktov (Spupný podkastelán a zneuctená Katarína, Za vraždu na púť, Nebezpečný hosť Peter z Grazu a pod.), ale aj prehreškov proti dobrým mravom, kresťanskému učeniu (Pošpinená česť pekára Hanuša, Nehodný služobník zákona). Často sa proti zákonom mesta postavili práve tí, čo mali dbať o ich dodržiavanie, či už to bol richtár, kat alebo členovia mestskej rady (Výčiny trnavského kapitána). Mnohokrát sa kvôli odlišným mravom, záujmom a zvykom dostali do konfliktu obyvatelia samotného mesta s vrchnosťou sídliacou na prešporskom hrade. Nerešpektovanie práv a výsad mešťanov a svojvôľa jednej alebo druhej strany viedli v mnohých prípadoch k súdnym sporom, vzájomným fyzickým útokom, či dokonca vojenským akciám proti sebe (Mesto kontra hrad). Množstvo zápisov v listinách a úradných knihách Prešporka sa týkalo finančných deliktov, z ktorých najviac tvorili práve krádeže (Zrkadlo jarmočných zlodejov, Putovanie za výsadami s úplatkami). Tak ako dnes, aj v stredoveku boli mnohé zločiny motivované nenávisťou k istej skupine ľudí, či už pre odlišné zvyky, správanie alebo jednoducho pramenili z rôznych povier. Typickými príkladmi takejto zločinnosti (aj v mene zákona, resp. v súlade s ním) boli pogromy proti židom alebo ženám obvineným z bosoráctva (Strasti dietok Izraela, Epilóg alebo Kde zostali bosorky). Okrem týchto niekoľkých spomenutých príkladov zločinov a trestov stredovekého Prešporka nájdeme v publikácii Vladimíra Segeša mnoho ďalších, či už svojím charakterom, nezvyčajnou brutalitou alebo obsahom zaujímavých historiek.

Spestrením i tak pútavého obsahu knihy je aj množstvo ilustračného materiálu, či už vo forme obrázkov, dobových rytín, nákresov a vyobrazení, alebo ako osobitne zvýraznené ukážky prekladov dobových právnych textov, listín, zákonov, ktoré čitateľovi umožnia ešte lepšie poznať a preniknúť do atmosféry života v stredoveku. Osobitne sú v texte uvedené vysvetlenia dobových termínov a rôzne zaujímavosti týkajúce sa danej témy.

Súčasťou knihy je výberový menný a miestny register a zoznam prameňov a literatúry. V závere knihy prináša autor zosumarizovanie výsledkov svojej bádateľskej činnosti z jednotlivých kapitol knihy. Pre celostnejší a kvantifikujúcejší pohľad na stredovekú kriminalitu v Prešporku vyhotovil autor na základe údajov z komorských kníh aj tabuľku hrdelných exekúcií v Prešporku na konci stredoveku (1490 – 1526). Prostredníctvom týchto a ďalších údajov sa teda čitateľ na záver dozvedá rôzne štatistické údaje, týkajúce sa napríklad najčastejších spôsobov popráv, domovskej príslušnosti popravených, spôsobu trestu pre jednotlivé delikty a podobne. Na premýšľanie podnetné zistenia prinášajú aj zistenia menšieho sociologického výskumu ohľadne vnímania stredovekej kriminality a právneho vedomia medzi dnešnými bratislavskými vysokoškólakmi histórie, stredoškólakmi a poslucháčmi univerzity tretieho veku.

Snahy o vierohodné vykreslenie jednotlivých aspektov každodenného života v minulosti, nevynímajúc ani zločin a trest, predstavujú v historickom bádani obzvlášť zaujímavú a populárnu tému, ale zároveň o to ťažšiu úlohu pre bádateľa. Preniknúť a pochopiť dobové myslenie ľudí aj v prípade dostatku prameňov nie je vôbec ľahké, nehovoriac o prípadoch, keď sú možnosti historika značne obmedzené. Preto *Prešporský pitaval* z autorskej dielne Vladimíra Segeša možno v tomto smere hodnotiť nanajvýš pozitívne a treba vysloviť presvedčenie, že táto kniha bude nielen pútavým čítaním pre odbornú, ale najmä laickú verejnosť, ale že sa stane aj inšpiráciou pre ďalších autorov a publikácie venujúce sa témam každodennosti v minulosti.

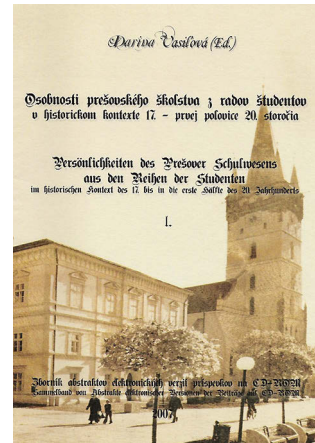
Annamária Kónyová

Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia. I. Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts. I. Sammelband von elektronischen Versionen der Beiträge auf CD-ROM. Zost. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. 260 s. ISBN 978-80-7165-664-7

Zborník elektronických verzii príspevkov spolu s tlačenu verzioiu zborníka abstraktov *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia. Zborník abstraktov elektronických verzii príspevkov na CD-ROM/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts I. Sammelband von Abstrakte elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM* je jedným z čiastkových výstupov grantového projektu VEGA *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia*, ktorého realizácia prebieha od roku 2007 do roku 2009. Cieľom uvedeného projektu je prezentovať životné osudy, prácu a vedecké aktivity najvýznamnejších študentov prešovského stredného a vyššieho školstva, osobností regionálneho, celoslovenského a európskeho významu, ktoré sa po ukončení štúdií zapojili do kultúrneho, spoločenského, politického, cirkevného a vedeckého diania a výrazne doň zasiahli, či už na úrovni celoslovenskej alebo oblastnej. Konečný výstup projektu má byť zrealizovaný vydaním biografického slovníka v multimediálnej podobe s pevnou štruktúrou hesiel biograficko-bibliografického charakteru.

Na realizácii predloženej časti čiastkového výstupu projektu sa podieľali členovia grantového tímu vysokoškolských pedagógov Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. a PhDr. Darina Vasiľová, PhD. z Inštitútu histórie, Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín, doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. z Inštitútu histórie, Katedry novovekých a najnovších všeobecných dejín, doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. z Inštitútu edukológie a sociálnej práce. Do elektronickej podoby zborník redakčne pripravili člen grantového tímu PaedDr. Július Alcnauer z Katedry kvantitatívnej matematiky a manažérskej informatiky Fakulty manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove a koordinátorka grantového vedeckého projektu PhDr. Darina Vasiľová, PhD.

V sledovanej prvej časti zborníka sú prezentované životné osudy a práca jedenástich osobností obdobia 19. storočia, resp. konca 19. a začiatku 20. storočia a jednej osobnosti z 20. storočia, ktoré študovali na prešovskom evanjelickom kolégiu, jeho kolegiálnych ústavoch a na prešovskej štátnej ruskej učiteľskej akadémii. Autori príspevkov sa obsa-

hovo zamerali na rodinné prostredie, štúdium, pracovné aktivity a publikačnú činnosť. Osobitnú pozornosť venujú v rámci študentského života sledovaných osobností ich štúdiu a pôsobeniu v Prešove a ich zapájaníu sa do študentských spolkových aktivít, najmä na pôde samovzdelávacej študentskej Slovenskej spoločnosti. Fakt, že viaceré sledované osobnosti prvej časti zborníka boli počas prešovských štúdií spolužiakmi, dotvára zaujímavým spôsobom mozaiku obrazu prešovského školstva, štúdia a študentských aktivít v Prešove.

Koordinátorka vedeckého grantového projektu PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. je autorkou väčšiny príspevkov. V príspevku venovanom Samuelovi Weberovi s názvom *Samuel Weber a prešovské evanjelické kolégium (Príspevok k životu a dielu)* (s. 41 – 55, s fotogalériou 61) približuje rodinné prostredie, štúdium, prácu, spolkové aktivity a publikačnú činnosť tohto evanjelického farára, cirkevného hodnostára, regionálneho historika a náboženského spisovateľa. Pri rozbere jeho štúdia na prešovskom evanjelickom kolégiu a teologickom ústave autorka nesleduje len jeho študentské aktivity, ale podáva aj podrobný a zaujímavý obraz o výučbe a živote na evanjelickom kolégiu v čase jeho prešovského pobytu. Rozoberá organizáciu školského roka, povinnosti profesorov, študentov, prináša učebný plán teologického ústavu v čase jeho štúdií, klasifikáciu, mená profesorov a spolužiakov. Všíma si prospech sledovaného študenta, jeho pôsobenie na škole. Uvedené body – učebné plány, vyučujúcich, spolužiakov, povinnosti a práva študentov, život na kolégiu – spracúva aj pri ďalších ňou sledovaných osobnostiach. Ďalšou osobnosťou, ktorú spracovala, je Gustáv Hostivít Lojko v príspevku s názvom *Gustáv Hostivít Lojko. Pedagóg a národno-osvetový pracovník (príspevok k životu a dielu)* (s. 62 – 70, s fotogalériou 75). Podrobne v ňom sleduje štúdium, prácu v študentskej samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti, pedagogickú činnosť a národno-osvetovú prácu tohto stredoškolského profesora na evanjelickom gymnáziu v Revúcej, osvetového pracovníka, spisovateľa a publicistu. V príspevku s názvom *Karol Viest a prešovské evanjelické kolégium* (s. 76-91, s fotogalériou 94) podáva obraz prešovských štúdií, aktivít študentskej Slovenskej spoločnosti a pedagogickej práce na gymnáziu v Revúcej, národno-osvetové a ľudovúchovné aktivity prenasledovaného pedagóga a národného pracovníka Karola Viesta. Osobitnú pozornosť venuje aj jeho rodinným príslušníkom. Ďalším jej príspevkom je *Ján Dérer na prešovskom evanjelickom kolégiu v rokoch 1867 – 1870.* (s. 95 – 106, s fotogalériou 110). Ako napovedá názov príspevku, značná pozornosť je venovaná životu a štúdiu na prešovskom evanjelickom kolégiu v čase štúdia tohto aktívneho člena Slovenskej spoločnosti, neskôr evanjelického kňaza, pedagóga a publicistu. Autorka opäť venuje pozornosť, na základe dobovej tlače, aj rodine. V príspevku *Daniel Jonatán Záboj Lauček a Slovenská spoločnosť na prešovskom evanjelickom kolégiu* (s. 111 – 127, s fotogalériou 130) približuje život, štúdium, aktivity v Slovenskej spoločnosti, prácu a literárnu tvorbu tohto evanjelického farára, spisovateľa a filozofa s komplikovaným osudom. V príspevku s názvom *Andrej Halaša – študent na prešovskom evanjelickom kolégiu v rokoch 1868 – 1873* (s. 131 – 147, s fotogalériou 156) podáva obraz rodinného prostredia, štúdia so zameraním na prešovské pôsobenie a aktivity tejto všestranne založenej a všestranne pôsobiacej osobnosti slovenského kultúrneho života 19. a začiatku 20. storočia. V príspevku venovanom básnikovi a právnikovi Pavlovi Országhovi-Hviezdoslavovi s názvom *Pavol Országh-Hviezdoslav a prešovské evanjelické kolégium (študent právnickej akadémie a člen spolku Kolo)* (s. 157 – 180, s fotogalériou 195) sú vo veľkej miere publikované úryvky zo spomienok zachovaných Albertom Pražákom. Posledným príspevkom Dariny

Vasilovej je príspevok s názvom *Július Botto a právnická akadémia v Prešove v rokoch 1871 – 1873*. (s. 196 – 211, s fotogalériou 218). Je v ňom približené prešovské pôsobenie pedagóga, advokáta, verejného činiteľa, historika, predstaviteľa kultúrneho života na Gerneri, Júliusa Bottu a aj fungovanie právnickej akadémie v čase jeho štúdií.

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. je autorkou príspevkov o Štefanovi Markovi Daxnerovi a Gustávovi Adolfovi Koriczanskom. V príspevku s názvom *Štefan Marko Daxner (politik a ideológ slovenského národného hnutia v 19. storočí)* (s. 8 – 24, s fotogalériou 28) podáva podrobný prehľad štúdií, zamestnaní, národnokultúrnych, organizačných a politických aktivít významného slovenského politika. Podrobne sa venuje Daxnerovým národným aktivitám v jednotlivých etapách jeho života i národného života v súčinnosti s historickým dianím. Osobitne si všíma jeho študentské aktivity na pôde bratislavského evanjelického lýcea a evanjelického kolégia v Prešove. V príspevku *Gustáv Adolf Koriczanský (slovenský národnokultúrny dejateľ v 19. storočí)* (s. 29 – 40) približuje prácu evanjelického kňaza, podporovateľa národnokultúrnych aktivít, odberateľa a rozširovateľa slovenskej tlače. Opäť výraznú pozornosť venuje jeho študentským rokom a národným aktivitám v čase štúdií, napríklad bratislavskému exodu a Koriczanského podiele na ňom. Osobitne sleduje jeho prešovské pôsobenie.

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. je autorom príspevku o teoretikovi kultúry, filológovi a evanjelickom kňazovi so zvláštnym životným osudom Jánovi Lajčiakovi s názvom *Ján Lajčiak, nedocenená osobnosť slovenskej vedy a kultúry* (s. 219 – 226, s fotogalériou 227). Približuje v ňom obraz možností nadaných mladých Slovákov v oblasti zahraničných štúdií a pohľadov na toto štúdium, študentské roky a prácu Jána Lajčiaka. Pozornosť venuje jeho publikačnej činnosti, najmä dielu *Slovensko a kultúra*.

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. v príspevku s názvom *Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. vysokoškolský pedagóg, kmeniológ, historik pedagogiky (30. 12. 1927 – 2. 5. 1998)* (s. 228 – 240, s fotogalériou 245) podáva podrobný obraz štúdií a vedeckej práce vysokoškolského pedagóga, kmeniológa a historika pedagogiky Andreja Čumu.

Príspevky sú spracované na základe výskumu archívnych prameňov Štátneho archívu Prešov, fond Evanjelického kolégium Prešove a v niektorých prípadoch (príspevky o osobnostiach Štefanovi Markovi Daxnerovi, Gustávovi Adolfovi Koriczanskom a Jánovi Lajčiakovi) sú použité archívne pramene zo Slovenskej národnej knižnice – Archívu literatúry a umenia v Martine, v prípade príspevku o Koriczanskom aj informácie zo Slovenskej národnej knižnice – Národného biografického ústavu. Okrem toho bola pri spracovaní príspevkov použitá sekundárna literatúra, ktorej zoznamy sú uvedené za jednotlivými príspevkami.

Za každým príspevkom nasleduje fotogaléria, kde sú prezentované už publikované fotografie, aj neznáme z archívnych prameňov fondu Evanjelického kolégia v Prešove, archívov autorov príspevkov Dariny Vasilovej, Jána Mojdisa, Eduarda Lukáča a rodiny Čumovej a nové fotografie (ich autormi sú Ján Endrödi, Alena Guliariková, Antónia Vasilová, Eduard Lukáč a Július Alcnauer). Záver zborníka obsahuje fotografie prešovských škôl a Prešova v roku vydania zborníka, 2007, ktorých autorom je Július Alcnauer.

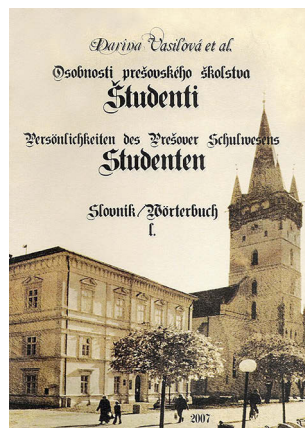
Zborník príspevkov, rovnako ako zborník abstraktov príspevkov obsahuje nemecký preklad, ktorého autorom je doc. PhDr. Pavol Zubal, PhD.

Autorom zborníka sa podarilo priblížiť obraz prešovského pôsobenia sledovaných slovenských kultúrnych a verejných pracovníkov.

Ivana Škulecová

***Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník I./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch I.* Zost. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. 96 s. ISBN 80-7165-663-0**

Dvojazyčný slovník *Osobnosti prešovského školstva – študenti I./Persönlichkeiten des Schulwesens – Studenten I.* je čiastkovým výstupom výsledkov výskumu grantového vedeckého projektu VEGA *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia*, ktorého realizácia prebieha od roku 2007 do roku 2009. Cieľom grantového projektu, ako uvádza jeho koordinátorka Darina Vasiľová, je priblížiť a prezentovať životné osudy, vedeckú prácu a verejné účinkovanie najvýznamnejších osobností regionálneho, celoslovenského a európskeho významu, ktoré študovali v Prešove, a boli tak súčasťou prešovského stredného, vyššieho a vysokého školstva. Na základe primárnych prameňov a dobovej literatúry slovenskej aj zahraničnej proveniencie majú byť postupne formou hesiel biograficko-bibliografického charakteru (význam – rodina – štúdium – práca – dielo – bibliografické zdroje) spracované životné osudy osobností, ktoré sa ako absolventi prešovských škôl neskôršie uplatnili v oblasti vedeckej, pedagogickej, literárnej a kultúrno-osvetovej.

Prvá časť slovníka približuje život a dielo 18 osobností, ktoré v období 17. – prvej polovice 20. storočia študovali v Prešove, na prešovskom kolegiálnom vyššom gymnáziu, evanjelickom kolégiu, kolegiálnom teologickom ústave, kolegiálnej teologickej akadémii, kolegiálnej právnickej akadémii, kolegiálnom právnickom náukobehu, Štátnej ruskej učiteľskej akadémii, kráľovskom rímskokatolíckom gymnáziu – neskôr premenovanom na Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium alebo na kolegiálnom evanjelickom učiteľskom ústave. Obsahom hesiel recenzovanej časti slovníka sú v prevažnej miere osobnosti 19. a začiatku 20. storočia (15 bývalých prešovských študentov), ktoré neskôr pôsobili ako evanjelickí kňazi, advokáti a pedagógovia – viacerí na slovenskom gymnáziu v Revúcej.

Autormi hesiel sú členovia grantového tímu vysokoškolských pedagógov Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, konkrétne Inštitútu histórie a Inštitútu edukológie a sociálnej práce.

Koordinátorka grantového projektu, PhDr. Darina Vasiľová, PhD., je autorkou hesiel venovaných životu a práci evanjelických kňazov – Daniela Bacháta-Dumného, Jána Déreera, Andreja Dianišku a Samuela Webera, stredoškolských profesorov na gymnáziu v Revúcej – Gustáva Lojka, Karola Viesta (v Revúcej učil aj Ján Dérer), advokátov Pavla Országha-Hviezdoslava a Júliusa Bottu, ktorý tiež pôsobil ako stredoškolský profesor v Revúcej. Pozornosť venuje aj ich ďalšej kultúrnej a národno-osvetovej práci, publikačnej činnosti, tvorbe a najmä ich študentským aktivitám v Prešove.

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. je autorkou hesiel o národno-kultúrnych pracovníkoch – Jánovi Csipkayovi, verejnom činiteľovi, podnikateľovi a advokátovi, Štefanovi Markovi Daxnerovi, politikovi, právnikovi, historicko-politickom publicistovi, evanje-

lických kňazoch a tiež národných pracovníkoch – Ľudovítovi Jaroslavovi Haanovi, Samuelovi Hojtsovi a Gustávovi Adolfovi Koriczanskom. Haan bol aj historikom, publicistom a redaktorom, Hojts autorom národných obrán a Koriczansky distribútorom slovenských kníh, novín a časopisov. Aj v týchto heslách je veľká pozornosť venovaná študentským aktivitám v Prešove, a aj kontaktom s inými študentskými spolkami a osobnosťami.

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. je autorom hesiel o komeniológovi a vysokoškolskom pedagógovi Andrejovi Čumovi, ktorý pôsobil na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach a Mariánovi Prídavkovi, pedagógovi, autorovi učebníc, prekladateľovi, pracovníkovi Ministerstva školstva a národnej osvety a riaditeľovi Slovenského pedagogického nakladateľstva.

PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. v hesle venovanom Andrejovi Halašovi podáva podrobný prehľad aktivít tohto slovenského národného pracovníka, divadelného organizátora, etnografa, prekladateľa, redaktora a právnik.

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. je autorom hesla o filológovi, teoretikovi kultúry, sociológovi, filozofovi a evanjelickom kňazovi Jánovi Lajčiakovi, osobnosti s pozoruhodným životným osudom a schopnosťami.

Interná doktorandka Mgr. Annamária Kónyová v hesle Imrich Thököly podáva podrobný obraz o štúdiách vodcu protihabsburského stavovského povstania, sedmohradského a uhorského kniežata v Prešove na evanjelickom kolégiu.

Pri vypracovaní hesiel autori vychádzali najmä z primárnych prameňov nachádzajúcich sa v Štátnom archíve v Prešove, fond Evanjelické kolégium Prešov. Pri spracovaní hesla Andrej Halaša bola použitá jeho pozostalosť nachádzajúca sa v Slovenskej národnej knižnici – Archíve literatúry a umenia v Martine. Pramenný materiál z uvedeného archívu bol použitý aj pri spracovaní hesiel Ján Lajčiak a Gustáv Adolf Koriczansky – tu aj zo Slovenskej národnej knižnice – Národného biografického ústavu v Martine. Okrem toho autori využívali dobovú literatúru. Pri vypracovaní hesiel boli použité aj predchádzajúce práce autorov hesiel: knihy Libuše Frankovej *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia* (Prešov 1999) a *Slováci v novom veku národov* (Prešov 2006); Jána Mojdisa *Francúzi a Slovensko v rokoch 1900 – 1920 (Vzájomné poznatky a ich sprostredkovatelia)* (Prešov 1997), *Slováci a Francúzi v premenách času* (Prešov 2004); príspevky Nadeždy Jurčišinovej – *Účasť východného Slovenska na Národopisnej výstave československej v Prahe v roku 1895* uverejnenom v knihe *Príspevky k dejinám východného Slovenska* (Prešov 1998) a *Angažovanosť Andreja Halašu v národnom živote Slovákov*, ktorý vyšiel v *Annales historici Prešovensis* (Prešov 2005); príspevok Dariny Vasilovej *Kolegiálne ústavy, ich miesto a význam v dejinách prešovského evanjelického kolégia (Právnická akadémia a teologická akadémia)* uverejnený v zborníku *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy. Acta Collegii evangelici Prešovensis I* (Prešov 1997) a príspevok Eduarda Lukáča *Katedra pedagogiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*, ktorý vyšiel v zborníku *Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999). Jubilejný zborník k 40. výročiu ustanovenia Filozofickej fakulty v Prešove*. Pri vypracovaní hesla Imrich Thököly bol použitý materiál z Krajskej Széchényiho knižnice v Budapešti.

Hlavným cieľom slovníka bolo zobrazenie aktivít osobností počas ich prešovských štúdií. Väčší priestor mal byť venovaný ich pôsobeniu, vedeckej práci a publikačnej čin-

nosti. Tento zámer sa autorom podarilo nielen naplniť, ale aj prekročiť. Slovník okrem uvedených cieľov podáva ucelenejší obraz študentského života, práce a snáh študentských spolkov. Tým, že je pozornosť venovaná aj rodinným príslušníkom, utvára prehľad o činnosti predkov, potomkov a celých rodín zapojených do slovenských národných aktivít. Zároveň môže byť aspoň stručným obrazom toho, ako slovenskí národní činitelia študovali a s akými problémami a prekážkami sa počas svojich štúdií a práce stretávali. Možnosť utvorenia uvedeného obrazu po prečítaní slovníka je daná aj tým, že väčšina sledovaných osobností pochádza z rovnakého storočia, čím sa vytvárajú možnosti pre dopĺňanie, porovnávanie a upresňovanie obrazu ich práce a štúdiá.

Slovník obsahuje aj nemecký preklad, ktorého autorom je člen grantového tímu z Inštitútu germanistiky doc. PhDr. Pavol Zubal, PhD.

Práca *Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník I./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch I.* je prínosom pre vytvorenie a ucelebnie obrazu o prešovskom školstve a aktivitách jeho študentov.

Ivana Škulecová

NICOLLE, David: *Středověké obléhací zbraně. Byzanc, islámský svět a Indie 476 – 1526*. Praha : Grada Publishing, 2008. 48 s. ISBN 978-80-247-2419-5

Pražské vydavateľstvo Grada sa už niekoľko rokov špecializuje na vydávanie rozsahom menších publikácií, ktoré boli pôvodne vydané v Osprey Publishing vo Veľkej Británii. Osprey Publishing sa venuje takmer výhradne vojenským dejinám a pod jeho patronátom uverejňujú svoje diela poprední európski historici. Doktor David Nicolle patrí v tomto smere už k akýmisi ikonám Osprey Publishing, pretože mu v spomínanom vydavateľstve vyšlo viac ako desať kníh.

Ťažiskovou tematikou Davida Nicollea sú dejiny stredoveku, konkrétne Byzancia, križiacke výpravy, rytierske rády a moslimské armády. České vydavateľstvo Grada dodalo na knižný trh už niekoľko jeho diel a koncom roka 2008 vydalo aj jeho rozsahom skromnú publikáciu s názvom *Středověké obléhací zbraně*. Podtitul *Byzanc, islámský svět a Indie 476 – 1526* okamžite naznačil, že táto problematika bude spracovaná z pohľadu Východu. Práve Byzancia ako pokračovateľka tradícií Rímskej ríše, mala totiž na rozvoj stredovekej obliehacej techniky veľký vplyv. Zdatne jej konkurovali, a neskôr ju dokonca v niektorých ukazovateľoch prekonal, moslimské armády, o ktorých David Nicolle pojednáva najpodrobnejšie.

Kniha je rozdelená na tri hlavné kapitoly. V prvej, ktorá má názov *Metací stroje*, sa autor zaoberá najrozšírenejšími stredovekými obliehacími zariadeniami. Podrobne rozdeľuje tieto stroje do skupín podľa toho, na akom princípe fungovali. To, že je autor naslovovzatým odborníkom moslimských dejín, vidieť aj pri čítaní tejto publikácie. David Nicolle používa pri popise strojov množstvo arabských termínov (*arráda, zijár, džarch...*) a neustále odkazuje na arabské pramene a literatúru. Je nepochybné, že Arabi prebrali niektoré typy obliehacích strojov práve od Byzantíncov, čo dr. Nicolle takisto zdôrazňuje. V čase úpadku Byzantskej ríše však moslimský svet tieto zariadenia rozvíjal a neraz priviedol takmer k dokonalosti. Autor poznamenáva, že moslimovia vynášali aj úplne nové typy strojov, ktoré boli na Západe i v Byzancii úplne neznáme. Veľmi podrobne opisuje konkrétne typy obliehacích strojov, na Západe nazývaných *mangonelly*, v islamskom svete *mandžaniky*.

Pomerne veľa priestoru venuje David Nicolle využitiu tzv. vahadlového praku, zvaného *trébuchet*, ktorý patrí k najdôležitejším vynálezom stredovekého vojenstva. Nicolle pri jeho popisovaní vychádza z primárneho prameňa, konkrétne kroniky Murdího al-Tarsúsího z 12. storočia. Nicolle pri skúmaní diela vydedukoval, že al-Tarsúsí nepovažoval *trébuchet* už vo svojej dobe za nový vynález, čo je pomerne prevratný objav! Podľa Tarsúsího odkazov boli zbrane podobné *trébuchetu* nasadené pri obliehaní už koncom 10. storočia. Pritom aj Nicolle vo svojej práci uvádza, že oficiálne sa vznik *trébuchetu* datuje v 12. storočí. Iní autori (napr. Matthew Bennett a kol. v publikácii *Bojové techniky stredovekého sveta 500 n. l. – 1500 n. l.* datuje vznik *trébuchetu* až do 13. storočia) však také skoré vynájdenie vahadlového praku nepripúšťajú.

V druhej kapitole s názvom *Velké kuše* autor rozoberá problematiku využitia obrov-

ských kuší pri obliehaní hradov, alebo aj v boji proti pechote. Keďže kuše poznali už rímski vojaci na sklonku staroveku, dostali sa okamžite do arzenálu byzantskej armády. Kušu používali aj čínski vojaci, no ich typ sa od európskej odlišoval. Veľmi okrajovo sa autor venuje využitiu veľkých kuší v Indii, spomína ich len v niečo vyše dvoch odstavcoch. Celkovo musíme zdôrazniť, že indické stredoveké obliehacie stroje sú v tejto knihe najslabšie rozpracované a tento nedostatok je citeľný. Akiste je to preto, že autor sám nie je odborníkom na Ďaleký východ a (ako sám uvádza) že originálnych diel k indickému vojenstvu je zachovaných veľmi málo.

Rozsiahlejšia tretia kapitola má názov *Shazovací, zápalné a výbušné vynálezy*. Tu David Nicolle opäť dáva do popredia byzantskú armádu, ktorá ako prvá docenila účinky pyrotechnických zbraní. Rané byzantské armády už v týchto zbraniach využívali naftu, no skutočne prelomovým bol až vynález gréckeho ohňa v 7. storočí. Za jeho objaviteľa sa označuje Kallinikos zo Sýrie, ktorý tajomstvo jeho výroby prezradil byzantskému cisárovi. Byzancia sa potom vďaka gréckemu ohňu celé desaťročia úspešne bránila útokom Arabov, Slovanov a Rusov. Nicolle uvádza prevratnú správu, že niektoré nearabské pramene informujú, že moslimovia poznali grécky oheň už desať rokov pred Kallinikom! Zároveň autor tvrdí, že Kallinikos potom prestúpil do služieb arabského kalifa. Hodnovernosť týchto správ znižuje skutočnosť, že Nicolle neodkázal na konkrétny zdroj, z ktorého čerpal. S podobným tvrdením sme sa nestretli v žiadnej inej dostupnej slovenskej alebo českej literatúre. Je však nesporné, že Arabi neskôr tajomstvo gréckeho ohňa odhalili a naučili sa ho používať, ba dokonca ho ešte vylepšili. Pyrotechnické zbrane sa používali či už v Byzancii, v moslimskom svete i na Ďalekom východe po celý stredovek, až kým neboli vytlačené dokonalejším pušným prachom a nástupom delostrelectva v 15. storočí.

Súčasťou publikácie je aj farebná obrazová príloha s podrobným popisom jednotlivých obliehacích zariadení, čo hodnotíme pozitívne. Naopak negatívom je úplná absencia obliehacích veží v diele, pričom tieto nesporne patrili medzi základné obliehacie zbrane stredoveku. Spolu s malým dôrazom na indické vojenstvo to hodnotíme ako hlavný nedostatok tejto publikácie. Kto však túži bližšie spoznať byzantskú a najmä moslimskú obliehaciu techniku, určite sa dozvie potrebné informácie. V knihe je mnoho odkazov na pramene a použitú literatúru, čo ocení každý, kto sa chce nastolenej problematike venovať podrobnejšie.

Martin Konečný

VASILOVÁ, Darina: *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918) (Teologická akadémia a právnická akadémia)*. Prešov : Universum, 2008. 427 s. ISBN 978-80-89046-52-2

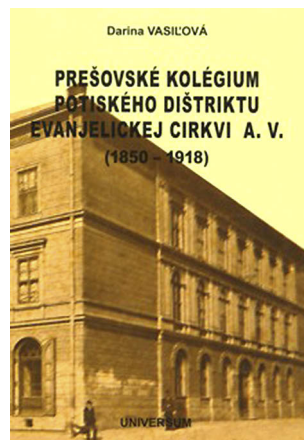
Renomované prešovské vydavateľstvo Universum predkladá čitateľskej verejnosti publikácie v prevažnej miere orientované na dejiny a ostatné spoločenskovedné disciplíny humanitného smeru. Ich zjednocujúcim prvkom je kvalita a odbornosť. Uvedené atribúty charakterizujú aj jednu z najnovších monografií z pera historičky PhDr. Dariny Vasiľovej, PhD., ktorá sa dlhodobo venuje dejinám školstva v regióne východného Slovenska, s dôrazom na dejiny prešovského evanjelického kolégia.

Prešovské kolégium bolo nesporne najvýznamnejšou vzdelávacou ustanovizňou protestantských stavov v hornom Uhorsku od vzniku v roku 1667 až do 20. storočia. Pozornosť bádateľov sa doteraz upierala najmä na 17., 18. a prvú polovicu 19. storočia. Autorka Darina Vasiľová sa venuje vo svojej monografii relatívne krátkemu obdobiu 68 rokov, t. j. 1850 – 1918, v ktorých sleduje osudy dvoch akadémií prešovského kolégia – teologickej akadémie a právnickej akadémie. V uvedenom časovom horizonte, ako uvádza autorka v úvode monografickej práce, sa z pôvodného desaťtriedneho gymnázia sformovali a následne vyvíjali činnosť štyri kolegiálne ústavy: osemtriedne gymnázium, teologický ústav (z dvoch najvyšších tried – deviatej a desiatej), najskôr s trojročným a od školského roku 1884/85 so štvorročným štúdiom, nazývaný teologická akadémia, právnický kurz, najprv ako dvojročný a od školského roku 1878/79 ako štvorročná akadémia a v roku 1873 bol otvorený aj učiteľský ústav s trojročným a od roku 1899 so štvorročným štúdiom.

Podľa slov autorky, práca „*prezentuje prešovské kolégium ako školskú ustanoviť, poukazuje na miesto a význam Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia v dejinách školstva na Slovensku i v stredoeurópskom priestore prostredníctvom jeho akademických ústavov – teologickej akadémie a právnickej akadémie, približuje vzdelávací a výchovný proces tejto významnej a svojho druhu ojedinelej školskej inštitúcie v jej štvrtom vývinovom období – v rokoch 1850 – 1918, poukazuje na organizáciu štúdia a zabezpečenie výučby jeho profesormi. Zaoberá sa možnosťami pomoci študentom zo strany samotnej školy, evanjelickej cirkvi i jednotlivcov, bližšie konkretizuje školský život študentov a ich záujmovú činnosť. Nevyhýba sa ani perzekúcii slovenskej národnej spolkovéj činnosti a na vybraných príkladoch poukazuje na významných absolventov kolegiálnych ústavov. Zároveň stručne analyzuje zmeny na kolégiu, ktoré priniesli roky 1918 a 1919 (s. 14 – 15).*

Monografická práca je po obsahovej stránke vhodne členená do 4 kapitol a ich podkapitol.

V prvej kapitole nazvanej *Organizácia správy a riadenia Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v rokoch 1850 – 1918* (s. 29 – 69) získa čitateľ prehľad o organizácii správy a riadenia prešovského kolégia v sledovanom období

po roku 1850 s dôrazom na zmeny, zrealizované po úprave vzťahu Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi k patronátu kolégia v rokoch 1892 a 1913.

Druhá kapitola *Štúdium na prešovskom kolégiu v rokoch 1850 – 1918 v zrkadle študijných predpisov a učebných plánov* (s. 71 – 151) pojednáva o organizácii štúdia na škole na základe analýzy prijatých študijných predpisov a učebných plánov, ktoré prišli výrazné obsahové zmeny v systéme štúdia. Podrobne rozoberá organizačné formy štúdia a zachytáva v chronologickom poradí reformy a zmeny súvisiace s oboma akadémiami – teologickou akadémiou po roku 1850, 1884, 1904 a právnickou akadémiou najmä v čase reformy právnického štúdia v roku 1874.

Najobsažnejšou časťou práce je tretia kapitola *Zaujmová a mimoškolská spolková činnosť a študentský život na prešovskom kolégiu v rokoch 1850 – 1918* (s. 153 – 277), ktorá prináša zaujímavé informácie o mimovyučovacej činnosti študentov, o ich celkovom živote na kolégiu, každodenných radostiach i starostiach. V prvej časti podkapitoly práce autorka priblížila študentské dianie poslucháčov teológie s dôrazom na činnosť študentskej Slovenskej spoločnosti a spolku Kolo. Práve v mimoškolskej činnosti študentov sa na osudoch Slovenskej spoločnosti dajú pozorovať národnouvedomovacie snahy slovenských študentov aj profesorov, ale aj postupujúci maďarizačný proces na prelome 19. a 20. storočia, ktorému sa nemohlo vyhnúť ani prešovské kolégium. Svoju pozornosť autorka upriamila aj na aktivity budúcich teológov v oblasti činnosti študentského Teologického združenia a teologických samovzdelávacích a svojpomocných spolkov. V druhej časti kapitoly sa autorka venovala mimoškolským aktivitám študentov právnickej akadémie, najmä činnosti Združenia poslucháčov práva a spolkovkej činnosti v oblasti samovzdelávania, svojpomoci, v kultúrno-umeleckej sfére a v oblasti telovýchovy a športu. Tretia časť kapitoly je obsahovo zameraná na problematiku obvinení z panslavizmu a perzekúciu spolkovkej činnosti na kolegiálnych ústavoch kolégia v rokoch 1882 – 1906. Formy pomoci a dobrodenia inštitúcie študentom – ubytovanie, stravovanie, štipendijné základiny, knižnice a odborné kabinety s učebnými pomôckami sú autorkou práce priblížené v štvrtej časti kapitoly.

Vhodným doplnením predchádzajúcich informácií je štvrtá kapitola práce publikovaná pod názvom *Významné osobnosti študujúce na prešovskom kolégiu v rokoch 1850 – 1918* (s. 279 – 378), v ktorej sa uvádzajú najvýraznejšie osobnosti, ktoré študovali na prešovskom kolégiu – na jeho dvoch kolegiálnych ústavoch – teologickej akadémii (napr. Daniel Bachát, Andrej Mayer, Julius Botto, Daniel Lauček, Ján Vansa, Koloman Banšell, Ján Lajčiak, Juraj Janoška, Vladimír Pavol Čobrda...) a právnickej akadémii (Pavol Országh, Julius Botto, Andrej Halaša, Janko Jesenský, Karol Gejša Flórián, Alekej Duchoň...) v skúmanom období.

K prehľadnosti celej publikácie prispieva fakt, že kapitoly majú rovnaké členenie a v každej sa sledovaná problematika rozoberá vo vzťahu k teologickej a potom k právnickej akadémii. Samozrejmosťou je bohatý obrazový inventár monografie, zachytávajúci na dobových fotografiách nielen samotných učiteľov a študentov kolégia či školské budovy, ale aj ducha doby druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia.

Práca Dariny Vasiľovej *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918) (Teologická akadémia a právnická akadémia)* je odborne fundovaným dielom, splňajúcim najprísnejšie kritériá kladené na vedeckú monografiu. Jej význam a miesto v slovenskej historiografickej spisbe presahuje niekoľko rovín. Prispieva k detailnému poznaniu dejín evanjelického kolegiálneho školstva v rokoch 1850 až 1918, čím

je zároveň cenným príspevkom k dejinám školstva na Slovensku. Súčasne je hodnotným príspevkom k regionálnym dejinám Prešova a nezanedbateľný je aj kontext religiózny. Práca zároveň zachytáva zložitý proces maďarizácie školstva, ako aj pokusy vzdorovať týmto tendenciám vo veľmi ťažkej dobe z hľadiska pokračujúceho národného uvedomovania sa slovenského národa.

Ambícia Dariny Vasilovej prispieť svojím dielom k poznaniu dejín evanjelického kolégia, školstva i mesta Prešov sa uvedenou monografiou naplnila tým najkvalitnejším spôsobom.

Martin Klempay

Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. Štefan Šutaj, László Szarka (eds.). Prešov: Universum, 2007, 188 s.

Zborník je súhrnom referátov prezentovaných na medzinárodnej vedeckej konferencii *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia* v Košiciach v novembri 2006, pod záštitou Slovensko-maďarskej komisie historikov, v rámci riešenia projektu *Spoločné dejiny a kolektívne identity v pohraničných regiónoch (Intenzifikácia činnosti komisií historikov)*.

Výskum zameraný na objasňovanie princípov a prejavov kolektívnej identity je téma spoločensky aktuálna. V danom geograficko-historickom priestore je výzvou pre uplatnenie nových teórií a metodológií, interdisciplinárneho prístupu a multiperspektívneho pohľadu, aby sa nám tak vynoril nový a ucelenejší obraz zložitého fenoménu regionálnej a národnej príslušnosti na etnicky zmiešanom území.

István Soós vo svojej štúdiu analyzuje fenomén Hungarus – viacnárrodné a pestré kultúrne povedomie inteligencie v Uhorsku v 18. a 19. storočí. Autor načrtáva vývoj tejto koncepcie a porovnáva jej typy – na príkladoch Mateja Bela a Adama Františka Kollára. Napokon predstavuje nástup novej inteligencie s povedomím Hungarus, ktorá sa vyznačovala materinským jazykom iným ako maďarským.

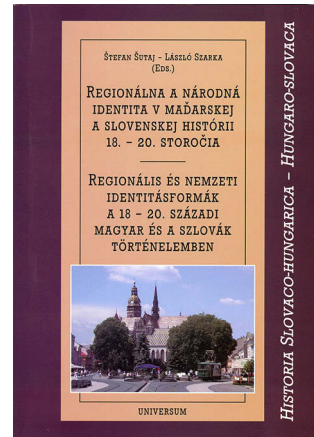
Peter Kónya vo svojej prípadovej štúdiu na základe biografie trenčianskeho zemana Juraja Ottlyka načrtáva obraz uhorského vlastenectva elity slovenského pôvodu v období proti habsburským povstaním. Autor polemizuje s negatívnym hodnotením Ottlyka v staršej maďarskej historiografii a poukazuje prostredníctvom tejto historickej postavy na dobovú existenciu pluralitnej identity, ktorá sa vyznačovala pragmatizmom i silným vlasteneckým povedomím.

Mária Kohútová sa venuje mestu Trnava ako významnému centru katolíctva v Uhorsku a ako centru Slovákov v kontexte bernolákovských aktivít. Sleduje pestré etnické, konfesijné a kultúrne prostredie Trnavy od obdobia stredoveku po koniec 19. storočia a interakciu medzi príslušníkmi jednotlivých spoločenských skupín.

Pál S. Varga sa vo svojej teoreticky dobre vyzuženej práci zaoberá variantmi pojmu národ v maďarskej literatúre v 19. storočí. Dospieva k záveru, že národné povedomie vychádzajúce zo spoločného pôvodu zatlačilo do pozadia tie koncepcie národného povedomia, ktoré sa kryštalizovali okolo spoločného štátu alebo spoločných kultúrnych tradícií, no toto nové národné povedomie nedokázalo pôsobiť integrujúco.

Milan Podrimavský sa venuje obrazu a vnímaniu mesta Martin ako národného, politického, kultúrneho a ekonomického centra Slovákov, ako symbolu národnej identity, stelesnenia základných národných potrieb a záujmov. Tento pohľad na Martin, rozšírený medzi Slovákami i príslušníkmi iných národov, sa odvíjal najmä od existencie a činnosti tamojšieho vedenia Slovenskej národnej strany.

Dušan Škvarna uvádza čitateľa do zložitého procesu vývoja postojov Slovákov k vlastnému štátu počas obdobia revolúcie 1848/1849. V úvodnej časti svojej štúdie sa autor zaoberá teoretickým vymedzením obsahu pojmov lojalita, etnicita a nacionalita.

Neskôr na základe podrobnej analýzy interpretuje meniace sa tendencie slovenskej politickej orientácie voči uhorskej vláde, uhorskému kráľovstvu a k cisárskej Viedni.

Csaba Gy. Kiss oboznamuje čitateľa s obrazom územia dnešného Slovenska v literárno-publicistickom diele Kálmána Mikszátha, ktorý porovnával horné Uhorsko s územím geografického stredného Uhorska. Obraz tohto kraja vychádza v Mikszáthovom diele z historických tradícií, zemepisných charakteristík, spoločenských a mentálnych črt.

Vladimír Segeš sa zaoberá problémom identity v mnohonárodnostnej habsburskej armáde. Po úvodnej teoretickej diskusii o meniacom sa význame príslušnosti k etnicite či národu v dejinách autor pokračuje úvahami nad problémom vývoja identity v habsburskej armáde. Vyvodzuje záver, že pokiaľ do polovice 19. storočia bol rozhodujúcim faktorom identity spoločenský pôvod, neskôr ho nahrádza etnické kritérium. Avšak spájajúcim prvkom zvláštneho spoločenského organizmu, rakúskej armády, naďalej do veľkej miery bola oddanosť panovníkovi.

Vo svojej štúdii Iván Halász analyzuje dobové pojmy *Tót, uhorský vlastenec a maďarón*, ktoré sa dodnes používajú v historiografii. Na základe prípadových črt vybraných osobností a analýzy ich obrazu v dobovej spoločnosti autor odhaľuje mechanizmy formovania príslušnosti v rámci určitých spoločenských skupín a stereotypov týkajúcich sa „tých druhých“.

Anna Divičanová v historickom a kultúrnom kontexte charakterizuje tri varianty regionálnej a lokálnej identity dolnozemskej Slovákov žijúcich v Maďarsku – konkrétne na jazykových ostrovoch v Pilišských horách a v Novohradskej a Békešskej župe.

Miklós Zeidler sa zaoberá vplyvom revizionizmu na maďarskú národnú identitu v období medzi dvoma svetovými vojnami. Autor vníma všeobecnú požiadavku revízie Trianonu ako kohéznú silu maďarskej spoločnosti, ktorá sa v tomto období vyznačovala pocitom sklamanie zo západných veľmocí, nemaďarských národností Uhorska a odklonom od progresívnych prvkov historickej tradície.

András Kovács sa venuje stratégiám židovskej identity v súčasnom Maďarsku. Načrtáva všeobecné trendy vývoja židovskej identity v 19. a 20. storočí, ktoré boli charakterizované najprv maďarsko-židovskou symbiózou, neskôr antisemitizmom, ktorý prerástol do holokaustu a napokon politikou komunizmu, potláčajúcou židovské národno-etnické snahy. Na základe sociologického prieskumu načrtáva autor záver, na základe ktorého je hlavným motívom hľadania vlastnej židovskej identity v súčasnosti snaha po oslobodení sa stigmatizovanej identity, ktorá charakterizovala predchádzajúce generácie.

Tibor Valuch analyzuje mechanizmy formovania národnej identity v Maďarsku po roku 1945 pomocou komunistickej propagandy, ktorá zahŕňala zmeny symbolov, názvov ulíc, sviatkov a verejných osláv. Tieto politicky motivované snahy o vytvorenie novej národnej identity hodnotí ako čiastočne úspešné, vzhľadom na fakt, že zdedené súčasti národnej identity pred rokom 1945 pretrvávali v spoločnosti v neformálnej úrovni.

Miklós Tomka v komparatívnej analýze na základe sociologického prieskumu porovnáva národnú a náboženskú identitu na Slovensku a v Maďarsku na konci 20. storočia. Podľa získaných dát Slovensko predstavuje krajinu s viac nábožensky založenými obyvateľmi ako sú obyvatelia v Maďarsku, no na druhej strane národná identita a hrdosť je na Slovensku menej rozvinutá ako v Maďarsku.

László Szarka sa vo svojej štúdii zaoberá historickým vývojom foriem národnej a regionálnej identity maďarskej menšiny v štátoch susediacich s Maďarskom. Ako východisko pre budovanie identity maďarského obyvateľstva, ktoré sa po Trianone dostalo do

pozície menšiny, vidí autor v posilnení regionálnych základní. Pozitívny rozvoj regionalizácie nastáva po roku 1989, v čom autor vidí priaznivé východiská pre marginalizáciu etnocentrických úsilí a nacionalistických pozícií štátu.

Štefan Šutaj a Zlatica Sáposová vo svojej štúdií prezentujú výsledky sociologického výskumu, ktorý prebiehal v roku 2005 v rámci štátneho programu *Národ, národnosti a etnické skupiny v procesoch transformácie spoločnosti* na vzorke 1280 respondentov. Na výberovej vzorke inteligencie boli zisťované aj údaje o etnickej identite Maďarov na Slovensku. Štúdia predkladá zaujímavý empirický materiál, ktorý následne aj analyzuje a interpretuje.

Publikácia predstavuje moderný prístup ku komplexnému fenoménu formovania a prejavov identít v ich historickom vývine na etnicky zmiešanom území. Je potrebné podotknúť, že v súčasnosti spoločenskovedné odbory disponujú veľmi kvalitným teoretickým rámcom pre výskum identít, na ktoré niektoré príspevky reagovali viac, niektoré menej. Veľkým prínosom publikácie na poli metodologickom je fakt, že autori jednotlivých príspevkov uplatňovali intedisciplinárny prístup – využívanie analýzy a interpretácie literárnych diel, lingvistiky, sociológie, demografie či štatistiky prispieva k vytvoreniu ucelenejšieho pohľadu na zložité otázky chápania identity.

Na záver nám ostáva dodať, že spolu so zostavovateľmi tohto zborníka dúfame, že pilotné dielo novej edície *Historia Slovaco-Hungarica – Hungaro-Slovaca* odštartuje pozitívny trend a v budúcnosti ho budú nasledovať ďalšie rovnako kvalitné publikácie, ktoré vytvoria platformu pre medzinárodný a medzikultúrny dialóg. Pre odborné diskusie, ktoré pomôžu odbornej i laickej verejnosti pochopiť príčiny existencie rozdielnej interpretácie historických udalostí a zároveň je povedú k tolerancii vnímania „tých druhých“.

Slávka Otčenášová

KRONIKA

Odborný seminár Duchovné bohatstvo východného Slovenska – Knižná kultúra. Prešov 23. – 24. september 2008

Marcela DOMENOVÁ

Knižná kultúra predstavuje neodmysliteľnú súčasť kultúrneho a duchovného dedičstva Slovenska. Predmetom výskumu knižnej kultúry sú nielen dejiny kníhtlače, knižníc, knižnej grafiky, ale aj knižnej väzby, rovnako aj obsah, výrobné procesy a postupy, distribúcia, knižný trh či samotná funkcia kníh. Odborné semináre a konferencie venované dejinám knižnej kultúry a mapovaniu kultúrneho dedičstva na Slovensku, respektíve v jeho jednotlivých regiónoch a lokalitách, majú už niekoľkoročnú tradíciu a popri nosných projektoch Slovenskej národnej knižnice v Martine sa organizujú aj inými inštitúciami – vedeckými knižnicami.

Štátna vedecká knižnica v Prešove (ŠVK Prešov) usporiadala v dňoch 23. – 24. septembra 2008 odborný seminár na tému *Duchovné bohatstvo východného Slovenska – Knižná kultúra*. Seminár tematicky nadväzoval na iné podujatie, ktoré v roku 2006 rovnako usporiadala ŠVK Prešov – so zameraním na historické tlače a periodiká prešovskej proveniencie, prešovských typografov a vydavateľov 17. – 21. storočia, z ktorého bol vydaný zborník v tlačenej podobe. Podnetom k ďalšiemu odbornému stretnutiu bola stále nedostatočne spracovaná problematika dejín knižnej kultúry mesta Prešova a regiónu, ale aj samotný záujem o tento ešte nedostatočne prebádaný a informačne bohatý objekt záujmu – o unikátne rukopisy, tlače, súkromné, cirkevné a šľachtické knižnice, ale aj osobné pozostalosti, či praktické možnosti ich ochrany, spracovania a sprístupňovania.

Na dvojdňovom seminári *Duchovné bohatstvo východného Slovenska* vystúpilo aktívne 14 referujúcich. Seminár otvorila *Janka Petőczová* (Ústav hudobnej vedy SAV) príspevkom *Hudobniny a hudobná kultúra obdobia renesancie a baroka v šarišských mestách*, a to v Bardejove a Prešove. Popri osobnostiach – pedagógoch, organistoch, akými boli Leonard Stöckel či Zachariáš Zarevúcky, mapovala zachované knižné hudobniny (nototlače, notované spevníky, hudobno-teoretické tlače). Svoj výklad doplnila aj niekoľkými zaujímavými hudobnými ukážkami z dobovej tvorby hudobníkov, ktorých tvorbu zachytili dodnes zachované tlače.

V sekcii zameranej na rukopisy a cirkevné kroniky vystúpil *Gabriel Szeghy* (Archív mesta Košice) a *Vladimír Olejník* (Archív Spišská Kapitula). Gabriel Szeghy sa zamerával na výskum *Kroniky gréckokatolíckej farnosti v Košiciach a staré tlače*, konkrétne na analýzu najstarších štyroch liturgických kníh z 18. storočia a retrospektívne písanú kroniku, mapujúcu roky 1850 – 1922 charakterizoval ako prínosnú pri získavaní poznatkov k dejinám gréckokatolíckej cirkvi, fary a života v meste Košice. Stav, zachovanie,

*Riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice
v Prešove Valéria Zavadská
Foto: Marcela Domenová*

edičné spracovanie *Jezuitských kroník na Spiši* prezentoval archivár Vladimír Olejník. Popri ich analýze poskytol informácie o prekladoch a publikovaní týchto latinských textov kroník, ako hodnoverných historických prameňov.

Trochu atypickej téme – *Dovozu kníh z Ruska do Uhorska v 18. storočí* – sa venoval Jozef Šelepec (ŠVK Prešov). Vo svojom príspevku predstavil dobovú situáciu, stav školstva, cirkvi na Slovensku, resp. v Uhorsku a z časti vyvrátil niektoré mylné publikované teórie vo veci knižného obchodu, tranzitu, objednávok titulov pre školské či liturgické účely.

Mária Bôbová (ŠVK Banská Bystrica) sa zamerala v príspevku *Knihy a ich majitelia – súvislosti medzi Prešovom a Banskou Bystricou* na priblíženie života menej známych osobností, akými boli Ján Fridelius – lekár, Ezechiel Hebsacker – evanjelický kňaz, z obdobia stredoveku a novoveku, a ktorí mali súvis s Prešovom doložený aj prostredníctvom kníh v ich vlastníctve. Jednotlivé skúmané knižné tituly sa zachovali v Seminárskej knižnici v Banskej Bystrici.

Jana Žumárová sa venovala *Rekonštrukcii historickej rodovej knižnice Berzevicovcov vo fonde ŠA Prešov*. Z tejto šľachtickej knižnice sa však zachoval iba zlomok. Popri tlačiaroch, separátoch, periodikách obsahuje pozostalosť divadelné i koncertné plagáty a programy, hudobniny, obežníky, ale aj mapy, plány a rukopisy, ktoré podávajú bližší obraz o vtedajšom kultúrnom živote, kontaktoch a aktivitách jednotlivých členov rodiny Berzevici v 19. storočí. Ucelený obraz o knižnici, či knižniciach tohto rodu môže

však poskytnúť až ďalší výskum.

Patrik Derfiňák (Prešovská univerzita v Prešove) sa venoval v príspevku *Révaiovci – rodina knihkupcov z Prešova* nielen osudom jednotlivých členov rodiny Révai-Rosenberg v 19. storočí, ale aj knižnej kultúre v podobe ich kníhkupeckých, vydavateľských, spolkových, odborných a podnikateľských aktivít nielen v Prešove, ale i mimo neho.

Marcela Domenová (Prešovská univerzita v Prešove,

PaedDr. Patrik Derfiňák
Foto: Marcela Domenová

ŠVK Prešov) sa zamerala na odprezentovanie čiastkovej výskumnej úlohy mapovania knižnej kultúry, a to témy *Vergílius v historických knižniciach mesta Prešov*, kde poukázala na stav a charakter jednotlivých vydaní, komentárov a prekladov Publia Vergíliu Mara, ale aj unikátne travestie vydané do roku 1900. Výskum sa realizoval vo fonde ŠVK Prešov, v Diecéznej (Eparchiálnej) knižnici a v Kolegiálnej knižnici v Prešove a dané poznatky o jednotlivých tituloch so samotným katalógom skúmaných starých tlačí, bude vydaný ako samostatný titul v printovej podobe v roku 2009.

Katarína Pekařová (Univerzitná knižnica Bratislava) sa venovala téme *Prešov a východné Slovensko v pripravovanej Bibliografii almanachov, ročeniek a zborníkov na*

*Auditorium konferencie
Foto: Marcela Domenová*

Slovensku 1701 – 1918. Popri stave spracovania nepravých periodík v elektronickej podobe, analytického rozpisu článkov, bol príspevok doplnený praktickou ukážkou, t. j. vyhľadávaním a využitím dostupnej on-line databázy na stránke UK Bratislava (www.ulib.sk). Prešov je v nej zastúpený trinástimi titulmi (asi 80 ročníkov) divadelných almanachov, ročeniek kultúrnych, pedagogických či hospodárskych spolkov, alebo aj cirkevných zborov. Možno konštatovať, že táto aktuálna a stále budovaná databáza v UK Bratislava ponúka širokú možnosť pre štúdium a kvalitný výskum nielen regionálnych dejín.

Kamila Fircáková (Univerzitná knižnica Bratislava) prezentovala *Ročenku Széchényiho kruhu ako artefaktu i prameňa k dejinám knižnej kultúry v Prešove*, a to nielen ako tlače (vydavatelia, typografi, kvalita a podoba ročenky), ale najmä samotnú podobu spolku v 19. a začiatkom 20. storočia, cez jeho predstavenstvo, členov, stanovy, knižnicu, knihovníkov a aktivity. Jej príspevok možno považovať za obzvlášť zaujímavý a prínosný.

Na *Vybrané osobnosti Uhorskej politiky v období „dualizmu“ vo fondoch ŠVK v Prešove* sa zameral *Viktor Szabó* (ŠVK Prešov). Príspevok predstavoval sondu k dejinám knižnej kultúry, cez analýzu tlači vydaných v rokoch 1867 – 1918 a evidovaných vo fonde ŠVK Prešov, cez rôzne kritériá – ako autorské, tematické (autobiografia, biografica, pamäti, korešpondencia atď.), ale aj typografické.

Ján Džujko (Prešovská univerzita v Prešove) vystúpil s príspevkom *Šarišské hlasy (1919 – 1920)*, kde stručne prezentoval charakteristiku tohto prvého povojnového slovenského týždenníka vychádzajúceho v Prešove, venujúc sa nielen tematickým oblastiam – príspevkom, ale aj odbornosti a vzdelanosti členov redakcie. *Peter Koval'* (Prešovská univerzita v Prešove) sa venoval *Zlomovým dejinným udalostiam na stránkach prešov-*

ského týždenníka Šariš v rokoch 1930 – 1938, kde cez vymedzené historické medzníky opísal politické otázky zachytené v tejto regionálnej – prešovskej tlači. Pozornosť sa čiastočne venovala aj redakcii a samotnej charakteristike vybraného periodika po jeho formálnej, grafickej a odbornej stránke.

Posledný príspevok *Márie Ňachajovej* (ŠVK Prešov) bol zameraný na *Periodiká ruskej, ukrajinskej a bieloruskej emigrácie vo fondoch ŠVK v Prešove*. Popri zachovaných unikátnych tituloch periodík, alebo unikátnych vydaniach z provenienčného, tematického, jazykovedného či typografického hľadiska predstavila aj nový bibliografický súpis – katalóg evidujúci emigrantské tlače evidované vo fondoch ŠVK Prešov, vydaný v roku 2007, na ktorom autorsky participovala spolu s Jozefom Šelepcom.

Odborné podujatie *Duchovné bohatstvo východného Slovenska – Knižná kultúra* sa realizovalo vďaka iniciatíve bibliografického oddelenia ŠVK Prešov, na základoch riešenia prioritných výskumných úloh knižnice a z praktických skúseností retrospektívnej, slavistickej a regionálnej bibliografie. Možno teda konštatovať, že téma dejín knižnej kultúry mesta Prešova a regiónu je stále zaujímavá, dostatočne neprebádaná a informačne bohatá na to, aby sa jej venovala pozornosť. V jednotlivých referátoch sa prezentovali nové poznatky z výskumu jednotlivých parciálnych tém vzťahujúcich sa k dejinám knižnej a duchovnej kultúry východného Slovenska. Multidisciplinárny prístup a aktívne zapojenie sa do tohto seminára nielen retrospektívnymi bibliografiami, ale aj historikmi, knihovníkmi, muzikológmi, archivármi či lingvistami prispelo ku skvalitneniu podujatia, z ktorého sa pripravuje aj vydanie zborníka v printovej podobe.

Medzinárodná vedecká konferencia Medzikultúrny dialóg. Stav – kontexty – perspektíva. Prešov 16. – 17. október 2008

Ján MOJDIS

V dňoch 16. až 17. októbra 2008 sa z iniciatívy Inštitútu politológie na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia pod názvom *Medzikultúrny dialóg. Stav – kontexty – perspektíva*. Záštitu nad konaním konferencie prijali Úrad vlády Slovenskej republiky, Filozofická fakulta a Prešovská univerzita, Európska komisia na Slovensku, ako aj mesto Prešov.

Na slávnostnom otvorení sa zúčastnili podpredseda vlády Slovenskej republiky Dušan Čaplovič, rektor Prešovskej univerzity prof. RNDr. René Matlovič, PhD., dekan Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., Mária Kadriaková v zastúpení Európskej komisie a primátor mesta JUDr. Pavel Hagyari. Samotné rokovanie konferencie prebiehalo v jednej sekcii. Jednotlivé referáty boli zamerané na problematiku politického vývoja Európy v súčasnosti, avšak celý rad tém sa dotýkal aj historických paralel európskeho vývoja. Referáty predniesli nielen odborníci – politológovia, ale aj významní zahraniční odborníci z radov sociológov, právnikov, filozofov a historikov. Inštitút histórie FF PU v Prešove reprezentovali

Zľava: JUDr. Pavel Hagyari – primátor mesta Prešov, prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc. – riadiateľka Inštitútu politológie FF PU v Prešove, prof. RNDr. René Matlovič, PhD. – rektor PU v Prešove, doc. PhDr. Dušan Čaplovič, DrSc. – podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny. Foto: Tomáš Koziak

Zlava: prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. – dekan FF PU v Prešove, , prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc. – riaditeľka Inštitútu politológie FF PU v Prešove, , prof. RNDr. René Matlovič, PhD. – rektor PU v Prešove. Foto: Tomáš Koziak

doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. a PaedDr. Martin Pekár, PhD. V historickej časti vystúpili s referátmi *prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.*, ktorý sa sústredil na problematiku dejinného vývoja vzájomných vzťahov Slovákov a Maďarov, pričom na základe historického vývoja naznačil možné perspektívy ich vývoja v súčasnosti a budúcnosti. Na jeho referát nadviazala *PhDr. Jana Šutajová*, ktorá sa sústredila predovšetkým na súčasný stav slovensko-maďarských vzťahov. Uvedený problém uzatvoril svojím referátom *PaedDr. Martin Pekár, PhD.*, ktorý sa zamerl na problematiku spoločných dejín ako prekážky medzikultúrneho dialógu na príkladoch z dejín Slovenska 20. storočia. Blok historických tém uzatvoril *doc. PhDr. J. Mojdis, CSc.* referátom, v ktorom sa sústredil na problematiku prieniku francúzskych vplyvov na medzikultúrny vývoj v strednej Európe, a predovšetkým na slovenské prostredie.

Uvedené podujatie, ktoré sa už pravidelne koná raz ročne v Prešove, si získalo významný kredit nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí, na čom má veľkú zásluhu Inštitút politológie FF PU v Prešove, a osobitne riaditeľka tohto inštitútu prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

**Medzinárodná konferencia muzeológov
Musaeum Hungaricum V – Hmotné pamiatky
maďarského etnika na Slovensku a ich múzejná dokumentácia.
Šamorín 28. október 2008**

Patrik DERFIŇÁK

V závere októbra sa v priestoroch šamorínskoho Fórum inštitútu uskutočnil v poradí piaty ročník medzinárodnej konferencie *Musaeum Hungaricum*. Tá je už tradičným podujatím venovaným prezentácii teoretických i praktických výskumov v oblasti múzejníctva na Slovensku i Maďarsku. V posledných dvoch ročníkoch mal na uvedenom podujatí zastúpenie aj Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prispel tak, v spolupráci s pracovníkmi Východoslovenského múzea v Košiciach a Zemplínskeho múzea v Trebišove, k inak pomerne skromnej prezentácii východného Slovenska.

Samotný záber konferencie i jednotlivé príspevky sú orientované predovšetkým na spracovanie a prezentáciu hmotných pamiatok maďarského etnika na Slovensku, najmä prostredníctvom múzejnej práce. Tá však zahŕňa široké pásmo aktivít od akvizickej činnosti, cez spracovanie a reštaurovanie, až po prezentácie historických, umeleckohistorických, archeologických a etnografických zbierok. To všetko každoročne vytvára viac ako dostatočný priestor pre historikov, archeológov, archivárov a historikov umenia na prezentáciu svojich najnovších výskumov a projektov.

Okrem teoretických prác, prehľbujúcich poznatky z dejín múzejníctva na našom území, sú každoročne prezentované aj výstavy, ktorými sa sprístupňovali pamiatky národnostných menšín, najmä maďarskej, žijúcich na území Slovenska širokej odbornej i laickej verejnosti. Prakticky všetky príspevky by si zaslúžili podrobnejšiu analýzu, no vzhľadom na informačný charakter materiálu by sme sa aspoň v krátkosti venovali iba niektorým z nich. *Uršula Ambrušová* v príspevku *Písomná pozostalosť Dr. I. Henszelmannna v zbierkach Východoslovenského múzea v Košiciach* prezentovala značné množstvo dochovaných prameňov zachytávajúcích pôsobenie jedného zo zakladateľov múzejníctva v Uhorsku. *Izabela Danterová* sa zasa vo svojom príspevku *Hmotné pamiatky maďarského etnika na Slovensku* venovala konkrétnym výstavným aktivitám, ich výsledkom a následnej širšej popularizácii. *Attila Agócs* vo svojom vystúpení prezentoval opätovný vznik a otvorenie mestského múzea vo Filákov. To sa podarilo zriadiť v novorekonštruovaných priestoroch tamojšieho hradu, čo následne otvorilo nové perspektívy pre jeho ďalšiu činnosť. *Katarína Holbová* sa vo svojom príspevku venovala jednej z pozoruhodných umelkyní levického regiónu, Taby Ice, ktorej návrhy predmetov zo „zlatého ónyxu“ dodnes vzbudzujú záujem širokej verejnosti a zberateľov. *Patrik Derfiňák* v príspevku *Muzeálne aktivity v Prešove v prvej polovici 19. storočia* prezentoval prvé súkromné a školské zbierky muzeálneho charakteru.

Vďaka mimoriadnemu úsiliu organizátorov konferencie, Muzeologickej spoločnosti na Matúšovej zemi v Boldogu, Vlastivednému múzeu v Galante, Fórum inštitútu pre výskum menšín v Šamoríne, a predovšetkým dr. Izabele Danterovej, sa už tradične podarilo vytvoriť priateľské, až nadštandardne pohostinné prostredie. To umožnilo všetkým zúčastneným plne sa sústrediť na odbornú stránku podujatia, ktorého výsledkom sú okrem množstva cenných skúseností a námetov na ďalšiu prácu aj publikované referáty, zoradené do vedeckých zborníkov.

Medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti osláv 90. výročia vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov a prijatia Martinskej deklarácie. Martin 30. október 2008

Nadežda JURČIŠINOVÁ

V rámci pripomenutia si významných výročí slovenských národných rád (SNR) sa 30. októbra 2008 v Martine uskutočnili oslavy 90. výročia vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov a 90. výročia prijatia Martinskej deklarácie s bohatým programom. Na ich organizovaní sa podieľali Národná rada (NR) SR, mesto Martin, Slovenská národná knižnica (SNK) v Martine a Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied (ÚPV SAV) v Bratislave.

Oslavy sa začali medzinárodnou vedeckou konferenciou pod názvom *Cesta slovenskej a českej politiky ku vzniku Česko-Slovenska v roku 1918*, ktorá sa konala v aule Biblickej školy na Memorandovom námestí. Úvodné slovo patrilo primátorovi mesta Martin Andrejovi Hrnčiarovi. Prítomných pozdravili predseda NR SR Pavol Paška, predseda poslaneckej snemovne českého parlamentu Miloslav Vlček, český veľvyslanec v SR Vladimír Galuška a predseda Žilinského samosprávneho kraja Juraj Blanár. Veľkú pozornosť vzbudila pre túto príležitosť pripravená publikácia pod názvom *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky ku vzniku Česko-Slovenska*, ktorej autormi sú vedeckí pracovníci ÚPV SAV – PhDr. Marián Hronský, DrSc. a PhDr. Miroslav Pekník, CSc.

Po prezentovaní publikácie pokračovala konferencia pracovnou časťou,¹ pretože bola nielen spomienkovým podujatím ku vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov, ale stanovila si za úlohu priblížiť aj nové pohľady, vychádzajúce z faktu, že Slováci a Česi žijú od roku 1993 v dvoch samostatných štátoch a hľadajú nové rozmery vzájomných vzťahov. Bolo teda samozrejmé, že na vedeckú konferenciu boli prizvaní aj uznávaní odborníci na túto problematiku z Česka. Odbornými príspevkami sa prezentovali šiesti českí a šiesti slovenskí historici. Cieľom organizátorov bolo poskytnúť obidvom stranám rovnaký priestor, pretože v historickej vede vznikajú, žijú vedľa seba, súperia a ovplyvňujú sa rôzne pohľady na skúmaný problém. Dokonca nešlo len o pohľady zo strany českej či slovenskej, ale aj z moravskej a každá z nich mala odlišné východiskové podmienky.

Prvý vystúpil riaditeľ ÚPV SAV v Bratislave PhDr. Miroslav Pekník, CSc., ktorý analyzoval základné momenty a udalosti vo vývoji česko-slovenských vzťahov pred

1 Oficiálna delegácia sa po prezentácii knihy presunula na Národný cintorín, kde sa uskutočnil pietny akt kladenia vencov pri ústrednom pomníku. Za účastníkov vedeckej konferencie položili veniec český historik Jaroslav Opat z Ústavu T. G. Masaryka v Prahe a Eleonóra Petrovičová z Ústavu politických vied SAV. V budove bývalej Tatra banky (v súčasnosti Slovenskej sporiteľne), kde pred 90 rokmi prijali predstavitelia Slovenskej národnej rady Martinskú deklaráciu, bola inštalovaná výstava dobových dokumentov. V jej priestoroch bola aj tlačová beseda, na ktorej predsedovia oboch parlamentov slávnostne podpísali spoločné vyhlásenie k výročiu vzniku spoločného štátu a jeho odkazu pre súčasnosť. Popoludňajší program pokračoval návštevou letného sídla prvého prezidenta ČSR T. G. Masaryka v Bystričke a záver patril výjazdovému zasadnutiu Výboru NR SR pre kultúru a médiá na Mestskom úrade v Martine.

vznikom Česko-Slovenska. Najväčšiu zásluhu na predvojnovom rozvoji česko-slovenskej vzájomnosti malo slovakofilske hnutie v Čechách, ktorého vznik spadá do prelomu 70. a 80. rokov 19. storočia. Charakter a zmysel českého slovakofilstva na prelome 19. a 20. storočia zhodnotil vo svojom vystúpení *doc. PhDr. Josef Harna, DrSc.* z Historického ústavu Akadémie vied Českej republiky (AV ČR) v Prahe. Na jeho vystúpenie nadviazal príspevok *PhDr. Nadeždy Jurčišinovej, PhD.* z Inštitútu histórie Prešovskej univerzity v Prešove, ktorá oboznámila prítomných s činnosťou, zameraním a významom najväčšieho slovakofilskeho národnoobraného spolku Československá jednota v Prahe, ktorý sa výraznou mierou podieľal na rozvoji a formovaní česko-slovenských vzťahov do prvej svetovej vojny. *PhDr. František Kolář, CSc.* z Olympijského študijného a informačného centra v Prahe hovoril o postoji českých sociálnych demokratov k Slovákom pred prvou svetovou vojnou. Na politické aspekty slovensko-českých vzťahov a na česko-slovenskej myšlienke nakloneným novinám Slovenský denník (1914 – 1915) upozornil a analyzoval pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave *PhDr. Milan Podrimavský, CSc.* Známý český historik *doc. PhDr. Jaroslav Opat, CSc.* z Prahy upútal pozornosť zaujímavými príkladmi a ukázkami, ktoré dokladujú českoslovenstvo T. G. Masaryka. Ďalší referujúci z Prahy – z Ústavu pre súdobé dejiny AV ČR – *PhDr. Vojtech Čelko* priblížil cestu Ivana Déryera k Martinskej deklarácii a *PhDr. Petr Hofman* sa zaoberal slovenskou otázkou v československých légiách. Nový pohľad na vznik Česko-Slovenska predložil *doc. PhDr. Vladimír Goněc* z Historického ústavu Masarykovej univerzity v Brne, ktorý popísal názory a postoje politikov i obyvateľov Moravy na budúci vznik československeho štátu. Jeden z autorov prezentovanej publikácie Martinská deklarácia, *PhDr. Marián Hronský, DrSc.* z ÚPV SAV Bratislava, priblížil z pohľadu dejín politického myslenia úlohu SNR, ktorá 30. októbra 1918 prijala Martinskú deklaráciu. Tá sa stala jedným z pilierov česko-slovenskej štátnosti. Otázkou vzniku Česko-Slovenska a koncepciou slovenskej politiky v novom štáte sa zaoberal *doc. PhDr. Peter Zelenák, CSc.* z Katedry slovenských dejín Univerzity Komenského v Bratislave. Na záver vedeckej konferencie vystúpil pracovník SNK v Martine *doc. PaedDr. Miloš Kovačka, CSc.*, ktorý sa vyjadril k problematike dokumentácie Martinskej deklarácie a zrodu Česko-Slovenska v SNK.

Problematika vzniku Česko-Slovenska je témou prinášajúcou rozdielne názory, úsudky a výklady. Napriek tomu sa odborníci zhodujú v tom, že koncepcia vytvorenia samostatného česko-slovenskeho štátu bola spoločným programom českého i slovenskeho odboja doma i v zahraničí a oba národy prispeli k tejto revolučnej premene podľa svojich možností. Prijatím Martinskej deklarácie 30. októbra 1918 nesporne vyvrcholilo úsilie, ktoré v predvojnovom období a počas vojny vynaložila slovenská politika pre vymanie sa spod uhorskej nadvlády. Martinská deklarácia, podobne ako vyhlásenie pražského Národného výboru 28. októbra 1918, bola historickým samostatným a nezastupiteľným štátoprávnym aktom Slovákov a v prípade jej absencie by bola spochybnená legitimita Slovenska v novom štáte. Nebola teda akýmsi sekundárnym, manifestačným aktom súhlasu a pasívnym pripojením sa k pražskému vyhláseniu z 28. októbra 1918, ale išlo o samostatné a nezávislé vyjadrenie politickej vôle slovenskeho národa prostredníctvom politickej reprezentácie združenej v novoustanovenej SNR. Vznik Československa znamenal pre slovenský národ nielen možnosť vymaniť sa spod hlbokého maďarizačného útlaku, ale umožnil aj doformovanie Slovákov v moderný národ a vytvoril predpoklady pre neskorší vznik samostatnej SR.

Pripravovaný zborník štúdií z príspevkov, ktoré odzneli na konferencii pod názvom *Cesta slovenskej a českej politiky k vzniku Česko-Slovenska v roku 1918* a publikácia *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*, ktorá bola prezentovaná na tomto podujatí, budú príležitosťou porovnať jednotlivé názory na danú problematiku.

Stretnutie slovenských a maďarských historikov. Prešov 13. november 2008

Patrik DERFIŇÁK

Jedným z výsledkov dlhodobej spolupráce medzi Inštitútmi histórie na Prešovskej univerzite a na Univerzite v Szegede sú aj pravidelné pracovné stretnutia. Tie postupne z výmenných, prednáškových a výskumných pobytov prerástli do dvojstranných medzinárodných konferencií. V polovici novembra 2008 sa tak na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove mohlo uskutočniť pod záštitou vedenia Prešovskej univerzity, Inštitútu histórie FF PU v Prešove a Slovensko-maďarskej komisie historikov ďalšie z takýchto pracovných stretnutí. Vzhľadom na pracovnú zaneprázdnenosť všetkých zúčastnených, vysokoškolských pedagógov i vedeckých pracovníkov, usporiadatelia nahustili program konferencie len do jedného dňa. Aby však napriek tomu bolo možné v dostatočnej miere prezentovať výsledky najnovších výskumov jednotlivých bádateľov, vytvorili sa osobitné sekcie stredovekých, raných novovekých a najnovších dejín.

V sekcii venovanej starším dejinám mali početnú prevahu maďarskí kolegovia, pričom v jednotlivých vstupoch sa napríklad *dr. Petrovics* venoval problematike stredovekého južného Uhorska, najmä osobám Pipa Ozoraia a rodine Hunyadiovcov. Z ďalších diskusných príspevkov je potrebné zmieniť sa aspoň o niektorých. *Dr. Kordé* sa vo svojom pomerne rozsiahlom príspevku venoval analýze pôsobenia významnej magnátskej rodiny Rozgonyiovcov v priestore Sedmohradska, kým *doc. Tóth* načrtol otázky politického vývoja a uvažovania kniežata Ž. Báthoryho na prelome 16. a 17. storočia. Pôsobeniu sedmohradských kniežat sa venoval aj *doc. Papp*, ktorý navyše prezentoval listinný materiál viažuci sa k Slovensku, ktorý sa mu podarilo získať v archívnych zbierkach osmanskej Porty v Istanbule. Jednanie staršej sekcie uzavreli príspevky domácich bádateľov, predovšetkým *prof. Kónyu*, ktorý sa venoval rozboru pozoruhodnej kariéry generála J. Ottlyka.

V druhej sekcii, venovanej najnovším dejinám, bola riešená predovšetkým problematika postavenia menšín v priestore strednej Európy v rôznych obdobiach minulého storočia. Rokovanie otvorila *doc. Harbulová* svojím príspevkom venovaným životu ruských emigrantov v priestore strednej Európy v 20. rokoch 20. storočia. Z ďalších vystúpení je potrebné spomenúť napríklad referát *dr. Tótha* o Ž. L. Szeberényim a využívaní slovenského jazyka, či *dr. Pihurik* o politickom systéme a režime horthyovského Maďarska. *Doc. Szarka* a *prof. Šutaj* sa vo svojich vystúpeniach venovali rovnakému časovému obdobiu. Kým prvý analyzoval situáciu v rokoch 1945 – 1947 na území Maďarska, druhý sledoval situáciu na území Slovenska. Sekciu moderoval a diskusiu viedol *dr. Pekár*, ktorý sa navyše v rámci svojej prezentácie venoval politickému systému a postaveniu menšín v rámci slovenského štátu.

Aj vzhľadom na isté politické napätie, ktoré medzi dvoma krajinami v čase konania konferencie panovalo, sa celé podujatie tešilo značnému záujmu odbornej verejnosti i verejnoprávnych médií. Zostáva iba dúfať, že výsledky tohto stretnutia budú v čo najkratšom čase spracované do podoby zborníka či inej vhodnej publikácie, ktorá by nepochybne zaujímavé zistenia a závery výskumov jednotlivých bádateľov sprístupnila ešte širšiemu okruhu záujemcov.

Prednáška Slovensko-ukrajinské vzťahy v 19. a 20. storočí. Prešov 18. november 2008

(K životnému jubileu historika Dr. h. c. prof. PhDr. Michala Daniláka, CSc.)

Martin ĎURIŠIN

Čas plynie neúprosne rýchlo. Pre historikov večne ponorených do minulosti, neuvedomujúc si pritom často bytostnú prítomnosť, akoby ešte rýchlejšie. Veď čo je v dejinách ľudstva 75 rokov? Takmer nič, „len jedno storočie“. Ale v živote človeka – krásne jubileum. A práve takéhoto jubilea sa 9. novembra 2008 dožil Dr. h. c. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc. Pri tejto príležitosti Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Univerzitnou knižnicou PU v Prešove usporiadal prednášku na tému *Slovensko-ukrajinské vzťahy v 19. a 20. storočí*, ktorá sa konala dňa 18. novembra 2008 v priestoroch Centrálnej študovne Univerzitnej knižnice PU v Prešove. Na prednáške sa zúčastnili nielen historici, ale aj širšia akademická obec s početným zastúpením študentov.

Úvodom vystúpil *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*, ktorý srdečne privítal Dr. h. c. prof. PhDr. Michala Daniláka, CSc., známych i neznámych prítomných a odovzdal slovo *doc. PhDr. Ľubici Harbuľovej, CSc.*, ktorá s neskrývanou úctou predstavila jubilatov osobný profil, z ktorého vyberáme:

Michal Danilák sa narodil 9. novembra 1933 v dedine Vojnatina, okres Sobrance rodičom Michalovi a Anne, rodenej Uhrínovej. Detstvo prežil v rodnej Vojnatine, kde vychodil aj ľudovú školu. Meštiansku školu navštevoval v rokoch 1944 – 1948 v Sobranciach. Gymnázium v Sobranciach absolvoval v roku 1952 s vyznamenaním. V roku 1952 začal v Prahe študovať históriu na Filozoficko-historickej fakulte Karlovej univerzity. Počas štúdia sa začal zameriavať na svetové dejiny so zreteľom na dejiny východných Slovanov a na dejiny Ruska. Jeho záujem vyústil do obhájenia diplomovej práce *Sedliacka vojna v Rusku pod vedením Stepana Razina*.

Účastníci prednášky *Slovensko-ukrajinské vzťahy v 19. a 20. storočí* v Univerzitnej knižnici PU v Prešove. Foto: Martin Ďurišín

*Vedúca Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín Inštitútu histórie FF PU v Prešove
PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. blahoželá Dr. h. c. prof. PhDr. Michalovi Danilákovi, CSc.
k 75. narodeninám. Foto: Martin Ďurišín*

Po ukončení vysokoškolského štúdia sa v roku 1957 vrátil na východné Slovensko, kde v Sobranciach pôsobil ako stredoškolský učiteľ a v školskom roku 1959/60 zároveň aj ako zástupca riaditeľa na Jedenásťročnej strednej škole v Sobranciach.

V roku 1960 bol preložený na Pedagogický inštitút v Prešove, z ktorého sa v roku 1964 stala Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Michal Danilák na nej pôsobil ako odborný asistent, neskôr od roku 1967 do roku 1978 ako vedúci katedry. V roku 1968 ako externý aspirant na Filozofickej fakulte Univerzity J. E. Purkyňe (Masarykova univerzita) v Brne obhájil kandidátsku prácu s názvom *Haličskí, bukovinskí a zakarpatskí Ukrajinci v revolúcii 1848*. V nasledujúcom roku mu bol priznaný titul kandidáta historických vied (CSc.) V roku 1972 sa na Filozofickej fakulte UPJŠ habilitoval a hodnosť docent mu bola priznaná v roku 1973. V roku 1979 bol menovaný do funkcie univerzitného profesora a v roku 2000 mu Užhorodská národná univerzita udelila za prínos vo výskume ukrajinských dejín a podiel na spolupráci UPJŠ v Košiciach a Štátnej univerzity v Užhorode čestné ocenenie *doctor honoris causa* (Dr. h. c.).

Nezanedbateľným rozmerom pôsobenia Michala Daniláka na prešovských vysokých školách bola aj jeho pedagogická činnosť. Prednášal novoveké a najnovšie všeobecné dejiny, viedol výberové prednášky a seminá-

*Dr. h. c. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc.
počas prednášky. Foto: Martin Ďurišín*

re, bol vedúcim množstva ročníkových a diplomových prác, pôsobil tiež ako predseda skúšobnej komisie štátnych záverečných skúšok a rigorózných skúšok.

V rokoch 1971 – 1973 zastával funkciu prodekana pre pedagogickú činnosť PF UPJŠ a v rokoch 1973 – 1990 prorektora UPJŠ pre pedagogickú činnosť a člena Vedeckej rady UPJŠ. V rokoch 1973 – 1990 bol členom Vedeckej rady Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove a od roku 1978 členom Vedeckej rady Filozofickej fakulty UPJŠ, dnes Prešovskej univerzity. V rokoch 1975 – 1990 pôsobil tiež ako člen Ústavnej rady Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach a v rokoch 1985 – 1990 bol členom kolégia historických vied SAV v Bratislave a členom Komisie pre udeľovanie hodnosti kandidáta vied na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Historickom ústave SAV v Bratislave. Michal Danilák bol tiež členom celoštátnej komisie pre doktorandské štúdium v odbore všeobecné dejiny, ako aj garantom habilitačného a inauguračného pokračovania na domácej Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity, rovnako oponentom a recenzentom odborných vedeckých, habilitačných prác a inauguračného konania. Do odchodu na dôchodok (2004) bol predsedom slovenskej časti Slovensko-ukrajinskej komisie historikov pri SAV v Bratislave.

Michal Danilák za celé doterajšie obdobie samostatne či v spoluautorstve vydal niekoľko knižných prác (napr. monografiu *Halyc'ki bukovins'ki, zakarpats'ki ukrajinci v revoljuciji 1848 – 1849*, Bratislava, 1972, ako spoluautor *Dejiny Slovenska IV.*, Bratislava 1986), množstvo vedeckých štúdií, odborných článkov a recenzií. Vystupoval na desiatkach domácich i medzinárodných konferencií, zúčastnil sa troch svetových kongresov historických vied (Moskva 1970; Bukurešť 1980; Stuttgart 1985). Ťažiskovo sa zameriava na dejiny Rusínov Ukrajincov 19. a 20. storočia, ale aj na vzťahy medzi Slovanmi v období konania Slovanského zjazdu v Prahe, účasť Ukrajincov na ňom, na osobnosť P. J. Šafárika a jeho vzťah k východným Slovanom, predovšetkým k Ukrajincom.

Za svoju bohatú činnosť dostal viacero vyznamenaní a ocenení: štátne vyznamenanie – Za vynikajúcu prácu (1984), rezortné – Vzorný učiteľ (1983), univerzitné – Zlatú medailu UPJŠ a ďalšie medaily UPJŠ, PdF, FF, Cenu mesta Prešova (1973), Medailu za zásluhy o rozvoj Východoslovenského kraja a celý rad ďalších ocenení.

V závere doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. zaželala jubilatovi pevné zdravie a mnoho tvorivých síl do ďalšej vedeckej činnosti.

Po tomto vystúpení vedúca Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín IH FF PU PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. v mene celého inštitútu nádhrou kyticou kvetov srdečne zablahoželala jubilatovi k výročiu, čo auditórium podporilo potleskom.

Následne PhDr. Marián Gajdoš, CSc., ktorý rozšíril rady gratulantov, vo svojom príspevku vysoko ocenil prínos prof. Daniláka na poli historickej vedy, dlhoročnú plodnú spoluprácu so Spoločenskovedným ústavom SAV v Košiciach, ako aj osobu Michala Daniláka ako skvelého človeka a priateľa.

Po odznení príspevku PhDr. Mariána Gajdoša, CSc. prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. poprosil Dr. h. c. PhDr. Michala Daniláka, CSc., aby sa ujal slova. Profesor Danilák veľmi fundovane, s evidentným obrovským prehľadom i štipkou humoru, jemu vlastným, prednášal na tému *Slovensko-ukrajinské vzťahy v 19. a 20. storočí*. Vo svojej prednáške na úvod analyzoval stav doterajšieho výskumu a upozornil na základné metodologické východiská skúmania uvedenej problematiky, zameril sa na kľúčové aspekty determinujúce vývoj slovensko-ukrajinských vzťahov, pričom poukázal na varianty ich

*Zlava: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., Dr. h. c. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc.,
doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc., PaedDr. Marián Gajdoš, CSc. Foto: Martin Ďurišín*

interpretácie a vyznačil aj oblasti, ktoré si žiadajú ďalší vedecký výskum. Prednáška profesora Daniláka výrazne a mnohosmerne prispela k aktualizácii poznatkov o vývoji slovensko-ukrajinských vzťahov v 19. a 20. storočí a zároveň inšpirovala prítomných k následne otvorenej diskusii, v ktorej profesor Danilák vyčerpávajúco odpovedal na všetky zvedavé otázky. Diskusiou sa podujatie ukončilo a akademická obec opúšťala priestory študovne UK PU obohatená o stretnutie s uznávaným historikom medzinárodného formátu.

Na záver by sme chceli, v mene celého Inštitútu histórie FF PU v Prešove, zaželať Dr. h. c. prof. PhDr. Michalovi Danilákovi, CSc. veľa zdravia, radosti a spokojnosti i veľa síl do ďalšej vedeckej činnosti a zároveň vysloviť pranie, aby dôvodov na podobné stretnutia bolo ešte mnoho.

Záujmová činnosť žiakov – stav, problémy a trendy. Prešov 27. – 28. november 2008

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Vypracovanie nových vzdelávacích kompetencií predovšetkým pre učiteľov základných a stredných škôl si stanovil za cieľ grantový projekt KEGA pod názvom *Rozširovanie edukačných kompetencií pedagogických pracovníkov*. Hlavnými riešiteľmi projektu boli pracovníci Fakulty humanitných a prírodných vied PU v Prešove, s vedúcim riešiteľského kolektívu dr. h. c. doc. Vladimírom Šebeňom, PhD. Špecifickou úlohou projektu bolo navrhnúť a vypracovať učebné plány pre prácu vybraných krúžkov, vypracovať metodické príručky so zameraním na záujmovú činnosť a realizovať priebežné i záverečné workshopy. Ďalším zámerom projektu bolo vytvoriť podmienky pre užšiu spoluprácu učiteľov z východného Slovenska. Na riešení projektových úloh sa podieľali zástupkyne aj iných fakúlt PU – Pedagogickej PaedDr. Iveta Šebeňová, PhD. a Filozofickej PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. z Inštitútu histórie.

Riešiteľský kolektív prezentoval výsledky trojročného úsilia a symbolicky ho ukončil na medzinárodnej vedecko-odbornej konferencii pod názvom *Záujmová činnosť žiakov – stav, problémy a trendy*, ktorá sa uskutočnila 27. a 28. novembra 2008 v Prešove. Zúčastnilo sa na nej 105 odborníkov z rôznych častí Slovenska a zo zahraničia. Konala sa pod záštitou rektora PU v Prešove prof. RNDr. Reného Matloviča, PhD. Cieľom konferencie bola otvorená diskusia o problematike záujmovej činnosti a voľnočasových aktivít žiakov v súčasnej škole. Jedným zo zámerov konferencie bolo poskytnúť jej účastníkom priestor prezentovať výsledky vedecko-výskumnej činnosti, s dôrazom na didaktické aspekty výučby.

Konferenciu otvoril predseda organizačného výboru dr. h. c. doc. PaedDr. Vladimír Šebeň, PhD. Účastníkov pozdravila prorektorka PU v Prešove doc. Ing. Jana Burgerová, PhD. a prodekan FHPV PU v Prešove doc. PaedDr. Peter Baisetzer, PhD. Po týchto vystúpeniach predniesli svoje príspevky niekoľkí domáci a zahraniční hostia, známi odborníci z prírodných vied. Potom nasledovalo rokovanie v šiestich sekciách, kde z rôznych aspektov odzneli viaceré zaujímavé príspevky s podnetnými námety na skvalitnenie záujmovej činnosti žiakov z prírodovedných disciplín.

S jediným príspevkom z humanitných disciplín, obsahom ktorého boli námety a návrhy na skvalitnenie činnosti žiakov základnej školy v národopisnom záujmovom krúžku, vystúpila Nadežda Jurčišinová. Poukázala na skutočnosť, že produkty hmotnej a duchovnej kultúry ľudu regiónov Slovenska tvoria neodmysliteľnú súčasť nášho kultúrneho bohatstva, ktoré je potrebné uchovať, spoločensky a výchovne využívať. Aj ich prostredníctvom je možné pestovať správny vzťah budúcich generácií k vlastnému národu, k poznaniu jeho histórie, kultúrneho dedičstva a všetkého pozitívneho, čo vytvorili minulé generácie. Pripomenula, že dôležitú úlohu v didaktickom systéme základných škôl zohráva vyučovanie regionálnych dejín. Jednou zo zvlášť vhodných možností, ako uplatniť práve regionálny materiál pri rozšírení poznatkov a vedomostí žiakov základnej školy, je ustanovenie a činnosť národopisného záujmového krúžku. Práca v ňom poskytuje širokú škálu možností na uplatnenie záujmov žiakov pri zbieraní, zhromažďovaní a vyhodnocovaní produktov materiálnej a duchovnej kultúry ľudu regiónu, v kto-

rom žijú. Tým sa u žiakov podporia ich zberateľské a bádateľské zručnosti, vzbudí sa tiež záujem o vlastný región a umožní sa im bližšie oboznámiť sa so životom predchádzajúcich generácií. Spoznajú hlbšie minulosť regiónu, kde žijú a vyrastajú a kde žili ich predkovia. Zároveň upozornila na samostatnú prácu, ktorú na základe realizovaného výskumu v rámci projektu pre učiteľov dejepisu spracovala. Vyšla pod názvom *Národopisný záujmový krúžok na základnej škole*¹ a ponúka učiteľovi dejepisu niekoľko návrhov a námetov na obsahové zameranie krúžku. Jej súčasťou sú aj metodické listy k vybraným témam.

V zhromažďovaní produktov materiálnej a duchovnej kultúry sa zároveň prezentuje *vývoj vedy a techniky*, integrujú sa *poznatky z vyučovania matematiky, technických predmetov a prírodných vied*, čím sa u žiakov podnecuje *technická fantázia*, formuje *technické myslenie* a humanizuje *technické povedomie*. V práci krúžku sa zúročujú aj vedomosti a zručnosti získané v iných vyučovacích predmetoch, napr. dejinách slovenskej literatúry, výtvarného umenia, dejinách techniky, hudobnej výchove, fyzike, geografii, prírodopise. Tak sa vytvára priestor aj pre *rozvoj medzipredmetových vzťahov* (súvislostí).

Inšpirujúce námety pre mimoškolskú činnosť v prírodných vedách ponúkli príspevky a vystúpenia kolegov z iných fakúlt PU – *Vladimíra Šebeňa, Kataríny Šterbákovej, Márie Tulenkovej, Ivety Šebeňovej, Sergeja Il'koviča, Aleny Madzikovej* a i. Sprievodnou akciou konferencie bola výstava ručných prác z tvorby krúžkov záujmovej činnosti niektorých základných škôl Prešovského kraja.

1 JURČIŠINOVÁ, Nadežda: *Národopisný záujmový krúžok na základnej škole*. Prešov : Grafotlač, 2008.

**Prešovská univerzita v Prešove udelila v odbore história Univ. Prof. Dr. Karlovi Schwarzovi čestný titul *doctor honoris causa*.
Prešov 18. február 2009**

Martin ĎURIŠIN

Vedecká rada Prešovskej univerzity v Prešove na svojom slávnostnom zasadnutí 18. februára 2009 v dvorane prešovského evanjelického kolégia udelila čestný titul *doctor honoris causa* v odbore história profesorovi Evanjelickej teologickej fakulty Viedenskej univerzity Karlovi Schwarzovi za jeho medzinárodný prínos v oblasti cirkevných dejín, osobitne cirkevných a národných dejín Slovenska a ich dlhodobej propagácie v zahraničí, ako aj za zapájanie odborných historických pracovísk Prešovskej univerzity do medziná-

Zľava: prof PhDr. Peter Švorc. CSc., Dr. h. c. Univ.
Prof. Dr. Karl Schwarz po slávnostnej promócií.
Foto: Martin Ďurišín

rodného kontextu vedeckovýskumných aktivít, čím vysoko ocenila jeho zásluhy a podiel na raste ich medzinárodného kreditu.

Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz patrí medzi uznávaných odborníkov v oblasti cirkevných dejín i cirkevného práva. Od pádu „železnej opony“ sa angažoval v hľadaní a rozširovaní vedeckých kontaktov medzi rakúskou a slovenskou historickou obcou a od začiatku 90.

rokov 20. storočia vytváral možnosti pre slovenskú historiografiu a pre jej prezentáciu nielen v Rakúsku, ale aj v iných západoeurópskych krajinách. Osobitnú pozornosť venoval prešovským univerzitným historickým pracoviskám, pre ktoré získaval nielen odborné kontakty, spoluprácu, štipendijné miesta v rámci Rakúskeho ústavu pre východnú a juhovýchodnú Európu vo Viedni, ale aj finančné zabezpečenie rôznych výskumných projektov, zväčša monotematického zamerania a obsahovo viazaných na dejiny strednej Európy, pričom Slovensko tu bolo akceptované ako jej neoddeliteľná súčasť v celom svojom dejinnom priereze. Vo vzťahu k samotnému Prešovu a Prešovskej univerzite je potrebné uviesť jeho členstvo v redakčnej rade zborníka *Acta collegii evangelici Presovienses* a ročenky *Annales historici Presovienses*.

Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz veľmi aktívne spolupracuje s prešovskými historikmi aj pri organizovaní veľkých medzinárodných konferencií na pôde Prešovskej univerzity a je spoluzostavovateľom zborníkov, ktoré z týchto konferencií vyšli (*Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 – 1938, Cirkvi a národy strednej Európy*

1800 – 1950). Má neoceniteľnú zásluhu na tom, že výsledky spoločných vedeckých projektov sa doteraz vždy prezentovali nielen na Slovensku, ale aj v Rakúsku a v iných krajinách (Nemecko, Švajčiarsko, štáty Beneluxu, Maďarsko), čím sa Prešovská univerzita dostávala do povedomia známych a veľkých európskych univerzít.

Zaslúžil sa o propagáciu Slovenska cez prezentáciu jeho významných osobností tak na pôde Viedenskej univerzity, (napr. aj pri odhalení reliéfnych pamätných tabúl Jána Kollára a Karola Kuzmányho v átriu Viedenskej univerzity, kde sú umiestnené busty a pamätne tabule popredných osobností, ktoré pôsobili na Viedenskej univerzite, napr. Freud, Masaryk a i.), ako aj v biografických lexikónoch, do ktorých systematicky zaraďoval významné osobnosti slovenských dejín, a to či už ako zostavovateľ encyklopedických prác alebo ako autor jednotlivých slovníkových hesiel.

Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz inicioval spracovanie dejín evanjelickej cirkvi na Slovensku a ich publikovanie v nemeckom jazyku. S cieľom pomôcť Slovensku presadiť sa v stredoeurópskom priestore aj v oblasti organizácie výskumu, navrhol preniesť sídlo *Inštitútu pre cirkevné dejiny dunajského a karpatského regiónu* z Viedne do Bratislavy, čo sa aj uskutočnilo. Uvedený Inštitút sa podieľal na organizovaní, realizácii a podpore 138 vedeckých podujatí (v rokoch 1991 – 2007), ktoré mali bezprostredný vzťah k Slovensku.

Táto jeho činnosť a jeho aktivity v prospech slovenskej vedy a Slovenska sú neoceniteľné najmä v kontexte vývoja po rozdelení Československa a formovaní samostatnej Slovenskej republiky, ktorá najmä v 90. rokoch 20. storočia potrebovala presvedčiť svojich susedov, ale aj širšie zahraničie o svojej životaschopnosti, i svojom historickom zázemí, dejinnej kontinuite vo všetkých sférach vlastnej existencie.

Rektor Prešovskej univerzity v Prešove prof. RNDr. René Matlovič, PhD. vo svojom príhovore uviedol, že týmto čestným titulom chce univerzita prejavíť úctu a uznanie významnému európskemu odborníkovi, ktorý sa svojou činnosťou podieľal na rozvoji vedeckého poznávania, kultúry, humanity a podporuje spoluprácu medzi Slovenskou republikou a Rakúskom.

Dekan Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. v laudácii predstavil curriculum vitae a osobný profil profesora Schwarza Vedeckej rade Prešovskej univerzity i prítomným hosťom, v rámci ktorého zdôraznil mimoriadny význam aktivít profesora Karla Schwarza pre slovenskú vedu a Prešovskú univerzitu zvlášť.

Prorektor Prešovskej univerzity prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. v latinčine predniesol

Rektor PU v Prešove prof. RNDr. René Matlovič, PhD. udeľuje univ. prof. Karlovi Schwarzovi čestný titul doctor honoris causa
Foto: Martin Ďurišin

Zľava: Dr. h. c. Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz, prof. RNDr. René Matlovič, PhD. – rektor PU v Prešove, prof. PhD. Peter Kónya, PhD. – prvý prorektor PU v Prešove. Foto: Martin Ďurišin

promočnú formulu a následne rektor Prešovskej univerzity prof. RNDr. René Matlovič, PhD. pristúpil k najdôležitejšej časti promočného aktu – odovzdaniu reťaze a diplomu.

Po slávnostnom akte sa Dr. h. c. Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz v slovenskom jazyku poďakoval vedeckej rade za udelenie čestného titulu, ktorý, ako sa vyjadril, považuje nielen za ocenenie svojej spolupráce s univerzitou, ale aj za uznanie svojej doterajšej činnosti v oblasti výskumu dejín protestantizmu na území Slovenska. Následne sa Vedecká rada Prešovskej univerzity pozorne započúvala do prednášky *Ján Kvačala (1862 – 1934) – der Begründer der modernen Comenius-Forschung (Ján Kvačala (1862 – 1934) – zakladateľ moderného komeniologického výskumu)*, ktorá bola simultánne prekladaná do slovenčiny. Záver tohto dôstojného podujatia patrilo vznešeným tónom klasickej hudby v podaní komorného orchestra Prešovskej univerzity Camerata Academica pod vedením dirigenta Mgr. art. Karola Medňanského, PhD. Po skončení oficiálnej ceremónie nasledoval banket pre pozvaných hostí na počesť Dr. h. c. Univ. Prof. Dr. Karla Schwarza.

Karl Schwarz sa narodil 23. júla 1952 vo Villachu (Kärnten, Rakúsko), kde v roku 1970 ukončil základné a stredné vzdelanie. V rokoch 1970 – 1975 študoval vo Viedni, Ženeve a Zürichu evanjelickú teológiu, na Filozofickej fakulte súčasne východoeurópske dejiny a na Právnickej fakulte dejiny práva a cirkevné právo. V rokoch 1975 – 1987 pôsobil ako asistent na Inštitúte cirkevného práva na Viedenskej univerzite. Po habilitácii z cirkevného práva v roku 1986 sa stal asistentujúcim profesorom na katedre cirkevného práva a súčasne v rokoch 1987 – 1990 stál na čele predsedníctva Inštitútu cirkevného práva na Viedenskej univerzite. V roku 1988 ho biskup Dr. Dieter Knall ordinoval pre duchovný úrad. V roku 1995 bol menovaný za mimoriadneho profesora Viedenskej univerzity. V roku 1998 bol poverený vedením úradu na Spolkovom ministerstve pre vyučovanie a kultúrne záležitosti vo Viedni (v súčasnosti Spolkové ministerstvo pre vzdelanie, umenie a kultúru), kde pôsobí ako ministerský radca a vedúci úradu kultú-

ry pre oblasť evanjelickej cirkvi a protestantských slobodných cirkví a ostatných náboženských vyznaní. Od roku 2000 zastáva aj post riaditeľa Inštitútu pre cirkevné dejiny dunajského a karpatského regiónu na Evanjelickej bohosloveckej fakulte na Univerzite Komenského v Bratislave. Dr. h. c. Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz je členom vedeckých rád niekoľkých európskych inštitúcií zaoberajúcich sa históriou i členom redakčných rád viacerých odborných časopisov. V rámci svojej bohatej publikačnej činnosti napísal viac ako 470 prác vrátane monografií, štúdií, odborných článkov, recenzií a prednášok, z ktorých sa takmer 100 viaže k dejinám Slovenska.

Dr. h. c. Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz pri promočnej prednáške. Ďalej zľava: doc. Iveta Kovalčíková, PhD. – prorektorka PU v Prešove, prof. RNDr. René Matlovič, PhD. – rektor PU v Prešove, prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. – prvý prorektor PU v Prešove, prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. – dekan FF PU v Prešove. Foto: Martin Ďurišín

Je preto pre nás veľkou cťou, že Univ. Prof. Dr. Karl Schwarz bol takto ocenený aj zásluhou (pričinením) Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, konkrétne vďaka prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc., a to práve na našej Prešovskej univerzite. Dr. h. c. Univ. Prof. Dr. Karlovi Schwarzovi k získaniu ocenenia aj touto cestou úprimne blahoželáme a prajeme najmä veľa zdravia, osobnej i rodinnej pohody, mnoho pracovného elánu, tvorivých síl a invencie do ďalšej vedeckej práce. Želáme si a pevne veríme, že spolupráca profesora Schwarzovi s prešovskými historikmi sa bude naďalej plodne rozvíjať.

Úspešná habilitácia PaedDr. Martina Pekára, PhD. z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 26. február 2009

Ján DŽUJKO

Dňa 26. februára 2009 sa v zasadacej sieni Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila habilitačná prednáška a obhajoba habilitačnej práce PaedDr. Martina Pekára, PhD.

PaedDr. Martin Pekár, PhD. je aktívnym vedecko-pedagogickým pracovníkom Inštitútu histórie FF PU v Prešove. V súčasnosti je jeho zástupcom a zároveň vedúcim Katedry novovekých a najnovších všeobecných dejín. Ako vysokoškolský pedagóg vedie prednášky a semináre z viacerých disciplín a je školiteľom študentom píšucim svoje záverečné – bakalárske a diplomové práce. V oblasti vedecko-výskumnej činnosti sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, pričom svoju pozornosť sústreďuje predovšetkým na problematiku súvisiacu s existenciou prvej Slovenskej republiky. Výsledky svojho doterajšieho výskumu zhrnul tak v monografických prácach, ako aj v množstve odborných vedeckých štúdií a v popularizačných príspevkoch. Ako vedecký pracovník je tiež členom, hlavným riešiteľom, ale i samotným posudzovateľom viacerých grantových projektov VEGA. Popri bohatej vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti sa venuje aj redakčnej práci. Je predsedom redakčnej rady periodika *Annales historici Presovienses*, členom redakčnej rady periodík *Acta historica Neosoliensia* a *Pamäť národa* a zostavovateľom niekoľkých zborníkov.

Po úvodných formálnych náležitostiach sa začal PaedDr. Martin Pekár, PhD. zaoberať témou habilitačnej prednášky s názvom *Národné a náboženské východiská slovenskej štátnosti v rokoch 1939 – 1945*. Poukázal v nej predovšetkým na oficiálnu štát-

PaedDr. Martin Pekár, PhD. počas habilitačnej prednášky. Foto: Ján Džujko

Účastníci habilitačnej prednášky PaedDr. Martina Pekára, PhD. Foto: Ján Džujko

nu ideológiu, propagandu i politický systém na Slovensku v uvedenom období, ktoré otvorene preferovali kresťanské hodnoty a lásku k slovenskému národu. Zdôraznil, že tragédiou režimu, sformovaného v rokoch 1939 – 1945, bolo to, že k príslušníkom iných vierovyznaní a národností sa správal netolerantne a že relatívna dočasná prosperita majority vznikla na úkor diskriminovanej minority obyvateľstva. Podrobnejšie charakterizoval i ďalšie negatívne okolnosti vojnových rokov, ktoré výrazne prispeli k formovaniu národnej identity Slovákov, ako aj k posilneniu ich viery a postavenia cirkvi.

Predložení habilitačnú prácu s názvom *Súbor štúdií v slovenských dejinách v 20. storočí* rozdelil PaedDr. Martin Pekár, PhD. do štyroch celkov. Tie obsahujú viaceré publikované štúdie autora viažuce sa k slovenským dejinám 20. storočia a sú výsledkom jeho doterajšieho výskumu. Prvú časť predstavuje štúdia *Mnichovský pobyt publicistu a prekladateľa Jána Cádru (1905 – 1914)*, ktorá sa venuje osobnosti tohto slovenského rodáka a jeho spolupráci so švajčiarskym slovanofilom Williamom Ritterom. Druhý celok obsahuje viacero štúdií zaoberajúcich sa problematikou prvej Slovenskej republiky, ako aj tematikou viažucou sa k výskumu regionálnych dejín Slovenska. Tretí blok tvoria štúdie, ktoré sa venujú politickému systému a režimu prvej Slovenskej republiky. Napokon posledná časť habilitačného spisu približuje problematiku národnostných menšín žijúcich v Československu, resp. na Slovensku v prvej polovici 20. storočia.

Nakoľko oponenti habilitačnej práce prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (FF PU v Prešove), prof. PaedDr. Štefan Šutaj, Dr.Sc. (Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach) a doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD. (Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici), ako aj členovia habilitačnej komisie pod vedením jej predsedu prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD. (FF PU v Prešove) nemali k uvedenej prednáške, ani k habilitačnému spisu žiadne pripomienky, po následnej diskusii a komplexnom zhodnotení profilu PaedDr. Martina Pekára, PhD. odporučili Vedeckej rade FF PU v Prešove menovať ho za docenta v študijnom odbore 2. 1. 7 História.

Habilitačné konanie bolo ukončené odovzdaním menovacieho dekrétu PaedDr. Martinovi Pekárovi, PhD. rektorom PU v Prešove – prof. RNDr. Reném Matlovičom, PhD.

Výročné zasadnutie Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 17. marec 2009

Martin PEKÁR

Dňa 17. marca 2009 sa v zmysle interných predpisov Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnilo výročné zasadnutie Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Zasadnutie zvolal riaditeľ inštitútu doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., aby na ňom predložil správu o činnosti pracoviska za rok 2008.

*Výročné zasadnutie Inštitútu histórie FF PU v Prešove. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
otvára zasadnutie. Foto: Martin Ďurišin*

Členovia Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Foto: Martin Ďurišin

*Riaditeľ Inštitútu histórie FF PU v Prešove
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. prednáša správu
o činnosti Inštitútu histórie FF PU v Prešove
Foto: Martin Ďurišín*

Samotné stretnutie otvoril zástupca riaditeľa doc. Paed-Dr. Martin Pekár, PhD., ktorý po krátkom privítaní odovzdal slovo riaditeľovi. V ďalšej časti odznela samotná správa, po ktorej nasledovala diskusia. V diskusii o slovo žiadali najmä prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. a prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. Hovorili predovšetkým o otázkach súvisiacich s procesom komplexnej akreditácie a výskumného zamerania pracoviska. Na ich príspevky reagoval riaditeľ i zástupca IH FF PU v Prešove. Po krátkej diskusii zástupca riaditeľa poďakoval prítomným za účasť a zakončil

stretnutie. Správu o činnosti inštitútu si záujemcovia môžu prečítať na webovej stránke nášho pracoviska.

Členovia Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Foto: Martin Ďurišín

Študijný pobyt v Maďarsku. Szeged 1. – 30. apríl 2009

Mária PETROVIČOVÁ

Mesto Szeged na južnej hranici Maďarska je ako štvrté najväčšie mesto krajiny hospodárskym a kultúrnym centrom jej juhovýchodnej časti. Okrem mnohých prívlastkov je toto najslnecnejšie mesto Maďarska aj významným centrom vzdelanosti a školstva. Univerzita v Szegede (Szegedi Tudományegyetem) patrí medzi najlepšie univerzity nielen v Maďarsku, ale aj v Európe, o čom svedčí

Univerzitná knižnica v Szegede. Foto: Mária Petrovičová

aj umiestňovanie na popredných priečkach v medzinárodných ratingoch a množstvo zahraničných študentov. Vďaka štipendiu agentúry SAIA som mala možnosť absolvovať mesačný štipendijný pobyt na tejto univerzite v dňoch 1. – 30. apríla 2009 na Katedre stredovekých a ranonovovekých dejín (Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék). Moja voľba spomenutej univerzity nebola náhodná, od jej vzniku v roku 1921 bolo súčasťou Filozofickej fakulty aj pracovisko zamerané na výskum stredovekých dejín, ktorého zakladateľom bol významný maďarský medievista Elemér Mályusz. Stredoveký výskum sa na spomenutom pracovisku úspešne realizuje dodnes, čoho výsledkom nie je len množstvo vydávaných odborných publikácií, ale aj pramenné edície (Anjou – kori oklevéltár). Pod vedením Dr. Istvána Petrovicsa, PhD. som na uvedenej katedre absolvovala kurz Vývoj miest v stredovekom Uhorsku. Kurz bol zameraný na štúdium odbornej literatúry týkajúcej sa mestského urbanizmu, na oboznámenie sa s najnovšími výsledkami výskumu miest súčasných maďarských medievistov a na komparáciu získaných poznatkov s poznatkami súvisiacimi s témou mojej dizertačnej práce. Okrem výučby a konzultácií pozostával môj študijný pobyt najmä z individuálneho štúdia odbornej literatúry v univerzitnej knižnici. Tamajšie oddelenie literatúry k stredovekým dejinám ponúka množstvo cenných publikácií, odborných časopisov, zborníkov a v neposlednom rade aj pramenných edícií, z ktorých mnohé sú na Slovensku len veľmi ťažko dostupné. V rámci môjho študijného pobytu som sa zúčastnila aj Študentskej vedeckej konferencie prebiehajúcej v dňoch 16. – 18. apríla a ďalších aktivít spojených so životom na akademickej pôde. Vďaka riaditeľovi Múzea F. Móru v Szegede, Dr. Istvánovi Tóthovi, som mala možnosť toto múzeum navštíviť a oboznámiť sa s jeho dejinami a expozíciami a absolvovať aj interview v slovenskom vysielaní maďarského rozhlasu v Szegede. K študijnému pobytu neodmysliteľne patria aj spoločenské aktivity, nadväzovanie nových odborných a ľudských kontaktov a spoznávanie krajiny, kultúry, zvykov a mentality jej obyvateľov. V každej z týchto oblastí bol pre mňa študijný pobyt v Szegede nesmierne prínosný a verím, že všetko, čo som získala, sa mi podarí zužitkovať v odbornom aj osobnom živote.

Za prof. PhDr. Michalom Otčenášom, CSc. Prešov 5. apríl 2009

Martin LIPKA – Marek HAVRILA

Na Kvetnú nedeľu dňa 5. apríla 2009, v skorých ranných hodinách, odišiel do večnosti v rozkvetení svojich tvorivých síl básnik a významný slovenský historik prof. PhDr. Michal Otčenáš, CSc., dlhoročný pracovník Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (predtým Univerzity Pavla Jozefa Šafárika) v Prešove.

Narodil sa 17. apríla 1956 v Liptovskom Mikuláši – Palúdzke. Žil v Štrbe, odkiaľ pochádzali a kde aj bývali jeho rodičia. Tu v rokoch 1962 – 1971 navštevoval základnú deväťročnú školu. V rokoch 1971 – 1975 navštevoval humanitnú vetvu Gymnázia v Poprade, ktoré po zložení maturitných skúšok úspešne absolvoval. Už počas gymnaziálneho štúdia sa prejavila jeho láska k literatúre a písanému slovu. V roku 1973 bola uverejnená jeho prvá literárna práca. Patril medzi zakladateľov študentského literárno-historického časopisu a zborníka mladých štrbských autorov Lúč. V rokoch 1973 – 1982 bol spoluvedúcim jeho redakčnej rady. Úspešne absolvoval viaceré literárne, recitačné a divadelné súťaže.

V roku 1980 ukončil s vyznamenaním štúdium na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach v študijnom odbore dejepis – filozofia. Následne na svojej alma mater začal vlastnú akademickú kariéru. V roku 1980 sa stal asistentom na Katedre dejín FF UPJŠ. V tom istom roku sa oženil s Ruženou, rod. Zajdoovou. Z tohto manželstva sa mu narodili dve deti – dcéra Slávka (narodená 1981 v Poprade) a syn Michal (narodený 1986 v Prešove). V rokoch 1980 – 1981 absolvoval prezenčnú vojenskú službu. Po jej skončení sa opäť vrátil na katedru. V roku 1983 sa stal odborným asistentom a nastúpil do vedeckej prípravy. V 80. rokoch 20. storočia bol tajomníkom Katedry dejín FF v Prešove UPJŠ v Košiciach. Na konci roku 1990 bol dočasne poverený a začiatkom roku 1991 na základe konkurzu ustanovený do funkcie vedúceho Katedry dejín a archívnictva FF v Prešove UPJŠ v Košiciach. Ako vedúci katedry pôsobil do roku 1997, keď ho Akademický senát FF Prešovskej univerzity v Prešove potvrdil za prodekana pre rozvoj FF PU v Prešove. Akademickým senátom bol v tejto funkcii zvolený takisto v roku 2000 na ďalšie funkčné obdobie. Bol členom Akademického senátu FF UPJŠ a pracoval ako člen Akademického senátu UPJŠ. Absolvoval dva kurzy vysokoškolskej pedagogiky, výmenné praxe študentov v bývalom ZSSR a ČSSR. Viedol viaceré disciplíny, práce ŠVOČ, seminárne, záverečné i diplomové práce. Bol školiteľom na postgraduálnom doktorandskom štúdiu. V rámci svojho pôsobenia v Prešove sa zúčastnil na viacerých konferenciách a seminároch doma i v zahraničí (Praha, Bydgoszcz, Krakov, Užhorod, Debrecín). Zúčastnil sa aj na krátkodobých študijných pobytoch v Solúne a v Aténach.

Ako vedúci katedry a prodekan na FF PU v Prešove rozvinul aktívnu spoluprácu medzi Katedrou dejín FF UPJŠ, neskôr Prešovskej univerzity a Kabinetom dejepisu Metodického centra v Prešove, ktorý od jesene 1991 viedol PhDr. Michal Murcko, Dr. Dlhá

a plodná spolupráca vďaka iniciatíve z oboch strán bola orientovaná na lektorskú a publikačnú činnosť, ako aj na organizovanie konferencií a vedeckých seminárov. Michal Otčenáš patril medzi prvých lektorov po transformácii Krajského pedagogického ústavu na Metodické centrum v Prešove. Prostredníctvom Metodického centra v úzkej spolupráci s dr. Michalom Murckom otvoril nový priestor pre publikačné aktivity aj ďalších členov Katedry dejín Filozofickej fakulty v Prešove.

Od roku 2003 pôsobil ako garant i vedúci Katedry histórie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Táto mladá katedra sa pod jeho vedením etablovala na rešpektované pracovisko v akademickom prostredí. V roku 2008 nastúpil na Filozofickú fakultu Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Stal sa členom katedry politológie a tento odbor aj garantoval v magisterskom stupni štúdia. Na Prešovskej univerzite v Prešove kontinuálne naďalej pôsobil aj ako vedecký pracovník až do konca roka 2008. V tom istom roku sa stal zakladajúcim členom Katedry histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach.

V roku 1981 obhájením rigorózneho práce získal akademický titul PhDr. V roku 1989 po obhajobe kandidátskej dizertačnej práce na tému *Slovenská historiografia v druhej polovici 19. storočia* získal hodnosť kandidáta historických vied na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po úspešnej habilitácii v odbore slovenské dejiny, prácou *Slovenská historiografia v rokoch 1900 – 1945*, v roku 1996 sa stal docentom. V roku 2004 ho prezident Slovenskej republiky vymenoval za riadneho profesora v odbore história.

Venoval sa predovšetkým slovenským dejinám, problematike slovenskej historiografie v druhej polovici 19. storočia a prvej polovici 20. storočia. Nezanedbával ani otázky slovenských dejín v 19. a 20. storočí, metodologické a terminologické problémy slovenskej historickej vedy a vývin slovenského historického myslenia. Vo vzťahu k dejinám slovenskej historiografie uverejnil množstvo portrétov jej výrazných osobností.

Výrazom nesmierne tvorivej a plodnej činnosti bola jeho účasť vo viacerých domácich a zahraničných akademických orgánoch, vedeckých i odborných spoločnostiach, organizáciách, komisiách a výboroch. Bol členom vedeckých rád na filozofických fakultách v Prešove a Ružomberku, členom Vedeckého kolégia Historického ústavu Katolíckej univerzity v Ružomberku. Pôsobil ako člen redakčných rád tak celoslovenských, ako aj medzinárodných vedeckých periodík a zborníkov. Svoje bohaté skúsenosti zúročoval ako člen medzinárodnej redakčnej rady periodika Kontakty. Spomedzi ďalších medzinárodných redakčných rád, v ktorých pôsobil, možno spomenúť Slovanské štúdie a Slavische idé. Bol členom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV (člen jej výboru), člen Historického odboru Matice slovenskej, člen Muzeálnej slovenskej spoločnosti, podpredseda Spolku slovenských spisovateľov, člen Spoločnosti pre dejiny strednej a východnej Európy, člen spoločnosti Veritas, člen redakčnej rady Acta Collegii evangelici Prešovensis (medzinárodná), člen Slovensko-poľskej komisie historikov pri Slovenskej akadémii vied a Poľskej akadémii náuk, člen Slovensko-poľskej komisie humanitných vied pri Ministerstve školstva Slovenskej republiky a Ministerstve vedy a vysokého školstva Poľskej republiky.

Úspešne viedol a bol súčasťou viacerých špičkových projektov, na riešení grantových úloh sa podieľal takisto v medzinárodnom rozmere. Išlo o viaceré na seba nadväzujúce projekty VEGA zamerané na riešenie otázok základného výskumu dejín slovenskej historiografie, prebiehajúci projekt KEGA, dotýkajúci sa spracovania vysokoškolského

učebného textu – *Čítanky k dejinám slovenskej historiografie v rokoch 1918 – 2006*. Začal v riešení originálneho projektu s ambicióznym vedeckým zámerom v doteraz sústavne neskúmanej sfére – projekt APVV pod názvom *Vzťahy slovenskej historiografie k inonárodným historiografiám v 20. storočí*. Práve z tejto oblasti v spoluautorstve publikoval najnovšiu vedeckú monografiu pod názvom *Metodologické východiská výskumu vzťahov slovenskej historiografie k inonárodným historiografiám v 20. storočí* (Košice : UPJŠ, 2009. 76 s.)

Jeho publikačná činnosť s početnými ohlasmi obsahuje viac ako 1000 jednotiek, od vedeckých monografií, štúdií a článkov, až po umelecké dielo. Je autorom viacerých knižných publikácií, učebníc, recenzií, nemenej známa je jeho zostavovateľská, bibliografická, expertízna a posudzovateľská činnosť. Jeho početné vystúpenia na konferenciách, sympóziách a seminároch, vrátane televíznych a rozhlasových relácií, boli pre publikum vždy nápadité, plné inšpiratívnych a inovatívnych prístupov. Pri ňom vyrástla mladšia generácia slovenských historikov. Jeho vedecká činnosť bola nielen priekopnícka, ale mala aj zakladateľský rozmer, ktorý sa istotne ešte zvýrazní plynutím času.

Prvé ucelenejšie výsledky svojho výskumu publikoval v podobe monografických prác o slovenskej historiografii v druhej polovici 19. storočia a v prvej polovici 20. storočia (*Slovenská historiografia v rokoch 1848 – 1918*. Prešov : Metodické centrum, 1993; *Slovenská historiografia v rokoch 1918 – 1945*. Prešov : Metodické centrum, 1994). Priekopnícky charakter mali jeho vysokoškolské učebné texty pod názvom *Čítanka k dejinám slovenskej historiografie do roku 1918*, ako aj *Prehľad periodizácie svetových a slovenských dejín* (Prešov : Metodické centrum, 1992. 30 s., vyšli tri vydania). Už svojou diplomovou prácou prejavil záujem o jednu z najvýraznejších postáv slovenskej historiografie – Františka Víťazoslava Sasinka, ktorému neskôr venoval samostatnú monografiu i viacero parciálnych štúdií. Výsledky a závery formulované v jeho kandidátskej dizertácii, po viacerých doplneniach zúročil v monografii pod názvom *Dejiny slovenskej historiografie v rokoch 1848 – 1893* (Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2003). Je spoluautorom uznávanej učebnice dejepisu, národných dejín pre 2. ročník gymnázií, ktorej druhé vydanie vyšlo v roku 2006. Spolu so svojou manželkou spracoval obdobie rokov 1848 – 1918 v kolektívnej monografii *Dejiny Popradu* (1998).

Ako básnik sa v roku 1983 predstavil svojou prvotinou *Strminy*. Organizačne i autorsky sa podieľal na viacerých ročníkoch Akademického Prešova. Slovenskú poetickú tvorbu obohatil v roku 2002 básnickou zbierkou *Štrbské srdce*. Jeho básne boli prekladané do viacerých jazykov. Tu sa neraz vracal k podstate ľudského bytia, ľudskej duše, symbolom ľudského života, ale aj ku prírodným krásam, so svojim vrúcnyim vzťahom k Tatrám. Tradície rodného prostredia v ňom hlboko zakorenili vzťah k Tatrám, ktorý dokázal vyjadriť neopakovateľným a nenapodobiteľným spôsobom.

Tento nesmierne vzácny a inšpiratívny človek, vynikajúci otec a dobrý manžel, drahý syn, bol počas svojho života ocenený viacerými poctami a vyznamenaniami. Vzdelával a viedol stovky študentov, vrátane doktorandov v Prešove, Ružomberku, Nitre a Košiciach. Prednášal viaceré nosné disciplíny zo slovenských i svetových dejín, historiografie, študentov vždy dokázal zaujať pestrou ponukou výberových prednášok a seminárov. Bol tajomníkom Spoločnej odborovej komisie pre doktorandské štúdium v odbore slovenské dejiny.

Časť rozsiahleho diela po ňom zostala v rukopisnej podobe. Jeho predčasná smrť je veľkou stratou pre rodinu, najbližších spolupracovníkov, kolegov a priateľov, odbornú komunitu, slovenskú kultúru i celú spoločnosť. Poznajúc hĺbku jeho srdca, nevýslovnú dobrotu a nezištnú ochotu v pomoci iným, ktorými oplýval, vyjadrujeme nádej, že jeho dielo i odkaz nezostanú zabudnuté. A ešte viac budú ďalej rozvíjané presne tak, ako si to želal.

Češť jeho pamiatke!

Vedecký seminár Armáda ako faktor československých vzťahov. Svidník 20. – 23. apríl 2009

Martin PEKÁR

V dňoch 20. – 23. apríla 2009 sa v Svidníku uskutočnilo jubilejné 30. zasadnutie Česko-slovenskej komisie historikov. Ako je dobrým zvykom, jednou zo sprievodných akcií zasadnutia bol vedecký seminár, tentokrát s názvom *Armáda ako faktor československých vzťahov*. Popri komisii bol druhým organizátorom Vojenský historický ústav v Bratislave a jedným zo spoluorganizátorov bol tiež Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove reprezentovaný doc. PaedDr. Martinom Pekárom, PhD.

V rámci seminára, ktorý sa uskutočnil 21. apríla v priestoroch SNM – Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, odznelo šesť pozvaných referátov popredných odborníkov na predmetnú problematiku. V prvom bloku vystúpili: *prof. PhDr. Roman Holec, CSc.* (nahradil v programe avizovaného doc. Šedivého), *PhDr. Petr Hofman* a *pplk. Mgr. Miroslav Čaplovič, PhD.* Tieto tri referáty boli venované časovému obdobiu do roku 1939.

Členovia Česko-slovenskej komisie historikov pred pamätníkom 2. československej paradesanternej brigády v poľských Nowosielcach (predný rad zľava: D. Kováč, V. Prečan s manželkou, M. Melanová, X. Šuchová, J. Šulc; zadný rad zľava: J. Rychlík, V. Goněč, V. Čelko, M. Čaplovič, V. Čičaj, P. Švorc, P. Hofman). Foto Martin Pekár

Po obednejšej prestávke odzneli príspevky *Mgr. Zdenka Maršálka*, *Mgr. Dušana Segeša, PhD.* a *Mgr. Alexa Maskalika*, ktoré pokrývali obdobie od druhej svetovej vojny až do 60. rokov 20. storočia. Škoda, že chýbal príspevok mapujúci národnostnú problematiku v armáde v období normalizácie.

V rámci oboch blokov dali organizátori priestor aj diskusii, v ktorej odzneli nielen podnetné pripomienky, ale aj viaceré osobné spomienky prítomných. Najmä prvý blok seminára sa tešil mimoriadnemu záujmu poslucháčov, medzi ktorými nechýbali študenti histórie z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Príspevky z vedeckého seminára *Armáda ako faktor československých vzťahov* budú publikované v *Československej historickej ročenke*, prostredníctvom ktorej komisia tradične sprístupňuje odbornej i laickej verejnosti výsledky svojej práce.

Ako už bolo spomenuté, na realizácii zasadnutia i samotného seminára sa aktívne podieľal Inštitút histórie FF PU v Prešove. Vďaka ústretovosti vedenia univerzity sa podarilo zabezpečiť bezplatnú prepravu pre záujemcov o seminár z radov učiteľov i študentov a taktiež prepravu účastníkov zasadnutia komisie počas exkurzie do Poľska dňa 22. apríla. Študent prvého ročníka magisterského štúdia odboru história *Bc. M. Drobňák* urobil oficiálny plagát podujatia a študentky *Bc. V. Slatkovská* a *Bc. L. Miroľová* pomáhali priamo pri organizačnom zabezpečení seminára. Všetkým im patrí poďakovanie za vzornú reprezentáciu inštitútu. Menej záujmu, žiaľ, prejavili naši interní doktorandi, z ktorých si čas zúčastniť sa seminára nenašiel ani jeden.

ERASMUS mobility na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 20. – 24. apríl 2009

Peter KOVAL

V predposlednom aprílovom týždni v dňoch 20. – 24. apríla 2009 privítal Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove na svojej pôde vzácne návštevy zo zahraničia. V rámci programu ERASMUS absolvovali na spomínanom pracovisku svoje učiteľské mobility traja kolegovia z Poľska, z Inštitútu histórie Fakulty sociológie a histórie Rzeszowskej univerzity a jedna kolegyňa z Českej republiky. Všetci štyria zahraniční hostia ponúkli pre študentov, ale aj pre pedagógov zaujímavé prednáškové cykly.

Dr. hab. prof. extraord. Stanisław Nabywaniec sa sústredil na otázku histórie gréckokatolíckej cirkvi v Poľsku a gréckokatolíckych kostolov. *Dr. Sławomir Zabraniak* obrátil pozornosť na novoveké dejiny s dôrazom na duchovný život obyvateľov Poľska a na najnovšiu poľskú historickú spisbu o regionálnych dejinách 17. a 18. storočia. *Dr. Wioletta Zawitkowska* zaujala predovšetkým študentov archívnicka, nakoľko sa vo svojej prednáške venovala problematike heraldických tradícií mesta Rzeszów.

Dr. Miloslava Melanová z Katedry histórie Fakulty prírodovedno-humanitnej a pedagogickej Technickej univerzity v Liberci ponúkla tiež veľmi zaujímavú tému. Vo svojej prednáške predstavila premeny spoločnosti v západnej časti habsburskej monarchie v 19. storočí (1781 – 1914), jej vývoj od stavovskej spoločnosti k spoločnosti občianskej v Predlitavsku.

Pobyt našich kolegov zo zahraničia, spojený s ich prednáškovými blokmi, bol zaujímavým nielen pre našich študentov, ale aj pre našich kolegov, ktorí sa tak mohli zoznámiť s prácou, resp. zameraním poľských a českých historikov z uvedených miest a konfrontovať so svojimi orientáciami vedeckého výskumu, úsiliami a nadobudnutými poznatkami. Študentov táto učiteľská mobilita mohla motivovať, a pevne veríme, že aj pozitívne motivovala k tomu, aby využili šancu vycestovať a absolvovať študentskú mobilitu v rámci programu ERASMUS. V súčasnosti Inštitút histórie FF PU v Prešove má uzavreté bilaterálne dohody okrem spomínaných inštitútov aj s historickými pracoviskami v Maďarsku, Veľkej Británii a Estónsku.

5. študentská vedecká konferencia 2009. Prešov 28. apríl 2009

Ivana ŠKULECOVÁ

Dňa 28. apríla 2009 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pod záštitou dekana FF prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc. uskutočnil v poradí už piaty ročník študentskej vedeckej konferencie. Konferencia prebiehala v deviatich sekciách: v Sekcii estetiky, kulturológie a vied o umení, Sekcii filozofie a etiky, Sekcii histórie, Sekcii politológie, Sekcii masmédií, Sekcii jazykovedy, Sekcii prekladateľstva a tlmočníctva, Sekcii literárnej vedy a v Sekcii psychológie, pedagogiky, andragogiky a sociálnej práce.

PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., koordinátorka
ŠVK na Inštitúte histórie FF PU v Prešove
Foto: Martin Ďurišín

Konferenciu slávnostnými príhovorami otvorili prodekan pre vedu a doktorské štúdium prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD. a dekan Filozofickej fakulty PU prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. Po otvorení konferencie sa účastníci rozdelili podľa jednotlivých sekcií.

V Sekcii histórie, ktorej predsedala PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., vystúpilo s príspevkami z rôznych histo-

rických oblastí a období svetových a slovenských dejín 18 účastníkov, študentov doktorského, magisterského a bakalárskeho štúdia na Inštitúte histórie FF PU.

Ako prvá vystúpila s príspevkom *Dejiny a pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši v období rekatolizácie* študentka 5. ročníka *Monika Bizoňová*, ktorej konzultantom je prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. Po nej s príspevkom zaoberajúcim sa problematikou

Zľava: PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., Mgr. Annamária Kónyová, PhD.,
PhDr. Peter Koval', PhD. Foto: Martin Ďurišín

Slovenskej republiky rád *K otázke štátoprávneho postavenia Slovenskej republiky* rád v roku 1919 vystúpil interný doktorand prvého ročníka doktorandského štúdia *Martin Ďurišín*, ktorého konzultantom je prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. Treťou v poradí bola študentka 5. ročníka magisterského štúdia *Jana Cholevová* s príspevkom zo slovenských regionálnych dejín 19. storočia *Hospodárske, sociálne a kultúrne pomery židovského obyvateľstva na Šariši v 2. polovici 19. storočia podľa sčítania obyvateľstva v roku 1869*, ktorej konzultantom práce je prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. Po nej vystúpila s príspevkom venujúcim sa opäť téme z kultúrnej oblasti slovenských dejín 19. storočia, ženskému spolku *Živena*, študentka prvého ročníka doktorandského štúdia *Ivana Škulecová*, ktorej konzultantkou je doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. Názov jej príspevku je *Živena, spolok slovenských žien – organizácia spolku do roku 1918*. *Martin Jarinkovič*, externý doktorand, ktorého konzultantkou je doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc, vystúpil s príspevkom *Pohľad slovenskej tlače na srbskú otázku v rokoch 1914 – 1944*. Po diskusii nasledoval príspevok *Diany Kozákovej*, jej konzultantkou je taktiež doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc, *Niektoré aspekty pôsobenia sovietskej obchodnej spoločnosti AM-TORG v USA v dvadsiatych a začiatku tridsiatych rokoch 20. storočia*, v ktorom sa zamerala na činnosť uvedenej spoločnosti. Téma z oblasti slovenských stredovekých dejín sa v príspevku *Zobrazenie militárií na oltárnom triptychu sv. Štefana a sv. Imricha z Matejoviec* venoval študent tretieho ročníka bakalárskeho štúdia *Filip Lampart*, ktorého konzultantkou je Mgr. Marcela Domenová, PhD. Interná doktorandka *Lucia Marcinková*, ktorej konzultantom práce je doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., priniesla príspevok z oblasti svetových dejín 19. storočia zaoberajúci sa problematikou pôsobenia Úradu pre utečencov, oslobodených otrokov a opustenú pôdu s názvom *Činnosť Úradu pre utečencov, oslobodených otrokov a opustenú pôdu v rokoch 1865 – 1872*. Po nej nasledoval externý doktorand prvého ročníka doktorandského štúdia *Viktor Šišín*, ktorého konzultantom je prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc., s príspevkom *Vláda dynastie Angelovcov a štvrtá križiacka výprava*, v ktorom priblížil vládu uvedenej dynastie v sledovanom období. *Michal Šima* v príspevku *K vybraným otázkam sakrálnej architektúry v Bardejove* priniesol nové pohľady na problematiku sakrálnych bardejovských stavieb. Externý doktorand *Michal Salanci*, ktorého konzultantkou je doc. PhDr. Miloslava Bodnárová,

Účastníci 5. študentskej vedeckej konferencie v sekcii História
Foto: Martin Ďurišín

CSc., vystúpil s príspevkom *Magister Alexander z Našíc a Kecerovského Lipovca. Jeho pôvod a potomkovia*. Po jeho príspevku nasledovala diskusia a prestávka. Po nej vystúpila s príspevkom, venujúcim sa problematike z oblasti starovekých dejín, konkrétne hospodárskym a ekonomickým aspektom za vlády Diokleciána, interná doktorandka tretieho ročníka *Marta Sendeková*, jej konzultantom práce je doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. Názov jej príspevku je *Vývoj ekonomických a hospodárskych aspektov za vlády Diokleciána*. Po nej nasledoval študent prvého ročníka interného doktorandského štúdia *Martin Konečný*, jeho konzultantom práce je prof. ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc., s príspevkom zaoberajúcim sa pôvodom, vznikom a funkciou varjažskej gardy byzantských cisárov s názvom *Varjažská garda byzantských cisárov v 10. – 11. storočí*. Srbské dejiny 19. storočia sú predmetom záujmu ďalšieho príspevku s názvom *Načertanije ako ideová a politická platforma srbského nacionalizmu v 19. storočí*, ktorého autorom je interný doktorand druhého ročníka *Maroš Melichárek*, jeho konzultantom práce je doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. Po ňom vystúpila s príspevkom z oblasti slovenských dejín 20. storočia študentka piateho ročníka magisterského štúdia *Monika Stavarová*, ktorej konzultantom práce je PhDr. Peter Koval', PhD. Názov jej príspevku je *Prejavy antisemitizmu v regionálnej tlači na východnom Slovensku v tridsiatych rokoch 20. storočia*. Tému gréckokatolíckej cirkvi v Československu sa vo svojom príspevku *Liberalizácia československej spoločnosti v 60. rokoch 20. storočia a problémy spojené s obnovením gréckokatolíckej cirkvi na území ČSR* venovala interná doktorandka druhého ročníka doktorandského štúdia *Dagmar Kuzmová*, jej konzultantom je prof. ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc. Predposlednou prezentovanou témou v Sekcii histórie bol politický systém v Bulharsku v rokoch 1944 – 1948. Autorkou príspevku s rovnomeným názvom je interná doktorandka tretieho ročníka doktorandského štúdia *Eva Štefaničová*, ktorej konzultantkou je doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. S posledným príspevkom, zaoberajúcim sa problematikou Keltov na území Slovenska, vystúpil študent *Daniel Haník*. Názov jeho príspevku je *Hradiská Keltov na území Slovenska ako centrá remeselnej výroby*.

Po prezentácii príspevku opäť nasledovala diskusia. Priebeh konferencie v Sekcii histórie nakoniec jej zhodnotením a milým povzbudením účastníkov do ďalšej práce ukončila predsedníčka sekcie PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Doktorandi Inštitútu histórie FF PU na 5. študentskej vedeckej konferencii

Foto: Martin Ďurišin

Medzinárodná vedecká konferencia Migrácia obyvateľov východnej Európy do strednej Európy a na Slovensko (1900 – 1945). Prešov 12. – 13. máj 2009

Eva ŠTEFANIČOVÁ

V dňoch 12. – 13. mája 2009 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity uskutočnila konferencia pod názvom *Migrácia obyvateľov východnej Európy do strednej Európy a na Slovensko (1900 – 1945)*. Podujatie bolo výstupom v rámci grantového projektu VEGA č.1/4531/01, ktorý sa zaoberá otázkami migrácie obyvateľstva východnej Európy na Slovensko v prvej polovici 20. storočia.

Účastníci medzinárodnej konferencie. Foto: Martin Ďurišin

Hlavným organizátorom podujatia bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Spoluorganizátormi konferencie boli aj ďalšie pracoviská: Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, Slovensko-ukrajinská komisia historikov pri Národnom komitáte historikov Slovenska a Slovenská historická spoločnosť SAV Bratislava. V priebehu dvoch dní odznelo trinásť referátov, ktoré reprezentovali vedeckí pracovníci zo Slovenska, Česka, Ukrajiny a Bieloruska.

Podujatie otvoril vedecký garant projektu, doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., ktorá v úvode stručne priblížila problematiku a predstavila ciele konferencie. V rámci úvodnej, oficiálnej časti privítal účastníkov podujatia prorektor pre vedu, doktorandské štúdium a akreditáciu PU prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. Po ňom vystúpil dekan FF PU prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. a riaditeľ Inštitútu histórie FF PU doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

V pracovnej časti konferencie odzneli samotné referáty, ktoré bolo možné tematicky vyčleniť na historické a literárno-historické. V úvodnom príspevku *Historický*

*kontext migrácie obyvateľov Ruska a Sovietskeho zväzu v prvej polovici 20. storočia predstavila doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc. štyri vlny emigrácie z Ruska a ZSSR. Doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc. sa zaoberal vzťahom Karla Kramára a ruskej emigrácie v Československu. V prvom bloku referátov odznel aj príspevok doc. Ihora Lichteja, CSc., ktorý sa venoval činnosti ruskej a ukrajinskej emigrácie v rámci politického a spoločenského života na Podkarpatskej Rusi v období rokov 1919 – 1929. Druhý blok prednášok otvoril príspevok prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. nazvaný *Rusíni v kontexte ruskej a ukrajinskej emigrácie v medzivojnovom období*. Doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc. sa zaoberala osudmi sestier Rádu sv. Bazila Veľkého v Československu v medzivojnovom období, s dôrazom na ich aktivity v meste Prešov. V závere prvého dňa konferencie vystúpila Mgr. Tatiana Hudáková s príspevkom *Ukrajinská emigrácia a jej aktivity na Slovensku v medzivojnovom období*, ktorá predstavila spolkovú činnosť ukrajinskej emigrácie na našom území.*

Počas druhého dňa sa historicky zameraný blok vystúpení venoval problematike ukrajinskej emigrácie. Svojím príspevkom o ukrajinských utečencoch na Slovensku ho otvoril doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD. Činnosť Ukrajinskej povstaleckej armády na Slovensku po druhej svetovej vojne načrtol PhDr. Stanislav Konečný, CSc. a otázkou optantov zo Zakarpatskej Ukrajiny v rokoch 1947 – 1948 sa vo svojom príspevku zaoberal PhDr. Marián Gajdoš, CSc. Druhý blok vystúpení bol zameraný literárno-historicky a venoval sa životu a dielu konkrétnych osobností emigrácie. V tejto sekcii odznel v úvode príspevok prof. PhDr. Viery Žemberovej, CSc. nazvaný *Alexander Pogorielov v priesečníku kultúrneho a literárneho vývinu slovenskej spoločnosti*. Po ňom nasledovali príspevky prof. PhDr. Iva Pospíšila, CSc. o osude ruského emigranta Sergija Vilinského a doc. Viktorii Liashuk, CSc. o činnosti bieloruskej emigrácie v Československu prostredníctvom diela „*Ispoved'*“ bieloruskej autorky Larisy Geniuš. Posledným príspevkom bola práca *Tvorivá mnohostrannosť osobnosti Volodymyra Birčaka* od PhDr. Valérie Juričkovej, PhD.

Účastníci medzinárodnej konferencie. Foto: Martin Ďurišin

Zlava: doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. – prorektor PU v Prešove, prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. – dekan FF PU v Prešove, doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. – riaditeľ Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Foto: Martin Ďuriš

Prirodenou súčasťou každého bloku vystúpení bola záverečná diskusia, ktorá obsahovala podnetné pripomienky k jednotlivým referátom, prípadne doplnila, či ďalej rozvinula niektoré prezentované problémy. Uzatvorením pracovnej časti druhého dňa bolo záverečné poďakovanie vedeckého garanta podujatia všetkým účastníkom medzinárodnej vedeckej konferencie.

O AUTOROCH

FRANKOVÁ, Libuša, doc. PhDr., CSc.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, PhDr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších dejín a dejín relígií

DOMENOVÁ, Marcela, Mgr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra pomocných vied historických a archívniectva; vedúca katedry

ĎURIŠIN, Martin

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

ĎZUJKO, Ján, PhDr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

HAVRILA, Marek, PhDr., PhD.

Odborný asistent, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, PhDr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KLEMPAY, Martin, Mgr.

Učiteľ dejepisu, Základná škola Tulčík; zástupca riaditeľa

KONEČNÝ, Martin, Mgr.

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších dejín a dejín relígií

KÓNYOVÁ, Annamária, Mgr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

KOVAL, Peter, PhDr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín; ERAZMUS koordinátor

KREDÁTUS, Juraj, Mgr., PhD.

Metodik dejepisu, Metodicko-pedagogické centrum Bratislava, regionálne pracovisko Prešov

LIPKA, Martin, PhDr., PhD.

Odborný asistent, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

MELICHÁREK, Maroš, Mgr.

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

MOJDIS, Ján, doc., PhDr., CSc.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín; riaditeľ inštitútu

PAVLOVIČOVÁ, Petra, Mgr.

Odborný pracovník, Štátny archív Košice; samostatný radca

PEKÁR, Martin, doc., PaedDr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín; vedúci katedry

ŠKULECOVÁ, Ivana

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

VASILOVÁ, Darina, PhDr., PhD.

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín; vedúca katedry

DEJINY

1/2009

Ročník IV

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2009.pdf

@ Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707